ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРАВЧЕНКО СЕРГІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК : [351:352/354]:719: 930.85:005.2:005.4:008

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____С.Г. Кравченко

Науковий консультант: Мамонова Валентина Василівна, доктор наук з державного управління, професор

ХАРКІВ – 2021

АНОТАЦІЯ

Кравченко С. Г. **Теоретико-методологічні засади державної політики розвитку урбанізованих територій в Україні.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2021.

У дисертації запропоновано комплексне розв'язання важливої для галузі науки державного управління наукової проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад державної політики розвитку урбанізованих територій і розроблення практичних рекомендацій її реалізації.

Представлено теоретико-методологічні засади формування і реалізації державної політики щодо урбанізованих територій. Розглянуто вплив світового досвіду містобудування на особливості формування екологічної свідомості населення в межах урбанізованих екосистем, збереження природних та архітектурних пам'яток. Визначено напрями забезпечення збалансованості функцій органів державного управління та місцевого самоврядування стосовно забезпечення стійкого розвитку населених територій в залежності від рівня їх урбанізації, модернізованості підходів до підбору керівних кадрів та елементів виборчого права, зосереджено увагу на залежності успіхів від рівня кваліфікації та національної свідомості чиновника який приймає управлінські рішення і вибудовує відповідну державну політику. Проаналізовано стан нормативно-правового забезпечення державного регулювання галузі містобудування та архітектури, оптимізації державного архітектурно-будівельного контролю в процесі децентралізації.

Відзначено, що забезпечення гідного життя людини в суспільстві, не можливо бути без успішного розвитку самоврядних громад, територій їх розташування та вдало оптимізованого впливу держави на їх

життєзабезпечення. Вказано, що державне управління має полягати в утворенні в правовому полі мотивації, умов і обмежень, необхідних для збереження набутого та реалізації інноваційного розвитку держави та її урбанізованих територій. Відмічено, що урбанізація, всупереч загально прийнятого позитивного сприйняття, за недостатністю заходів гармонійного співіснування урбанізованих елементів з автентичними, є небезпечним для природного середовища процесом, який в подальшому негативно впливає на довкілля але й на людську життєдіяльність.

Акцентовано увагу на основах створення та правовідношеннях системи центрального органу влади та новоутворених органів Держархбудконтролю в органах місцевого самоврядування. Запропоновано шляхи вдосконалення процесу формування і реалізації напрямів державної політики, зокрема щодо культури експлуатування урбанізованого простору та доцільності призупинення кліматичних змін шляхом культивування елементів мінімалізму, збереження невідновлювальних ресурсів та принципів стриманого зростання. Зазначено, що в Україні, як і в цілому в світі, формуються нові, модернізовані підходи до безпечного вирішення сучасних проблем щодо розвитку урбанізованих територій, зокрема стосовно значної кількість небезпек, які можуть виникати через ставлення місцевого населення до екосистем та культурної спадщини і все це більше пов’язано зі способами державного регулювання, зокрема сфери містобудування та архітектури. Зосереджено увагу на важливості забезпечення державного та самоврядного управлінського апарату якісним складом, що може бути реалізовано тільки за умови наявності закладів спеціальної системи профільної освіти для кадрового забезпечення та постійного підвищення його професійного рівня.

Відзначено, що формування національної спільноти державних та самоврядних службовців, може убезпечити чиновника, чи наділений повноваженнями орган, від прийняття непоправних, таких, що

унеможливлюють відтворення феноменів існуючих екосистем, історичних і природних територій та неприйнятного для зазначеної урбанізованої території рішення. Представлено нове бачення та підходи до модернізації механізмів державного впливу щодо стримування кліматичних змін та сталого розвитку територій.

Ключові слова: механізми державної політики, розвиток урбанізованих територій, державна архітектурно-будівельна інспекція, державний архітектурно-будівельний контроль, сфера містобудування та архітектури, збереження екосистем.

ABSTRACT

Kravchenko S.G. **Theoretical and methodological principles of state policy of urban development in Ukraine.** - Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of sciences in public administration on a specialty 25.00.02 – mechanisms of public administration. – National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The dissertation presents the theoretical and methodological principles of formation and implementation of state policy on urban areas. The influence of the world experience of urban planning on the peculiarities of the formation of ecological consciousness of the population within the framework of urban ecosystems, preservation of natural and architectural monuments is considered. The directions of increasing the balance of public administration and local self-government in relation to sustainable development of populated areas depending on the level of their urbanization, modernization of approaches to the selection of executives and elements of suffrage are identified, attention is focused on the dependence of management decisions and builds appropriate public policy. The

state of normative and legal support of state regulation of urban planning and architecture, optimization of state architectural and construction control in the process of decentralization is analyzed.

Emphasis is placed on the basics of creation and legal relations of the system of the central body of power and the newly formed bodies of the State Construction Control in local self-government bodies. Ways to improve the process of formation and implementation of public policy, in particular on the culture of exploitation of urban space and the feasibility of suspending climate change by cultivating elements of minimalism, conservation of non-renewable resources and the principles of restrained growth.

For scientists and specialists, representatives of executive authorities and local governments dealing with public administration of urban areas, representatives of executive authorities and local governments, research and teaching staff, as well as anyone interested in public administration and administration.

Key words: mechanisms of state policy, development of urban areas, state architectural and construction inspection, state architectural and construction control, sphere of urban planning and architecture, conservation of ecosystems.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Кравченко С. Г. Державна політика розвитку урбанізованих територій: модернізація механізмів реалізації : монографія. Київ: Орієнтир, 2020. 348 с.

2. Кравченко С. Г. Державна політика щодо збереження пам'яток національного значення в умовах урбанізованого середовища. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2014. № 1 (44). С. 73–80.

3. Кравченко С. Г. Державний архітектурно-будівельний контроль як засіб державної політики розвитку урбанізованих територій. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр". 2014. № 1 (45) С. 67–72.

4. Кравченко С. Г. Регіональний аспект децентралізації як елемент державної політики розвитку урбанізованих територій. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2014. № 2 (45). С. 73–80.

5. Кравченко С. Г. Державна політика щодо розвитку урбанізованих територій як аспект формування ринку нерухомості. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2014. № 3 (46). С. 176–182.

6. Кравченко С. Г. Державна політика щодо екологічних аспектів територіального розвитку. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2014. № 2. С. 115–121.

7. Кравченко С. Г. Державна політика щодо стратегії розвитку малих історичних міст. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2015. № 1 (47). С. 219–224.

8. Кравченко С. Г. Державна політика щодо розвитку урбанізованих

територій малих історичних міст шляхом застосування кластерної моделі. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2015. № 2 (48). С. 123–128.

9. Кравченко С. Г Земельні відносини як аспект державної політики розвитку урбанізованих територій. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2016. № 1(52). С. 73–80.

10. Кравченко С. Г. Державна політика щодо земельних відносин в умовах децентралізації урбанізованих територій малих історичних міст (на прикладі м. Люботина. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2016. № 1 (49). С. 83–87.

11. Кравченко С. Г. Територіальна громада в контексті державної політики розвитку урбанізованих територій історичних міст. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2016. № 2 (50). С. 138–143.

12. Кравченко С. Г. Оптимізація державної політики щодо розвитку урбанізованих територій в контексті основних положень Магдебурзького права. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2017. № 1 (51). С. 136.

13. Кравченко С. Г. Підвищення дієвості механізму державного регулювання обігу земель як аспект державної політики розвитку урбанізованих територій. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2017. № 2. С. 28–33.

14. Кравченко С. Г. Державне регулювання страхової діяльності у будівництві як аспект державної політики розвитку. *Державне будівництво* : електрон. наук. фах. вид. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2017. № 1. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-1/doc/5/01.pdf.

15. Кравченко С. Г. Державна політика щодо розвитку урбанізованих територій малих історичних міст і збереження навколишнього середовища

шляхом застосування кластерної моделі. *The Genesis of Gensu.* Geneva, Switzerland, 2015. № 2. P. 68–70.

16. Кравченко С. Г. Територіальна громада малого історичного міста як аспект державної політики розвитку. *The Genesis of Gensu.* Geneva, Switzerland, 2016. № 7. С. 33–35.

17. Кравченко С. Г. Розвиток малих історичних міст шляхом утворення туристично-рекреаційного кластера. *Innovations in science and educaton: challenges of our time.* London, 2017. С. 186–189.

18. Кравченко С. Г. Малі історичні міста в контексті державної політики розвитку урбанізованих територій (на прикладі м. Люботина). *Current issues in research, cjnservation and restjrration of historic fortifcations* : Collektion of scientific articles. Chelm ; L'viv (Polska), 2017. Namber 9. С. 132–136.

19. Kravchenko S. Mechanism for Optimization of Impact on Natural Environment as Means of State Policy of Environmental Protection and Preservation of Architectural and Town-Building Heritage under Urbanization : col Monograf. Hamilton, Canada, 2018. С. 260–263.

20. Kravchenko S. Spatial Planning as Means of State Policy of Urbanized Areas. *Association Agreement driving interational changes. Assent Graphics Communicatins* : col. Monograf. Chicago, USA, 2019. С. 37–39.

21. Кравченко С. Г. Держархбудконтроль як засіб регулювання сфери житлово-комунального господарства в процесі розвитку урбанізованих територій. *Current issues in research, cjnservation and restjrration of historic fortifcations* : Collektion of scientific articles. Польща, 2019. С. 94–104.

22. Вигдорович О. В., **Кравченко С. Г.** Актуальные проблемы оптимизации градостроительного законодательства и перспективы развития урбанизированных территорий Украины. *Закон и жизнь* : прав. журн. = Legea is Viata. Молдова, 2019.

Особистий внесок здобувача: визначено основні причини необхідності

оптимізації містобудівного законодавства.

23. **Кравченко С. Г.**, Вигдорович О. В. Захисні споруди скіфської доби як елемент сучасного урбанізованого простору (на прикладі Люботинського городища). *Collection of scientific arnicles*. Chelm ; L'viv (Poland), 2020. Namber 9. *Особистий внесок здобувача:* висвітлено роль і значення захисних споруд на час скіфської доби та їх місце в сучасному урбанізованому просторі певних територій.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

24. Кравченко С. Г. Публічне управління як засіб екологічної реабілітації міського середовища. *Публічне управління. Виклики XXI століття* : зб. тез XIII Міжнар. наук. конгресу, 21–22 берез. 2013 р. Харків : ХарРІ НАДУ, 2013. С. 28.

25. Кравченко С. Г. Державна політика розвитку щодо об'єктів нерухомості як складових елементів урбанізованих територій. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми, перспективи* : 5-та Всеукр. наук.-практ. конф. Херсон, 2014. С. 42–45.

26. Кравченко С. Г. Пам'ятки національного значення малих історичних міст як складова державного та самоврядного партнерства. *Публічне управління XXI століття. Від соціального діалогу до суспільного консенсусу* : зб. тез XIII Міжнар. наук. конгресу. Харків, 2014. С. 321.

27. Кравченко С. Г. Современные экологические аспекты государственной политики высокоурбанизированных территорий. *Отечественная наука в эпоху изменений: постулаты прошлого и теории нового времени* : тезисы докл. III Междунар. науч.-практ. конф. Екатеринбург, РФ : Национальная ассоциация ученых, 2014. Ч. 4, № 3. С. 23–25.

28. Кравченко С. Г. Державна політика щодо розвитку урбанізованих територій малих історичних міст як шлях до збереження навколишнього

середовища. *Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи* : І Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 груд. 2015 р. Одеса, 2015. С. 134.

29. Кравченко С. Г. Пристосування пам'яток національного значення як інструмент державної політики розвитку територій малих історичних міст (на прикладі м. Люботина). *Публічне управління XXI століття. Форсайтинг успіху* : зб. тез XVI Міжнар. наук. конгресу, 21 квіт. 2016 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2016. С. 273.

30. Кравченко С. Г. Держархбудконтроль як елемент державної політики щодо децентралізації. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : IV Міжнар. наук.-практ. конф., 18 листоп. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 254.

31. Кравченко С. Г. Збереження пам'яток історичних міст України національного значення в малих історичних містах як аспект державної політики розвитку. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : тези V Міжнар. наук.-практ. конф., 24 листоп. 2017 р. Запоріжжя, 2017. С. 158.

32. Кравченко С. Г. Децентралізація в сфері держархбудконтролю як аспект державної політики розвитку урбанізованих територій. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності* : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 25-річчю Національної академії. Ч. 2 : Децентралізація публічного управління. (Київ, 26 трав. 2017 р). Київ : НАДУ при Президентові України, 2017. С. 70–2.

33. Кравченко С. Г. Повернення європейського спрямування щодо розвитку урбанізованих територій на підґрунті положень Магдебурзького права. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : ІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 23 листоп. 2017 р. / Полтав. юрид. ін-т Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. Полтава,

2017. С. 51–53.

34. Кравченко С. Г. Державна політика щодо розвитку урбанізованих територій шляхом кластеризації. *Містобудівне планування і управління прибережними територіями* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., смт Сергіївка Одеської обл., 12–13 жовт. 2017 р. Одеса, 2017. С. 40–41.

35. Кравченко С. Г. Емерджентність урбанізованих систем як особливість державного управління щодо природно-ресурсного потенціалу. *Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 квіт. 2018 р. Черкаси : СУЕМ, 2018. С. 46–49.

36. Кравченко С. Г. Державна політика у сфері Держархбудконтролю – децентралізація чи все-таки централізація. *Публічне управління XXI століття. Світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. конгресу. Харків, 2018. С. 56–60.

37. Кравченко С. Г. Університетський консорціум як елемент державної політики щодо розвитку урбанізованих територій та збереження пам’яток культурної спадщини. *Наука і освіта* : тези XI Міжнар. наук. конф., 4–13 січ. 2018 р. Хайдусобосло (Угорщина), 2018. С. 55–60. (Сертифікат про участь).

38. Кравченко С. Г. Державна політика як фактор формування екологічної свідомості. *Україна – ЄС: сучасні технології, економіка та право* : Четверта міжнар. наук.-практ. конф., 24–28 квіт. 2018 р. Словаччина ; Чехія, 2018. С. 237– 239.

39. Кравченко С. Г. Децентралізація як напрям оптимізації державної політики щодо розвитку територіальних громад історичних міст. *Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики* : зб. тез XIX Міжнар. наук. конгресу (19 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 170–173.

40. Кравченко С. Г. Сучасні виклики як поштовх до модернізації державної політики щодо безпеки розвитку урбанізованих територій.

Публічне управління XXI століття: портал можливостей : зб. тез XX Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2020. С. 133–137.

41. Кравченко С. Г. Модернізація сучасної державної політики щодо урбанізованих територій в умовах децентралізації влади. *Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях* : зб. тез II Міжнар. наук.-практ. конф., Маріуполь. 20–21 трав. 2020 р. Маріуполь, 2020. С 135-137.

42. Кравченко С. Г. Містобудівна документації як аспект державної політики щодо урбанізованих територій. *Ювілейна 75-та конференція ХНУБА*. Харків, 2020. С 24-25.

43. Кравченко С. Г. Держархбудконтроль: замість рейдерства стейкхолдерський підхід до розвитку урбанізованих територій. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : матеріали VIII Міжнар. заоч. наук.-практ. конф. 27 листоп. 2020 р. / за ред. В. М. Огаренка, О. В. Покатаєвої та ін. Запоріжжя : КПУ, 2020. С 315-318.

44. Чечельницька К., **Кравченко С.**, Вінниченко Т. Психогеографія як відображення когнітивної урбаністики. *Інноваційні технології в архітектурі і дизайні* : матеріали V Міжнар. наук.- практ. конф. Харків : ХНУБА, 2021. С. 452–454.

Особистий внесок здобувача: запропоновано новітнє бачення шляхів впливу на розвиток урбанізованих територій.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 15
ВСТУП 16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ 27
1.1. Територія як об’єкт державної політики 27
1.2. Принципи та закономірності розвитку урбанізованих територій . 44
1.3. Державне регулювання містобудування в Україні крізь призму зарубіжного досвіду 60
Висновки до розділу 1 80
РОЗДІЛ 2. ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 82
2.1. Організаційно-функціональний механізм державного регулювання сфери містобудування та архітектури 82
2.2. Адміністративні методи реалізації містобудівної політики в Україні 102
2.3. Державні механізми запобігання виникненню природно-техногенних загроз 119
Висновки до розділу 2 136
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ 138
3.1. Вплив державних інститутів на формування у суспільстві екологічної свідомості 138
3.2. Збереження архітектурно-містобудівної спадщини як елементу культурного середовища 161
3.3. Управління якістю урбанізованих екосистем щодо підвищення рівня життєдіяльності територій 181

Висновки до розділу 3 198
РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ 200
4.1. З’ясування вихідних умов виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. 200
4.2. Обґрунтування необхідності інноваційних змін механізмів протидії виникненню природно-техногенних ризиків 216
4.3. Концептуальні засади механізмів державного регулювання обігу земель щодо мінімізації порушень у процесі урбанізації 235
Висновки до розділу 4 249
РОЗДІЛ 5. МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 251
5.1. Підвищення рівня культури експлуатування урбанізованого простору 251
5.2. Осучаснення механізмів відбору керівних кадрів та елементів виборчого права як чинник компетентності прийняття рішень щодо розвитку урбанізованих територій 266
5.3. Застосування просторового планування в забезпеченні розвитку урбанізованих територій 287
5.4. Прагнення до уповільнення кліматичних змін як фактору впливу на життєздатність урбанізованих територій 304
Висновки до розділу 5 319
ВИСНОВКИ 323
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 328
ДОДАТКИ 364

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АЗС – автомобільна заправна станція

АТ – акціонерне товариство

ДАБІ – Державна архітектурно-будівельна інспекція

ДАБК – Державний архітектурно-будівельний контроль (Держархбудконтроль)

ДБН – державні будівельні норми

ДФРР – Державний фонд регіонального розвитку

ЄС – Європейський Союз

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка

ІАОП – історико-архітектурний опорний план

ГІС – геоінформаційна система

МБР – Міжнародна будівельна рада

Мінрегіон – Міністерство розвитку громад та територій України

МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій

НД – нормативна документація

НДКТІ МГ – науково-дослідний та конструкторсько-технологічний інститут міського господарства

ОВНС – оцінка впливу на навколишнє середовище

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ПКД – проєктно-кошторисна документація

СМА – сфера містобудування та архітектури

СНД – Співдружність Незалежних Держав

ЮНЕСКО – Організація Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні у світових трендах перші місця займають штучний інтелект, квантові технології, мандрівки у космос, які стають все більшою реальністю, втім однією з глобальних загроз залишаються кліматичні зміни, які вже певний час несуть громадянам страх та тривогу за майбутнє як своїх родин, так і планети в цілому.

Це викликає необхідність, формування в Україні, як в усьому світі, нових підходів до вирішення сучасних проблем розвитку урбанізованих територій, що напряму пов’язано зі станом навколишнього середовища, способами державного регулювання сфери містобудування та архітектури і державної політики відповідного спрямування. Криза постіндустріального суспільства та нові кліматичні виклики додались до існуючих, посиливши соціальне напруження цій галузі та призвели до збільшення швидкості змін в архітектурному середовищі українських міст.

Актуальність теми дисертації полягає в нагальності теоретичного обґрунтування методологічних засад державної політики розвитку урбанізованих територій, які утворюють стійку тенденцію зростання у загальних процесах розбудови країни, але у той же час непомірно збільшують антропогенне навантаження на природне середовище, що вимагає протидії виникненням природно-техногенних ризиків у цьому процесі.

Однією з основних причин глобальної кризи є дезінтелектуалізація суспільства, а як похідна від цього явища – масова некомпетентність та споживацькі світоглядні позиції, що витікатиме в прийняття неефективних норм законодавства, некомпетентних управлінських рішень при формуванні програм територіального розвитку. Такі проблеми, в своїй більшості, залежать від якісного складу представницьких, виконавчих та самоврядних органів і виникають на основі застарілих парадигм щодо прав обирати та

бути обраним в представницькі та призначенні у виконавчі органи влади. При прийнятті некомпетентних управлінських рішень, в процесі експлуатування урбанізованих територій, це створює загрози невідновності ландшафтної рівноваги та вимагає модернізації відповідних механізмів державного регулювання. Застосування новітніх підходів до дослідження зазначеної проблематики та ефективних компенсаційних заходів, як на державному, так і на самоврядному рівнях, уможливило б гальмування кліматичних змін та забезпечило б покращення якості життя, зберігаючи тенденції сталого розвитку урбанізованих територій.

Пошук механізмів розвитку урбанізованих територій на підґрунті основних засад державної політики, враховуючи особливості їх розвитку в процесі децентралізації, породжує певні підходи до пошуку новітніх парадигм державного впливу на розвиток цих територій та методів їх просторового планування. Це можливо досліджувати на базі напрацювань з методології державного управління та регулювання сфер життєдіяльності суспільства, які зробили В.Б. Авер'янов, О.Ю. Амосов, В.М. Бабаєв, В.Д. Бакуменко, С.О. Біла, В.В. Голубь, І.А. Грицяк, А.О. Дєгтяр, І.О. Дегтярьова, І.В. Дунаєв, Д.В. Карамишев, В.М. Князєв , І.Б. Коліушко, М.Х. Корецький, В.В. Корженко, Ю.О. Куц, М.А. Латинін, М.І. Лахижа, І.П. Лопушинський, С.В. Майстро, В.В. Мамонова, В.М. Мартиненко, М.М. Миколайчук, Н.Р. Нижник, Г.С. Одінцова, О.Г. Осауленко, О.М. Руденко, В.В. Тертичка, В.В. Цвєтков, В.В. Юрчишин та ін. [1; 9-12; 16-19; 23-24; 46-47; 64; 68-69; 97; 100; 105; 106; 156; 165-169; 170-171; 186; 190; 195; 280; 332-333]. Теоретичні розробки концептуальних засад державного управління різними сферами соціально-економічного розвитку, висвітлено у роботах таких українських вчених, як В.А. Боклаг, П.В. Ворона, Л.І. Давиденко, О.Г. Дейнека, Л.І. Дідківська, М.І. Долішний, І.О. Дробот, В.В. Наконечний, О.В. Ольшанський, О.С. Поважний, Д.М. Стеченко, І.А. Чикаренко, С.М. Чистов та ін. [51; 56; 65; 66; 214; 267; 315]. Питання планування розвитку територій та містобудування

активно досліджували такі фахівці, як Ю.М. Білоконь, В.М Вадімов, М.М. Габрель, М.М. Дьомін, Г.А Заблоцький, Є.Є. Клюшниченко, А.П. Лаврик, Г.І. Осітнянко, М.В. Омельяненко, Ю.М. Шкодовський та ін. [25; 28; 41-42; 70-71; 77; 96; 155; 193; 196-203; 319-320]. Питання важливості утворення національних урядів та національних органів представницької влади, рішення яких безпосередньо впливають на стан урбанізованих територій, описувалось в роботах М. Сціборського (зокрема, щодо їх інтелектуального рівня), Д. Даннінга та Д. Крюґера, Л. Пітера та ін. проблемам у сфері екології присвячено праці В. Хесле [311] та ін.

Відзначаючи значні наукові напрацювання у цих напрямах, не всі питання знайшли своє концептуальне цілісне відображення в практичній роботі, що вимагає оновлення шляхів державного впливу, що актуалізується тими глобалізаційними викликами, які постають перед державою і громадами щодо безпеки та якості життя в погіршеному самою ж людиною оточуючому середовищі. Усе це й зумовило вибір теми дослідження та окреслило основні напрями, мету, завдання та структуру дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі регіонального розвитку та місцевого самоврядування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України в межах науково-дослідної роботи «Управлінські технології забезпечення спроможності місцевого самоврядування в умовах децентралізації» (номер державної реєстрації 0116U007244) – визначено особливості державної політики щодо земельних відносин громад у малих історичних містах.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження* є обґрунтування теоретико-методологічних засад державної політики розвитку урбанізованих територій та розробка науково-прикладних рекомендацій щодо модернізації механізмів протидії виникненню природно-техногенних ризиків задля гарантування стабільності екосистем і забезпечення їх сталого розвитку.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі *завдання*:

– опрацювати існуючі наукові розробки за досліджуваною темою;

– здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення державної політики розвитку урбанізованих територій;

– визначити базові цінності громади, що сприятимуть партисипативній моделі управління урбанізованими територіями;

– сформувати нову парадигму збереження екологічної рівноваги урбанізованих територій та забезпечення їх сталого розвитку;

– проаналізувати теоретичні можливості урбанізованих територій як об’єктів компетенції органів державного управління;

– розробити новітні підходи до розвитку урбанізованих територій, що унеможливлять загрозу «цивілізаційного наступу» на природне середовище;

– з’ясувати теоретико-методологічні засади державної політики щодо пам’яток містобудування та архітектури як підґрунтя для розвитку урбанізованих територій;

– запропонувати шляхи удосконалення методологічних засад державної політики щодо запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного характеру та управління екологічним розвитком урбанізованих територій;

– проаналізувати теоретичні можливості державного управління щодо діагностування ризиків природного характеру та стимулювання збереження існуючих екосистем;

– узагальнити закордонний досвід здійснення державної політики розвитку урбанізованих територій;

– проаналізувати можливість зменшення негативного впливу на природне середовище та мінімізації шкідливих викидів від транзитного трафіку транспорту, особливо за умови пандемій, шляхом оптимізації планувальної структури урбанізованих територій;

– запропонувати шляхи модернізації механізмів здійснення державного впливу на розвиток урбанізованих територій у контексті осучаснення

механізмів виборчого права та відбору керівних кадрів;

– визначити можливості мінімізації техногенного навантаження на урбанізовані території через зменшення «розігріву економіки» шляхом систематизування повторного використання матеріальних благ.

Об'єктом дослідження є державна політика розвитку урбанізованих територій.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади державної політики розвитку урбанізованих територій в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення теорії державного управління, теорії сталого розвитку, збереження екологічного та культурного середовища урбанізованих територій, а також надбання вітчизняних і зарубіжних вчених з питань державного регулювання у сфері містобудування, архітектури та держархбудконтролю. У дисертаційній роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження методи: монографічний (при вивченні літературних джерел); порівняльного аналізу (для виділення найбільш суттєвих аспектів державної політики у країнах Європи, неєвропейського простору та США); логіко-семантичний (для поглиблення понятійного апарату); економіко-статистичний (для дослідження сучасного стану державної політики енергозбереження у житлово-комунальному господарстві); аналізу та синтезу (для аналізу й узагальнення стану розвитку сфери містобудування та архітектури в умовах політики децентралізації влади); наукового передбачення (з метою складання прогнозу економічного зростання і в оцінках наслідків регулювання містобудування на основі екологічної політики; моделювання та узагальнення (для формулювання рекомендацій і пропозицій, визначення шляхів державної політики розвитку урбанізованих територій). Для досягнення наукової об'єктивності застосовувався широкий спектр інших методів дослідження, зокрема, діалектичний метод дозволив

всебічно розглянути територіальні громади, визначити їх сутність, роль в державі та суспільстві; формально-логічний метод дозволив вирішити питання удосконалення правового регулювання розвитку територіальних громад в Україні, а також сформулювати пропозиції щодо напрямків практичної реалізації їх потенціалу шляхом удосконалення чинного законодавства. Можливість узагальнити зарубіжний досвід щодо розвитку урбанізованих територій дали методи узагальнення, індукції, дедукції; методи моделювання та прогнозування використані для побудови та обґрунтування партисипативної моделі розвитку територій і основних напрямів державної політики територіального розвитку в Україні.

Інформаційною базою дослідження стали відповідні закони України, Конституція України, укази Президента України, нормативно-правові акти, програмні документи державних органів України, аналітичні матеріали і звіти Міністерства розвитку громад та територій України, наукові розробки українських та зарубіжних фахівців та експертів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні нової теоретико-методологічної парадигми, підходів до формування і реалізації державної політики розвитку урбанізованих територій та удосконаленні існуючих механізмів державного впливу, що конкретизується у таких положеннях:

вперше одержано:

– сформульовано парадигму збереження екологічної рівноваги урбанізованих територій та забезпечення їх сталого розвитку, яка полягає у тому, що в умовах глобалізації досягти екологічної рівноваги урбанізованих територій та забезпечити їх сталий розвиток можливо, якщо екологічні інтереси в процесі розвитку цих територій будуть економічно мотивовані, а екологічні заходи будуть економічно доцільними, тобто, коли економічно вигідні дії стануть екологічними;

– обґрунтовано доцільність застосування при підборі та плануванні

кар’єрного зростання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які приймають управлінські рішення щодо розвитку урбанізованих територій, перевірених зарубіжних практик щодо підбору керівних кадрів, заснованих на положеннях принципу Пітера Лоуренса щодо «рівня некомпетентності» конкретних співробітників;

– доведено необхідність формування компетентного, пасіонарного ядра громади, яке на партисипативних і стейкхолдерських засадах спонукатиме підняттю рівня кваліфікації та фаховому підходу в управлінні урбанізованими територіями, що сформульовано на основі ефекту Данінга-Крюгера щодо схильності людей з низьким рівнем кваліфікації робити хибні висновки та приймати помилкові рішення, не усвідомлюючи своїх помилок;

удосконалено:

– механізм протидії виникненню природно-техногенних ризиків та мінімізації соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, що за умови впровадження розроблених рекомендацій дасть можливість синхронізувати покращання умов людської життєдіяльності та підтримку якісного рівня природного середовища шляхом оптимізації навантаження техногенного характеру;

– підходи до реалізації державної політики, що пов’язані з державним регулюванням розвитку урбанізованих територій та гальмуванням кліматичних змін, на підставі гіпотези повторного використання (рециклінгу) матеріальних благ, у частині розробки механізму його реалізації, який включає такі складові:

а) унормування у відповідних законодавчих актах обов’язковості власникам матеріальних благ дослідження можливості повторного використання, частин чи механізмів вживаних ними матеріальних благ,

б) створення відповідних державних чи комерційних банків (ринків) потреб та пропозицій вживаних матеріальних благ на предмет їх повторного використання, згідно з «машинним принципом» – утилізується або повторно

використовується не вся машина, а окрема деталь;

в) обов’язковість створення власниками матеріальних благ електронної бази щодо технічного стану цих благ та розгляду можливості планування повторного використання їх частин та механізмів на комерційних засадах, за умови їх безпечності для людей та довкілля;

– підходи до модернізації інституту громадянства як ключового фактору та способу становлення відповідального виборця для формування компетентної влади, шляхом застосування моделі «набутого громадянства» (на підґрунті напрацювань М. Сціборського та ін. сучасних науковців);

дістало подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат галузі науки державного управління шляхом обґрунтування введення у науковий обіг та визначення змістовної сутності таких термінів: *«урбодія»* – цілеспрямована дія системного характеру, спрямована на природне середовище з метою зміни якісних характеристик певної території в процесі урбанізації; «прийнятне урбонавантаження» – допустимі параметри, що дозволяють території акумулювати в собі результати урбодії без ризику втрати природної рівноваги екосистем та здатності до самовідновлення; «урбомежа» – максимальна здатність території протистояти деградації в результаті урбодії, що у підсумку перевищує прийнятне урбонавантаження;

– методологічні засади державної політики щодо збереження та пристосування пам’яток містобудування та архітектури, у частині спрощення дозвільно-погоджувальної процедур та їх адаптування до інвестиційно сприятливого призначення (з тлумаченням терміну: «інвестиційно сприятливе призначення»);

– підходи до реалізації державної політики, що пов’язані з регулюванням просторового розвитку урбанізованих територій як одним із аспектів секторальної децентралізації;

– теоретичні розвідки щодо зменшення негативного впливу на

природне середовище та гальмування кліматичних змін, у частині застосування підходу сповільненого зростання, побудованого на засадах теорії мінімалізму як антиподу підвищеного споживання (шляхом мінімізації транзитних поїздок громадян, покращання планувальних рішень урбанізованих територій та оптимізації транспортної інфраструктури);

– бачення культури здійснення містобудівної діяльності, не тільки як будівництва у відповідності до затвердженої містобудівної документації та норм містобудівного законодавства, але й як гіпотези, що мешканці будь-яких урбанізованих територій належать до тієї чи іншої культури, в розумінні її як результату поєднання знань, переконань, звичаєвих норм поведінки, набутих жителями у процесі урбанізування цих територій, що передаються наступним поколінням.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що впровадження запропонованих підходів та рекомендацій дозволить центральним і місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування значно підвищити ефективність реалізації державної політики щодо протидії виникненню природно-техногенних та інших ризиків у процесі розвитку територій з високим рівнем урбанізації, що дозволить оптимізувати навантаження техногенного характеру на природне середовище та вирішити проблему нестабільності екосистем та зберегти умови для сталого розвитку територій.

Результати дисертаційного дослідження впроваджені (Додатки А-Д):

- підкомітетом з питань національно-патріотичного виховання дітей та молоді Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму (довідка про впровадження від 27.06.2019 р. № 01-86/718);

- Харківською обласною державною адміністрацією (довідка про впровадження від 04.07.2019 р. № 01-61/5182);

- Департаментом екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження від 14.08.2019 р. №

02.01-32/4539),

- Департаментом житлово-комунального господарства та розвитку інфраструктури Харківської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження від 07.10.2019 р. № 01.02-11/1873);

- виконавчим комітетом Люботинської міської ради Харківської області (довідка про впровадження від 06.10.15 р. № 03-36/3478).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Усі результати отримані безпосередньо здобувачем і відображені в опублікованих ним працях.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та прикладні положення й висновки дисертації були оприлюднені на науково-практичних заходах – на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, конгресах, форумах, серед яких: «Публічне управління: Виклики XXI століття» (м. Харків, 2013 р.); «Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми, перспективи» (м. Херсон, 2014 р.); «Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу» (м. Харків, 2014 р.); «Отечественная наука в эпоху изменений: постулаты прошлого и теории нового времени» (м. Екатеринбург (РФ), 2014 р.); «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (м. Одеса, 2015 р.); «Публічне управління XXI століття: форсайтинг успіху» (м. Харків, 2016 р.); «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2016, 2017, 2020 рр.), «Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності» (м. Київ, 2017 р.); «Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій» (м. Львів – м. Хелм (Україна – Польща), 2017, 2019 рр.); «Innovations in science and educaton: challenges of our time» (м. Варна (Болгарія), 2017 р.); «Адаптація правової системи України до права європейського союзу: теоретичні та практичні аспекти» (м. Полтава, 2017 р.); «Містобудівне планування і управління прибережними територіями»

(смт Сергіївка (Одеська обл.), 2017 р.); «Наука і освіта» (м. Хайдусобосло (Угорщина), 2018 р.); «Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком» (м. Черкаси, 2018 р.); «Угода про асоціацію: від партнерства до співробітництва» (м. Закопане (Польща), 2018 р.); «Україна – ЄС. Сучасні технології, економіка та право» (м. Кромержиж (Чехія) – м. Тренчин (Словаччина) 2018 р.); «Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи» (м. Харків, 2018 р.); «Культурна спадщина у XXI столітті: збереження, використання популяризація» (м. Вінниця, 2018 р.); «Association agreement: driving integrational changes» (м. Братислава (Словаччина), 2019 р.); «Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики» (м. Харків, 2019 р.); «Публічне управління XXI століття: портал можливостей» (м. Харків, 2020 р.); «Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях» (м. Маріуполь, 2020 р.); «Психогеографія як відображення когнітивної урбаністики» (м. Харків, 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено в 44 публікаціях, з них: 1 одноосібна монографія; 13 – статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 9 – статті у наукових періодичних виданнях інших держав; 21 – у збірниках матеріалів науково-комунікативних заходів (з яких 9 – поза межами України).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і 8 додатків. Повний обсяг дисертації становить 377 сторінок, з них обсяг основного тексту – 327 сторінок. Робота містить 2 таблиці, 26 рисунків. Список використаних джерел нараховує 355 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Територія як об’єкт державної політики

Свої більш активні спроби внести певний порядок до планування своїх поселень людство почало робити, більше чотирьох тис. років тому. Це можна вважати першими елементами будування міста. Весь час існування сучасної цивілізації поняття культури освоєння простору було притаманне їй на різних етапах розвитку і мало відповідні непевторні ознаки. Зокрема В.М. Вадімов, вважав, що перший етап має конкретні синкретичні ознаки. Другий етап набув повторючих диференціальних ознак, природне середовище і антропогенні об’єкти протиставлялись одне одному, що мало вплив на теорію і практику містобудування, на характер освоєння простору. На сучасному, третьому етапі, освоєння простору набуває інтегративних ознак. Процеси глобалізації досягли нового масштабного і якісного рівнів у інформаційно-технологічних умовах сучасного суспільства, що позначилось на урбанізованому середовищі [2]. Процеси будівництва міст, охоплюючи значні простори, нівелюють природно-ландшафтне різноманіття навколишнього середовища, стають причинами конфліктних екологічних ситуацій, які притаманні урбанізованим територіям та загалом глобалізованому світові, що відповідно вимагає певного державного регулювання.

В той же час, на основі аналізу наукових досліджень у сфері нормування міського середовища, як указує в своїх роботах М. В. Омельяненко [193], а також стану сучасної бази нормативно-правових і нормативних документів у будівництві, визначено необхідність створення нового напрямку наукових досліджень в теорії архітектури та

містобудування – архітектурно-містобудівної нормології – науки про норму та її розвиток, яка вивчає рівень пізнання норми людиною, на основі якого розробляються нормативи для застосування в архітектурно-містобудівній діяльності під час створення середовища для життєдіяльності людини. Архітектурно-містобудівна нормологія є інтегруючим напрямком наукових досліджень, який концентрує в собі всі напрацювання багатьох галузей науки для використання в подальшому розвитку їх у створенні єдиної системи нормотворення – основи формування середовища існування людини [193].

Досліджуючи витоки теоретичних засад щодо регулювання сфери містобудування та архітектури можна зазначити, що одним з перших законодавчих нормативних актів, що підсумував основні положення планування і забудови міст, був англійський законодавчий акт 1909 року, який узагальнив всю систему європейських законів, що були введені в дію починаючи з 40-х років XIX століття. Відповідно до цього закону, складання генеральних планів міст зосереджувалося в міських радах і ставилося під контроль міністерства внутрішніх справ чи аналогічного державного органу. Водночас закон надавав можливість організаціям і приватним особам спостерігати за виконанням проектів планування. Особливо важливим положенням закону було право примусової купівлі землі для реконструкції та розширення міст (Додаток К). Пошук державно-управлінських рішень, прийняття проектів і програм завжди пов’язані з вибором, необхідністю йти на компроміс [122]. І цей закон знаходив вирішення багатьох спірних питань. Муніципальна влада отримала можливість виконувати планування на міській території, незалежно від майнових прав на землю, а якщо проект передбачав розширення міста, то включати й сільськогосподарські угіддя, розташовані за межею міста. Не підлягали відчуженню тільки землі загального користування (вулиці, площі, сади, місця розташування пам'яток архітектури та мистецтва, а також королівські парки). Цим законом було встановлено порядок оцінки землі і вжито заходів проти спекуляції земельними ділянками, – території, що

передбачалися під проїзди, місто одержувало тепер у приватних землевласників безкоштовно. Досліджуючи відмінність від сучасних аналогічних питань можна констатувати, що на сьогодні в Україні багато важливих для громади земель приватизовано тим чи іншим чином і тому процес передачі земель в разі такої необхідності ускладнюється. Тому це питання потребує відповідного законодавчого урегулювання. Цікаво, що вже на той час, для реалізації проектів планування, згаданим вище актом, місту дозволялося випускати позики на термін до 80 років. Це дало змогу ще в 1909 році запровадити у містобудуванні надійну економічну та правову платформу. Потім аналогічні закони були прийняті майже в усіх країнах світу.

Одним з основних документів, що досить довго регламентував містобудівну діяльність в нашій країні, був закон “Про основи містобудування” [175], прийнятий Верховною Радою України у листопаді 1992 року та який за час своєї чинності отримав багато змін та доповнень, що в подальшому стали основою багатьох законодавчих актів. На сьогодні, сам термін містобудування (містобудівна діяльність) трактується як цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та, об’єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища. Цей термін представлено як дуже ємний, який включає прогнозування поетапного розвитку населених пунктів і територій, планування, проектування, будівництво об’єктів будівництва міст [176], спорудження інших об’єктів, реконструкцію історичних селиш та садиб при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об’єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури, забудову та іншого використання територій. Досліджуючи це питання, можна дійти висновку, що настільки розширювати значення терміну містобудування, який логічно сприймати як людську діяльність по улаштуванню міст чи населених

пунктів, не досить вдало і не зовсім коректно. Так можна стверджувати виходячи з того, що територія міст достатньо незначна по відношенню до території країни яка є за межами міст та окремих об'єктів. Виходячи з даних що перевірені статистами, на порівняно різні площі, всього 6918 тисяч гектарів, або 11,9 відсотків від фонду землі Україні, зосереджене все населення нашої держави, а також розміщена основна маса капіталовкладень (виробничі, адміністративні, культурно-побутові підприємства, організації й установи) [1].

В науковій літературі як в нашій державі, так і за її межами немає єдиного визначення поняття "державне регулювання сфери містобудування та архітектури", однак вчені досліджують його різноманітні форми та методи [334]. Така недостатня визначеність призводить до того, що під час практичного здійснення функцій державного регулювання СМА спостерігаються такі негативні явища, як дублювання функцій, бюрократизм, прийняття непрофесійних рішень та ін. [29]. Але можна з впевненістю стверджувати, що майже будь-яку форму інвестування можна розглядати як складову СМА [137]. Це нове будівництво, реконструкція (зміна призначення будівель, будь-які види прибудов, надбудов, вбудов, розширень), реставрація, капітальний ремонт, зміна зовнішніх і внутрішніх об'ємних та планувальних рішень, технічних показників виробничих та громадських будівель, інженерних мереж тощо. З часом у вжитку починають все частіше використовуватись, взамін понять "будівельний комплекс" чи "будівельний процес", такі дефініції як «інвестиційно-будівельний комплекс" і "інвестиційно-будівельний процес» [138]. Враховуючи, що характерним для сфери містобудування та архітектури є її пряме відношення до практично всіх способів і форм інвестування, захист інвестиційної діяльності та гарантії збереження інвестицій – є одною з важливих функцій державного регулювання в СМА. Розглянувши перелік шляхів інвестування посередництвом СМА, можна дійти висновку, що вся оточуюча нас

нерухомість, знаходиться в стадії експлуатації, або в одній із перелічених форм інвестування, які відносяться до указаної СМА [141].

Крім того, указаний закон трактує містобудівну діяльність як синонім терміну містобудування та відзначає, що головними напрямами його спрямування для містобудівної діяльності є:

- розробка і реалізація містобудівної документації, інвестиційних програм розвитку населених пунктів і територій, визначення територій, вибір, вилучення (викуп) і надання земель для містобудівних потреб;
- здійснення архітектурної діяльності, розміщення будівництва житлово-цивільних, виробничих та інших об’єктів, формування містобудівних ансамблів і ландшафтних комплексів, зон відпочинку та оздоровлення населення;
- створення соціальної, інженерної і транспортної інфраструктур територій та населених пунктів [392].

Крім переліченого до містобудівної діяльності віднесено також пункти, регулювання яких можливо більш вдало було б відносити до інших актів. Це такі пункти як:

- створення та ведення містобудівних кадастрів населених пунктів (розробка правових актів, державних стандартів, норм і правил, пов’язаних з містобудуванням;
- планування, забудова та інше використання територій, захист життєвого та природного середовища від шкідливого впливу техногенних і соціально-побутових факторів, небезпечних природних явищ [134];
- забезпечення високих архітектурно-планувальних, функціональних і конструктивних якостей об’єктів містобудування, формування і реконструкція містобудівних ансамблів, кварталів, районів і ландшафтних комплексів, зон відпочинку та природних лікувальних ресурсів;

- збереження пам’яток культурної спадщини [142], розвиток національних і культурних традицій в архітектурі та містобудуванні, контроль за дотриманням містобудівного законодавства [133];
- підготовка кадрів для містобудування, підвищення їх кваліфікації, ліцензування певних видів господарської діяльності у будівництві в порядку, встановленому законодавством.

Загалом містобудівну діяльність в Україні регулює значна кількість державних актів, для уникнення дублювання та суперечностей стосовно повноважень, сьогодні ведеться робота по об’єднанню законодавчої бази у СМА в один містобудівний кодекс. Такий кодекс покликаний встановити загальні правові та організаційні засади здійснення містобудівної діяльності в Україні і бути спрямованим на створення та підтримання повноцінного середовища життєдіяльності людини, на узгодження державних, громадських і приватних інтересів при плануванні та забудові територій [288]. На теперішній час державне регулювання СМА, за виключенням розробки Генеральної схеми планування території країни та розробки генпланів, часто функціонує як погоджувально-дозвільний механізм який в більшості обслуговує бажання потенційних інвесторів щодо реалізації тих чи інших будівельних проектів, виходячи з існуючого містобудівного законодавства [136]. В більшості випадків можливість будівництва розглядається як “втискання” майбутньої будівлі в межі існуючої забудови, виходячи з бажань забудовника. При цьому часто різними шляхами ігноруються будівельні обмеження щодо протипожежних та санітарних розривів між будівлями, наявності дотримання екологічних вимог та інколи всупереч бажання територіальних громад та окремих мешканців. На думку вітчизняних фахівців одним з державних пріоритетів у **(**СМА), має стати створення сприятливого інвестиційного клімату в країні [1]. Чинна на сьогодні система державного регулювання СМА хоча і потребує інновацій але не є перешкодою. Значне покращання інвестиційного середовища можна

забезпечити прийняттям невідкладних заходів щодо стабілізації діяльності будівельної галузі та розвитку житлового будівництва.

Одним з важливих аспектів державного регулювання СМА є будівництво доступного житла. Сам механізм будівництва доступного житла унормовано ст. 4 Закону України “Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва”, розробленого, на той час, Мінрегіоном та доповнено новими сучасними правками. В цьому акті визначено поняття доступного житла та державної підтримки його будівництва або придбання, коло осіб, що мають право на отримання такої підтримки, джерела фінансування будівництва доступного житла, основні вимоги до такого житла та умови здешевлення його вартості [356]. Зокрема, розглядуване житло – це збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири.

При цьому, державна підтримка будівництва передбачає сплату за рахунок бюджетних коштів 30 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або наданні уповноваженим банком пільгового іпотечного житлового кредиту [62]. Незважаючи на те, що житло втратило в ролі держави головного інвестора [221], будівництво доступного житла за державної допомоги залишається одним з шляхів державного регулювання СМА.

Дослідження показує, що на сьогодні громадяни не ризикують вкладати кошти у незавершене будівництво. При цьому попит на житло не зник, він лише відкладений і це говорить про перспективу цього сегменту будівельного ринку [283] це також, говорить не лише про наслідки кризи у світовій економіці, але й про недовіру у громадян як найчисельніших інвесторів до “постачальників” житла і до держави в цілому, як інституції, що повинна забезпечувати стабільність на ринку житла та можливість його розглядати доступним для громадян способом.

На сьогодні ситуація дещо виправилась, але залучення інвестицій, та можливості застосування регуляторних дій з боку держави, необхідно мати належну перспективу містобудівної діяльності, підтверджена відповідною кадровою політикою [284]. Одним з важливих аспектів державного регулювання СМА є будівництво доступного житла.

Сам механізм будівництва доступного житла унормовано ст. 4 Закону України "Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва", розробленого, на той час, Мінрегіоном. В цьому акті визначено поняття доступного житла та державної підтримки його будівництва або придбання, коло осіб, що мають право на отримання такої підтримки, джерела фінансування будівництва доступного житла, основні вимоги до такого житла та умови здешевлення його вартості [139]. Зокрема, розглядуване житло – це збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири. При цьому, державна підтримка будівництва передбачає сплату за рахунок бюджетних коштів 30 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або наданні уповноваженим банком пільгового іпотечного житлового кредиту [285]. Незважаючи на те, що житло втратило в ролі держави головного інвестора [140], будівництво доступного житла за державної допомоги залишається одним з шляхів державного регулювання СМА. Дослідження показує, що на сьогодні громадяни не ризикують вкладати кошти у незавершене будівництво. При цьому попит на житло не зник, він лише відкладений і це говорить про перспективу цього сегменту будівельного ринку [261]. Це говорить не лише про наслідки кризи у світовій економіці, але й про недовіру громадян як найчисельніших інвесторів до "постачальників" житла і до держави в цілому, як інституції, що повинна забезпечувати стабільність на ринку житла та можливість його розглядати доступним для громадян способом.

В науковій літературі як в Україні, так і за її межами немає однозначного визначення поняття “державне регулювання сфери містобудування та архітектури”, однак вчені досліджують його різноманітні форми та методи [10]. Така недостатня визначеність призводить до того, що під час практичного здійснення функцій державного регулювання СМА спостерігаються такі негативні явища, як дублювання функцій, бюрократизм, прийняття непрофесійних ршень та ін. [7]. Але можна з впевненістю стверджувати, що майже будь-яку форму інвестування можна розглядати як складову СМА [7]. Це нове будівництво, реконструкція(зміна призначення будівель, будь-які види прибудов, надбудов, вбудов, розширень), реставрація, капітальний ремонт, зміна зовнішніх і внутрішніх об’ємних та планувальних рішень, технічних показників виробничих та громадських будівель, інженерних мереж тощо. Все частіше у вжитку взамін понять “будівельний комплекс” чи “будівельний процес”, використовується такі поняття, як “інвестіційно-будівельний комплекс” та “інвестиційно-будівельний процес” [10]. Враховуючи, що характерним для сфери містобудування та архітектури є її пряме відношення до практично всіх способів і форм інвестування, захист інвестиційної діяльності та гарантії збереження інвестицій – в стратегіях розвитку повинні знайти своє відображення і питання зменшення територіальних диспропорцій[118]. Дослідивши перелік шляхів інвестування посередництвом СМА, можна дійти висновку, що вся оточуюча нас нерухомість, знаходиться в стадії експлуатації, або в одній із перелічених форм інвестування, які відносяться до указаної СМА [171]. Нажаль, в ряді випадків виникає конфлікт інтересів між державою та місцевим самоврядуванням, особливо коли питання стосується пам’яток національного значення, якими за логікою та згідно законодавства повинна опікуватися держава

Питання державного регулювання інвестиційної діяльності в аспектах містобудівної сфери представлені на рис. 1.1.

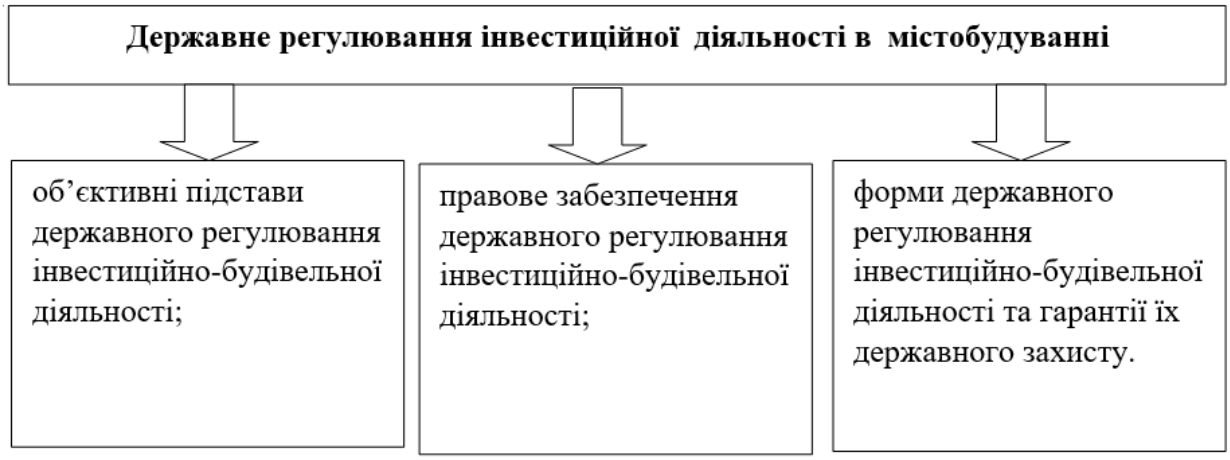

Рис. 1.1 Державне регулювання інвестиційної діяльності в містобудуванні

Інвестиційно-будівельна діяльність як різновид господарської діяльності є, як правило, суспільно корисною. Однак інвестори, не завжди враховують державні чи суспільні (публічні) інтереси здійснюючи діяльність з метою отримання прибутку – суспільства в цілому, територіальних громад, окремих верст мешканців даних територій стосовно безпечних і належних умов життя, праці та харчування [131]. Це є однією з об'єктивних підстав державного регулювання інвестиційно-будівельної діяльності. Прагнучи отримати максимальний прибуток, інвестори можуть порушувати при цьому вимоги щодо:

- якості будівельної продукції, робіт, послуг, які надаються іншим учасникам містобудівної діяльності та громадянам;
- збереження довкілля, раціонального використання природних ресурсів і збереження пам'яток містобудування та архітектури;
- неухильне виконання технічних умов усіх видів проектів, державних будівельних норм, безпеки праці та умови відповідних робіт найманих працівників які здійснюють різного виду дії щодо реалізації інвестиційно-будівельних проектів;
- виконання вимог антимонопольного законодавства, підтримання ринкового середовища, та забезпечення добросовісної конкуренції.

Основні положення щодо державного регулювання, інвестиційно-будівельної діяльності містяться в низці нормативно-правових актів. Насамперед слід назвати Конституцію України. З метою захисту суспільних інтересів в процесі здійснення інвестиційної діяльності як різновиду господарської діяльності, Конституцією України (ст.13) передбачається забезпечення державою соціальної орієнтації економіки України, що включає ринкові елементи господарювання. Забезпечити здійснення інвестиційно-будівельної діяльності з урахуванням суспільних інтересів у масштабі країни спроможна лише держава як виразник таких інтересів. Виходячи з цього українським законодавством і передбачається державне регулювання інвестиційно-будівельної діяльності [43].

Державне регулювання умов інвестиційно-будівельної діяльності здійснюється шляхом:

- оподаткування суб'єктів господарювання, шляхом податкових ставок і пільг (для підтримки важливих для держави сигментів господарства), проведення кредитної та амортизаційної політики (в т. ч. прискорення амортизації основних фондів, що дуже важливо для підтримки об'єктів у безпечному стані);
- подання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток територій окремих регіонів, галузей, виробництв (тому числі і будівництва доступного житла та ліквідації аварійних ситуацій чи їх наслідків), а також дотримання державних норм, правил і стандартів (для дотримання технологічних процесів), антимонопольних заходів (здійснення умов для добросовісної конкуренції);
- роздержавлення та приватизації державної власності (для пошуку більш ефективного власника), визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами (для раціонального та дбайливого їх використання чи заборони певних дій);

- ведення такої політики ціноутворення, що передбачає стимулювання найбільш необхідного для держави виробництва, проведення якісної експертизи інвестиційно-будівельних проектів;
- прогнозування розвитку містобудування, перспективи сталого розвитку і унеможливлення утворення передумов до екологічного чи техногенного лиха, забезпечення законності відповідних дозвільно-погоджувальних процедур, контролю за дотриманням норм інвестиційно-будівельного законодавства.

Державне регулювання у сфері містобудування та архітектури здійснюється такими органами:

- Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України;
- Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Радою Міністрів цієї Республіки;
- місцевими державними адміністраціями;
- органами місцевого самоврядування;
- спеціально уповноваженими на це державними органами: Міністерством розвитку громад та територій України (чи іншим профільним міністерством при проведенні реорганізації); Державною архітектурно-будівною інспекцією, а після її реорганізації Державною інспекцією архітектури та містобудування територіальними органами та іншими міністерствами й відомствами згідно компетенції [213].

Відомо, що інвестиційно-будівельна діяльність здійснюється з метою отримання прибутку чи досягнення іншого соціального ефекту, тісно пов’язана з підприємницькою діяльністю, яка ведеться на власний ризик і під власну відповідальність підприємця. Отже, інвестиційно-будівельна діяльність пов’язана з певним ризиком для інвестора. Тому обсяг інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх (іноземних) значною мірою залежить від ефективності правових гарантій для інвестора, передбачених законодавством України та міжнародними договорами України, положення яких

трансформовані у національне законодавство [29]. В той же час, допущення рішень, місцевим органом виконавчої влади чи органом самоврядування, або неякісно виконання погоджувально-дозвільних процедур, здійснених іншими відповідальними структурами, вищих рівнів, які характеризуються, як елементи недалекоглядної політики у сфері земельних відносин, можуть привести до важких наслідків, зокрема до надання у приватну власність потенційно необхідних для розвитку населеного пункту земельних ділянок[116]. Такі дії можуть мати корупційний характер та несумісні з доброчесною інвестиційною діяльністю, але правові гарантії захисту інвестицій, в т. ч. іноземних є аналогічними і для других сфер заходами державного регуляторного впливу і поділяються на:

- гарантії від зміни законодавства. Ці гарантії означають, що у разі погіршення умов інвестування або умов укладених інвестиційних договорів на весь строк дії договору, державою забезпечується виконання договірних умов, що передбачено ч. 1 ст. 18 Закону України “Про інвестиційну діяльність” та ст. 8 Закону України “Про режим іноземного інвестування”. Це гарантує іноземному інвестору у разі погіршення умов інвестування застосування до іноземних інвестицій норм законодавства, що були чинні на момент вкладення інвестицій;
- гарантії від примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів і посадових осіб. Згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України “Про інвестиційну діяльність” і ст. 9 Закону України “Про режим іноземного інвестування” інвестиції не можуть бути безоплатно націоналізовані, реквізовані, до них також не можуть застосовуватися заходи, тотожні за наслідками. Закон України “Про інвестиційну діяльність”, (ч. 2 ст.18) і Закон України “Про режим іноземного інвестування” (ст. 9), забороняють державним органам, поза межами їхньої компетенції, втручатися в інвестиційну діяльність підприємств;

- гарантії відшкодування збитків інвесторам. У разі порушення державними або іншими органами прав інвесторів та інших учасників інвестиційної діяльності, завдані цим збитки підлягають відшкодуванню у повному обсязі названими органами, згідно ч. 2 ст. 18 Закону “Про інвестиційну діяльність” і ст. 10 Закону “Про режим іноземного інвестування”;
- гарантії судового захисту прав та законних інтересів інвесторів у разі їх порушення будь-якою особою. Пов’язані з інвестуванням спори, в т. ч. спори між іноземними інвесторами та державою з питань державного регулювання іноземних інвестицій, розглядаються в судах України, усі інші спори за участю іноземних інвесторів розглядаються в судах України або за домовленістю сторін у третейських судах, в т. ч. за кордоном.

Виходячи з того, що СМА проявляє як на державному, так і регіональному рівнях неоднозначний вплив [6] на інші галузі економіки демонструючи і виробничі і споживчі якості будівництва, а також те, що ці зв’язки ще не достатньо вивчені, вони потребують державного регулювання та уважного відстеження у взаємовідношенні з іншими галузями економіки країни [64]. Будівництво безперечно залежить від тенденцій на фінансових ринках, соціальної, економічної і фінансової політики держави, в тому числі, щодо методів державного регулювання галузі в умовах ринкових відносин, прямої державної підтримки будівництва і зокрема будівництва житла для пільгових категорій населення. Розуміючи виключно важливу макроекономічну роль будівництва, необхідно розглядати склад тих суб’єктів, взаємодія яких породжує сукупність відносин та формує систему управління будівництвом, зокрема систему державного регулювання [29]. Учасниками містобудівної діяльності, у широкому сенсі, виступають численні суб’єкти господарювання: власники земельних ділянок, замовники, забудовники, девелопери, інвестори, управлінські, посередницькі, фінансово-банківські структури, страхові компанії, архітектурні, проектні та

інжинірингові фірми [6], підрядники, виробники, постачальники, власники збудованих об’єктів та мешканці будинків, а також органи влади, експертні, інші інституції, що мають погоджувальні та дозвільні функції. На сьогодні можна констатувати, що результати містобудівної діяльності значною мірою залежать від ситуації на ринку землі та земельних відносин, фінансових ринках, ринках проектних, посередницьких та управлінських послуг, матеріалів, техніки і технологій, підрядних робіт, ринку з експлуатації будівель та інших учасників ринку містобудівних послуг [121]. Незважаючи на те, що указані суб’єкти в цілому працюють у конкурентному середовищі у ринкових умовах, регулюючу роль у формуванні взаємовідносин учасників і результатів будівництва відіграють місцеві і центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші інституції, зокрема, на які покладено державну функцію з експертизи і контролю за об’єктами будівництва, інші наглядові функції. Впливаючи таким чином на умови діяльності перелічених суб’єктів, держава відповідно здатна стимулювати, або стримувати розвиток будівництва, утворюючи відповідні умови існування [10].

Таким чином, для успішного розвитку галузі будівництва, аби будівництво функціонувало як потужний важіль економіки і соціального розвитку, щоб інвестиції у спорудження і експлуатацію будівель були ефективні для учасників містобудівної діяльності і держави, необхідно розглядати будівництво із системних позицій, а не лише як безпосередньо технологічний будівельний процес по утворенню об’єктів нерухомості. Вузьке, суто специфічне сприйняття СМА, яке дісталось нам від планового господарства, де питання мотивації до будівництва, його ефективності розміщення, саме на конкретній земельній ділянці, його об’ємно-планувальне рішення, склад підрядників, використання будівельних матеріалів тощо – вирішувалися далеко від регіону, централізовано поза галуззю, а будівельникам залишалося лише виконати свою обмежену місію на

будівельному майданчику, виконуючи формальне рішення високих чиновників, які часто ніколи не бачили потенційного будівельного майданчика [218]. Такий стан може розглядатись, як вади централізованого управління СМА, але досліджуючи цю галузь можна дійти висновку, що втрата державою функцій єдиного замовника на більшість об'єктів, які фінансуються має теж негативні наслідки. В сучасних ринкових умовах, багато, що вже змінилося. На сьогодні СМА має розглядатися на державному рівні як багатогалузевий інвестиційно-будівельно-експлуатаційний комплекс (будівельний комплекс), а у системі економічних відносин на регіональному(місцевому) рівні – як процес конкуренції і взаємодії на об'єктах низки незалежних спеціалізованих суб'єктів ринку з їхніми інтересами і капіталами виходячи також і з інтересів громад [6].

Стратегія розвитку окресленого вище будівельного комплексу, державна політика щодо його підтримки мають виходити зі стратегій соціально-економічного розвитку держави і її регіонів [29], які для своєї реалізації потребуватимуть певного рівня розвитку будівництва – промислового, енергетичного, транспортного, житлово-цивільного тощо. З методологічної точки зору в усіх випадках для стратегічного управління будівельним комплексом потрібне бачення моделі його функціонування у національній економіці – моделі, побудованої на новому, викладеному вище баченні будівництва і новому механізмі взаємовідносин суб'єктів господарювання. Тільки на основі такої моделі можна виявити основні чинники, макроекономічні взаємозв'язки та тенденції, залежність інвестиційно-будівельної активності від економічних циклів, процесів у галузях і регіонах, здійснювати науково обґрунтоване прогнозування і регулювання державою розвитку будівельного комплексу [42].

Відсутність необхідного державного регулювання СМА привело до того, що держава своєчасно не відреагувала і не оцінила диспропорції, що виникали під впливом ринкових факторів, і тільки вже згодом вжила заходи

регуляторного характеру для їхнього виправлення. Але немало диспропорцій, тенденцій, зв'язків у СМА залишаються досі не поміченими, а інвестиційно-будівельні потенціал територій не достатньо задіяний [164]. Тому у державі назріла необхідність за результатами наукового дослідження та детального аналізу економічно обґрунтувати, а потім і реалізувати більш ефективну модель земельних відносин, фінансування, оподаткування, які безпосередньо пов'язані з розвитком СМА з огляду на дійсні загальнолюдські цінності та виходячи з необхідності вирішення задач які постають в процесі сталого розвитку територій. Виходячи з цього, органи державного управління у СМА мають бути перебудовані шляхом більшої концентрації основних функцій стратегічного планування і регулювання інвестиційно-будівельно-експлуатаційного процесу у профільному міністерстві [285] і чіткому взаємоузгодженні другорядних функцій між іншими міністерствами і відомствами з метою досягнення максимальної ефективності будівництва на рівні національної економіки і економіки підприємств-учасників та споживачів будівельної продукції. Не можливо допускати білі плями в процесі управління будівельним комплексом, коли ті чи інші завдання і функції лежать поза компетенцією відповідних органів державної влади і органів місцевого самоврядування чи самоврядних організацій.

Важливий вплив на розвиток містобудування мають також Держгеокадастр України та органи місцевого самоврядування. Цей вплив особливо помітний у землевідведенні і землекористуванні [164]. В процесі експлуатації будівель та інженерної інфраструктури також значний вплив має Мінрегіон України, а у промисловому будівництві відповідні профільні міністерства та відомства. Але необхідно розглядати, як уже указувалось, можливість об'єднання під керівництвом одного міністерства і функцій контролю експлуатації введених в дію об'єктів. Хоча безпосередній вплив на інвестиційно-будівельний процес на сьогодні має Мінрегіон, який формує умови утворення об'єкта будівництва від освоєння ділянки під забудову і

проектування до завершення будівництва, тобто той ланцюжок між замовника з підрядником, які безпосередньо впливають і на вартість будівництва.

Крім того, визначимо соціально-економічні умови та механізми, відносини, які мають вплив на розвиток будівництва, регулюються за участі державних та регіональних органів влади. Насамперед це Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та Міністерство фінансів України. Механізм банківського фінансування у значній мірі регулюється Національним банком, оподаткування – Верховною Радою, Мінфіном та ДПА. Всі ці інституції разом визначають напрямки та умови розвитку СМА: кількість, ціну і якість будівельної продукції, але, роль Мінрегіону, як галузевого міністерства виявляється основною і координуючою [285]. Це вимагає не тільки посилення стратегічно-аналітичних функцій, але й дотримання більш активної позиції у державному регулюванні розвитку всього інвестиційно-будівельно-експлуатаційного комплексу на шляху до сталого розвитку територій [43].

1.2. Принципи та закономірності розвитку урбанізованих територій

Курс взятий на децентралізацію, в Україні, зважаючи на загострення глобалізаційних та кризових явищ, не зменшує і роль самодостатності регіонів (як складових унітарної держави), – в процесі формування містобудівного простору, з урахуванням збереження культурного, історично утвореного (штучного) та природного наповнення територій. Це викликає необхідність раціонального використання потенціалу їх невідновлювальних ресурсів та відповідно адекватного впливу з боку держави (державного регулювання) [141]. Крім природних копалин, які традиційно прийнято називати невідновлювальними (і які дійсно є такими) до цієї групи, цілком

відповідально варто включити такий ресурс, як стан оточуючого середовища. Надзвичайна важливість цього ресурсу в тому, що він є основою для подальшого розвитку територій та покращення якості життєвого простору. Нажаль в територіальних громадах та органах влади ще не завжди є розуміння, що неможливо йти по шляху отримання ситуативних швидкодоступних та короткочасних, переваг. Цей шлях веде до втрати стратегічних природних переваг, які історично склалися і притаманні саме цій місцевості, з її давніми традиціями, народними звичаями та відповідають багатовіковому укладу місцевої громади. Таке надбання, само по собі вже і є достатньо цінним продуктом [134].

Але в процесах життєвого відтворення та взаємодії з природою, діяльності будівництва та необхідній виваженій організації суспільства припадає надзвичайно важлива роль. На шляху до реформування суспільно-виробничих відносин перед фахівцями СМА постають складні проблеми розвитку містобудівних систем в умовах жорстких екологічних, ресурсних та моральних імперативів. Їх вирішення потребує якісних змін у містобудівній діяльності та розвитку містобудівної теорії, які ґрунтувалися б на засадах системного підходу, сучасних теоріях та знаннях про багатомірність простору. На думку М.М. Габреля, особлива гострота та актуальність продовжується визначення проблеми реалізації ефективної містобудівної політики в регіоні, просторово-часового проектування містобудівних об’єктів високого ієрархічного рівня. Вчений вважає, що традиційне містобудівне проектування у вигляді схем і проектів регіонального планування та генеральних планів населених місць на сьогодні втрачає свою актуальність – «Ці документи розроблялись на теоретичних та методологічних засадах, створених для умов загальнодержавної власності і планового ведення народного господарства, надмірної централізації та недооцінки особливостей регіонів» [42]. Проте нові політичні та соціально-економічні умови не знімають потреби територіального прогнозування і містобудівного

проектування, без яких не можна обґрунтувати загальну концепцію та стратегічні програми розбудови містобудівних систем, визначити правильні шляхи їх розвитку. Характерною рисою містобудівної науки сьогодення, переконаний М.М. Габрель, є “розмивання” проблематики і розвиток напрямів, що сформувались під впливом значною мірою кон’юнктурних та політичних чинників. Відповідно, більша частина робіт концентрується на локальних проблемах, а стратегічні дослідження, що можуть забезпечити стабілізацію та підвищення ефективності суспільно-економічних процесів інколи залишаються поза увагою дослідників [42].

Дослідження, що пов’язані з регіональною проблематикою, набули значного поширення в останні роки, коли інтенсивно розвинулась наука про регіональні системи, сформувався ширший погляд на суть соціально-економічних та екологічних процесів на регіональному рівні. Але в багатьох наукових роботах, присвячених сфері містобудування та архітектури, питання часто розглядаються як організація системи просторової взаємодії середовища і людини, утворення нормативно-правових вимог та ін. Наприклад, на погляд М.М. Дьоміна та О.С. Петраківської, “…особливістю територіально-планувального розвитку містобудівних об’єктів (міст, селищ, системи розселення) є те, що він здійснюється в умовах постійних обмежень – фінансових, економічних, екологічних, технічних, ресурсних (територіальних, водних, енергетичних, трудових та ін.)” [284]. Тому і розробка оптимальних рішень завжди пов’язана з пошуком компромісів між бажаним та можливим для інвестора (забудовника). При цьому територіальні або земельні ресурси розвитку містобудівних об’єктів завжди були найбільш суттєвими обмеженнями. Тобто основа для утворення обєктів архітектури розглядається як система обмежень, що визначає умови його існування.

Згідно інших досліджень М.М. Дьоміна та М.В. Омельяненко, модель системи просторової взаємодії повинна працювати в режимі “населення – природне середовище – штучне середовище” [70], що і повинно визначати

основні засади формування містобудівного простору. З позицій міждисциплінарного підходу розвиток міста забезпечується з урахуванням взаємозв'язку економічних, соціальних, екологічних та інших процесів у місті; появи нових, більш складних завдань відродження міст, забезпечення життєдіяльності та подолання кризових явищ [55]. Але М.М. Габрель, говорить про дослідження зв'язків "система розселення – виробництво", "розселення – рекреація" тощо. В той же час важливим аспектом є ефективність використання містобудівного простору. Досліджуючи причини рівня ефективності, на прикладі використання відкритих просторів, цей автор показує, що величина ефективності залежить від структури відкритих просторів [41]. Він виявляє певні закономірності, які впливають на формування містобудівного простору:

- оскільки ділянки зелених насаджень займають найбільший відсоток в структурі відкритих просторів мікрорайонів (40-60 % від загальної території), то підвищення утилітарної, гігієнічної та естетичної ефективності їх функціонування найсуттєвіше впливає на загальне значення індекс ефективності використання відкритих просторів;
- ділянки закладів обслуговування в відсотковому відношенні незначні щодо площі мікрорайонів. Не дивлячись на вищий загалом (стосовно до інших типів території) показник ефективності їх використання, вплив цієї компоненти відкритого простору на загальне значення індексу ефективності несуттєвий. Але нині спостерігається тенденція розширення площ цієї категорії, їх проникнення в глибину житлової забудови. Отже, через цю категорію простору при відповідній організації системи обслуговування мікрорайону можна суттєво підвищити ефективість використання міських територій;
- ділянки шкіл та дошкільних установ характеризуються приблизно однаковим індексом використання їх відкритих просторів у мікрорайонах, що досліджувались. Це пояснюється подібним режимом

життєдіяльності цих територій. Тут також приховані значні резерви для підвищення ефективності їх використання (функціонування). Це стосується, передусім, дошкільних установ, адже структурні зміни в суспільстві зачепили цей тип об’єктів найбільше;

- найнижчими показниками ефективності використання характеризуються ділянки в зоні 5-ти поверхових будинків, що пояснюється невпорядкованістю функціональної структури та господарської діяльності в цих зонах. Тому завдання підвищення ефективності використання цих територій слід вважати першочерговими;
- найвищими показниками ефективності використання характеризуються ділянки в зоні об’єктів культурно-побутового обслуговування. Наближені до них за цими показниками прибудинкові ділянки – у випадку їх активного освоєння мешканцями (для цього мають бути створені відповідні архітектурно-планувальні умови). Після цього за значенням індексу ефективності використання відкритих просторів є простори пішохідних маршрутів;
- найнижчими показниками характеризуються ділянки розривів між зонами різного функціонального використання.

Проводячи аналіз ефективності використання відкритих просторів мікрорайонів, автор досліджень показує наступне:

- ефективність використання відкритих просторів мікрорайонів нерівномірна для різних ділянок, активніше вона проявляється в зонах концентрації важливих функціональних процесів;
- розподіл зон різної ефективності використання залежить від транспортно-пішохідної мережі, системи обслуговування, розташування мікрорайону стосовно до інших територіальних систем;
- виділяються ділянки найнижчої ефективності використання, їх виникнення має сталий характер, пояснюється об’єктивними причинами, у т. ч. архітектурно-планувальної організації, неефективним розміщенням

об’єктів обслуговування та загальноміськими функціями в житловій забудові, нераціональною організацією транспортно-пішохідного руху в структурі мікрорайонів, та іншими причинами [41].

Це свідчить про взаємозв’язок між архітектурно-планувальними параметрами і ефективністю використання відкритих просторів та їх вплив на формування містобудівного простору. Приведення їх до відповідності розкриває значні перспективи у підвищення ефективності використання міських земель та покращення якості середовища. Але одним з найважливіших факторів є законодавче забезпечення процесів та процедур. Незважаючи на достатньо розвинену нормативну базу, слід зазначити, що на сьогодні питанням організації середовища, не приділяється досить належна увага. Процеси організації не впорядковані і, як наслідок, проблема створення якісного середовища життєдіяльності людини не може вирішуватися системно. Наприклад М.В. Омельяненко, як видно з рис. 1.2, бачить організацію середовища структуровану за такими трьома напрямками: створення моделі середовища, матеріалізація моделі середовища, експлуатація середовища [192].

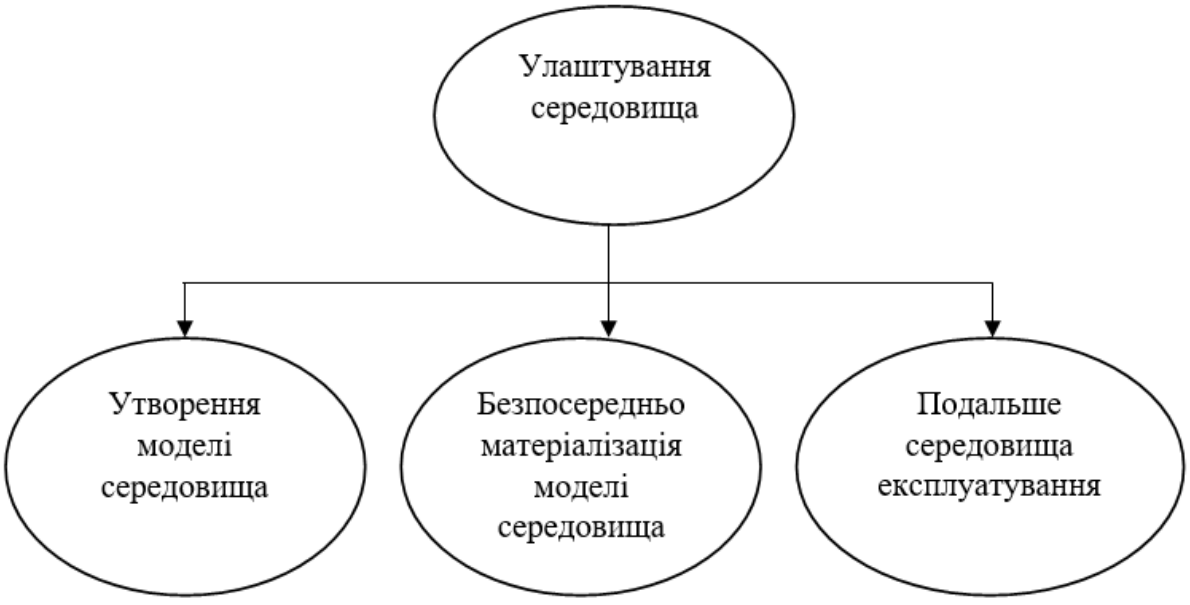

Рис. 1.2 Структурне улаштування середовища

Важливо, що створення моделі середовища, як першого етапу – передбачає формування його інформаційної моделі, що реалізується в проектному рішенні, яке дає уявлення про об'ємно-просторову структуру об'єкта, його конструктивну систему, систему інженерного забезпечення тощо. При цьому матеріалізація створеної моделі середовища відбувається під час будівництва – реалізації проектного задуму. В той же час, після завершення другого етапу (матеріалізації моделі) настає третій етап – експлуатація середовища, під час якого здійснюються всі необхідні заходи щодо утримання середовища.

Отже, кожен з зазначених процесів має свої особливості, притаманні тільки йому. Тому і нормативно-правова база, яка регулює здійснення кожного з цих етапів організації середовища, також має свої особливості [192]. Такі погляди надалі відіграватимуть важливу роль у пошуку нових теоретичних засад та перспективних моделей просторової організації містобудівних систем. Необхідно відзначити, що жодним чином не відкидаючи важливість економічних засад життя, які сьогодні пропонуються широкому загалу як основоположні, необхідно зазначити, що це досить застарілі уяви про критерії могутності держави. Інтелект, духовність і фізичне здоров'я нації, її самоорганізованість під державницькими та національними ідеями, доступність ресурсів, необхідних для розвитку і самовдосконалення нації визначають її могутність.

Кожна культура, і українська, зокрема, включає в себе власний комплекс норм і цінностей, однією з яких є і залишатиметься любов українця до землі, як до малої Батьківщини та всього того, що на ній знаходиться та дає життя. Це земля (території), вода, повітря – дійсно вічні цінності. Такі святі місця як Софійський собор, Печерська лавра завжди будуть для України загальнодержавними святинями, а як правило в кожного українця є і дорогі особливо йому міста, що знаходяться десь ближче до міста безпосереднього його мешкання, і в цьому теж сенс регіональної політики. Тому новітні

парадигми [143] щодо розвитку та експлуатації містобудівного простору вимагають і нового державного підходу до прогнозування і проектування розвитку територій і особливо історичних міст України.

В цьому аспекті, особливої ваги набувають питання планувального регулювання архітектурних, культурних, природних складових та їх узгодженості щодо норм містобудівного законодавства. Розвитку і забудові цієї категорії міст не приділялося достатньої уваги на державному рівні. Недостатність систематичної, науково обґрунтованої роботи відчувається з кожним роком все більше. Хоча історичні міста складають переважну частину міст і їх кількість зростає за рахунок занесення до цієї категорії селищ міського типу. На сьогодні склалися різні типи історичних міст, що мають специфічні функціонально-планувальні структури, а також стан, складові, характер, напрями і етапи їх розвитку. Ця категорія міст України має переважно сприятливі економіко-географічні умови і необхідні ресурси для розвитку виробництва, містобудування і життєдіяльності населення, але відстає в соціально-культурній, екологічній, естетичній організації. Як, що проблеми організації і розвитку значних і найзначніших міст досить вагомо представлені в наукових і практичних дослідженнях, то проблеми малих та середніх історичних міст України недостатньо опрацьовані [122].

Незважаючи на роботи згаданих вище дійсних спеціалістів своє справи, на сьогодні ще не достатньо досліджується питання формування і розвитку архітектурного-містобудівного середовища історичних міст і відповідно питання державного регулювання, також розглядається не на належному рівні і не відповідає нагальним потребам. У відповідних державних актах та програмних документах неодноразово вказувалось на необхідність переважного розвитку історичних малих і середніх міст, які мають для цього як соціальні, так і економічні умови. В той же час, багато більша кількість коштів для міського розвитку і будівництва осідали здебільшого у значних і найзначніших містах-центрах. Упродовж багатьох останніх років розвиток

історичних міст України здійснювався за умови жорсткої директивно-планової містобудівної політики. Переважна орієнтація впершу чергу робилася на виробничу складову міста, іноді навіть не зважаючи на шкоду, яка могла бути завдана під час її реалізації екологічній і культурній складовим.

В процесі планування та управління життєдіяльністю таких міст постала потреба вдосконалення наукових засад, у перша чергу принципів організації та умов формування і розвитку історичних міст України, особливо їх архітектурно-ландшафтної складової. Стан вивчення розвитку міст, зокрема архітектурно-ландшафтної організації міського середовища потребують суттєвого доопрацювання. Тому основою комплексної оцінки рівня формування і розвитку міського та природного середовища, як вважають більшість фахівців з питань містобудівного розвитку, сьогодні повинні стати не тільки питання історико-культурної спадщини [317], а також формування архітектурно-ландшафтного середовища міст як соціальної, природної і культурної цілісності. Такий підхід дозволить забезпечити збалансованість усіх питань сучасного розвитку міст України відповідно до сучасної наукової парадигми як пріоритетно-гуманітарної, екологічної і культурної. Це свідчить про нагальну необхідність проведення додаткових наукових досліджень, розробки відповідних наукових засад і в першу чергу принципів і методів нормування, спроможних забезпечити в містобудівній практиці можливість організації гуманітарного, гармонійного архітектурно-ландшафтного середовища, планування та регулювання процесів сталого розвитку, особливо історичних міст на довгостроковий період [320].

Необхідно формувати розуміння процесу природного зростання та перетворення міського планування і середовища, як спрямованого на економне й ефективне використання обмежених невідновлювальних ресурсів, потенціалів і внутрішніх резервів. Важливого значення це набуває в

нових соціальних, культурних та екологічних умовах з їх напрямами децентралізації інвестиційної діяльності, змін тенденцій, обсягу і темпів містобудування, необхідністю збереження, а інколи і регенерації природної складової, об'єктів культурної спадщини, будівництва, потребою нормативно-правового регулювання, державного контролю за містобудівними процесами відповідно до законодавчої та нормативно-правової основи. Не зважаючи на те, що формування архітектурно-ландшафтної організації і розвитку, в тому числі і історичних міст, проводиться з урахуванням світового досвіду і робіт відомих архітекторів-містобудівників української та російської містобудівних шкіл, таких як Ю.М. Білоконя [25]; М.М. Дьоміна [71]; Є.Є. Клюшніченка [96]; Г.І. Лаврика [155]; В.І. Нудельмана [188]; Ю.М. Шкодовського [319; 320] та спеціалістів саме з питань забудови історичних міст – Ю.С. Асєєва [8]; В.В. Вечерського [30]; Є.Є. Водзинського [34]; Л.П. Скорик [260]; Т.О. Трегубової [284]; І.І. Устінової [290] та ін., але нажаль не розглядається як система потенційних будівельних майданчиків з особливим статусом, передбачених згідно норм чинного законодавства до земельних ділянок такої категорії. В більшості випадків території розглядаються з позиції функціонально-планувальних та об'ємно-просторових особливостей, а за недостатності державної наглядової функції, недостатньо спрямовується на охорону архітектурно-містобудівної спадщини та природних особливостей таких міст.

Часто такий підхід ігнорував реальний природний ландшафт, культурну специфіку міст [142], їх історичне надбання та феномен органічної єдності архітектури й природного ландшафту. Важливо, що увага до реальної специфіки історичного міста, його природно-ландшафтних особливостей, історико-культурної спадщини, довгострокового процесу формування і розвитку, певна самодостатність його окремих функціонально-планувальних утворень стають пріоритетними на сучасному етапі розвитку міст та регіону в цілому. Так, наприклад розробка галузевих спецпрограм, які орієнтовано на

розв’язання питань охорони компонентів природного середовища та раціональне використання природних ресурсів, почалася в Україні ще у 60-х роках. Як об’єкт оцінки та регулювання в них виступала діяльність певної галузі господарства. Ці програми поклали початок розробки ОВНС і ще не були містобудівними [134]. Аналіз наукових і проектних робіт та практики реалізації їх архітектурно-ландшафтної організації підтверджує, що діючі на сьогоднішній день проектні пропозиції щодо розвитку історичних міст за існуючою методикою містобудівного проектування певною мірою не відповідають прогресивним науковим критеріям. У вересні 2018р. було прийнято ряд нових законодавчих актів, які вводять достатньо багато нових інновацій, але й серед цих нових документів є ряд невідповідностей, що недостатньо чітко регулюють розвиток історичних міст та їх захист від реалій урбаністичного наступу та їх збереження з урахуванням цілісної архітектурно-ландшафтної організації міст [157].

Значний внесок у теорію і практику формування архітектурно-ландшафтного середовища історичних міст України належить українській школі містобудівників, де провідне місце займають роботи Науково-дослідного інституту теорії, історії і архітектури та містобудування. Результатом цих досліджень стало складання державного списку історичних міст та містечок України. Цей список є свого роду реєстром з відповідною характеристикою самих міст, їх культурної і природної спадщини та детальною категоризацією. Виділення історичних міст як особливого типу має велике теоретичне й практичне значення у сфері містобудування [157]. З урахуванням їх обсягу, культурного, соціального значення ці міста в подальшому все більше ставатимуть важливими об’єктоми науково-дослідної, проектної та безпосередньо містобудівної діяльності. На сьогодні “Список історичних населених місць України (міста та селища міського типу)”, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року №878, містить більше чотирьохсот населених місць.

Розробка принципів архітектурно-ландшафтної організації в умовах сталого розвитку територій базується на факторах, та закономірностях, вимогах і критеріях. До основних засад віднесені принципи мотиваційної складової, а саме: принцип гуманізації та принцип екологізації життєвого середовища. Принцип гуманізації разом із принципом екологізації життєвого середовища історичних міст вимагають при прогнозуванні, проектуванні, ретроспективі, реабілітації чи оновленні середовища, передбачати реалізацію перш за все основних пріоритетів людського середовища. Це в першу чергу структура потреб і можливостей, засобів та методів, втілених в архітектурі певної території. В тому числі, таких, що відображають фізіологічні, психологічні, духовні, соціальні потреби й можливості людей, відповідно до просторових і часових рівнів, організації їх природи, сутності та ментальності. Вивченню цього питання присвячені численні дослідження і теоретичні передумови [133]. Результати аналізу наукових досліджень та практики проектування свідчать, що незважаючи на їх кількість, вони потребують удосконалення наукових засад і визначення принципів архітектурно-ландшафтної організації в умовах сталого розвитку. Особливу значущість ці засади набувають у новій соціально-економічній ситуації в Україні – в умовах активізації суспільства, органів місцевого самоврядування, інвестиційної діяльності, змін у землекористуванні, виходу на перший план екологічних, культурологічних завдань сталого розвитку, за умов посилення державної контрольно-наглядової функції [136] щодо дотримання норм містобудівного законодавства та відповідно потребують удосконалення державного регулювання у сфері містобудування в цілому.

В Законі України «Про збереження культурної спадщини» передбачено вдосконалення структури державного регулювання, контролю будівельних процесів та порядку збереження і експлуатації архітектурної та містобудівної спадщини, у т. ч. історичних населених місць, архітектурних ансамблів, об’єктів, внесених до Списку всесвітньої культурної і природної спадщини

ЮНЕСКО. У цьому акті також передбачено упровадження комплексного вирішення архітектурно-містобудівних проблемних питань щодо формування основ містобудівного простору, на території історичних та визначних місць, ефективного збереження та використання пам'яток архітектури та містобудування, удосконалення дозвільної системи на будівництво об'єктів містобудування в охоронних територіях, забезпечення ефективної реалізації генеральних планів розвитку історичних населених місць, раціонального використання їх територій, стимулювання інвестиційної діяльності фізичних та юридичних осіб, урахування приватних, громадських та державних інтересів у містобудівній діяльності на територіях історичних населених місцях.

Необхідно зазначити, що систему нормативної документації, яка повинна на сьогодні формувати основні принципи містобудівного простору і яка на сьогодні є чинною і далі належить допрацьовувати та звести в єдиний, Містобудівний кодекс [181]. Така робота вже давно розпочата і основну концепцію Містобудівного кодексу Уряд схвалив ще 18 липня 2007 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 536-р. Але вона, на наш погляд потребує обговорення та доопрацювання і до теперішнього часу ще не дійшла чинності. Проектом передбачено, що цей Кодекс повинен акумулювати в собі дух і суть положення основних законів України, які безпосередньо регулюють процеси планування і забудови територій. Основним завданням Кодексу, має бути систематизація законодавства у сфері містобудування, створення сприятливих умов для подальшого розвитку містобудівної діяльності, залучення інвесторів та населення до процесу розвитку населених пунктів, упорядкування розвитку територій відповідно до рішень містобудівної документації, встановлення провідного значення містобудівної документації та місцевих правил у врегулюванні розвитку населених пунктів і територій, підвищення рівня гарантій для інвестицій у будівництво за рахунок прийняття принципових рішень особливо на

початковій стадії будівництва [289]. Таким чином, можливо активно сприяти удосконаленню порядку і прозорості прийняття рішень з питань містобудування [231], ефективному використанню територій, удосконаленню порядку підготовки та затвердження проєктної документації для будівництва, посилить контроль за будівництвом, а також оптимізує використання територій з урахуванням державних та громадських інтересів і унеможливить між ними утворення передумов до конфліктних ситуацій [166].

Основними напрямами Містобудівного кодексу України, ще Мінрегіоном пропонувалося визначити положення щодо:

- принципів та основних завдань містобудування;
- повноважень органів місцевого самоврядування різного рівня та їх виконавчих органів, органів виконавчої влади з питань містобудування та архітектури щодо розроблення, погодження, затвердження містобудівної документації та шляхів її реалізації;
- врахування санітарних, екологічних, протипожежних вимог та вимог щодо запобігання техногенних і природних надзвичайних ситуацій, а також соціальних вимог до планування і забудови територій при вирішенні питань планування і забудови територій;
- проведення громадського обговорення проєктів містобудівної документації, надання вихідних даних для проектування об’єктів містобудування;
- здійснення будівельного та авторського нагляду у будівництві, контролю за забудовою територій, процедури надання дозволів на виконання підготовчих та будівельних робіт [289].

Але ряд законопроєктів, які використовуються у формуванні основ містобудівного простору, повинні бути прийняті до введення містобудівного кодексу щоб забезпечити чинність містобудівного процесу в перехідний період [178]. Так, Закон “Про регулювання містобудівної діяльності” [245], встановлює правові та організаційні основи містобудівної діяльності,

спрямовується на забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних і громадських інтересів та вносить таку новацію як зонінг. Зонінг – містобудівна документація, яка визначає умови та обмеження використання території для містобудівних потреб та розробляється на основі генерального плану населеного пункту і містобудівного кадастру з метою визначення умов та обмежень використання території. Про це стали говорити ще наприкінці дев'яностих років, але більш конкретно тільки тепер. Зонінг спрямовано на створення сприятливого середовища життєдіяльності, захист території від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, запобігання надмірній концентрації населення і об'єктів виробництва, зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища, охорону та використання територій з особливим статусом, у тому числі ландшафтів, історико-культурних об'єктів, а також земель сільськогосподарського призначення і лісів. Виходячи з того, що зонінг має встановлювати функціональне призначення, вимоги до забудови, ландшафтну організацію території, зонування території повинно здійснюватись з дотриманням таких вимог:

- узгодженість з попередніми рішеннями щодо планування і забудови території, виділення зон обмеженої містобудівної діяльності;
- відображення існуючої забудови територій, інженерно-транспортної інфраструктури, а також основних елементів планувальної структури територій;
- урахування місцевих умов під час визначення відповідних зон, встановлення для кожної зони умов та обмежень з визначенням видів використання земельних ділянок і об'єктів нерухомості;
- узгодження меж зон з межами територій природних комплексів, смугами санітарно-захисних, санітарних, охоронних та інших зон обмеженого використання земель, червоними лініями" [157].

Обов’язковими для врахування під час зонування відповідної території, що забезпечують можливе розміщення на ділянці, мають бути, як указувалось вище, параметри використання території та будівель, запропонованих для розташування у межах групи земельних ділянок або окремої земельної ділянки, зокрема функціональності призначення, граничності поверховість та площі забудови. Перелік зазначених параметрів, склад, зміст, порядок розроблення та затвердження зонінгу повинен визначати центральний орган виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури але внесення змін до зонінгу здійснюється тільки за умови внесення відповідних змін до генерального плану населеного пункту. Важливим для активного розвитку територій є можливість у разі відсутності зонінгу, дозволяти інвестору звертатись до виконавчого органу сільської, селищної, міської ради з пропозицією щодо його розроблення з оплатою інвестором відповідних проектних робіт з збереженням функцій замовника за виконавчим органом сільської, селищної, міської ради. Важливо вже тепер розробляти план зонування з визначенням граничних параметрів забудови для найбільш складних та цінних за культурним значенням територій. У подальшому план зонування необхідно розробляти для усіх міст. Найбільш важливо в першу чергу встановити регламенти та обмеження будівництва за поверховістю у зонах охорони, найбільш вразливих місцях національних заповідників Софії Київської та Києво-Печерської Лаври. Під час проектування необхідно унеможливлювати збільшення висотності будівель. Обмежити розміщення нових офісів та закладів торгівлі в історичному центрі [142]. Таким чином, зонування, при плануванні історичних та центральних частин міст, повинно встановлювати основні обмеження: функціональне призначення земельних ділянок, гранична висотність, щільність забудови, відстані від суміжних будівель і споруд. Це дасть можливість чітко визначити характеристики майбутньої будівлі,

уникнути більшості конфліктних ситуацій, які виникають між мешканцями, забудовниками, проектувальниками та місцевою владою.

Однією з складових розвитку містобудівного простору, є будівництво житла [263]. Для його розвитку профільним міністерством пропонується створення фонду економічних проектів, реалізованих з будівельної практики на основі енергозберігаючих технологій, ефективних індустріальних конструкцій та місцевих виробів і матеріалів. Важливим елементом реалізації програми доступного житла та одним із механізмів його здешевлення може стати створення при місцевих органах з питань містобудування та архітектури фонду економічних проектів повторного застосування з дотриманням чинного законодавства про авторське право та суміжні права.

Необхідно відзначити, що зміна пріоритетів у розвитку наглядових та контролюючих функцій, що виражено у їх вертикальному підпорядкуванні, як і інший підхід до спеціалістів на безпосередньо нижчому контролюючому рівні, повинні зводити людський фактор нанівець, перетворюючи контролюючі дії державних органів нагляду в просте виконання інструкцій. Це дасть можливість вибудувати більш керовану систему державного управління в цій галузі, спроможну на більш ефективне виконання покладених повноважень саме в цій сфері і безперечно мати позитивний вплив на формування архітектурно-містобудівного простору, що відмічене автором у статті «Державний архітектурно-будівельний контроль, як засіб державної політики розвитку урбанізованих територій».

1.3. Державне регулювання містобудування в Україні крізь призму зарубіжного досвіду

Міста розглядаються як джерело та вирішення сучасних економічних, екологічних та соціальних викликів. У міських районах Європи проживає понад дві третини населення ЄС, на них припадає близько 80 % споживання

енергії та виробляється до 85 % ВВП Європи. Міста є двигунами європейської економіки та виступають каталізаторами творчості та інновацій в усьому світі. Але високий рівень урбанізації, також має і негативні наслідки, такі як висока щільність населення, конкуренція на ринку праці (безробіття), стреси, соціальні хвороби, ріст злочинності, забруднення довкілля. Тому міська політика має більш широке транскордонне значення, і розвиток міст є ключовим питанням у регіональній політиці ЄС [377].

На фоні різкого скорочення ресурсів та зміни кліматичних умов, відбувається загострення кризових явищ, що само по собі вимагає нових методів вирішення посталих проблем, яке в останні роки відбувається, як в Україні, так у світі в цілому. Зокрема у СМА, це передбачає відхід від традиційних, низько результативних методів розвитку [306]. Сфера містобудування та архітектури, взагалі є специфічною галуззю, яка для національного господарства виступає важелем економічного зростання, оскільки реалізує більшу частину інвестицій в основний капітал галузей виробничої сфери та інфраструктури, фактично формуючи структуру економіки. Таким чином, розглядаючи сферу містобудування та архітектури як одну з складових економіки України, її значимість для держави, в цій якості важко переоцінити. Відповідно доцільно дослідити рівень державного регулювання СМА як одну з галузей економіки, яка працює в ринкових умовах. Сьогодні світ починає розуміти, що майбутнє людської цивілізації в її єдності [279]. В цьому аспекті корисно розглянути світовий досвід державного впливу на економіку посередництвом різноманітних моделей.

Вже давно економічна теорія разом з двома основними типами регулювання – централізовано-плановим та ринковим, виявила багато різних форм управління. В більшості таких форм централізоване управління і “вільний ринок” комбінується в різних пропорціях [143]. Поміж них не можна не виділити моделі регулювання таких країн, як Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина, Японія, Південна Корея та

Тайвань. Саме в цих країнах найбільш проявилися особливості національного характеру економік. Важливе місце серед елементів державного регулювання ринку в США посідає програмування через розробку та реалізацію як загальнонаціональних, так і регіональних програм, широко використовується система державних замовлень, фіскальна політика [444]. В той же час англійська або європейсько-кейнсіанська модель ринку дістала активного розвитку у повоєнний період у таких країнах, як Великобританія, Франція, Італія. Для неї характерними є таки риси: значна частина державної власності; великі державні замовлення та державні інвестиції для збереження належного рівня зайнятості та вирішення соціальних проблем населення. Елементи перших двох форм можуть відчуватися в нашій країні за рахунок збільшення державного замовлення в СМА за рахунок проведення значних міжнародних заходів в сфері культури та спорту.

В ряду інших моделей Західної Європи, на особливу увагу заслуговує “шведська модель господарювання”, що набула поширення у Скандинавських країнах, а окремі елементи якої використовуються в таких країнах, як Іспанія, Португалія та Греція. Притаманною для цієї моделі є сильна соціальна спрямованість, яка забезпечує високий рівень зайнятості населення, оплати праці та відповідно належний рівень життя [56]. Щодо нашої країні, виходячи з існуючих реалій сьогодення, необхідно змінити стратегію реформування економіки, орієнтуючись в основному, на власні ресурси та інтелектуальний потенціал країни. І Україна має такі можливості. Досвід країн ближнього і дальнього зарубіжжя в галузі регулювання економіки, а особливо країн об’єднаної Європи, вступ до складу якої є одним із головних пріоритетів нашої держави на даному етапі її розвитку, допоможе утриматися від багатьох типових помилок, серед яких можна виділити неврахування національних особливостей, недотримання балансу інтересів підприємств імпортерів і експортерів, іноземних учасників ринку,

орієнтування на вітчизняного виробника. Думка, що ринок не зможе існувати без державного регулювання, знаходить своє відображення в працях багатьох науковців [91; 143], але серед вчених існують різні точки зору щодо співвідношення ринкового саморегулювання та державного регулювання економіки. Соціально-економічні теорії такі як марксизм, кейнсіанство, монетаризм – використовуються в якості бази для обґрунтування характеру і ступеня державного впливу на економіку [92]. Класична версія, з часів Адама Сміта, виходила з тези невтручання держави в економіку. Кейнсіанська теорія (30-70 рр. XX ст.) навпаки обґрунтувала необхідність активного втручання держави в економіку, здійснення антикризового регулювання, управління сукупним попитом, а також соціальною політикою [91]. Кейнс дійшов справедливого висновку про те, що вихід з глибокої кризи, зростання обсягів виробництва та рівня зайнятості є неможливими без активної участі держави [276] тобто державного регулювання, як взагалі економіки так її складових, до яких можна віднести і СМА.

Таким чином, однією з можливостей держави, щодо протистояння негативним явищам у СМА пов’язаними з дією ринкового механізму, є застосування заходів державного часткового регулювання економіки Потенційні можливості державного регулювання економіки досить великі. Переваги такого регулювання представлені на рис. 1.3 [257].

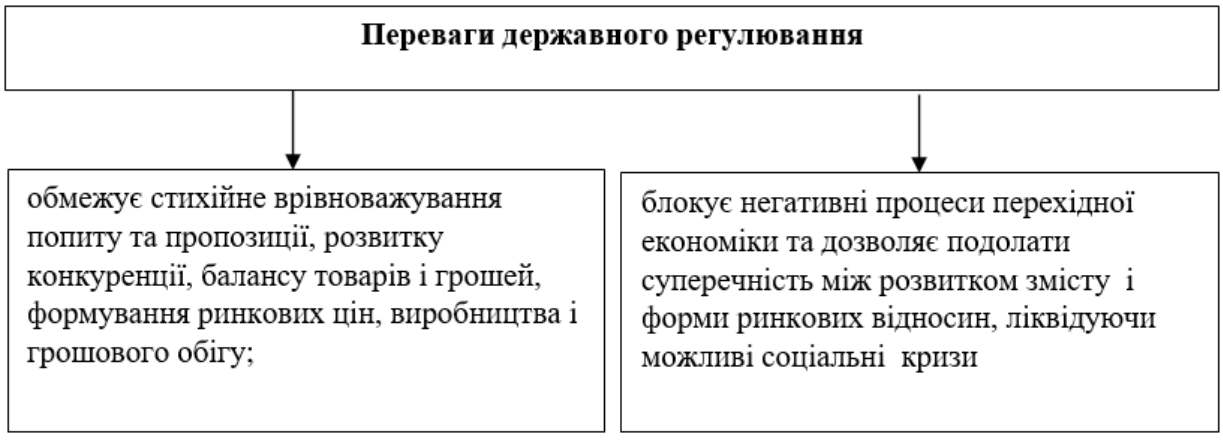

Рис. 1.3 Переваги державного регуювання ринкового механізму

Разом з тим, існують і суттєві недоліки державного регулювання

економіки, а саме:

- політика прийняття окремих, не ув’язаних між собою та результатами господарювання рішень, значної кількості програм вирішення кризових питань, що не знайшли своєї повної реалізації;
- відсутність науково-обґрунтованої, чіткої програми державного регулювання економіки;
- велика кількість суперечливих законів і нормативних актів, що регулюють підприємницьку діяльність, дублювання функцій державних службовців, мінливі вимоги до підприємницької діяльності;
- лобіювання групових, адміністративно-неформальних, економічних та відомчих інтересів;
- безкарне перетворення суспільних благ на адміністративний засіб;
- бюрократизація дозвільно-розпорядчої форми державного регулювання, що породжує нормативне свавілля, розпад ідейно-політичних, економічних, морально-правових устоїв;
- використання державними органами своїх регуляторних повноважень з метою захисту власних вузько-відомчих інтересів;
- відсутність системності та передбачуваності [109; 163; 143].

Наявність значної кількості недоліків державного регулювання не зменшує ефекту від переваг застосування цього механізму. У зв’язку з цим органи державного регулювання мають постійно здійснювати моніторинг наслідків регуляторної політики, впливу окремих заходів на діяльність підприємств містобудівної галузі, як частини економічної галуці країни. Історичний досвід функціонування економіки не тільки нашої країни, а світової економіки взагалі, показує що вона не є статичним явищем. Відомі різні класифікації типів економіки – ринкова, адміністративно-командна, змішана. Державне регулювання в різній мірі присутнє в кожному з цих видів тому, що визначення “державне регулювання економіки” також не є

статичним. Воно повинне відображати особливості сучасного стану економіки. Тому доцільно проаналізувати існуючи тлумачення цього поняття науковцями нашої країни і зарубіжжя з метою визначення поняття, яке б враховувало особливості сучасного стану економіки нашої країни взагалі. До складу факторів, що обумовлюють необхідність державного регулювання економіки можна віднести: загальнополітичні підходи до розвитку конкретної сфери; історичні традиції управління; панівну концепцію економічної політики й практики; культурні цінності, стереотипи і підходи до ролі держави в досягненні суспільного розвитку [143]; геополітичні фактори [258], рівень розвитку продуктивних сил та виробничих відносин; ефективність ринкових механізмів, державного управління і державного регулювання [45] (Додаток Е).

Виходячи з того, що СМА є складовою економіки країни деякі її складові по різному реагують на стан економіки. Так, наприклад, промислове будівництво на собі відчуває прискорення або сповільнення розвитку інших виробничих сфер, і з цих позицій, може вважатися своєрідним індикатором економічної ситуації в країні. В свою чергу цивільне будівництво відображає результати соціально-економічного розвитку держави. Але тільки у тій мірі, в якій споживання є важелем зростання виробництва. Таким чином, і житлове будівництво може виступати як один з механізмів запуску економіки посередництвом СМА, але для цього (як і десять років тому) необхідні нові підходи, як до створення умов кредитування будівництва житла, так і нових організаційних форм забезпечення його подальшого утримання в безпечному та надійному технічному стані, що висвітлюється автором в тезах “Соціальні аспекти житлової політики” [122].

Стратегічні цілі соціально-економічного розвитку знаходять своє відображення у задачах розвитку регіонів, галузей, в тому числі будівництва, тобто у регіональних і галузевих цільових програмах. Державні цільові програми цікавлять, у першу чергу, як інвестиційні плани, що

реалізовуватимуться у відомій мірі через капіталовкладення, тобто, через будівництво. Цікавлять вони нас не менше і у регіональному розрізі, будучи відтак частинами планів регіонального розвитку і будівництва, адже, не знаючи заходів державних програм на території, неможливо планувати власні програми із залученням додаткових власних ресурсів [166].

У розвинених країнах соціально-економічна стратегія розвитку СМА формується і реалізується як комплекс середньо- і довгострокових програм, фінансування яких складає від 50 (США) до 80 (Франція) відсотків усіх бюджетних видатків.

Протягом програмного періоду 2014-2020 рр. Європейські міста ще більше виграють від регіональної політики ЄС:

- міські райони безпосередньо стають об'єктами кількох інвестиційних пріоритетів Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) . Це означає більші можливості для сталої міської мобільності, відновлення бідних громад та покращення дослідницької та інноваційної спроможності.
- у кожній державі - члені ЄС мінімум 5 % ЄФРР спрямовується на інтегрований сталий розвиток міст; його розгортання на місцях вирішуватиметься та керуватиме міська влада.
- 371 млн євро спрямовується на інноваційні дії у сфері сталого розвитку міст протягом семирічного періоду.
- мережа розвитку міст (UDN) відповідає за перегляд використання європейських фондів на місцях та посилення обміну знаннями між містами, які беруть участь у інтегрованому сталому розвитку міст та у міських інноваційних заходах.
- міста заохочуються до використання місцевого розвитку, очолюваного громадою (CLLD), що відкриває шлях для місцевих зацікавлених сторін, бізнесу, громадського сектору та громадянського суспільства, щоб вони більше брали участь у відродженні міських кварталів.

- інтегровані територіальні інвестиції можуть бути використані для реалізації стратегій на основі районів, які спираються на інвестиції в різних сферах.
- програма URBACT III, яка діє як європейська програма обміну та навчання, що сприяє сталому міському розвитку, була фінансово зміцнена та розширена, що дало можливість європейським містам працювати разом над розробкою кращих рішень для міських викликів.
- інструмент TAIEX REGIO PEER 2 PEER призначений для обміну досвідом між органами, які здійснюють управління фінансуванням у рамках Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) та Кохезійного фонду .

Міська програма для ЄС. Порядок денний у містах - це інтегрований та скоординований підхід до вирішення міського виміру ЄС та національної політики та законодавства. Зосереджуючись на конкретних пріоритетних темах у рамках спеціалізованих партнерств, Порядок денний міст спрямований на покращення якості життя в міських районах. Це новий метод роботи для забезпечення максимального використання потенціалу зростання міст та успішного вирішення соціальних викликів, і він спрямований на сприяння співпраці між державами -членами, містами, Європейською Комісією та іншими зацікавленими сторонами з метою стимулювання зростання, життєздатності та інновацій у містах Європи. Конкретно, партнерства встановлюються навколо 12 пріоритетних тем із європейським та міським значенням. У рамках цих партнерств будуть виявлені проблеми та рекомендовано рішення через плани дій (вони адресовані ЄС, держави -члени та міста). Плани дій будуть містити дії, а також приклади хороших проектів, які мають бути розширені та передані по всьому ЄС. Діями можуть бути пропозиції щодо внесення змін до Директиви ЄС, пропозиції щодо нового ESIF, посилення співпраці з спільних питань, проект, який добре працював і який можна було б розширити/ передати тощо. Порядок денний міст для ЄС

повинен привести до кращого регулювання (більш ефективного та впровадженого за менші витрати), кращого фінансування (більш адаптованого до потреб, більш простого доступу, більш інтегрованого) та кращих знань (дані, передовий досвід/ проекти) обмін досвідом) [377].

В Україні ж державні цільові програми сприймаються спрощено: як декларативні документи для відповідних органів галузевого або регіонального управління та суб'єктів господарювання. Такі програми передбачають можливість, але не обов'язковість, отримання ними фінансування або пільг в ході щорічного бюджетного процесу. Виконання програм не контролюється достатньо за строками і результатами, програми недофінансовуються, створюючи, з одного боку, джерело марнування бюджетних коштів, з іншого боку – механізм інфляції (як незавершене виробництво), своєрідний початковий механізм кризи. Відсутність чіткої стратегії соціального і економічного розвитку держави стримує впровадження програмно-цільового планування і управління. Без цього неможливе належне прогнозування розвитку будівництва і управління регіональним розвитком [166]. За останні роки, на відміну реалізації спеціальних программ, нормативна база у СМА розвивається досить системно і за оцінками експертів відрізняється в позитивному напрямку у порівнянні з будівельними комплексами країн СНД [71].

Незважаючи на суттєве зниження фінансування, темпи розвитку нормативної бази збережено. Як ми вже вказували, нормативна база у галузі будівництва становить близько 1400 документів державного рівня. Документи розроблені за часів СРСР складають близько половини. Всі вони потребують першочергового перегляду, оскільки змінилася соціально-економічна ситуація в країні, а також суттєвого розвитку набули будівельна наука, техніка та технології. Розвиток нормативної бази в Україні здійснюється з використанням досвіду Європейського Союзу щодо адаптації законодавства та гармонізації нормативних документів. З робіт виконаних у

цьому напрямі на державному рівні, слід відзначити технічний регламент будівельних виробів, будівель і споруд, який розроблено з урахуванням вимог відповідної директиви Ради Європи, впроваджено також процедуру аналогічну Європейському технічному ухваленню. Набули чинності державні будівельні норми, розроблені на основі Європейських тлумачних документів та керівні документи Євросоюзу в галузі будівництва, гармонізовано структуру нормативної бази з діючою у ЄС, розробляються Єврокоди [245].

В Україні практично сформована правова основа формування нормативного простору у будівництві. Протягом 2009-2010 років, забезпечено розроблення й введення в дію нових державних будівельних норм з проектування готелів, підприємств торгівлі та підприємств громадського харчування, розроблених з урахуванням сучасних вимог до обслуговування населення. За результатами наукових і експериментальних досліджень, які проводилися на об'єктах експериментального будівництва, розроблено державні будівельні норми на проектування висотних житлових і громадських будинків та багато інших державних будівельних норм, які набули чинності з 1 вересня 2018 року. Відповідно до Положення, Міністерство є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань, зокрема, забезпечення реалізації державної регіональної політики та реформування адміністративно-територіального устрою країни. Дієва державна регіональна політика в сучасному глобалізованому світі відіграє вирішальну роль в соціально-економічному розвитку країни [37]. Розвиток регіонів дозволяє повніше визначити та ефективніше використовувати всю сукупність людських, природних, виробничих, інтелектуальних та інших ресурсів країни для досягнення стратегічних цілей її розвитку. Тому в Європі, на сьогодні мова йде про появу п'ятої, крім традиційних чотирьох, влади – влади регіонів. Відповідно і питання державного регулювання СМА на регіональному рівні, з

урахуванням основних положень концепції державної регіональної політики набувають все більш важливого значення, вимагають осмислення та подальшого наукового дослідження.

Розглянемо досвід функціонування дозвільно-погоджувального механізму СМА в м. Торонто (Канада) та дослідимо спільні і відмінні риси щодо відповідного порядку діючого в Україні [343]. Власник нерухомості в місті Торонто, у випадку необхідності перебудови будинку чи офісу, які б зміни не планував би, у більшості випадків, має отримати один чи кілька дозволів від Управління міського будівництва Торонто (Toronto Building). Практично всі будівельні роботи з нового будівництва, реконструкції, реставрації, перебудови або зносу (в нашій країні довгий час питання зносу чи демонтажу власник вирішував на свій розсуд) вимагають отримання дозволу на будівництво. Процедура отримання дозволу на будівельні роботи розпочинається з подачі заповненої, згідно установленої форми, заяви з супровідними документами і відповідними сплаченими зборами. Дозвіл на будівництво – це офіційний дозвіл від органу місцевої влади м. Торонто на початок будівництва, зносу, будівництва прибудови або реконструкції нерухомості. Дозволи на будівництво регламентують типи будівництва, дозволені на певній території, і гарантують дотримання мінімальних будівельних стандартів. Процедура видачі дозволу на будівництво повністю захищає інтереси власника і інтереси територіальної громади в цілому та допомагає гарантувати, що будь-яке будівництво відповідає нормам і є безпечним [225]. В межах процедури видачі дозволу на будівництво, персонал Toronto Building переглядає проект та технічні креслення щоб упевнитися, що вони відповідають будівельному кодексу Онтаріо, постановам муніципальної влади з питань місцевого зонування і іншим відповідним законам. Не зважаючи на те, дозволи необхідно отримувати в більшості випадків проведення будівельних робіт, таку необхідність

прописано досить просто та зрозуміло. Отже, згідно вимог, дозволи на будівництво необхідно отримувати при умовах, які зазначено на рис. 1.4.

Для зручності, у багатьох випадках проектувальник або підрядник сам отримує дозволи від імені замовника. Проте, власник будівлі, несе кінцеву відповідальність за дотримання всіх вимог дозволів на будівництво [27]. На відміну від вітчизняної дозвільно погоджувальної системи не має чіткої регламентації щодо обов'язкової вимоги коли власник винаймає інженера технічного нагляду.

Але в межах перевірки, технічна документаціє має бути переглянута стосовно їх відповідності наступним нормативним документам:

- Будівельному кодексу Онтаріо;
- Постановам муніципальної влади з питань місцевого зонування;
- Іншим діючим законам.

Проектна документація будівлі повинні підтверджувати, що запропоноване будівництво відповідає всім вимогам будівельного кодексу Онтаріо. Будівельний кодекс Онтаріо є переліком мінімальних положень стосовно безпеки будівель: здоров'я і безпека, протипожежний захист, конструкційна достатність, будівельні матеріали, водопровідно-каналізаційні і механічні системи. Одними з регламентуючих документів в Канаді є постанови муніципальної влади з питань місцевого зонування.

Постанова з питань зонування встановлює правила, що регламентують використання землі і зведення будівель на земельних ділянках. Постанова чітко встановлює:

- цілі використання земельних ділянок, будівель та споруд;
- розміри будівель в плані та щільність забудови;
- місце розташування будівель і інших споруд на ділянці;
- мінімальну площу і розміри земельних ділянок, вимоги до паркування і висоту будівель.

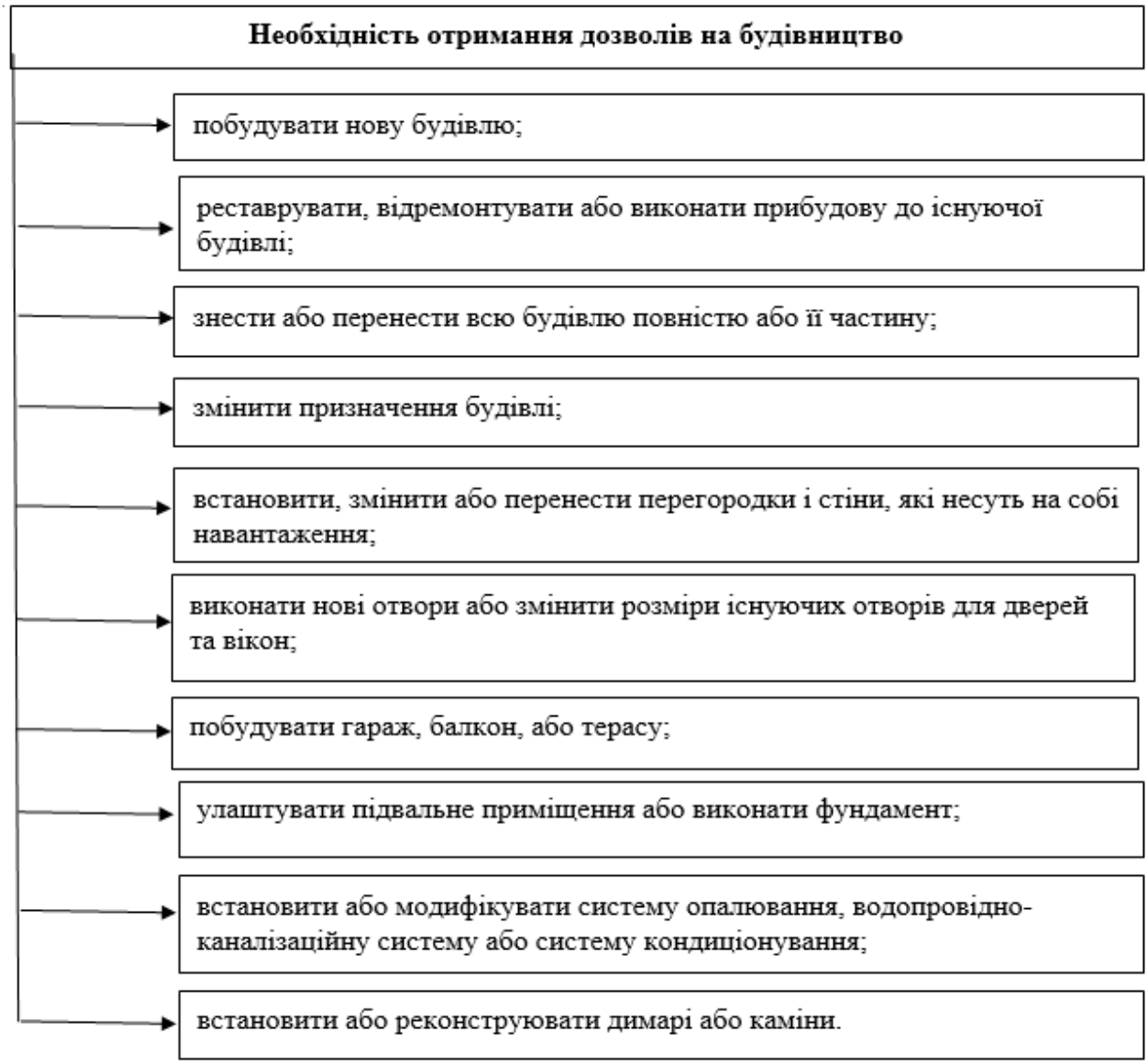

Рис. 1.4 Вимоги, щодо отримання дозволів на будівництво

Будівельний кодекс Онтаріо також містить перелік інших законів, які регулюють будівництво об’єктів [16]. Це наступні законодавчі та нормативні акти:

- Закон про природоохоронні відомства (Conservation Authorities Act);
- Закон про планування (Planning Act);
- Закон про охорону навколишнього середовища (Environmental Protection Act);
- Закон Онтаріо про спадщину (Ontario Heritage Act).

Більш детальна інформація і повний список застосовних законів включені саме до будівельного кодексу Онтаріо. Цікавим та відмінним від вітчизняного є те, що цей кодекс передбачає різні типи заяв які передбачають різні види проведення дозвільних процедур. Вони бувають повні і не повні. Повні заяви представляють окремий потік, призначений для заяв на отримання дозволів на будівництво, які вважаються повними. Заява на отримання дозволу на будівництво вважається повною, коли:

- форма заяви на отримання дозволу була заповнена;
- заява підписана власником нерухомості або уповноваженим представником власника;
- всі додатки подаються разом із заявою;
- до заяви додано два комплекти технічних креслень і специфікацій;
- мається підтвердження того, що дотримані всі діючи закони;
- всі збори сплачено;

Будівельний кодекс встановлює наступні терміни для перевірки повних заяв на отримання дозволу на будівництво:

- 10 робочих днів для будинку;
- 15 робочих днів для невеликої будівлі;
- 20 робочих днів для великої будівлі;
- 30 робочих днів для комплексної будівлі.

На протязі встановленого терміну видається дозвіл, або відмова у видачі дозволу на будівництво з наданням письмового пояснення всіх причин відмови. Настійно рекомендується перед поданням заяви в даному потоці подати заяву для попередньої перевірки будівельного об’єкту (Preliminary Project Review – PPR) або для попередньої перевірки дотримання діючих законів (Pre-Application Applicable Law Review – PAL) щодо певної земельної ділянки. Якщо заява в даному потоці не відповідає діючим законам та

нормам, стягуватиметься збір за повторну перевірку у розмірі 25% від вартості збору за отримання дозволу [343].

Неповні заяви представляють окремий потік, призначений для заяв, стосовно яких відповідність будівельного об'єкту всім будівельним нормативним документам викликає сумнів. Для перевірки цього потоку дозволів терміну не встановлено, і збори за повторну перевірку не стягуються. Для підвищення рівня поінформованості потенційний забудовник може отримати такі інформаційні брошури управління міського будівництва Торонто (Toronto Building):

- Загальна інформація про дозволи на будівництво.
- Вимоги дозволу на будівництво будинків.
- Вимоги дозволу на будівництво невеликих житлових будівель.
- Вимоги дозволу на будівництво невеликих не житлових будівель.
- Вимоги дозволу на будівництво великих або комплексних будівель.
- Збір за дозвіл на будівництво та інші збори, які стосуються процесу отримання дозволу.
- Дозвільна служба з питань реконструкції житлових будівель FASTRACK.
- Дозвільна служба з питань реконструкції не житлових будівель XPress.
- Будівельні вимоги та настанови
- Тлумачення коли треба організовувати проведення інспекції великих або комплексних будівель.
- Тлумачення коли треба організовувати проведення інспекції невеликих будівель та будинків.
- Щодо подачі заяви на здачу в експлуатацію і користування завершеної частини недобудованих будівель.
- Програми перевірки будівельних об’єктів.

На жаль, такого виду інформування замовників об’єктів містобудування не практикується в нашій країні, що часто утворює атмосферу нерозуміння і значно погіршує інвестиційну привабливість містобудівного середовища [27]. В управління міського будівництва Торонто (Toronto Building) також велику увагу приділяють захисту недоторканості приватного життя замовників і завжди попереджують, про недопустимість вказування жодної особистої інформації в планах будівель (наприклад, ім’я власника будинку або номер телефону) [343].

Порівнюючи зарубіжний та вітчизняний досвід у СМА можна відмітити, що відсутність свого часу, в нашій країні достатньо чутливого державного регулювання, утворювало значні диспропорції у інвестиційно-будівельній діяльності, нашої країни. Так, наприклад, невиправдане недофінансування будівництва і оновлення об’єктів житлово-комунального господарства, яке на сьогодні фактично призвело не тільки до погіршення якості життя але й до збільшенні їх ресурсоємності [263] і відповідно подорожчання. Такий стан не дає можливості забезпечити якісне і доступне обслуговування об’єктів нерухомості та забезпечити їх надійність та безпечність. Якщо розглянути інші прорахунки в сфері державної житлової політики де держава дещо відсторонилася і в умовах недостатньо розвиненого фондового ринку, прискореного штучним фінансовим попитом, розвиток житлового будівництва, який незначно поліпшивши ситуацію із забезпечення населення житлом, призвів до економічно необґрунтовано збагачення певних груп на операціях із земельними ділянками, фінансуванні та кредитуванні будівництва, торгівлі нерухомістю, що в свою чергу призвело до невиправдано високих цін на житло [174].

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що в умовах приватної, муніципальної та державної власності на землю в країнах з ринковою економікою існують різні методи та підходи до економічного управління землекористуванням: приймаються законодавчі акти щодо виділення міських

(позаміських) територіальних резервів – зон “відстроченого планування”, складаються карти цін на земельні ділянки в залежності від їх знаходження у міському плані; надаються муніципальні права викупу та компенсаційного відшкодування коштів землевласникам; здійснюється муніципальний контроль за ринком землі під житлове будівництво; створюється диференційована податкова система, вводяться високі податки на комерційні операції із земельними ділянками [71]. Ці та інші методи сприяють створенню механізму економічного управління землекористуванням і частково вже впроваджені в нашу практику на базу розробки методів вартісної оцінки міських земель, “зонінгу” – правил регулювання, використання і забудови територій населених пунктів, нормативно-законодавчих актів про земельні відносини. З метою координації нормотворчого процесу у будівельній галузі була створена Міждержавна науково-технічна комісія зі стандартизації, технічного нормування і сертифікації в будівництві (МНТКБ), членами якої стали керівники підрозділів державних органів з управління будівництвом, на які покладено проведення робіт зі стандартизації і технічного нормування. При дослідженні структури систем нормативних документів у країн співдружності (які і на сьогодні мають чинність) і міждержавних нормативних документів видно, що вони багато в чому схожі. Є деякі відмінності скоріше структурного характеру.

В структурі міждержавних нормативних документів така неузгодженість відсутня. В МБН 1.01-01-96 визначено також основне призначення згаданих вище міждержавних нормативних документів у будівництві. Так, міждержавні будівельні норми встановлюють обов'язкові вимоги, що визначають цілі, які повинні бути досягнуті, та принципи, якими необхідно керуватися в процесі створення будівельної продукції [23]. Міждержавні стандарти в галузі будівництва встановлюють обов'язкові та рекомендовані положення, які визначають конкретні параметри і

характеристики окремих частин будівель та інших споруд, будівельних виробів і матеріалів і забезпечують технічну єдність при розробленні, виробництві та експлуатації цієї продукції. Міждержавні зводи правил з проектування і будівництва встановлюють рекомендовані положення в розвиток і забезпечення обов'язкових вимог будівельних норм і загально-технічних стандартів системи. Міждержавні керівні документи зі стандартизації і технічного нормування в будівництві встановлюють організаційно-методичні процедури зі здійснення діяльності, пов'язаної з розробленням і застосуванням міждержавних нормативних документів [388].

Важливо, що указаний документ передбачає підвищення самостійності і розвиток ініціативи підприємств, організацій і спеціалістів у вирішенні економічних і технічних завдань проектування та будівництва при скороченні кількості обов'язкових вимог і збільшенні кількості рекомендованих вимог. Обов'язковими повинні бути вимоги з забезпечення безпеки життя і здоров'я людей, охорони навколишнього природного середовища, надійності і довговічності будівель та інших споруд, що зводяться, сумісності і взаємозамінності продукції, а також методи їх випробувань [286]. Об'єктами стандартизації і нормування, відповідно до вищезгаданого документа, є:

- організаційно-методичні правила і загальні технічні норми, необхідні для проектування і застосування будівельної продукції;
- об'єкти будівельної діяльності і та відповідна продукція: будівлі та інші споруди, їх комплекси;
- промислова продукція, що застосовується у будівельній галузі: будівельні вироби і матеріали, інженерне обладнання будівель та інших споруд;

На рівні МНТКБ була розроблена і затверджена у вигляді нормативного документа "Система міждержавних нормативних документів у будівництві", яка представляє собою сукупність взаємоузгоджених

документів, що приймаються компетентною Міждержавною організацією для на всіх етапах створення і використання продукції з метою забезпечення єдності нормативної бази будівництва держав – учасниць співробітництва, захисту прав і інтересів її споживачів і держави, що охороняються законом. Однак, в силу цілого ряду причин, і перш за все, через створення національної нормативної бази держав – учасниць, не всі міждержавні документи вводяться в усіх державах – учасницях МНТКБ. Прикладом цьому є Україна, яка і раніше мала потужний науковий і проектний потенціал і змогла забезпечити будівельну галузь національними нормативними документами і продовжує це робити і зараз не тільки тому, що не забезпечена всіма необхідними нормативними документами, але й через те, що з плином часу потреба вдосконалення та оновлення нормативно-правової бази стає все актуальнішою [247]. У складі системи розробляють такі нормативні документи:

- міждержавні будівельні норми – МБН;
- міждержавні стандарти (в галузі будівництва) – ГОСТ;
- міждержавні зводи правил з проектування та будівництва МЗП;
- міждержавні керівні документи зі стандартизації і технічного нормування в будівництві – МКД.

Цікавим для України вважаємо використання результатів польської адміністративно-територіальної реформи яка безперечно вплинула й на розподіл повноважень в СМА [154]. Адміністративно-територіальна реформа, яка відбулася в Польщі у 1999 році поділила країну на 16 воєводств. В свою чергу воєводства – на 379 повітів (з них – 65 повітів зі статусом міст), а повіти відповідно на 2478 ґмін (з них – 307 ґмін зі статусом міста). До адміністративно-територіальної реформи 1999 року в Польщі існувало 49 воєводств. Але триступеневий адміністративно-територіальний поділ вже існував у Польщі до 1975 року. Тоді попередня адміністративно-територіальна реформа була проведена урядом Польщі у 1975 році, з метою

зменшення регіонів для покращення можливостей централізованого управління ними. Створення нових 16 воєводств відбувалося з урахуванням історичних регіонів Польщі, які сформувалися на основі колишніх удільних князівств ще у XIV столітті. Наступне реформування, у1999 році мало за мету укрупнення воєводств і створення більших регіонів, які могли б конкурувати з європейськими регіонами інших держав після вступу країни до Євросоюзу та для ефективного використання ресурсів та територій [154]. Крім того, новостворені воєводства мали відповідати класифікації NUTS Європейського Союзу – номенклатурі статистичних територіальних одиниць, введених в Євросоюзі у 1988 році, з метою реалізації регіональної політики, що відповідно було прогресивним і давало певну новизну, стосовно порядку розподілу повноважень у СМА.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що система міждержавних документів у ЄС, на відміну від системи нормативних документів у будівництві України, є більш прогресивною і чітко структурованою, що полегшує систематизацію нормативних документів [38]. Тому під час розробки основоположних документів української системи нормативної документації варто врахувати цей досвід, тим більше з огляду на те, що в Україні сьогодні розгортається діяльність з приведення законодавчої і нормативно-правової документації у відповідність до норм Європейського законодавства. Але не можна не згадати і деякі інші новації в СМА, які застосовують країни Європи, та деякі держави близького зарубіжжя. Це так звані механізми саморегулювання у будівництві, які виконують більшість регуляторних у своєму, звуженому сегменті містобудівної сфери, заходів. Раніше так організації за фахом називали – цехи. Так, у Великобританії – це Асоціація підрядників опалення та вентиляції, в Австрії – Палати цивільних техніків, у Німеччині – Палати архітекторів та інженерів.

Вивчаючи досвід Білорусі, Грузії, Литви та Естонії, можливо поновити методики розробки експертизи проектів будівництва, запровадження

декларативного принципу початку будівельних робіт та введення об’єкта в експлуатацію при запровадженні принципу мовчазної згоди. Досвід Німеччини допоможе у системі містобудівної (планувальної) документації, де необхідно запровадити зонування територій та скорочення переліку видів містобудівної документації для населених пунктів [178]. Зважаючи на те, що в Україні вживаються кроки у напрямі реалізації нової регіональної політики та проведення адміністративної реформи, зарубіжний досвід буде дуже цікавий насамперед, як для соціально-економічного розвитку територій та набуття відповідності вимогам європейського рівня, так і для розробки методів державного регулювання СМА на регіональному рівні, де зосереджується більшість контролюючих функцій.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи викладене в першому розділі, можна зробити наступні висновки.

1. Для розвитку територій одною з найважливіших галузей є сфера містобудування та архітектури, як складова економіки держави, та повинна мати необхідне державне регулювання та постійно удосконалювати механізми свого впливу, оскільки більшість форм інвестування є її похідними інструментами цієї галузі, зокрема: нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт.

2. Для спрощення законодавчої бази у містобудівній галузі та недопущення дублювання функцій (різночитання і зарегульованості), а також для можливості імплементування основних її елементів до європейських норм, потрібно здійснювати моніторинг містобудівної діяльності та забезпечувати постійний зворотній зв’язок, а також тісно співпрацювати з саморегулівними організаціями, які і повинні надавати інформацію щодо доцільності внесення змін та доповнень.

3. Історичні малі та середні міста України мають перспективу розвитку і є основою урбанізованих територій в напрямку збереження історико-культурної спадщини та формування архітектурно-ландшафтного середовища міст. В той же час для розвитку урбанізованих територій та збереження пам’яток необхідно розроблення чинної містобудівної документації, до складу якої входить, виходячи з місця розташування СС-1; СС-2; СС-3: комплексний план просторового розвитку території громади, генплан населеного пункту, план зонування території, а також детальний план території (ДПТ), історико-архітектурний опорний план.

4. Під час розроблення новітніх моделей державного регулювання територіального розвитку, необхідно застосовувати елементи зарубіжних систем державного регулювання, які пройшли багаторічну апробацію та підтвердили свою економічну доцільність, зокрема використання таких форм, як централізоване управління й “вільний ринок” комбінується в різних пропорціях, де найбільш проявилися особливості національного характеру економік.

Основні результати дослідження першого розділу дисертації висвітлено у монографії [149], наукових статтях у фахових виданнях [116; 118], апробовано на конференціях [111; 115].

РОЗДІЛ 2
ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

2.1. Організаційно-функціональний механізм державного регулювання сфери містобудування та архітектури

Конституцією України закріплена система державних органів, які прямо чи опосередковано впливають на СМА, до якої входять:

а) глава держави – Президент України (ст. 102) – приймає Укази, підписує або ветує інші акти, які стосуються розвитку та функціювання СМА;

б) органи законодавчої влади (ст. 75) – Верховна Рада України– приймає Закони, Постанови та інші державні акти стосовно СМА і поправки до них

в) органи виконавчої влади **(**рис. 2.1**)**:

– вищий рівень – Кабінет Міністрів України,

– центральний рівень – міністерства, державні комітети;

– місцевий рівень – обласні та районні державні адміністрації, голови місцевих державних адміністрацій та управління райдержадміністрацій – приймають відповідні Постанови, розпорядження, акти та інші дії згідно компетенції, що мають вплив на СМА. (Окремо розробляється механізм впливу об’єднаних територіальних громад (ОТГ)).

Одним з органів цієї системи є Держархбудконтроль.

г) органи судової влади:

– вищі – Конституційний Суд, Верховний Суд України; вищі спеціалізовані суди – Вищий господарський суд України;

– місцеві – обласні, міжобласні, районні, міські, міжрайонні суди; Військові суди регіонів і військово-морських сил України, гарнізонів. Приймають судові рішення, стосовно спірних питань у СМА.

д) контрольно-наглядові органи – прокуратура (Генеральна прокуратура України та її органи на місцях – обласні, районні, міські прокуратури) – нагляд за здійсненням законодавства щодо питань, стосовно СМА.

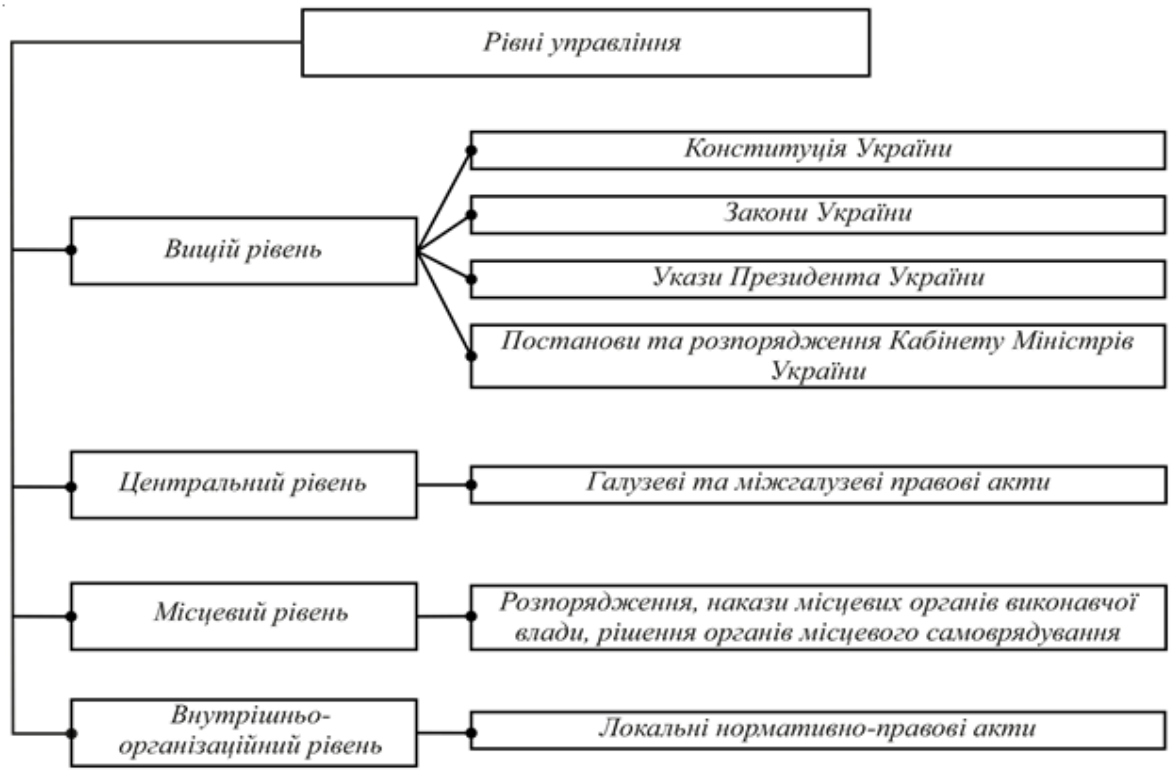

Рис. 2.1 Рівні управління

Згідно зі ст. 143 Конституції України [173], органам місцевого самоврядування можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, які в здійсненні цих повноважень підконтрольні органом виконавчої влади. До органів місцевого самоврядування відносяться обласні, міські, районні, селищні та сільські ради. Підсумовуючи, можна зробити певні висновки: Державне регулювання (управління) є об’єктивною необхідністю організованого функціонування й розвитку СМА. Його сутність полягає у цілеспрямованому впливі держави на цю галузь, не тільки як складову

економіки але і як таку, що має значний вплив на розвиток територій та суспільство в цілому. Цей вплив здійснюється посередництвом державних установ, організацій та інших інституцій, згідно з Конституцією та Законами України, державними нормами і правилами щодо діяльності і поведінки громадян їх об'єднань, підприємств та інших суб'єктів містобудівної діяльності. Державне регулювання (управління) повинно здійснюватися на основі обґрунтованих принципів і методів. Ефективне управління здійснюється тільки при наявності досконалого механізму, який забезпечує реальний, безперервний організаційний управлінський та контролюючий вплив як на СМА, так і на суспільство і кожного громадянина. Система і структура органів державного регулювання сфери містобудування та архітектури, як і державної влади України в цілому, безумовно, змінюватиметься під впливом різних чинників. Важливо, щоб державний механізм якомога ефективніше працював на забезпечення прав людини, як громадянина (члена громади). Державна влада у сфері містобудування та архітектури, як у будь якій галузі економіки, має бути діловою, скромною, моральною, готовою відстоювати державні інтереси та відкритою для громадянського контролю.

Великий вплив на організаційно-функціональну структуру СМА має адміністративно-територіальний устрій України. На сьогодні існує проєкт Закону України "Про адміністративно-територіальний устрій України", і можливо незадовго він буде прийнятий, імовірно з великою кількістю поправок. За багатьма прогнозами прийняття цього Закону дасть можливість:

- удосконалити систему управління територіями;
- упорядкувати адміністративно-територіальні одиниці;
- запровадити єдину класифікацію адміністративно-територіальних одиниць, законодавчо встановити порядок вирішення питань у цій сфері.

Відповідно до Конституції України, цей Закон визначає систему адміністративно-територіального устрою України, порядок вирішення питань

у цій сфері, відповідні повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Згідно проекту Закону “Про адміністративно-територіальний устрій України” – це внутрішня територіальна організація держави, визначена відповідно до Конституції України та цього Закону з урахуванням історичних, економічних екологічних, географічних, демографічних, соціальних та інших особливостей, етнічних і культурних традицій її регіонів, на основі якої формується система державних органів та органів місцевого самоврядування. Цікавим є те, що адміністративно-територіальні одиниці пропонується поділяти на три рівні адміністративно-територіальних одиниць: громади, райони, регіони. Райони у містах входять до складу міст, у яких вони утворені. Такий розподіл відповідно вплине і на розподіл повноважень та кадровий склад спеціалістів у СМА.

Формування та розвиток системи адміністративно-територіального устрою України здійснюється на таких основних принципах:

- конституційності і законності;
- єдності та цілісності території держави;
- забезпечення неухильного додержання прав і свобод людини і громадянина;
- створення умов для сталого соціально-економічного розвитку України та її регіонів і забезпечення керованості відповідними територіями;
- збереження історичних, економічних, екологічних, географічних, демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій та самобутності адміністративно-територіальних одиниць;
- забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від місця його проживання;
- забезпечення здатності системи адміністративно-територіального устрою до ефективного функціонування в умовах можливих змін в економічній, соціальній, екологічній та інших сферах розвитку суспільства, держави і її регіонів та ін.

Результати таких новацій відповідно вплинуть і на розвиток СМА. Особливостями організаційно функціональної структури державного регулювання СМА є те, що всі її складові мають безпосереднє, дуже впливове значення на розвиток територій, та забезпечення якісного життєвого середовища. Центральним органом державної влади, який опікується цими проблемами є Міністерство розвитку громад та територій України, будівництва та житлово-комунального господарства України, яке зовсім недавно (в черговий раз) стало результатом об'єднання Міністерства регіонального розвитку та будівництва з Міністерством житлово-комунального господарства [153]. Чергове об'єднання цих двох сфер можна назвати логічним і в той же час заперечувати. Логічним тому, що СМА утворює об'єкти які сфера ЖКГ потім експлуатує. Якщо чергова структуризація зможе, під одним дахом об'єднати ці сфери і утворити ефективні в управлінні будівельно-експлуатаційні структури це буде суттєва інновація. А заперечувати виходячи с того, що значне укрупнення елементу структури може привести до погіршення керованості об'єкту та недостатнього відчуття результатів управлінських дій. Ці дві суміжні сфери неодноразово були об'єктами з'єднання та роз'єднання.

Так, у 2007 р., враховуючи, що Міністерство регіонального розвитку та будівництва України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної регіональної політики й державної політики у сфері будівництва, архітектури; а в той же час, Міністерство з питань житлово-комунального господарства України є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної політики у сфері житлово-комунального господарства та житлової політики, Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2007 р. № 323 Про утворення Міністерства регіонального розвитку та будівництва України і Міністерства з питань житлово-комунального господарства України, для забезпечення ефективного

формування та реалізації державної регіональної політики, політики у сфері будівництва та архітектури, розв'язання проблем, пов’язаних з реформуванням житлово-комунального господарства, Кабінет Міністрів України утворив Міністерство регіонального розвитку та будівництва України і Міністерство з питань житлово-комунального господарства України на базі Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України, що реорганізовується.

Таким чином було визначено, що указані міністерства є правонаступниками ліквідованого Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України у відповідних напрямах діяльності. Досліджуючи чергову спробу об’єднань двох близьких сфер доходимо висновку, що кожний раз передумови цих дій близькі по суті – чергова оптимізація структури, яка з часом втрачає короткотерміновий ефект економії коштів, але кожного разу змінюючи менижмент організацій задіяних у цих сферах утворює плутанину та дещо втрачає керованість галузями. Нажаль дійсно дієві реформаторські кроки ще не відчутні. Але спробуємо більш детально дослідити структурні галузеві особливості виходячи з потреб СМА.

У положенні про Міністерство регіонального розвитку та будівництва України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 750 11.06.2007 (яке на сьогодні в черговий раз реорганізоване, але виконує свої функції у новомк складі), указано, що воно створюється з метою забезпечення ефективного формування та реалізації державної регіональної політики, політики у сфері будівництва та архітектури, та зокрема визначає компетенцію цього відомства, щодо:

- організації експертизи інвестиційних проектів будівництва;
- стандартизації у будівництві та виробництві будівельних матеріалів;

- організації ліцензування окремих видів інвестиційної діяльності у будівництві тощо.

Щодо ліцензування, яке завжди вважалось важливим фактором щодо відповідності суб'єкта містобудівної діяльності необхідним критеріям, то сьогодні є думка, (і Мінрегіон її підтримує) що, ліцензування містобудівної діяльності це не достатньо ефективний засіб державного регулювання і пропонується зменшення кількості робіт які підлягають ліцензуванню. Проте це не зменшує вплив Мінрегіону на СМА. Так зокрема це Міністерство організовує виконання законодавчих актів і здійснює контроль за їх реалізацією, зводить практику застосування законодавства у питаннях, що відносяться до його компетенції, розробляє пропозиції щодо удосконалення законодавства та в установленому порядку вносить їх на розгляд Кабінету Міністрів України.

Згідно з Положенням затвердженого Указом Президента України від 31 травня 2011 року № 633/2011, першочерговими завданнями Мінрегіону в СМА є:

1) Формування і забезпечення реалізації державної політики щодо:

- удосконалення територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, розвитку місцевого самоврядування;
- будівництва, архітектури, містобудування, промисловості будівельних матеріалів, збереження традиційного характеру середовища населених пунктів; благоустрою населених пунктів,
- архітектурно-будівельного контролю.

2) Забезпечення технічного регулювання у сфері будівництва, містобудування, промисловості будівельних матеріалів.

Відповідно до покладених завдань, Мінрегіон визначає пріоритетні напрями розвитку СМА та затверджує:

- державні будівельні норми, зокрема з питань реставрації, консервації, ремонту і пристосування пам’яток архітектури і містобудування, планування їх територій, порядок консервації та розконсервації об’єктів будівництва, кошторисну нормативну базу будівництва, порядок її застосування при здійсненні будівництва із залученням державних коштів;
- галузеві програми щодо підвищення енергоефективності у будівельній галузі; кваліфікаційні вимоги до виконавців робіт, пов’язаних зі створенням об’єктів архітектури;
- методологію проектування, будівництва та реконструкції об’єктів цивільного і промислового призначення, інженерно-транспортної інфраструктури у звичайних і складних інженерно-геологічних умовах;
- нормативно-правові акти з питань архітектурно-будівельного контролю.

Крім того Мінрегіон приймає рішення та має повноваження, які представлені на рис. 2.2 про делегування саморегулівним організаціям у сфері архітектурної діяльності повноважень щодо проведення професійної атестації виконавців робіт (послуг), пов’язаних зі створенням об’єктів архітектури, визначає офіційне видання в якому опублікуються такі рішення.

Також Мінрегіон згідно з повноваженнями забезпечує:

- заходи щодо інженерного захисту територій населених пунктів від небезпечних геологічних процесів, прогнозування і запобігання їх розвитку, створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення;
- взаємодію з центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань застосування єдиної державної геодезичної системи координат і картографічної основи для розроблення містобудівної документації та встановлення меж адміністративно-територіальних одиниць;

- у межах своїх повноважень відповідне нормативне, науково-технічне та експертне супроводження будівельних робіт на об’єктах Чорнобильської АЕС;
- контролює дотримання замовниками, проектними, будівельно-монтажними організаціями та іншими учасниками інвестиційної діяльності нормативних і нормативів обчислення вартості об’єктів будівництва, що споруджуються із залученням державних коштів; діяльності саморегулівних організацій у сфері архітектурної діяльності.

Мінрегіон надає пропозиції Кабінету Міністрів України щодо:

- актів законодавства з питань організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- розмежування повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- адміністративно-територіального устрою;
- об’єднання територіальних громад;
- нормативно-правого забезпечення державної підтримки розвитку місцевого самоврядування;
- нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування; нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування з питань здійснення наданих їм законом повноважень органів виконавчої влади;
- адаптації національного законодавства у сфері місцевого самоврядування до положень Європейської хартії місцевого самоврядування та інших міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України;

Мінрегіон під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими центральними ін місцевими органами виконавчої влади, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, органами місцевого

самоврядування, добровільними об’єднаннями, підприємствами, установами та організаціями, а також з відповідними органами інших держав.

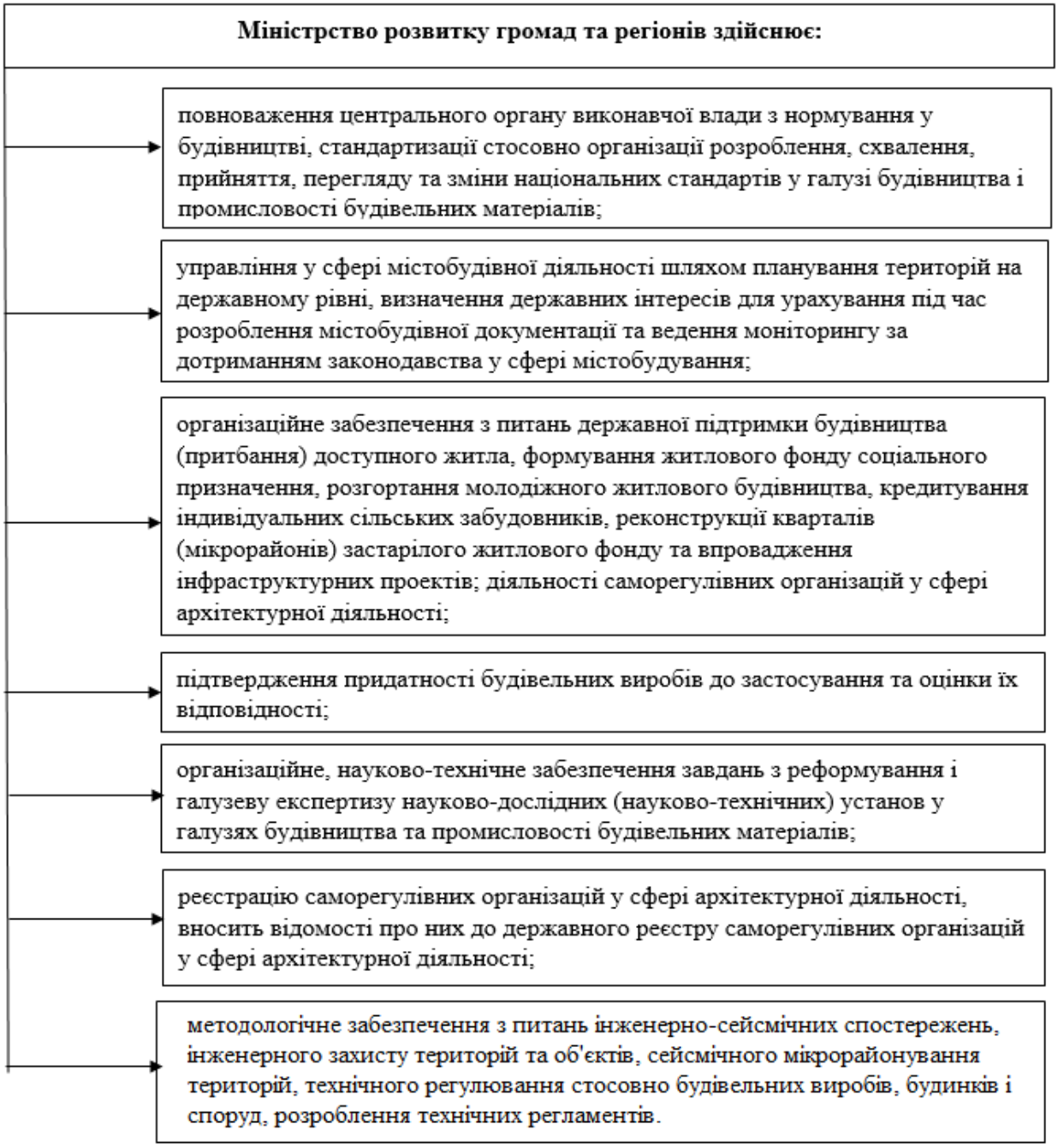

Рис. 2.2 Повноваження Міністрства розвитку громад та територій України

Варто зазначити, що дуже важливими для держави є інструменти її безпосереднього впливу на додержання встановленого режиму ведення містобудівної діяльності. Одним з дієвих засобів державного регулювання

СМА є Державна архітектурно-будівельна інспекція [151].

Враховуючи повноваження якими держава наділяє цю структуру та зважаючи на те, що детальний розгляд особливостей здійснення її функцій лежить в межах дисертаційного дослідження, доцільно більш детально вивчити це питання. Держархбудінспекція утворена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2006 року № 428 на виконання Указу Президента України від 21 листопада 2005 р. № 1643 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України" від 29 червня 2005 року "Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель", є урядовим органом державного управління у складі Міністерства регіонального розвитку та будівництва і йому підпорядковується.

Завданням Держархбудінспекції України, як передбачено ст.10 Закону України "Про архітектурну діяльність" є здійснення державного архітектурно-будівельного контролю для забезпечення під час забудови територій, розміщення і будівництва об'єктів архітектури, додержання суб'єктами архітектурної діяльності затвердженої містобудівної та іншої проектної документації, місцевих правил населених пунктів, вимог вихідних даних, а також захист прав споживачів будівельної продукції.

Згідно з прийнятим Верховною Радою України Законом України від 16.05.2007р. №1026 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та сприяння інвестиційної діяльності у будівництві" з 01 січня 2008 року державний архітектурно-будівельний контроль здійснювався Державною архітектурно-будівельною інспекцією та її територіальними органами.

Подальший розвиток цього органу пов'язаний з Указом Президента України від 8 липня 2011 року № 742/2011, що утворив новий орган – Державну архітектурно-будівельну інспекцію України та установив, що вона

є наступником Держаної архітектурно-будівельної інспекції - урядового органу, що діяв у системі Міністерства регіонального розвитку та будівництва України, Державної житлово-комунальної інспекції - урядового органу, що діяв у системі Міністерства житлово-комунального господарства України, з питань державного архітектурно-будівельного контролю, контролю у сфері житлово-комунального господарства. Основними завданнями Держархбудінспекції України є реалізація державної політики з питань державного архітектурно-будівельного контролю, які наведені на рис. 2.3.

Держархбудінспекція України відповідно до поставлених завдань:

- узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, та в установленому порядку подає Міністру регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України;
- організовує та забезпечує виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції;
- приймає в експлуатацію закінчені будівництвом об’єкти, видає відповідні сертифікати;
- реєструє повідомлення про початок виконання підготовчих та будівельних робіт, декларацію про готовність об’єкта до експлуатації та у визначених законодавством випадках відмовляє в реєстрації таких декларацій.

Але процеси децентралізації чи не найбільше вплинули і на способи здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду. І починаючи з 2012 р. та сьогодні функції держархбудконтролю в класах наслідків СС-1 (незначні наслідки) та СС-2 (середні наслідки) вже отримало

понад 100 новоутворених органів ДАБК (Додаток Ж), за якими в свою чергу здійснює нагляд Держархбудінспекція України та її територіальні органи.

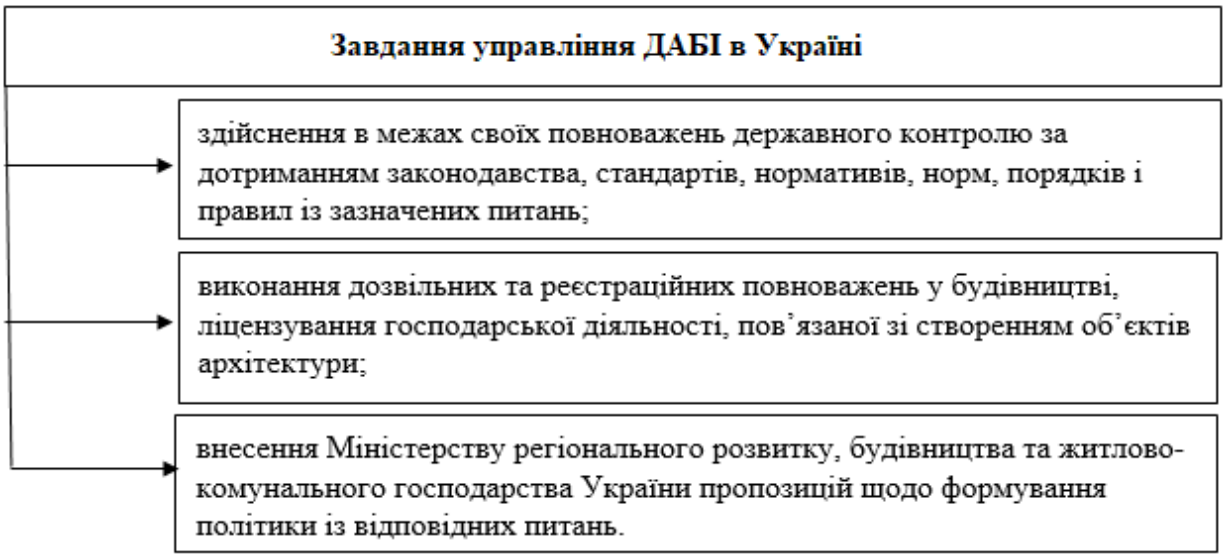

Рис. 2.3 Основні завдання управління ДАБІ в Україні

Повноваження виконавчих органів з питань держархбудконтролю сільських, селищних та міських рад представлені на рис. 2.4.

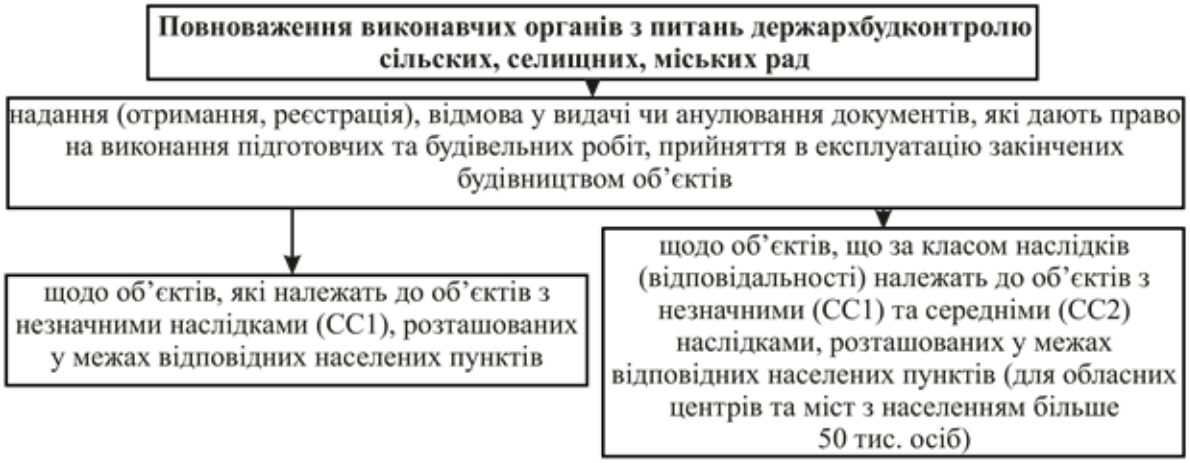

Рис. 2.4 Повноваження виконавчих органів з питань держархбудконтролю

Ще одним органом, що опікується СМА на регіональному рівні є управління містобудування та архітектури (Департаменти) обласних державних адміністрацій.

Управління містобудування та архітектури (Департаменти) є структурними підрозділами обласних державних адміністрацій, підзвітними і

підконтрольними головам обласних державних адміністрацій та Мінрегіону. Управління в своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мін регіону, розпорядженнями голів обласних державних адміністрацій.

Основними завданнями управління (Департаменту) є:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері містобудування та архітектури, розвитку та підтримки індивідуального будівництва на території області;
- аналізу стану містобудування та архітектури на території області, організації розроблення, проведення експертизи і забезпечення затвердження в установленому порядку генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації;
- координація діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексного розвитку територій, забудови населених пунктів на території області, поліпшення їх архітектурного вигляду;

В межах своїх повноважень охорони, реєстрації та використання пам'яток архітектури та містобудування, палацове-паркових, паркових та історико-культурних ландшафтів [82].

Управління містобудування та архітектури облдержадміністрації (Департамент) бере участь у реалізації державної політики у сфері містобудування та архітектури, розвитку та підтримки індивідуального будівництва, подає голові обласної державної адміністрації пропозиції голові обласної державної адміністрації пропозиції з цих питань та відповідно до покладених на нього завдань виконує наступне:

- готує пропозиції до програми соціально-економічного розвитку області та проєктів місцевого бюджету, розвитку та підтримки індивідуального будівництва і подає їх на розгляд до обласної державної

адміністрації, сприяє органам місцевого самоврядування у вирішенні питань соціально-економічного розвитку територій;

- розглядає у випадках, установлених законодавством, пропозиції суб'єктів містобудування щодо визначення територій, вибору, вилучення (викупу), приватизації та надання земель для містобудівних потреб згідно з містобудівною документацією, розробляє та подає до обласної державної адміністрації висновки з цих питань, забезпечує контроль за використанням і забудовою зазначених територій, а також можливість провадження на них запланованої містобудівної діяльності;
- розглядає пропозиції органів місцевого самоврядування стосовно встановлення та зміни меж населених пунктів, готує висновки щодо їх затвердження в установленому законодавством порядку, організовує розроблення містобудівної документації для районів та населених пунктів на території області (крім міст обласного значення) і проведення її експертизи;
- здійснює попередній розгляд містобудівної документації для районів та населених пунктів на території, готує висновки щодо їх затвердження, розглядає проекти найважливіших об'єктів архітектури, а також тих, що фінансуються за рахунок Державного бюджету;
- забезпечує ведення обліку та в межах своїх повноважень охорону контроль за реставрацією та використанням пам'яток архітектури і містобудування, палацове-паркових, паркових та історико-культурних ландшафтів, визначення інших територій, що підлягають особливій охороні;
- забезпечує ведення обліку та в межах своїх повноважень охорону, контроль за реставрацією та використанням пам`яток архітектури і містобудування, палацове-паркових, паркових та історико-культурних ландшафтів, бере участь у підготовці пропозицій щодо віднесення територій та об`єктів до природно-заповідного фонду загальнодержавного і місцевого значення, визначення інших територій, що підлягають особливій охороні;

- організовує ведення містобудівного кадастру населених пунктів на території області, забезпечує з цією метою проведення виконавчих зйомок для збудованих будинків, споруд та інженерних комунікацій, поповнення топографо-геодезичних і картографічних матеріалів у населених пунктах (крім міст обласного значення);

Крім окреслених обов'язків управління містобудування та архітектури (Департамент) сприяє впровадженню у проєктах об`єктів архітектури прогресивних архітектурно-планувальних, конструктивних та інженерно-технічних рішень [225], що забезпечують ресурсозбереження, здійсненню структурної перебудови і переорієнтації виробничої будівельної бази на спорудження житла з використанням ресурсоощадних технологій та конструкцій, місцевих будівельних матеріалів, а також виконує такі функції:

- контролює у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, діяльність виконавчих органів сільських, селищних, міських рад з питань містобудування та архітектури в межах повноважень, передбачених підпунктом б частини першої статті 31 закону України Про місцеве самоврядування в Україні;
- інформує населення через засоби масової інформації про містобудівні програми розвитку області, розміщення найважливіших об'єктів архітектури, організовує громадське обговорення із зазначених питань;
- передає в оренду будівлі-пам'ятки, що має на балансі, у межах своєї компетенції здійснює контроль та координацію, а також науково-методичне керівництво щодо реставрації і охорони будівель-пам'яток незалежно від форми власності, погоджує дозвіл на розміщення зовнішньої реклами на будівлях-пам'ятках місцевого значення;
- виконує інші функції відповідно до законодавства.

Управління (Департамент) у процесі виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими структурними підрозділами обласної державної адміністрації, органами місцевого самоврядування, підприємствами,

установами, організаціями всіх форм власності, об`єднаннями громадян та громадянами.

Структура Центрального апарату ДАБІ у м. Києві представлена на рис. 2.5.

Управління (Департамент) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади головою обласної державної адміністрації за погодженням з Мінрегіоном. Для розгляду містобудівних, архітектурних та інженерних проектних рішень об`єктів архітектури, а також (у разі необхідності) основних положень архітектурно-планувальних завдань при управлінні (Департаменти) діє архітектурно-містобудівна рада, склад якої затверджується головою обласної державної адміністрації, можуть утворюватися науково-технічна і художня ради.

Рис. 2.5 Центральний апарат ДАБІ (Департаменту) у м. Києві

Управління (Департамент) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади головою обласної державної адміністрації за

погодженням з Мінрегіоном. Для розгляду містобудівних, архітектурних та інженерних проектних рішень об`єктів архітектури, а також (у разі необхідності) основних положень архітектурно-планувальних завдань при управлінні (Департаменти) діє архітектурно-містобудівна рада, склад якої затверджується головою обласної державної адміністрації, можуть утворюватися науково-технічна і художня ради.

Кількість працівників Управління (Департаменту) в місті Києві представлена на рис. 2.6.

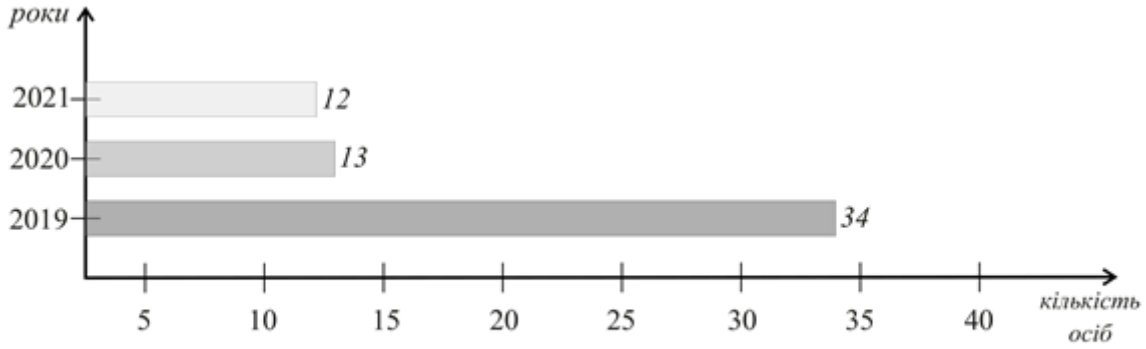

Рис. 2.6 Кількість працівників Департаменту ДАБІ у м. Києві

ДАБІ України має у своєму розпорядженні найповнішу базу інформації про нові будівництва в Україні, який містить інформацію про всі дозвільні документи на будівельні роботи. У грудні 2019 року вдалося оприлюднити реєстр у форматі відкритих даних на Єдиному державному порталі відкритих даних [57]. Виходячи, з вищезазначеного доцільним розглянути інформаційну базу, на прикладі роботи міста Києва, основні показники представлені на графіках на рис. 2.7, 2.8, 2.9.

Останнім часом Мінрегіоном все більше уваги приділяється створенню моделі ефективного поєднання державного регулювання з саморегулюванням у сфері містобудування, забезпечення господарського порядку на основах саморегулювання професіональними об’єднаннями у будівництві [284].

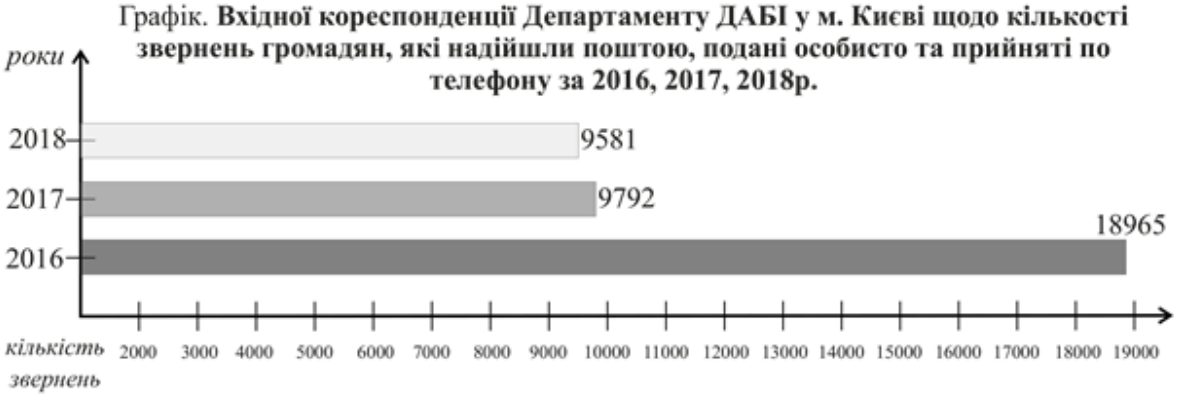

Рис. 2.7 Вхідна кореспонденція Департаменту ДАБІ у м. Києві

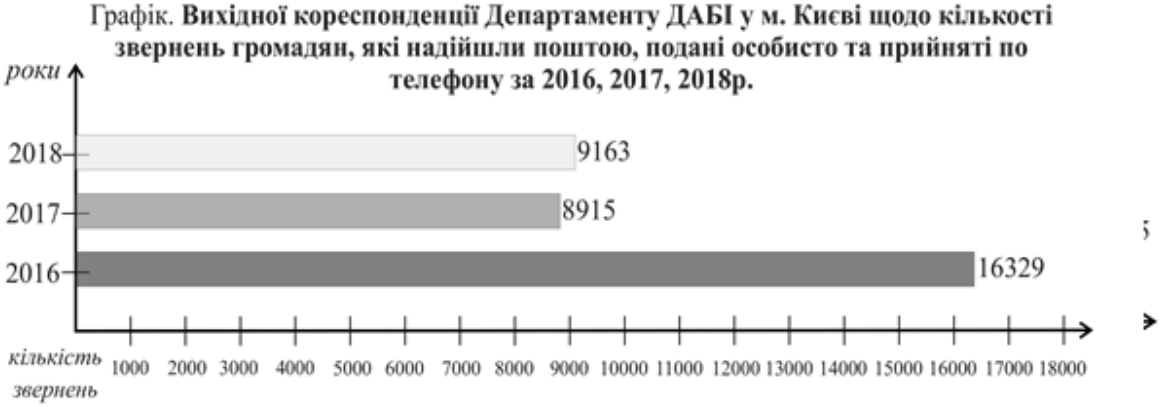

Рис. 2.8 Вихідна кореспонденція Департаменту ДАБІ у м. Києві

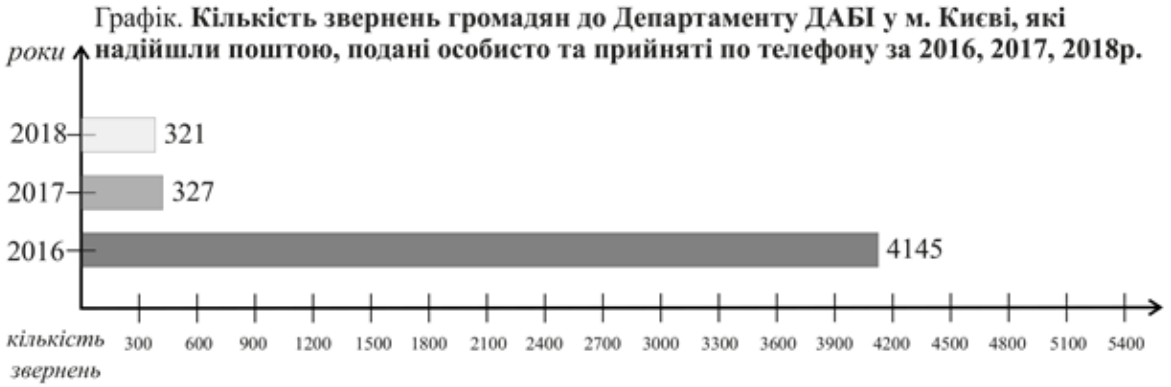

Рис. 2.9 Кількість звернень громадян до Департаменту ДАБІ у м. Києві

Пошук нових форм державного та громадського партнерства є досить актуальним. Запровадження спеціальних інститутів громадського регулювання у СМА – саморегулівних організацій з метою розробки і встановлення стандартів та правил господарської діяльності у сфері містобудування, забезпечення механізму зворотного зв'язку з питань регулювання і контролю між суб'єктами господарювання і органами державної влади та місцевого самоврядування. Діяльність будівельної галузі на сьогодні в Україні регулюється лише державою та виражається у формі ліцензування, також створенням відповідних умов ведення будівельної діяльності.

При цьому державне регулювання не забезпечує повного якісного контролю, нагляду та відповідальності за об'єктами сфери містобудування та архітектури, а саме:

- не створена дієва система відбору та оцінки будівельних та проектних організацій;
- відсутня система обов'язкового нормування та допуску на ринок містобудівних послуг;
- не існує механізму контролю за діяльністю будівельних та проектних організацій (за виключенням заходів передбачених повноваженнями ДАБК) [156];
- відсутня дієва система відповідальності перед споживачами за не якісне виконання робіт та завдання шкоди при невдалому проектуванні та під час діяльності будівельних компаній.

Такий стан дає підґрунтя для участі на ринку містобудування недобросовісних учасників, непрозорості будівельного ринку, порушення прав та інтересів споживачів, утворює можливості виникнення усіляких зловживань у цій сфері. Це відповідно вимагає проведення окремого наукового дослідження окресленої проблеми та розробки рекомендацій,

щодо створення більш чіткої мотивацій до роботи в СМА законослухняних та високофахових учасників містобудівної діяльності.

2.2. Адміністративні методи реалізації містобудівної політики в Україні

Основні засади державного управління та адміністративного права через характер впливу на суб'єктів містобудівної діяльності мають деяку схожість, що викликає схильність до дублювання повноважень та є причиною деяких суперечок серед науковців. На погляд В.Б. Авер'янова, який, спирається на поширені думки радянських і сучасних українських дослідників: "Колишнє радянське адміністративне право (єдине в цьому сенсі серед інших галузей права) залишилося без власних принципів саме через те, що в теорії вони підмінялися принципами державного управління" [88]. Є й інша думка, наприклад, Ю.П. Битяка: "Конституция Украины дает возможность отнести к принципам государственного управления такие: ответственность органов исполнительной власти (должностных лиц) за порученное дело перед человеком и государством; верховенство права; законность; участие граждан и их объединений в управлении; равноправие граждан в управлении; гласность" [4].

В українській науці адміністративного права однією з перших спроб визначення принципів адміністративного права на сучасному етапі реформування є пропонована Г.Й. Ткач [282] класифікація, згідно з якою виокремлюються принципи представлена на рис. 2.10.

На нашу думку, цікавим є те, що СМА це така галузь де перехрещуються питання державного управління та адміністративного права. Одним з таких напрямів є надання управлінських послуг. На думку І.Б. Коліушка, у зв'язку з однорідністю відносин щодо надання адміністративних послуг, однорідністю норм, якими регулюються ці

відносини, тривалою історією та широкою правовою базою, адміністративні послуги заслуговують на виділення в окремий інститут права, який в адміністративному праві за значенням має стояти в одному ряду з інститутом адміністративної відповідальності [24].

Рис. 2.10 Принципи адміністративного права [169]

Питання якості надання державою послуг часто пов’язують з питаннями адміністративної відповідальності, про це автор дисертаційного дослідження указує в статті “Надання управлінських послуг – як аспект трансформації системи управління сферою містобудування та архітектури на регіональному рівні” опублікованій у виданні включеному до переліку фахових у галузі державного управління [135].

У Великобританії, наприклад, діє принцип: “якість послуг – понад усе” – всі послуги, які надає уряд як на центральному, так і місцевому рівнях,

повинні бути зразком якості послуг, враховувати думку клієнтів та залучати їх до процесу виконання, включати ефективні заходи для виправлення становища у разі потреби. Ключовою частиною системи стандартів місцевих послуг є визнання точних показників виконання та цілей для конкретних місцевих послуг. Захист прав споживачів публічних послуг здійснюється у Великій Британії на основі "Хартії громадянина". У Франції, таким документом є "Хартія про державні послуги". Крім того, у Франції прийняті та діють "Циркуляр щодо політики організації прийому громадян та надання послуг споживачам" і Хартія "Маріана" (стандарти прийому громадян). Безпосередньо в СМА Канади застосовується Будівельний Кодекс Онтаріо, про який уже згадувалось вище [343]. Хорошим прикладом є польський досвід, де офіс самоврядної адміністрації сприймається як організація, що управляє послугами в тому числі і в СМА. Таким чином, здійснюється перенесення до публічної адміністрації підходів до управління послугами у приватному секторі.

Реалізується широка програма впровадження систем управління якістю на засадах стандартів серії ISO 9000. Тут розробляються концепції та рішення (методики) щодо створення системи показників якості реалізації публічних послуг на місцевому рівні (розробка на рівні гміни каталогу публічних послуг, опис даної послуги шляхом визначення процесу її реалізації та основних параметрів забезпечення послуги для клієнта, визначення показників реалізації послуги у трьох базових вимірах: продуктивності, результативності, доступності). Створення адекватної системи показників є головною методологічною трудністю. Незалежно від цього, констатується, що створення системи вимірювання кількості та якості публічних послуг і тим самим розміру публічних видатків є необхідним для ефективного планування бюджетних доходів та видатків на рівні як самоврядування, так і центрального бюджету.

Всі ці документи передбачають і мотивацію дотримання указаних норм. Прикладом реалізації таких повноважень в СМА України може бути функція державного архітектурно-будівельного контролю, яка вирішуються посередництвом положення про Держархбудінспекцію та відповідними статями Кодексу України про адміністративні правопорушення [180]. Цікаво, що керівні посадовці цього державного органу є державними службовцями і уповноважені одноосібно приймати рішення про санкцію, яка передбачається певною статтею адміністративного Кодексу. Далі цю залежність досліджується більш детально.

Одним з важливих правових аспектів у СМА є необхідність дотримання передбачених законодавством процедур як можна коротшим в часі і в затратах чином. Характерним для цієї сфери є те, що через складність виписаних на сьогодні процедур, учасники містобудівної діяльності постійно знаходяться на межі правопорушення. В багатьох випадках ці порушення не значні і передбачають адміністративне покарання, але вони мають велике значення для забезпечення правового регулювання СМА тому, що стосуються як службовців які надають містобудівні послуги та виконують державні функції, так і осіб які здійснюють містобудівну діяльність. Слід зазначити, що вчиняючи те чи інше правопорушення у СМА, громадяни та службові особи, через свою непоінформованість інколи і не знають, що їх дії порушують встановлений порядок та можуть спричинити настання адмінвідповідальності. Тому для кращого розуміння значимості державного регулювання у цій галузі, важливо дослідити юридичний аспект адмінпорушень у СМА.

Загальне поняття адміністративного правопорушення дає стаття 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення. В ній розкривається його зміст, юридична природа і соціальна сутність, а також ознаки. Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на

державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність [180]. Відповідно, адміністра-тивним правопорушенням (проступком) у СМА є протиправна, винна (умисна чи необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на встановлений порядок будівництва будівель чи споруд, права і свободи громадян, за яку чинним законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Щодо складу адміністративного правопорушення у СМА, то спочатку треба визначити, це поняття. Під складом адміністративного правопорушення розуміється встановлена адміністративним законодавством сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, за наявності яких діяння вважається адміністративним правопорушенням. Взагалі, правопорушення як подія, що сталася в реальній дійсності – це специфічна поведінка людини або групи людей. Будь-яка поведінка – це результат взаємодії людської свідомості і людських вчинків, що спрямовані на зовнішні об'єкти. Виходячи з наведеного, у будь-якій поведінці виділяють чотири чинники, які її утворюють: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. У зв'язку з цим і склад правопорушення конструюють як сукупність чотирьох аналогічних елементів.

Таким чином, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона складають структуру складу адміністративного правопорушення [180]. Для повноти дослідження необхідно зупинитися на кожному з вказаних елементів.

1. Об'єкт – це те, на що спрямоване посягання. Об'єктами адміністративних правопорушень у сфері архітектурно-містобудівної діяльності є суспільні відносини, встановлені державою правила, порядки та норми. Слід зазначити, що об'єктами адміністративного правопорушення можуть бути лише такі суспільні відносини, які охороняються адміністративною санкцією тобто передбачені Кодексом України про

адмінправопорушення [223].

2. Об’єктивна сторона – це зовнішній прояв суспільно небезпечного посягання на об'єкт, що перебуває під охороною адміністративно-правових санкцій. Її утворюють ознаки, що характеризують зовнішні прояви правопорушення. Тобто це система передбачених нормою адміністративного права ознак, які характеризують зовнішню сторону правопорушення. Слід також зазначити, що противоправне діяння може бути простим та складним [223]. В науці адміністративного права просте противоправне діяння розглядається, як єдина дія або короткочасна бездіяльність, єдиний короткочасний акт противоправної поведінки, а складне – як діяння, яке або складається з декількох самостійних дій, або розтягнуте в часі, або допускається групою осіб. Що стосується адміністративних правопорушень у сфері архітектурно-будівельної діяльності, то їй характерні складні противоправні діяння.

3. Суб’єкт – це особа, яка вчинила адміністративне правопорушення. У сфері архітектурно-будівельної діяльності. Суб’єктами адміністративного правопорушення є громадяни та посадові особи.

4. Суб’єктивна сторона – полягає в психічному ставленні суб’єкта до вчиненого антигромадського діяння. Вчинок людини завжди є результатом взаємодії його психічного стану, осмислення, вивчення, оцінки конкретних життєвих ситуацій і здійснюваних на підставі цього дій.

Основних видів адміністративних правопорушень у сфері архітектурно-будівельної діяльності, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення [223], виділяють три:

- недотримання екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та прийомі в експлуатацію об’єктів чи споруд;
- недодержання державних стандартів, норм та правил при проектуванні та будівництві;
- самовільне будівництво будівель чи споруд.

Ці правопорушення передбачені статтями 79^1, 96, 97 Кодексу України про адміністративні правопорушення [223]. Отже, розглянемо кожне з зазначених правопорушень. Відповідальність за недотримання екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та прийомці їх в експлуатацію об’єктів передбачені статтею 79^1 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Зазначена стаття передбачає два різновиди правопорушень:

- недотримання екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та прийомі в експлуатацію об’єктів чи споруд;
- недотримання термінів, встановлених для кожного етапу будівництва природоохоронних об’єктів чи споруд, чи термінів прийому їх в експлуатацію.

Відповідальність за недотримання державних стандартів, норм і правил при проектуванні та будівництві передбачена статтею 96 Кодексу України про адміністративні правопорушення [223]. Ця стаття складається з трьох частин:

- недотримання державних стандартів, норм та правил при проектуванні, розміщенні, будівництві та реконструкції, а також прийом в експлуатацію об'єктів чи споруд, збудованих з порушеннями законодавства;
- надання недостовірної інформації про умови проектування та будівництва або необґрунтована відмова від надання зазначеної інформації;
- проектування об'єктів чи споруд з порушенням затвердженої у встановленому порядку містобудівної документації, виконання будівельних чи реставраційних робіт без дозволу чи затвердженого проекту або з відхиленнями від нього.

Слід зазначити, що розміщення, проєктування та будівництво міських та сільських населених пунктів в цілому, окремих його частин чи об’єктів повинно здійснюватися на підставі регіональних схем розвитку та розміщення продуктивних сил, схем розселення, проєктів та схем районного

планування, генеральних планів міст, селищ міського типу, сільських населених пунктів, територіальних комплексних схем охорони природи та інших документів, які відображають стан навколишнього середовища та перспективи розвитку населених пунктів відповідно до Законів України та інших складових містобудівного, санітарного та природоохоронного законодавства.

Об’єктом даних правопорушень є суспільні відносини у сфері містобудування та охорони навколишнього природного середовища. Об’єктивна сторона цього правопорушення полягає в недодержані посадовими особами підприємств, установ, організацій державних стандартів, норм та правил під час проектування, розміщення, будівництва та реконструкції будівель та споруд, а також в прийому в експлуатацію об'єктів чи споруд, збудованих з порушенням законодавства; в наданні органам архітектурно-будівельного контролю недостовірної інформації про умови проектування та будівництва чи необґрунтованої відмови зазначеним органам в наданні відповідної інформації; в проектуванні об’єктів та споруд з порушенням затвердженої у встановленому порядку містобудівної документації; в виконанні будівельних чи реставраційних робіт без отриманого в установленому порядку дозволу чи затвердженого проекту або з відхиленнями від нього [131].

З суб’єктивної сторони правопорушення допускаються в формі наміру чи необережності. Представники замовника чи будівельних організацій сподіваються, що порушення не буде виявлено. Суб’єктами є громадяни та посадові особи. Отже, розглянемо частину першу цієї статті. Так, відповідно до чинного законодавства виконання будівельних робіт на об’єктах без одержання дозволу або його перереєстрації в обумовлені строки, а також виконання не вказаних у дозволі будівельних робіт вважається самовільним і тягне за собою відповідальність. Дозвіл на будівельні роботи є юридичним документом, що посвідчує право забудовника та генпідрядника на виконання

будівельних робіт, їх фінансування, підключення об’єкта будівництва до інженерних мереж, видачу ордерів на земляні роботи. Він видається органами державного архітектурно-будівельного контролю. Друга частина статті передбачає відповідальність за порушення у формі надання недостовірної інформації про умови проектування та будівництва або необґрунтованої відмови щодо надання такої інформації. З практики застосування адміністративних санкцій по цим правопорушенням можна зробити наступні висновки щодо умов, які їх причиняють:

- залучення незаконних джерел фінансування будівельних робіт;
- участь у проектуванні організацій або фахівців, які мають невідповідні ліцензії або не мають ліцензії на зазначені роботи зовсім;
- розроблення ескізних або робочих проектів, що не відповідають вимогам чинного містобудівного та екологічного законодавства;
- недостатня кваліфікація проектувальників.

Найчастіше суб’єктами цього виду правопорушень стають громадяни та посадові особи організацій, розташованих в районах області. Це обумовлюється недостатньою правовою обізнаністю мешканців віддалених районів, а також не достатнім веденням державного архітектурно-будівельного контролю на цих територіях. Третя частина статті, яку ми розглядуємо передбачає такі правопорушення як:

- проектування об’єктів чи споруд з порушенням затвердженої у встановленому порядку містобудівної документації;
- виконання будівельних чи реставраційних робіт без дозволу або затвердженого проекту чи з відхиленнями від нього.

В ході дослідження необхідно з’ясувати чому ж містобудівна документація має таке важливе значення і що мається на увазі. Містобудівна документація – це затверджені текстові та графічні матеріали, якими регулюється планування, забудова та інше використання територій [175]. Містобудівна документація, затверджена у встановленому порядку, є

основою для вирішення питань раціонального використання територій, регулювання розселення, розміщення всіх типів будівництва, розробки проектів конкретних об’єктів. Реалізація містобудівної документації забезпечується шляхом запровадження її положень при плануванні відповідних територій, комплексній забудові та реконструкції населених пунктів, проектуванні та будівництві об’єктів житлово-цивільного і виробничого призначення, систем транспортного та інженерного забезпечення, впорядкування і благоустрою територій [240]. Внесення змін до містобудівної документації без дозволу органу, що її затвердив, забороняється. Ось чому проектування об’єктів з порушеннями затвердженої містобудівної документації тягне за собою накладання адміністративних стягнень. Що стосується виконання будівельних та реставраційних робіт то їх виконання без дозволу передбачає, крім адміністративної і інші санкції, які розглядаються далі. Окремо передбачається відповідальність за порушення норм законодавства під час планування і забудови територій. Ознаки зазначених правопорушень передбачені статтею 96^1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [223]. Ця стаття передбачає два різновиди правопорушень:

- недодержання терміну надання замовникові висновків комплексної експертизи, проектної документації або обгрунтованої відмови щодо їх надання, недодержання термінів подання відповідних висновків до склада комплексної експертизи, а також вимагання під час проведення експертизи не передбачених документів, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п’яти до п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- недодержання термінів підготовки та надання дозволів на виконання підготовчих або будівельних робіт, вимагання при видачі таких дозволів документів, не передбачених законодавством, тягне за собою

накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п’яти до п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від п’ятдесяти до двохсот п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дії цієї статті передбачають адміністративне покарання до громадян та службових осіб якими допущено порушення норм чинного законодавства під час планування і забудови територій.

Відповідальність за самовільне будівництво будівель чи споруд передбачена статтею 97 Кодексу України про адміністративні правопорушення [223]: самовільне будівництво будівель чи споруд, а також самовільна зміна архітектурного вигляду будівель чи споруд при експлуатації. Будівництво житлових будинків, дач, господарських та побутових будівель та споруд на наданих їм ділянках повинно відбуватися в строгій відповідності зі встановленими правилами забудови. Забудовнику необхідно отримати в користування чи власність земельну ділянку, затвердити у обласному, міському чи районному управлінні (відділі) містобудування та архітектори проект наміченого до будівництва житлового будинку, планування присадибної земельної ділянки, розташування господарських та побутових будівель та споруд. Самовільне будівництво – це триваюче правопорушення, що вчиняється навмисне. На сьогодні правопорушення у цій сфері являють собою дуже велику проблему як на державному, так і на місцевому рівнях. Адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб’єкта правопорушення [101]. Як ми вже відзначили адміністративна відповідальність представляє собою адміністративне стягнення. Стаття 23 Кодексу України про адміністративні

правопорушення підкреслює, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності та застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів, а також запобігання вчинення нових правопорушень.

За правопорушення у сфері архітектурно-будівельної діяльності застосовується такий вид адміністративного стягнення як штраф. Відповідно до статті 27 Кодексу України про адміністративні правопорушення [223], штраф – це грошове стягнення, що накладається на громадян та посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках, встановлених законодавством України. Штраф є заходом, що має тільки виправно-виховний вплив. Адміністративний штраф не відшкодувальне стягнення. За даною ознакою його необхідно відрізняти від цивільно-правового штрафу. Адміністративний штраф – це захід впливу на психіку та майнове становище правопорушника. Цивільно-правовий штраф – це компенсація матеріального збитку, що заподіяний внаслідок порушення договірних зобов'язань, але ці правові визначення є за межами нашого дослідження. Відповідно до Закону України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності у вигляді штрафу" від 07.02.1997 р., за одиницю обчислення адміністративного штрафу прийнято неоподатковуваний мінімум прибутків громадян. Як адміністративно-правова санкція штраф характеризується:

- державним примусом;
- обмеженням майнових інтересів тих, до кого він застосовується;
- одночасним (разовим) стягненням.

Штраф повинен бути сплачений порушником не пізніше 15 днів з дня вручення йому постанови про накладення даного стягнення, а у випадку оскарження або опротестування – 15 днів з дня повідомлення про залишення скарги або протесту без задоволення. У випадку несплати штрафу у встановлений термін, постанова про накладення штрафу, разом з усіма

матеріалами по справі, надсилається в прокуратуру для подальшого вирішення питання. В адміністративному праві розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати штрафи у сфері архітектурно-будівельної діяльності мають право інспекції Державного архітектурно-будівельного контролю. Відповідно до статті 244^6 Кодексу України про адміністративні правопорушення [99], від імені інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати адміністративні стягнення мають право:

- начальник Державної архітектурно-будівельної інспекції України та його заступники;
- начальники інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю в областях і місті Києві та їх заступники. Інші посадові особи інспекцій таких прав не мають.

Слід зазначити, що розгляд справ про адміністративні правопорушення та накладення адміністративних стягнень представляють собою адміністративний процес [101]. Його здійснення ґрунтується на системі принципів, до яких належать:

- законність;
- охорона інтересів держави та особи;
- публічність або офіційність;
- самостійність та незалежність у прийнятті рішень;
- об'єктивна (матеріальна) істина;
- гласність;
- рівність учасників процесу перед законом;
- швидкість та економічність;
- здійснення процесу національною мовою;
- відповідальність посадових осіб.

У цілому, провадження по справах про адміністративні правопорушення бувають двох видів: звичайне та спрощене.

Адміністративне провадження у сфері архітектурно-будівельної діяльності завжди проводиться у звичайній формі, яка передбачає складання протоколу [223]. Діяльність учасників провадження по справах про адміністративні правопорушення розвивається у часі як послідовний ряд пов'язаних між собою процесуальних дій щодо реалізації прав та взаємних обов'язків. Весь процес складається з кількох фаз розвитку, що змінюють одна одну. Їх прийнято називати стадіями. Під стадіями треба розуміти таку порівняно самостійну частину провадження, яка поряд з його загальними завданнями має властиві тільки їй завдання й особливості. Стадії відрізняються одна від одної і колом учасників провадження, характером проваджуваних дій та їх юридичною роллю. Вони органічно пов'язані між собою; наступна стадія, як правило, починається лише після того, як закінчена попередня, на новій стадії перевіряється те що було зроблено раніше. Адміністративне провадження має чотири стадії, які зображені на рис. 2.11.

Рис. 2.11 Стадії адміністративного провадження

Адміністративне розслідування. Дана стадія провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері архітектурно-будівельної діяльності є початковою і представляє собою комплекс процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин провини, їх фіксування та кваліфікацію. У цій стадії створюється передумова для об'єктивного та швидкого розгляду справи. Вона включає в себе: порушення справи,

встановлення фактичних обставин, процесуальне оформлення результатів розслідування, направлення матеріалів для розгляду спеціально уповноваженому на те органові [223].

На цій стадії інспекції державного архітектурно-будівельного контролю виявляють правопорушення шляхом виїзду на місце події та документально фіксують правопорушення, тобто складають протокол про правопорушення у сфері містобудування. На наш погляд, слід зазначити, що вищевказаний протокол не належить до документів вільної форми. Відповідно до Положення про порядок накладення штрафів за правопорушення у сфері містобудування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1995 р. № 244, підставою для розгляду справи про правопорушення у сфері містобудування є відповідний протокол, складений згідно з додатком до Положення. Тобто форма такого протоколу закріплена нормативно.

Розгляд справи. Після детального вивчення обставин вчинення правопорушення, протягом трьох днів після оформлення протоколу, усі зібрані матеріали направляють органові, уповноваженому розглядати такі справи (начальникам інспекцій державного архітектурно-будівельного контролю). Значення стадії розгляду справ про адміністративні правопорушення у сфері містобудування визначається тим, що саме тут приймається акт, в якому компетентний орган офіційно визнає особу винною або невинною та визначає міру його відповідальності. Ця стадія складається з таких етапів: підготовка справи до розгляду та заслуховування, заслуховування справи, прийняття постанови, доведення постанови до відома.

Відповідно до статті 278 Кодексу України про адміністративні правопорушення [223], на етапі підготовки справи до розгляду посадова особа повинна вирішити наступні питання:

- чи належить до його компетенції розгляд даної справи;

- чи правильно складений протокол та інші матеріали по справі;
- чи оповіщенні особи, що беруть участь у розгляді справи, про час і місце розгляду;
- чи затребувані необхідні додаткові матеріали.
- чи підлягають задоволенню клопотання особи, що притягується до адміністративної відповідальності, їх законних представників і адвокатів. Підготовка справи до розгляду проводиться особою, уповноваженою вирішувати справи про правопорушення у сфері архітектурно-будівельної діяльності або спеціально призначеними для цього особами [101].

Порушнику повинно бути повідомлено про час та місце розгляду справи. Повідомлення повинно бути вручено порушнику під його розписку не пізніше ніж за добу до розгляду справи. В разі тимчасової відсутності порушника повідомлення для подальшої передачі йому вручається під розписку комусь із проживаючих разом з ним дорослих членів сім'ї, житлово-експлуатаційній організації, адміністрації за місцем роботи або навчання правопорушника. У процесі розгляду справи посадова особа інспекції державного архітектурно-будівельного контролю з'ясовує обставини скоєння правопорушення та визначає розмір штрафних санкцій. Питання про накладення штрафу розглядається в 15-денний термін з дня одержання протоколу про правопорушення. За результатами заслуховування виноситься постанова про накладення штрафу за правопорушення у сфері містобудування (архітектурно-будівельної діяльності). У постанові обов'язково зазначається загальний розмір штрафу. Постанова про накладення штрафу складається у двох примірниках. Перший примірник постанови у триденний термін після її прийняття вручається під розписку правопорушнику чи надсилається поштою, про що робиться запис у справі. Другий примірник залишається в інспекції, яка наклала штраф.

Перегляд постанови. Ця стадія є факультативною, необов'зковою, тобто фактично її може і не бути. На цій стадії адміністративного

провадження постанова про накладення штрафу може бути оскаржена або переглянута за ініціативою вищестоящого органу. Зазначена стадія закінчується прийняттям рішення про скасування, зміну або залишення постанови в силі [101]. Стадія перегляду постанови складається з наступних етапів: оскарження постанови, перевірка законності постанови, винесення рішення, реалізація рішення. Вона є важливою гарантією законності та обґрунтованості застосування адміністративних стягнень. Перегляд – це новий розгляд справи суб'єктом, наділеним правом скасувати, змінити або залишити прийняту постанову без змін. Перегляд треба відрізняти від повторного розгляду справи, який провадиться у тих випадках, коли прийняту раніше постанову відмінено і справу направлено на новий розгляд. У першому випадку діє постанова у справі, законність та обґрунтованість якої перевіряється. У другому – стару постанову скасовано та у справі необхідно прийняти нову постанову.

Виконання постанови. Згідно діючого законодавства, постанова про накладення штрафу може бути оскаржена до вищестоящого органу або до суду. Стадія виконання постанов розпочинається відразу після прийняття постанови про накладення штрафу або після розгляду скарги. Вона складається з наступних етапів: звернення постанови до виконання, безпосереднє виконання [101]. Відповідно до чинного законодавства, порушник повинен сплатити штраф у 15-денний термін з дня його накладення. Копія документа про сплату штрафу надсилається інспекції ДАБК, яка його наклала. У разі несплати штрафу у зазначений термін, постанова про накладення штрафу з усіма матеріалами по справі передається органам прокуратури для подальшого розгляду. Слід зазначити, що інспекції державного архітектурно-будівельного контролю ведуть облік справ про правопорушення у сфері архітектурно-будівельної діяльності та контролюють виконання постанов про накладення штрафів.

Це може свідчити про те, що самі засади процедури адміністративної санкції та сам процес здійснення адміністративного покарання, передбачені у СМА Кодексом України Про адміністративні правопорушення, є більш результативними від передбаченого іншою нормою закону і говорить про адекватність його сприйняття в учасників містобудівної діяльності.

Отже, вищенаведеного матеріалу можна зробити наступні висновки, що Державна архітектурно-будівельна інспекція України і її територіальні органи є єдиними спеціальними органами, уповноваженими здійснювати контроль архітектурно-будівельної діяльності в нашій державі [135]. Вони наділені достатнім об'ємом повноважень та прав для якісного виконання своїх функцій та виконують їх використовуючи в тому числі санкції передбачені Кодексом України Про адміністративні правопорушення [223].

Законодавча база у сфері містобудівної діяльності достатньо розвинута але має деякі суперечності і потребує доопрацювання та приведення у відповідність до державних актів, що регламентують діяльність інших суміжних сфер діяльності. Нормативно-правові акти України досить чітко визначають види правопорушень у зазначеній сфері та регламентують відповідальність за скоєння правопорушень, а також порядок застосування. Адміністративні правопорушення є достатньо характерним відображенням суспільних стосунків у СМА і дають розуміння необхідності державного регулювання цієї галузі.

2.3. Державні механізми запобігання виникненню природно-техногенних загроз

Неоднозначність ідеології сталості (кількісне зростання – коливання у визначених межах) є наслідком сучасного стану в науці, в якій відбувається зміна парадигм мислення". Ми живемо напередодні нової парадигми, так що економічна парадигма незабаром повинна поступитися місцем екологічній" [238]. На думку таких економістів, як Ніколас Стерн, кліматична криза є

результатом багатьох ринкових збоїв. Економісти та екологи роками закликали політиків підвищувати ціни на діяльність, що викидає парникові гази (одна з наших найбільших екологічних проблем), відсутність якої є найбільшою ринковою недостатністю, наприклад через податки на вуглець, що стимулюватиме інновації вуглецеві технології. Щоб скоротити викиди досить швидко і ефективно, уряди повинні не тільки масово збільшити фінансування зелених інновацій, щоб знизити витрати на низьковуглецеві джерела енергії, але й прийняти цілу низку інших політичних дій, які усунуть інші недоліки на ринку.

В даний час національний податок на вуглець застосовується у 25 країнах світу, включаючи різні країни ЄС, Канаду, Сінгапур, Японію, Україну та Аргентину. Однак, згідно зі звітом ОЕСР про податкове використання енергії за 2019 рік, поточні податкові структури не адекватно узгоджуються з профілем забруднення джерел енергії. Наприклад, ОЕСР припускає, що податки на вуглець недостатньо жорсткі для видобутку вугілля, хоча це виявилося ефективним для електроенергетики. У Швеції ефективно впроваджено податок на вуглець; податок на вуглець становить 127 доларів США за тонну і з 1995 року скоротив викиди на 25%, тоді як його економіка за той же період зросла на 75%. Крім того, такі організації, як Організація Об'єднаних Націй, не здатні боротися з кліматичною кризою: вона була зібрана для запобігання новій світовій війні і не відповідає наголошеним цілям. У будь-якому випадку, члени ООН не мають повноважень виконувати будь -які пропозиції чи рекомендації, висловлені організацією. Наприклад, Паризька угода, угода в рамках Рамкової конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату говорить, що країнам необхідно значно скоротити викиди парникових газів, щоб до 2100 року глобальне підвищення температури було нижче 2 градусів Цельсія, а в ідеалі - нижче 1,5 градуса. Але підписання його є добровільним, і реальних наслідків за недотримання не існує. Крім того, питання справедливості залишається спірним питанням, за яким країнам, що розвиваються,

дозволяється викидати більше, щоб розвиватися до такої міри, щоб вони могли розвивати технології, щоб викидати менше, і це дозволяє деяким країнам, таким як Китай, використовувати це [334]. Екологічна криза змушує відмовитися від економічної, кількісно орієнтованої парадигми мислення, що походить від прагнення підвищити рівень споживання у як можливо більшого числа людей [312], й перейти до екологічної, якісно орієнтованої парадигми, яка виходить з необхідності забезпечення умов виживання людства, як біологічного виду, в умовах середовища, що змінюється під впливом його ж діяльності, життєзабезпечувальні функції якого, в наслідок виснаження природних ресурсів, можуть стати неадекватними потребам та можливостям адаптації [312; 249]. Такий стан у суспільних науках на початку XXI сторіччя, нагадує ситуацію у фізиці на початку XX сторіччя, коли відбувалася зміна її концептуальних рамок та доповнення класичної фізики фізикою квантовою [263]. Відносно існування меж зростання, філософ "екологічної кризи" В. Хесле зауважує, що принципи висотного будинку та сучасного мегалополіса є наслідком кількісного мислення й абстрактним запереченням "…межі й міри, які в першому випадку поширюються по вертикалі, а в другому по горизонталі. У сучасних метрополіях ... остаточно порушені приховані пропорції, які існували між трьома фізичними домами людства, тобто між власне будинком, містом та "Oikos" – величезним домом природи" [312]. У зв'язку з цим, він зазначає, що в умовах екологічної кризи ключовою наукою, яка здатна врятувати середовище існування людства, є урбаністика. Отже не випадково, що екологічна зорієнтованість визначає сучасний етап розвитку містобудівної теорії та практики.

Означена зміна стратегій виявляється зміною темпів та типів демографічного розвитку й процесів урбанізації. Швидке зростання чисельності населення й екстенсивне збільшення урбанізованих територій змінюється повільним, нульовим і навіть від'ємним зростанням чисельності; та інтенсивним типом розвою, за рахунок реконструкції та більш щільного освоєння внутрішньо міських територій, або їхньою стагнацією [291]. На цьому етапі

“екологічне” стає “економічним” [325]. Тому для досягнення умов сталого розвитку повинна відбутися інтеграція економічних і екологічних інтересів суспільства [191]. Про цю тенденцію свідчить й сучасний етап розвитку еколого-економічних досліджень. З вищевикладеного випливає, що зміна ідеології сталості є наслідком оберту етапів екосистемного розвитку. У цій площині, економічне – кількісно орієнтоване сприйняття сталості розвитку відображує загальну тенденцією зростання, властиву “молодим” екосистемам в умовах резерву їх ємності. У свою чергу, екологічне – якісно орієнтоване уявлення щодо сталості розвитку відображує тенденцією якісних перетворень та майже “нульового” темпу кількісного зростання, властиву “зрілим” екосистемам в умовах дефіциту їх ємності [191]. З означеного випливає, що й розробка стратегії екологічно безпечного, збалансованого та сталого розвитку, в ціннісних орієнтирах виживання людства має передбачати вироблення нових ідеалів відношення до Законів розвитку біосфери й новітніх технологій щодо їх реалізації, які мають збігатися зі стратегією екосистемного розвитку та враховувати “екологічний вік” певних урбанізованих території як еко-містобудівних систем [290; 291].

Незважаючи на те, що Конституція України [102] проголошує життя та здоров'я людини, її безпечне існування найвищими соціальними цінностями, за які відповідає держава, безпека людини, її захищеність тісно пов’язані і залежать від стану оточуючого нас середовища, від впливу на нього шкідливих техногенних, природних, екологічних і соціальних факторів. Підконтрольність таких явищ є неодмінною умовою сталого розвитку суспільства і безперечно повинна забезпечуватись державою, а враховуючи масштаби та вірогідність заподіяння значної шкоди від загрози непередбачуваного характеру, сусідніми державами спільно та не суперечити нормам міжнародного права.

Останніми роками в Україні все частіше і масштабніше, під впливом природних та техногенних факторів, трапляються небезпечні процеси – такі

як зсуви, обвали, підтоплення ґрунтовими та затоплення поверхневими водами, провали над карстовими процесами, просідання денної поверхні над гірничими виробками, руйнування берегів морів та великих водосховищ під дією хвиль та інші процеси [134]. Економічні збитки, які вони завдають кожного року, перевершують сотні мільйонів гривень, а соціальна напруга населення, що проживає в зоні їх дії та небезпека яка загрожує людям, порівняна хіба, що з напругою в період міжнародної агресії чи етнічних конфліктів. Ще у посланні Президента України до Верховної Ради України "Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки" було викладено ключові завдання державної політики у сфері екологічної, техногенної безпеки і цивільного захисту населення на найближчу перспективу та намічено основні шляхи її реалізації. Актуальність проблеми забезпечення природно-техногенної безпеки населення і територій зумовлена тенденціями зростання збитків і шкоди територіям, що спричиняються небезпечними природними явищами, промисловими аваріями і катастрофами.

Цілком зрозуміло, що для процвітання держави, для підтримки її економічної спроможності необхідно не тільки забезпечити здоров'я та гідні умови безпечної життєдіяльності своїх громадян, але й мінімізувати витрати на забезпечення цих пріоритетних завдань, зважаючи на те, що останні роки Україна змушена витрачати чималі кошти на ліквідацію наслідків стихійних лих, які охоплюють значні території країни. Неспроможність держави оперативно локалізувати надзвичайну ситуацію може бути причиною економічної чи соціальної кризи, а то і взагалі викликати гуманітарну катастрофу. Мова в таких випадках може йти про різномасштабні події, починаючи від локальних, місцевого значення до планетарних. Всі ці негаразди, незалежно від причин їх виникнення, є наслідком чи причиною зміни клімату – реакцією природного середовища на людську життєдіяльність [141].

За оцінками спеціалістів з 90% вірогідністю можна сказати, що покращання в цього напрямку нам не чекати. Довкілля все жорсткіше сприймає людину, змушуючи дослухатися до нього та більш помірковано підходити до таких простих речей. Одними з таких напрямків дослідження потенційної небезпеки – можна назвати оточуючі нас капітальні будівлі та інші споруди різного призначення особливо ті, які знаходяться в аварійному і незадовільному станах. Їх неналежний стан сам по собі таїть загрозу, а зміна початкових кліматичних умов відносно розрахункових на період розробки проекту та усілякі зволікання з приведенням їх у відповідний стан недодають їм надійності, а багатократно підсилюють їх небезпечність. Україна підняла це питання на державний рівень вже давно, коли було прийнято постанову КМУ від 5 травня 1997 р. № 409 “Про забезпечення надійності й безпечної експлуатації будівель, споруд та інженерних мереж”. Не зважаючи на те, що після прийняття цієї постанови вже пройшло чимало часу і вже є документи які скасовують її чинність на теперішній час, але багато з піднятих у цій постанові питань, актуальні і досі.

На прикладі Харківської області можна констатувати, що свого часу, найбільш тісно до розгляду зазначеної проблеми підійшло управління містобудування та архітектури обласної державної адміністрації, яке провело спільно з Територіальним управліннями Держнаглядохоронпраці, управлінням житлово-комунальним господарства облдержадміністрації та управлінням по надзвичайним ситуаціям значну роботу. На виконання зазначеної постанови реалізовано затверджений Урядом план комплексних заходів, який передбачав здійснення обстежень технічного стану будівель, виявлення серед них найбільш небезпечних - аварійних та об’єктів, які знаходяться в незадовільному стані, проведення паспортизації потенційно небезпечних об'єктів і територій, щодо ризиків виникнення на них надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Виконуються заходи передбачені цільовими програмами з питань безпеки від

надзвичайних ситуацій, підвищення рівня готовності сил реагування до дій за призначенням, удосконалення інформаційного забезпечення питань реагування на надзвичайні ситуації, удосконалення міжнародного співробітництва у цій сфері. Але цього явно недостатньо. Питання потребує більш глибокого та детального розгляду.

Для поліпшення інвестиційного клімату в будівництві та екологізації будівельних процесів здійснюється розробка нових державних будівельних норм з питань містобудування з урахуванням світового досвіду нормативного регулювання містобудівної діяльності, подальшої гармонізації прийнятих в Україні державних будівельних норм (ДБН) з міжнародними нормативами і показниками (індикаторами), визначенням граничних показників щільності забудови земельних ділянок, особливо в умовах реконструкції існуючих мікрорайонів, кварталів, відстаней до існуючих будівель при розміщенні АЗС, гаражів, багатоповерхових житлових будинків [268]. Розгляд таких питань змушує більш широко та комплексно сприймати відзначені вище фактори виходячи з потреб інженерного захисту територій від сучасних небезпечних природних та техногенних процесів, які багато в чому залежить не тільки від цільового призначення існуючих на даній території об’єктів, але й від гідрогеологічного стану земельних ділянок на яких вони розташовані, хоча між ними безперечно є зв’язок. Більшість небезпечних випадків трапляються, як правило, за умови, коли природні та техногенні чинники, що їх утворюють, взаємодіють.

Прикладом такої взаємодії, коли створюються ненормальні умови для проживання та діяльності людей, є підтоплення територій ґрунтовими водами – можливо один із найбільш масштабних та небезпечних процесів. По даним інституту “УкркомунНДІпроект”, яким ще в 2000 році розроблено комплексну програму “Ліквідація наслідків підтоплення земель в містах і селищах міського типу України”, цей процес розвивається в 541 населеному

пункті міського типу. В 24 містах площа підтоплення уже перевершила 1000 гектарів, і процес продовжує розвиватись.

А тривале замочування фундаментів та підстилаючих ґрунтів викликає нерівномірні їх просідання і, як наслідок, руйнування наземних конструкцій, будинків та споруд, нерідко створюючи критичні ситуації; активізується корозія металевих підземних інженерних комунікацій, погіршуються санітарно-епідемічні умови (від вологості і грибків всіх форм і до появи малярійного комара), активізуються і розширюються площі зсувонебезпечних територій, зростають інші небезпечні явища. Не меншу роль в підйомі рівня ґрунтових вод до критичних позначок відіграють і техногенні чинники, такі як: майже повна зарегульованість поверхневого стоку води, в тому числі і головної водної артерії держави р. Дніпро; проведення на значних площах зрошення, без достатньо обґрунтованих поливних норм; прорахунки минулих років в планувальній та містобудівній діяльності [166], такі як ігнорування питань поверхневого водовідводу та попереднього будівництва дренажних систем і споруд, а також зливової каналізації; ущільнення забудови, що веде до зниження фільтруючих можливостей ґрунтів та зменшення транспірації.

Останніми роками до зазначених чинників додалось неконтрольоване будівництво житлових і виробничо-господарських споруд у найбільш вразливих місцях та ненормативні витоки (35-40% від обсягу води яка проходить по водогонах) з водогінних мереж, значна частина яких вже давно вичерпала свій фізичний ресурс. Сумарно ці зазначені чинники та їх об’єднання з природними призводить до того, що в 1980 році в Україні було зафіксовано 202 міста, в яких проходили процеси підтоплення ґрунтовими водами. Через 10 років їх уже було 256, а на кінець XX століття їх кількість зросла більше ніж у два рази, а загальна площа підтоплених земель в містах з 95,0 тис. га в 1980 році, виросла до 196,2 тис. га в 2000 році. На сьогодні така тенденція зберігається. Для повного припинення цього процесу і ліквідації

його негативних наслідків, за підрахунками інституту УкркомунНДІпроект, необхідні значні кошти, яких на сьогодні нажаль не заплановано у достатньому обсязі.

Наведені природні та техногенні чинники в повному обсязі відносяться і до іншого небезпечного процесу – такого як зсуви. Про те, що цей процес останніми роками активізувався, свідчить той факт, що ще в 1990 році в Україні геологами було зафіксовано 16,6 тис. зсувонебезпечних ділянок, а згідно з даними останніх років їх кількість перевищує 20 тис., із яких чотирнадцять тисяч занесені до обласних кадастрів. Кожна з таких ділянок несе потенційну загрозу життєдіяльності людей, так як момент втрати стійкості схилу важко прогнозований і непередбачуваний [134]. Загроза, як правило, виникає раптово, як це вже трапилось останні роки в Дніпропетровську, Києві, Чернівцях та інших міст і селищ.

Аналогічні показники зростання мають місце із багатьма іншими природними процесами. Так, карстові процеси розвиваються на 60% території України, а на 27% – вони проявляються у відкритій формі. Виходячи з ситуації, що складається в державі з розвитком та активізацією природних та техногенно-небезпечних процесів, в умовах недостатньої економічної стабільності і унеможливлення своєчасного вирішення фінансових та організаційних питань для того чи іншого регіону, Мінрегіоном в межах своїх повноважень, доручень Уряду та фінансових можливостей, основну задачу вирішував шляхом участі в роботі по створенню законодавчо-правового поля з цієї проблеми та продовжував розробляти і затверджувати нормативно-технічну базу для здійснення проектних, будівельних та експлуатаційних робіт з інженерного захисту територій. Вирішення таких питань можливо лише на шляхом довгострокових сейсмічних спостережень, кваліфікованого прогнозування та впровадження заходів, направлених на забезпечення життєдіяльності населення на небезпечних територіях, шляхом проектування та будівництва

спеціальних будівель з відповідними технічними показниками. Проте, незважаючи на існування нормативних документів, в окремих випадках проектування та будівництво об'єктів на таких територіях ведеться без відповідних конструктивних заходів захисту, що створює потенційну загрозу утворення аварійних ситуацій та наносить екологічні втрати у сфері експлуатації. Особливої уваги вимагають будівлі та споруди старої забудови, зведені без згаданих відповідних конструктивних заходів захисту які вимагають обстеження, вивчення та прийняття відповідних рішень [38].

Посиленої уваги вимагає забудова територій з просідаючими ґрунтами, які займають більше 65% всієї території України. Практично вся територія Одеської, Миколаївської, Херсонської, Дніпропетровської, Харківської, Вінницької областей складена просідаючими ґрунтами першої та другої групи складності умов будівництва [261]. Особливість цих територій полягає у властивостях ґрунтів, які внаслідок незадовільної експлуатації водогінних мереж або інших факторів, що призводять до замочування, утворюють нерівномірні деформації основ будівлі, крени, недопустимі тріщини тощо. З 1.07.2000 р. наказом Держбуду України від 30.12.99 р. № 314 введені у дію ДБН В. 1.1-5-2000 "Будинки та споруди на підроблюваних територіях і просідаючих ґрунтах" з новою класифікацією груп складності умов будівництва на майданчику об'єкта. Державним комунальним службам, відповідним міністерствам та відомствам необхідно підвищити відповідальність своїх підприємств за технічний стан будівель та водонесучих мереж. Перспективи розвитку промислового будівництва обумовлені загальним станом економіки України, в даний час і в найближчій перспективі будівництво нових виробничих об'єктів буде вестися в незначних обсягах. Основними напрямами і пріоритетами структурної реорганізації промислового будівництва буде розширення, реконструкція, перепрофілювання і технічне переоснащення існуючих промислових об'єктів. При цьому слід врахувати, що в Україні тільки на промислових

об’єктах базових галузей експлуатується понад 35 млн тон несучих металевих конструкцій і біля 250 млн куб метрів залізобетонних конструкцій, більшість з яких вже спрацьовані [141]. На більшості об’єктів морально та фізично зношені виробничі фонди.

Майже третина всіх промислових об’єктів є потенційно небезпечна. Технологічний рівень промислового потенціалу України настільки знизився (при якщо не катастрофічному, то загрозливому старінні основних фондів та негативному техногенному впливі), що виникла об’єктивна необхідність інженерного захисту значних територій від небезпечних проявів, перегляду підходів до вирішення проблем містобудування, особливо в промислове насичених регіонах і територіях з небезпечними геологічними процесами, а також забезпечення надійності, стійкості, безпечної експлуатації будинків і споруд, попередження аварій. Надвисока концентрація в окремих регіонах великих промислових комплексів з застарілим устаткуванням, що уже не відповідає сучасним технологічним вимогам та умовам, разом з розвинутою аварійною мережею водогінних комунікацій з кожним роком збільшує вірогідність виникнення надзвичайних ситуацій, які несуть загрозу життю людей, підривають економіку і погіршують оточуюче середовище в цілому.

На сьогодні майже всім суб’єктам інвестиційної діяльності доводиться орієнтуватися на ущільнення забудови, більш повне і раціональне використання виробничих територій, нарощування потужності підприємств, збільшення тривалості життєвого циклу будинків і споруд, вирішення екологічних проблем, скорочення експлуатаційних витрат на їх опалення та вентиляцію [193]. Важливо в таких випадках розумно використовувати досвід та знання, які мають профільні в цьому напрямку установи, як наприклад обласні інститути “Промбудпроект”, які володіють інформацією щодо стану промислової забудови та її інженерно-транспортної інфраструктури. Незважаючи на кризові моменти в економіці і значний спад обсягів промислового виробництва, територіальна діяльність активізувалася і

підтвердила свою доцільність, життєздатність і необхідність. При вкладанні інвестицій в розвиток промисловості або її модернізацію, впровадження сучасних технологій та у створення нових підприємств у накопичених містобудівних проблемах, левову частку займають територіальні аспекти, питання землекористування, управління територіями, які професійно можливо вирішувати лише за безпосередньої участі територіальних організацій.

Наявний в територіальних організаціях банк даних містобудівних характеристик територій, накопичений досвід та високий авторитет і професіоналізм фахівців – все це повинно служити надійним заслоном недобросовісному і неякісному проектуванню та будівництву. Робота, яка проводиться територіальними організаціями, дає змогу Мінрегіону і місцевим органам виконавчої влади правильно орієнтуватися в складних сучасних процесах реформування промислового та іншого будівництва, вирішувати питання ефективного використання резервних промислових територій, розміщення нових промислових об’єктів і таким чином, впливати на розвиток і управління територіями [85]. Крім традиційних видів територіальної діяльності, все більшого значення набувають такіі форми роботи як висновки з екологічної безпеки розміщення підприємств, обґрунтування та використання санітарно-захисних зон, перспективи промислових комплексів населених пунктів, роботи з обстеження та паспортизації основних фондів. Головні результати територіальної діяльності полягають не в кількісних показниках, а в забезпеченні надійності, стійкості, екологічності, безпечної експлуатації всіх, без винятку, будинків і споруд, раціональному відношенні до земельних ресурсів. Сьогодні чітко видно необхідність оперативної творчої співпраці всіх причетних до нормотворчості, містобудування і пов’язаних з ними проблем структурних підрозділів Мінрегіону з відповідними територіальними організаціями, розгляду всіх які заслуговують на увагу пропозицій з удосконалення

законодавчої і нормативної бази в містобудуванні, землевпорядкуванні та землекористуванні. З метою підвищення ефективності територіальної діяльності, як складової частини державного регулювання в сфері містобудування, будівництва, комунального господарства та захисту територій і об'єктів від небезпечних геологічних процесів, а також поліпшення управління Мінрегіоном територіальною діяльністю в Україні, при цьому міністерстві утворено Раду територіальних організацій всіх напрямів діяльності для координації зусиль у проведенні та удосконаленні територіальної діяльності, захисту інтересів територіальних організацій, їх взаємодії в подоланні кризових явищ сьогодення. Ще одним з небезпечних аспектів в Україні є утворення великих обсягів токсичних (небезпечних) відходів, де проблема екологічної безпеки набула особливої гостроти [306].

Для поліпшення екологічної і техногенної ситуації, вирішення питань переробки та захоронення токсичних промислових відходів, запобігання їх накопиченню прийнято Закон України "Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами". Цією Програмою передбачено визначення основних напрямів у сфері поводження з токсичними відходами, розроблення і здійснення заходів щодо послідовного скорочення обсягів накопичених токсичних відходів, обмеження їх утворення та очищення забруднених токсичними відходами (ТВ) територій. Одним із важливих елементів реалізації Програми є її нормативно-правове забезпечення, у т. ч виконання таких завдань:

- розроблення нової редакції державних будівельних норм для комплексів з утилізації та видалення ТВ;
- розроблення науково обґрунтованих типових проектів та проектних рішень щодо створення регіональних полігонів із знешкодження, утилізації та видалення ТВ (на основі модульних установок), визначення їх регіонального розміщення та потужності. Ці надзвичайно складні завдання

можуть бути виконані у встановлені терміни лише за умови своєчасного і повного цільового виділення коштів з державного бюджету.

Виходячи з того, що охорона довкілля є одним з головних пріоритетів нашої держави, дуже важливе значення має попередження ще на стадіях планування і проектування можливих негативних наслідків господарської діяльності. З 1995 року чинні державні будівельні норми ДБН А.2.2-1-95, а сьогодні вони мають ряд оновлюючих поправок, які встановлюють порядок розроблення, склад і зміст матеріалів оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) у складі проектної документації. Метою оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) є екологічне обґрунтування доцільності проектної діяльності та способів їх реалізації, визначення шляхів і засобів нормалізації стану навколишнього середовища та забезпечення вимог екологічної безпеки [262]. Набутий досвід реалізації ДБН А.2.2-1-95 показав наявні окремі невідповідності українських норм міжнародним, і тому необхідно оновлення чинного нормативного документу (НД) з метою гармонізації його вимог процедури ОВНС з міжнародними стандартами і в першу чергу, стосовно широкого залучення громадськості до процесів ОВНС, забезпечення альтернативності (варіантності) різних способів досягнення мети. В нових нормативних документах необхідно передбачити нові види інженерних вишукувань – такі як геотехнічні, гідрогеологічні, спеціалізовані дослідження навколишнього середовища; оцінки ризику та складності природно-техногенних умов, інші інновації, що здатні при мінімальних витратах бюджетних асигнувань більш повно вирішити поставлену задачу. Очевидне встановлення вимог до кінцевої вишукувальної продукції з урахуванням пріоритету норм екологічного характеру та зближення вітчизняних і зарубіжних вимог, а також щодо забезпечення комплексного вивчення природних умов. Ще одним з чинників, що впливають на оточуючого середовища, погіршують його екологічний стан, додають рівня небезпеки і відповідно змушують детальніше та глибше

досліджувати цю особливість, є об’єми введених в експлуатацію об’єктів Кожний такий об’єкт чинить певний тиск на оточуюче середовище, збільшує навантаження прохідності та проїзду по території, збільшує кількість твердих, рідких та газоподібних шкідливих викидів, зменшує інсоляцію.

Виходячи з твердження, що кожна будівля несе в собі потенційну загрозу, можна відзначити, що загалом рівень утворення небезпечних природно-техногенних та екологічних чинників на пряму залежить і від роботи органів ДАБК. Досліджуючи питання безпечної життєдіяльності територій неможна не згадати про транспорт, з яким тісно пов’язане забезпечення економічного зросту держави, розвитку СМА та безпосередньо будівельного комплексу і який багато в чому несе елементи небезпеки. Транспортна система країни має густу мережу комунікацій, з яких залізнична загальною довжиною 22,6 тис. км. і автошляхова – 172,3 тис. км. (у т. ч. 162,7 тис. км. з твердим покриттям). Геополітичне положення України потребує налагоджування внутрішніх і транзитних транспортних зв’язків, які б задовольняли усім вимогам пропуску транспорту з Європи та країн СНД [282]. Все це вимагає поступового перегляду чинних нормативних документів шляхом внесення до них змін у частині рухомих навантажень, застосування марок сталей, правил обстежень і випробувань, мостів та їх безпечної багаторічної експлуатації, а також новітніх технологій улаштування дорожнього покриття які застосовуються в Європейських країнах. Подальше продовження будівництва й експлуатації мостів та шляхопроводів на старих засадах не сприятиме розвитку і нормальному функціонуванню транспортної мережі, що істотно вплине на розвиток економіки держави у цілому, а з перспективою європейської інтеграції є не тільки неможливим але й безперечно шкідливим. Як показує розгляд чинних нормативних документів з проектування та будівництва мостів і мостових споруд, вони ще не відповідають Європейським стандартам щодо геометричних параметрів, рухомих навантажень, забезпечення умов безпеки

руху, охорони навколишнього природного середовища. Всі розглянуті аспекти можна вважати складовими та такими, що забезпечують комплексний підхід до вирішення проблем капітального будівництва в цілому [38].

Незважаючи на викладені вище негативні факти, завдяки вжитим Президентами та Урядами України заходів, протягом останніх років створено підґрунтя для активізації діяльності, розвитку позитивних тенденцій у капітальному будівництві. Створено, перш за все, відповідне правове та нормативне поле. Прийнято нові законодавчі акти які прийшли на часткову зміну таким фундаментальним Законам України, як: “Про планування і забудову територій”, “Про архітектурну діяльність”, “Про майнову відповідальність за порушення умов договору підряду (контракту) при виконання робіт на будівництві об'єктів”, “Про проведення експерименту в житловому будівництві” та т. п. Чинне законодавство передбачає адміністративну [223], та іншу відповідальність пов’язану з містобудівними порушеннями, які негативно впливають на екологічну ситуацію та стан довкілля в цілому. Зокрема в Кодексі України “Про адміністративні правопорушення”, як ми вже указували у попередньому розділі, передбачено ст. 79^1 об'єктом даних правопорушень є суспільні відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” та Закону України “Про охорону атмосферного повітря” для визначення екологічної безпеки при проектуванні, розміщенні та будівництві нових чи реконструкції діючих підприємств, споруд чи інших об’єктів виконується екологічна експертиза в порядку, передбаченому чинним законодавством.

При визначенні місця для будівництва чи реконструкції підприємств, споруд та інших об’єктів, які впливають на становище атмосферного повітря, проводиться погодження з органами, які здійснюють державний контроль у сфері охорони атмосферного повітря та іншими органами, згідно діючого

законодавства. Крім того, згідно з ст.19 Закону України “Про основи містобудування” [240], при розробці містобудівної документації та її реалізації, будівництві та реконструкції підприємств, будинків, споруд, комплексів чи інших об’єктів суб'єкти містобудівної діяльності зобов’язані дотримувати встановлених природоохоронним законодавством і нормативно-технічними документами вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, збереження та раціонального використання природних ресурсів, санітарно-гігієнічних вимог щодо охорони здоров'я людини, передбачати заходи для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин і виходів, а також оформляти необхідну документацію. Відповідно, якщо зазначені вимоги були порушені, виникає адміністративна відповідальність за статтею 79^1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [101].

Об’єктивна сторона правопорушення виражена у формі дії (бездіяльності), тобто в недотриманні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та прийомі в експлуатацію об’єктів чи споруд (про, що детально викладено вище в п.2.2), а також в недотриманні строків, встановлених для кожного етапу будівництва природоохоронних об'єктів і споруд, чи термінів прийому в експлуатацію. При цьому необхідне доповнити стосовно термінів – вони встановлюються робочими проектами або нормативно-правовими актами. З суб’єктивної сторони правопорушення допускаються замовниками та підрядниками в формі наміру чи необережності. Але найчастіше по необережності. Виконавці сподіваються, що правопорушення не привернуть уваги контролюючих органів і не будуть виявлені. Суб’єктами є громадяни та посадові особи. Справи по цим правопорушенням розглядаються не тільки органами державного архітектурно-будівельного контролю, а й органами Мінприроди України.

Нажаль забудовники ще знаходять білі плями в законодавстві та усіляко намагаються “узаконювати” самовільно побудовані об’єкти, розташовані в

рекреаційних зонах і місцях де вони можуть утворювати потенційну небезпеку. При цьому не враховується затверджений генеральний план міста, минається стадія проектування, узгодження і експертизи проектної документації чинним порядком, без отримання технічних умов комунальних служб, тим самим розміщуючи об'єкти в зонах інженерних мереж, а також проводячи будівництво господарчим способом – без залучення підрядних організацій, які мають відповідну ліцензію, та без прийняття об’єктів в експлуатацію в установленому законом порядку. Характерно, що на сьогодні рівень спрощення дозвільних процедур, в деяких випадках, вбачається настільки ліберальним, що ставить під сумнів контрольованість і безпеку розвитку територій. [118].

Це можна віднести до одного з позитивних підсумків цього розділу. Такі питання висвітлювалося автором в статті “Усунення причин природно-техногенних загроз у сфері містобудування як засіб уникнення потенційної небезпеки для територій” опублікованій у видавництві, включеному до переліку фахових видань у галузі державного управління [144].

Висновки до розділу 2

1. На основі викладеного у цьому розділі можна зробити наступні висновки. Напрями впливу механізмів державного регулювання на СМА є досить широкі та мають безпосередній вплив на територіальний розвиток. Але деякі засоби впливу на сьогодні є атавізмами, які втратили можливість відповідно реагувати на порушення норм чинного містобудівного законодавства та вимагають системного доопрацювання.

2. На сьогодні, чинні структури Державної архітектурно-будівельна інспекції України поповнились новоутвореними органам держархбудконтролю, створеними в структурі органів самоврядування та уповноваженими здійснювати контроль архітектурно-будівельної діяльності

в громаді. Вони наділені достатнім об’ємом повноважень та прав для якісного виконання своїх функцій. Аналіз містобудівної діяльності свідчить, з одного боку, про все ще зарегульованість системи контролю в цій галузі, що потребує спрощень дозвільних процедур. З іншого боку вимагає подальших кроків по забезпеченню правомірності будівельних робіт.

3. Адміністративні правопорушення у СМА є відображенням суб’єктно-об’єктних суперечностей щодо форм та методів державного регулювання цієї галузі у суспільних стосунках можуть бути протестні виклики в процесі містобудівної діяльності. Результатом неоднозначної правової оцінки протиправних або неунормованих дій суб’єктів містобудування, є дублювання державних та самоврядних повноважень, передбачених компетенцією цих органів.

4. Дуже важливим на стадіях планування і проектування є необхідність упередження негативних наслідків техногенного характеру, які здатні спричинити шкоду людині та природному середовищу. Цей напрям доцільно реалізувати за рахунок впровадження інноваційних технологій в галузі ресурсозбереження та відновлювальних технологій, які б мали пасивний вплив на оточуюче середовище.

5. Зростає тенденція відходу від економічного вирішення питань, без врахування екологічної складової, при розробці та реалізації новітніх технологій. На сучасному етапі розвитку, теорія та практика СМА все більше, незважаючи на процес децентралізації, вимагає підвищення державного впливу.

Основні результати дослідження другого розділу дисертації висвітлено у монографії [149], наукових статтях у фахових виданнях [118;144;], апробовано на конференціях [147;148;].

РОЗДІЛ 3
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Вплив державних інститутів на формування у суспільстві екологічної свідомості

Екологічна політика, збереження та управління природними ресурсами колись були функціями призначених посадових осіб у державному секторі. Останнім часом екологічна політика та публічне управління були об’єднані в єдиний проєкт, який вимагає безпосереднього залучення громадян, підприємців, громадських організацій та корпоративного сектору. Таким чином, виникла тенденція того, що відповідальність за охорону навколишнього середовища та управління на підтримку суспільних інтересів поширюється в більш широкому сенсі.

Зміни у ролі уряду щодо екологічної політики відбулися у відповідь на соціальні, економічні та технологічні зміни, які зазнало суспільство за останні кілька десятиліть. Ця зміна включає перехід від уряду, чітко визначеного національною державою, до більш сталої концепції управління, яка визнає внесок різних рівнів управління (глобального, транснаціонального/регіонального/місцевого), а також ролі приватного сектора, неурядового та громадянського суспільства.

Поява цих нових форм управління пояснюється необхідністю нових інституцій для подолання більш складних проблем сучасного суспільства. Ідеологія та економічна глобалізація також зіграли певну роль у переході від уряду до управління. Конкуренція на вільному ринку зараз сприймається багатьма суб’єктами як вища за урядові напрямки економіки та комерційної діяльності. Ці уявлення частково пов'язані з наслідками, які випливають з лібералізації торгівлі та приватизації, які зменшили можливості

урядів безпосередньо контролювати свою економіку. Хоча одні вважають, що глобалізація зробила національні уряди менш потужними, інші стверджують, що, замість того, щоб просто послабити владу уряду, глобалізація змінила способи дії урядів і впливає на ситуації. Наприклад, три домінуючі інституційні сектори суспільства - уряд, ринок та громадянське суспільство - почали працювати у більш тісній співпраці, співпрацюючи між собою різними та різноманітними способами, коли їх цілі узгоджуються. Звичайно, це співробітництво не означає, що вони завжди, або навіть переважно, працюють у партнерстві або мають пріоритети, які узгоджуються; але це означає, що вони роблять це частіше, ніж раніше, у тому числі з точки зору цілей екологічної політики. Характерне глобальне управління з цілого ряду питань, включаючи навколишнє середовище, сьогодні найкраще розуміти не лише як те, що роблять держави, але як поєднання того, що держава, громадянське суспільство та ринки роблять або не роблять.

Механізми управління для екологічних проблем, вимагають співпраці, наприклад, через зміну поведінки або прийняття певних практик від громадянського суспільства в цілому. Екологічне управління пропонує основу, яка конкретно прагне до позитивних соціально-екологічних результатів, звертаючи увагу на п'ять основних концепцій [273]:

- відповідність та масштабність (часова та просторова шкали управління);
- адаптація, гнучкість та навчання (екологічна свідомість);
- дійові особи (експерти, особи, що приймають рішення, посередники знань, організації, що зв'язують, недержавні суб'єкти);
- спільне виробництво знань (тобто спільне та цілеспрямоване отримання знань від різних суб’єктів у складних системах, що змінюються);
- підзвітність та легітимність (чіткі ролі та відповідальність; прозорість).

Конкретні елементи рамок управління навколишнім середовищем можуть стати більш важливими, коли потрібні дії в умовах невизначеності та терміновості, які стосуються великої та зростаючої кількості складних, багатомасштабних екологічних проблем, таких як управління інвазійними видами. До елементів екологічного управління, які можуть бути необхідними для раннього розвитку інклюзивних та адаптованих механізмів управління, належать: розуміння та визначення контексту; створення тимчасової робочої групи для встановлення спільних цілей; залучення ранніх та спільного виробництва знань із зацікавленими сторонами; та уточнення та передача відповідальності та механізмів управління з самого початку [346]. Визнаючи необхідність встановлення механізмів управління для вирішення складних екологічних проблем, навіть коли необхідність вжиття заходів є нагальною, може збільшити ймовірність ефективних результатів та постійного залучення громадянського суспільства за допомогою механізмів, які можуть розвиватися та реагувати на зростання рівня впевненості, включення та складність [346].

Складність, невизначеність та актуальність багатьох сучасних екологічних проблем викликали багато питань щодо традиційної моделі розвитку та взаємозв'язку між суспільством, економікою та навколишнім середовищем. Він також поставив питання про відповідність традиційної моделі уряду задоволенню вимог сталого управління екологією та економікою. Таким чином, відповідальність за «управління навколишнім середовищем була перенесена – вгору на міжнародні органи та транснаціональні компанії, а на місцеві органи влади, на підприємства та користувачів ресурсів» [346]. Крім того, окремі особи відіграють більшу роль у навколишньому середовищі як споживачі, приватні власники землі та учасники політичного дискурсу, як і громадянське суспільство.

Хоча функції, обов'язки та повноваження, покладені на відповідних суб'єктів, залишаються спірним питанням, загальновизнано, що

відповідальність за навколишнє середовище та сталий розвиток стала набагато ширшим проектом, який більше не стосується лише урядів, а стосується громадянського суспільства, приватний сектор і держава. Таким чином, успіх у досягненні цілей екологічної політики та сталого розвитку залежить від інституційних можливостей людей на всіх аренах – держави, ринку та спільноти [346].

В сучасних умовах розвитку українського суспільства, у зв'язку євроінтеграцією нашої держави та необхідністю імплементації у національне законодавство міжнародних стандартів, переосмислення функцій і методів державного управління на перший план виступають завдання забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території України шляхом збереження природно-ресурсного потенціалу її регіонів та окремих урбанізованих територій. Все це нероздільно пов'язується з проблемами використання природно-ресурсного потенціалу територій та відповідно формуванню в суспільстві екологічної свідомості.

Актуальність вирішення зазначених питань набуває особливої гостроти на фоні антропогенного і техногенного навантаження на природні екосистеми, нераціонального та виснажливого використання мінерально-сировинних ресурсів особливо на урбанізованих територіях , що призводить до зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, погіршення екологічного стану в межах населених пунктів.

Тому серед основних засад та цілей державної політики України передбачено забезпечення екологічно збалансованого природокористування, як такого процесу взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем, за якого досягається оптимальне співвідношення між господарською діяльністю, забезпеченням матеріальних і духовних потреб населення та підтриманням якісного стану довкілля і збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь. Зазначене сьогодні вкрай

важливе з точки зору перспектив соціально-економічного благополуччя Українського народу, захисту життєве важливих інтересів громадян.

У цьому зв'язку цілком очевидно, що в сучасних умовах наукова увага прикута до проблем ефективного регулювання використання та збереження природно-ресурсного потенціалу всієї країни та окремих її територій.. Вченими всебічно і конструктивно проаналізовані питання економіко-правового механізму природокористування та охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, розроблені економічні заходи та шляхи збереження природно-ресурсного потенціалу, здійснені спроби комплексного еколого-економічного прогнозування розвитку регіонів, особливо в умовах децентралізації. Проте ряд питань у цьому напрямку і досі залишається малодослідженим та вимагає подальшого дослідження.

Слід зазначити, що поняття природно-ресурсного потенціалу території неодноразово, базуючись на різних підходах, висвітлювалося в науковій літературі. Так, В.І. Андрейцев розглядає природно-ресурсний потенціал як спроможність природних ресурсів, в активній фазі їх використання в межах території України, її виключній (морській) економічній зоні та континентального шельфу задовольняти потреби держави, Українського народу, юридичних і фізичних осіб для реалізації їх матеріальних, економічних і духовних інтересів [5]. М.В. Краснова, Л.Л. Тарангул та ін. вважають його сукупністю усіх природних можливостей, засобів, запасів, джерел, що використовуються (або можуть використовуватись) при даному рівні розвитку продуктивних сил для досягнення певної мети [149].

В той же час, Л.І. Повидиш використовує наступні дефініції щодо природно-ресурсного потенціалу: а) здатність природних систем без шкоди для себе (а, отже і для людей) віддавати необхідну для людства продукцію або виконувати корисну роботу в рамках господарства даного історичного типу; в більш вузькому економічному розумінні – доступна при даних технологіях і соціально-економічних відносинах сукупність природних

ресурсів; б) система природних ресурсів, умов, явищ і процесів, яка, з одного боку є територіальною і ресурсною базою життєдіяльності суспільства, а з іншого – протистоїть йому як об'єкт антропогенного впливу; в) теоретично гранична кількість природних ресурсів, яка може бути використана людством в умовах кінцевого цілого планети та її найближчого оточення. Отже, природно-ресурсний потенціал території характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання [215].

В той же час, І.В. Мартинюк зазначає, що при розгляді стану природно-ресурсного потенціалу варто розглядати не лише природні ресурси як важливу його складову, а й природні умови – тобто ту екологічну ситуацію, яка складається в країні чи на окремій території, оскільки природно-ресурсний потенціал являє собою єдність як природних ресурсів, так і природних умов [172]. Близькою до вищезазначеного є думка І.В. Драган, яка дотримується підходу до розуміння природно-ресурсного потенціалу як до сукупності природних ресурсів і природних умов, які знаходяться у певних просторових межах та забезпечують задоволення суспільних потреб (економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних) [67].

До основних складових природно-ресурсного потенціалу України зараховують земельні, кліматичні, рекреаційні ресурси, рослинний та тваринний світ, корисні копалини, внутрішні води тощо. Одним з важливих елементів вважаються лісові ресурси, що разом лісовою флорою та фауною є основним Природним багатством України. За даними державного обліку лісів, площа земель лісового фонду в Україні становить 10,8 млн га, з яких 9,5 млн га вкриті лісовою рослинністю. В той же час площа сільськогосподарських угідь налічує 41,8 млн га (з них – 33,2 млн га ріллі). Лісистість (частка вкритих лісовою рослинністю земель у загальній площі території України становить 15,7% і є нижчою, ніж у багатьох країнах

Європи. Цей показник значно коливається в регіональному розрізі [243]. Незважаючи на те, що в деяких регіонах, лісництво у відповідності до Стратегії розвитку лісового господарства, є одним з бюджетоутворюючих напрямів, за площею лісів, лісистістю території та запасами деревини, Україну відносять до лісодефіцитних країн .

В порівнянні з Україною (15,7%) лісистість країн Європи в більшості випадків значно перевищує цей показник, зокрема: Швеція 60,3 %, Фінляндія 64,7%, Франція 27%, Іспанія 26,7%, Німеччина 30,1%, Туреччина 12,8%, Італія 32,7 %, , Польща 28,6%, Норвегія 26,9% [246].

З урахуванням суспільної цінності природних ресурсів (як засобів виробництва та предметів споживання), а також природних умов (як середовища існування живих організмів) збереження природно-ресурсного потенціалу є одним із найважливіших напрямків екологічної політики та державного управління. Останнє має ґрунтуватися на правових принципах охорони і раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення та відновлення, упровадженні дієвих економічних і фінансово-кредитних механізмів регулювання природокористування, використання міжнародного досвіду в галузі охорони довкілля.

В своїй основі, методи державного регулювання раціонального природокористування можуть бути досить ефективним способом формування екологічно значимої, правомірної поведінки суб‘єктів. Але ступінь їх ефективності в сучасних умовах здебільшого залежить не тільки від належної правової регламентації, але й від узгодженої та чіткої взаємодії усіх елементів державного управління, стану економічного розвитку суспільства та політичної волі держави. Тут важливим є встановлення взаємозв‘язку усієї управлінської та нормативної діяльності уповноважених органів, що може здійснювати соціально-економічний вплив на юридичних та фізичних осіб, з метою збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Слід нагадати, що регулююча роль державного управління у сфері збереження природно-ресурсного потенціалу полягає в тому числі й у виробленні надійних цінових важелів, які б дали можливість оцінити справжню дефіцитність і цінність природних ресурсів в межах певної території, визначити екологічно доцільні економічні витрати. Серед актуальних завдань державної політики в цій сфері зазначається створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів та забруднення довкілля, запровадження ефективних джерел фінансування природоохоронних заходів. Платність спеціального природокористування визнана сьогодні важливою складовою економіко-правового механізму охорони навколишнього природного середовища та запорукою збереження природно-ресурсного потенціалу територій.

В той же час виходячи з того, що охорона довкілля є одним з головних пріоритетів нашої держави, дуже важливе значення має попередження ще на стадіях планування і проектування можливих негативних наслідків господарської діяльності, як одного з факторів забезпечення природно-техногенної безпеки та збереження рівня природно-ресурсного потенціалу урбанізованих територій.

Природно-техногенна безпека, поряд з політичною, економічною, воєнною є одним із важливих елементів національної безпеки держави. Безпека людини, її захищеність від зовнішніх чинників природного та техногенного характеру тісно пов’язані і залежать від стану середовища, що нас оточує, від впливу на нього шкідливих факторів людської життєдіяльності. Підконтрольність таких явищ є неодмінною умовою сталого розвитку суспільства і безперечно повинна забезпечуватись державою.

Так, наприклад, за умови невисокого технологічного рівню промислового потенціалу та при загрозливому старінні основних фондів і негативному техногенному впливі, виникають передумови до виникнення

пожежних та інших ризиків щодо збереження та лісового фонду, що утворює об’єктивну необхідність інженерного захисту значних територій від небезпечних проявів. Це вимагає перегляду підходів до вирішення проблем розвитку урбанізованих територій, особливо в промислово насичених регіонах з небезпечними геологічними процесами, що вимагають особливих умов до забезпечення надійності, стійкості, безпечної експлуатації будинків і споруд.

Надвисока концентрація в окремих регіонах великих промислових комплексів із застарілим устаткуванням, що вже не відповідає сучасним технологічним вимогам та умовам, разом з розвинутою аварійною мережею водонесучих комунікацій з кожним роком збільшує вірогідність виникнення надзвичайних ситуацій, які несуть загрозу життю людей, підривають економіку і погіршують навколишнє середовище в цілому. Коли ж ми бачимо результати антропогенної діяльності чи так званого «невдалого спілкування з природою», тобто фрагменти "другої природи", спотвореної звалищами відходів, зі знищеними лісами, ерозованими ґрунтами, – ми починаємо розуміти потворність та небезпечність людської діяльності, що говорить, як про недостатньо вдале державне регулювання вирішення цієї проблеми, так зокрема і про недостатньо усвідомлене розуміння цілісності світу та місця людини в природі.

На думку О. М. Костенко, саму ідею розуміння природної цілісності світу, можна трактувати, як «теорію трьох природ» (фізична, біологічна і соціальна). Усі вони знаходяться у генетичному зв'язку між собою, але кожна існує за своїми законами. Таким чином, фізичні явища існують за фізичними законами природи, біологічні явища - за біологічними законами природи, соціальні явища - за соціальними законами природи. З цього він приходить до висновку, що «Природа – це сутність, що породжує усе суще і дає йому закони». Але за іншими визначеннями поняття «друга природа» означає створені людиною матеріальні умови її існування. Це дає можливість

розглянути урбанізовані території, як об’єкт так званої «другої природи», що повторно змінює вже змінені природні елементи та стан якої необхідно регулювати в залежності від рівня урбанізованості території. Відомо, що в сучасних умовах міста зіткнулися з рядом серйозних проблем, що вимагають науково обґрунтованих підходів у їх вирішенні, де особливе значення надається питанням управління та збереженням їх природного потенціалу.

Без системного державного управління, в результаті техногенного впливу та антропогенного навантаження урбанізовані території поступово деградують, втрачаючи свої природні феномени, які складають вагому частину свого природно-ресурсного потенціалу. Це потребує термінових заходів державного управління по унеможливленню подальшого руйнування природних екосистем. Враховуючи економічні негаразди та проблеми розвитку, необхідно розглядати реалізацію природно-ресурсного потенціалу за рахунок надання оздоровчих та курортних послуг, що стимулює формування екологічної свідомості, а також позитивно впливає на світогляд населення щодо розуміння мешканцями перспектив курортного та туристичного розвитку громади, в тому числі стосовно необхідності підвищення якісних характеристик міського середовища, зокрема їх благоустрою.

Особливу актуальність для урбанізованих територій складає реалізація проектів щодо поводження з комунальними відходами. Як відомо, на одного жителя міста припадає: 250-300 кг/р. сміття, зокрема побутового - 160-190 кг/р. (на 1м2 твердого покриття вулиць сміття утворюється від 5 до 15 кг/р.); від 150 до 260 л/добу побутових стічних вод, або 0,4 м3 (залежно від щільності населення об'єм побутових стічних вод, що надходять від 1га житлової забудови, коливається від 10 до 15 тис. м3/р.). З атмосферними опадами на 1 км2 території міста за 1 рік випадає до 20-30 т розчинених речовин, у сільській місцевості - 5-15 т.

Тому екологізація урбанізованих територій стимулює розвиток не тільки у туристично-рекреаційному, але й у курортному напрямку, дає змогу зберегти та раціонально використовувати (в межах законодавства) природні ресурси міста, а також в процесі реформування медичних закладів, що на сьогодні в Україні є дуже болючим для мешканців питанням, перерозподілити вивільнені площі і кваліфікований персонал, пристосувати і використовувати їх для оздоровчих та лікувальних потреб. Грамотно використана управлінська складова державного регулювання, шляхом виконання ключових заходів та цілей Стратегії розвитку держави, дає можливість відновлення традиційного характеру урбанізованих територій, розвитку самодостатності громади в руслі децентралізації і сприяє діям і заходам, спрямованим на оздоровлення громадян, збереження природного середовища, як підґрунтя до забезпечення сталого розвитку урбанізованих територій.

Основні методологічні засади державної політики сталого розвитку визначаються передусім, як шлях до забезпечення високої якості життя та навколишнього природного середовища для нинішнього і майбутніх поколінь, що по своїй суті підтверджує необхідність у збалансованому соціально-економічному й екологічному розвитку, відповідальному господарюванні, упровадженні механізмів відтворення довкілля, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу країни, забезпечення екологічної безпеки.

Останнім часом з розвитком демократичних процесів в Україні все частіше виникають питання залучення громадськості до процесів управління розвитком територій, використання їх природно-ресурсного потенціалу та ухвалення екологічно значимих рішень. Очевидно, що без громадського контролю влада часто схильна приймати рішення, орієнтовані в першу чергу на економічне зростання, а не на вирішення екологічних проблем. Отже, вкрай важливим є розвиток так званої екологічної демократії, активними

компонентами якої є громадські формування та місцеві ініціативи. На міжнародному рівні основні засади такої демократії у складі концепції глобального громадянського суспільства були запропоновані, зокрема, Дж. Кіном [20]. На підтвердження його теорії визначено, що вказані громадські структури можуть стати значимим фактором державної політики, здійснюючи вплив на формування суспільної думки не тільки в межах конкретної держави, а й на міжнародній арені [248].

Прикладом міжнародно-правового регулювання здійснення громадського екологічного управління є Директива 85/337/ЄЕС, яка закріплює участь громадськості у прийнятті рішень відносно видів діяльності, що можуть впливати на стан довкілля. Таке право на участь (консультування) реалізується шляхом участі зацікавленої громадськості у процедурі оцінки впливу державних і приватних проектів, планів і програм на навколишнє середовище. Так, інформація про заявку на погодження екологічно значимої діяльності має бути доступною громадськості у розумний термін для надання можливості висловити свою думку. Після прийняття рішення про надання згоди або відмову в наданні згоди на розробку проекту компетентні органи влади повідомляють громадськість про суть рішення і умови, що його стосуються, основні міркування, на яких базується рішення, опис засобів усунення негативного впливу [94].

Слід відмітити, що Україна в рамках євроінтеграції не так давно вже зробила значний крок уперед у сфері розвитку громадської участі в екологічному управлінні. З прийняттям Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року були встановлені правові й організаційні засади відповідної оцінки, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів [16].

Закріплені Законом процедури участі громадськості та внесені відповідно зміни до існуючих нормативних актів, що регулюють господарську діяльність з використанням природних ресурсів, таким чином формуються в окремий напрям громадського впливу щодо винесення управлінських рішень, дозволяють контролювати владні органи при прийнятті ними екологічно значимих рішень, в тому числі і особливо в межах урбанізованих територій.

Проаналізувавши стан теорії та практики державного управління щодо природокористування і екологізації урбанізованих територій, бачимо, що більшість особливостей цього напрямку враховуються сучасною науковою галуззю «Державне управління» та дають можливість дійти висновку, що для досягнення високої результативності функціонування природоохоронного комплексу необхідно забезпечити раціональне використання інноваційного потенціалу, накопиченого протягом попереднього періоду соціально-економічного розвитку країни, на основі перерозподілу матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів національної економіки на користь інноваційних активних галузей.

Крім того, в результаті проведеного дослідження визначено, що природокористування є важливим елементом економічної системи, яка потребує втручання держави з метою раціонального та ресурсозберігаючого експлуатування природно-ресурсного потенціалу та забезпечення стабільної екологічної ситуації. В зв'язку з тим, що механізми державного регулювання природокористування характеризується рядом недоліків, які зумовлюють, як екологічні проблеми, так і економічні, в процесі інтеграції України до ЄС і відповідно розширення регіонального співробітництва із країнами сусідами щодо формування конкурентоспроможної економіки, необхідно дієво досліджувати та виявляти екологічні ризики та можливість їх уникнення за рахунок громадського впливу. Вкрай важливо сьогодні для досягнення раціонального природокористування та збереження природно-ресурсного потенціалу країни розробляти та своєчасно застосовувати новітні,

інноваційні механізми протидії виникненню екологічних ризиків та на державному рівні усіляко унеможливлювати утворення інших передумов, що можуть нести загроз розвитку урбанізованих територій.

В той же час виникає питання, чи потрібні на цьому шляху нові парадигми, для вирішення таких питань. Звичайно основним ресурсом територій, є земля, або говорячи по-іншому довкілля чи навколишнє природне середовище – всі живі та неживі, природні та рукотворні об'єкти, що розташовані на землі. Ми повинні ураховувати, теперішній природний стан та розуміти, що антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Тривалість життя в Україні становить у середньому близько 66 років (у Швеції - 80, у Польщі - 74). Значною мірою це зумовлено забрудненням навколишнього природного середовища внаслідок провадження виробничої діяльності підприємствами гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості та паливно-енергетичного комплексу [212].

Основними екологічними проблемами України вважають зорієнтовану на значну ви трату ресурсів, зокрема енергоносіїв та залишену колишнім радянською економічну структуру і її невдалий перехід до умов ринку, а також жахливий стан основних фондів промислової і транспортної інфраструктури, які залишилися від радянської доби.

Але за останні майже три десятиріччя, не вдалось налагодити відповідну систему державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, а відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій і сьогодні дається взнаки. За ці роки не вдалось чітко сформувати необхідні інститути громадянського суспільства, та направити їх роботу в русло розуміння пріоритетів збереження навколишнього природного середовища, що є підґрунтям сталого розвитку. На сьогодні необхідно

розглядати нові підходи та формувати нові механізми державного регулювання впливу людини на природне середовище, зокрема як засіб державної політики щодо збереження довкілля та архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації.

В цьому аспекті, неможливо не враховувати, що для підтримки єкосистем, один з важливих показників це вода – водні ресурси. Україна має один з найнижчих в Європі показників забезпеченості водою. За прогнозами фахівців, вже за 20-30 років нам доведеться імпортувати питну воду. Водним стресом називають щорічний доступ до водних ресурсів менше за 1,7 тис. куб. м на людину. У нас є лише 1 тис. куб. м внутрішніх вод на 1 жителя. Для порівняння, у Швеції та Німеччині - 2,5 тис., Франції - 3,5 тис., Великобританії - 5 тис. куб. м. З посиленням глобального потепління проблема значно загостриться. Зими малосніжні, а дощі – здебільшого сильні, але короткі, тому підземні води погано поповнюються. Гідрогеологічна посуха - ситуація, коли вода не потрапляє в глибокі шари ґрунту і не наповнює підземні джерела. І при цьому всьому використання води в Україні є неефективним та нераціональним. За останні 30 років у нас щезло 10 тис. річок. Зрозуміло, що в ці показники включено і невиликі струмки, які номінально називаються ріками, але це ніяк не зменшує тривогу. Втім парадоксально виглядає те, що «потопи», які періодично виникають в в Європі не «вирівнюють» ситуацію. Зокрема, сусідня Польща, де ситуація значно краща – 1,6 тис. куб. м – вже давно б’є на сполох і вживає термінових заходів.

Так, Польська гідрологічна служба, попереджаючи, що рівень підземних вод у 12 з 16 польських провінцій може бути занадто низьким, щоб заповнити мілкі колодязі. Після чого заходи управлінського впливу вжили більше ніж в 300 муніципалітетів. Дуло накладено обмеження на використання води: заборонили наповнювати басейни, поливати сади, мити машини, а за порушення – великі штрафи. Мешканці таких малозабезпечених

регіонів повстають проти промислових виробників, які використовують багато води; і навіть конфліктують один з одним – якщо сусіди поливають сади із спільного джерела. Влада Польщі постійно намагаються затримати на своїй території якомога більше води. Уряд планує витратити 3,6 мільярда дол. на будівництво близько 30 водосховищ. Фермери зможуть будувати невеликі резервуари до 1000 кубометрів без спеціальних дозволів.

На сьогодні, незважаючи на збільшення загроз від буревіїв, торнадо та інших природних катаклізмів, пов'язаних з силою вітру, ООН, як і раніше, визнає дефіцит води проблемою найбільшою проблемо у світі. Сьогодні 2,6 мільярда людей на землі взагалі не мають доступу до чистої природної питної води. 39 країн світу отримують більшу частину необхідної їм води з транскордонних джерел. За останні 50 років через воду було 37 серйозних міжнародних конфліктів із застосуванням сили. До 2025 року 3,2 мільярда жителів планети будуть страждати від нестачі прісної води [86]. Відповідно, що прийнявши за основу майбутнього розвитку України засади та принципи стійкого розвитку, та відповідності європейським нормам щодо оцінки територій країни та зокрема її адміністративних одиниць ми не можемо не враховувати, цю проблему. Така оцінка має базуватись на аналізі динаміки змін показників-індикаторів, які найбільш широко дозволяють виявити проблеми територіального розвитку населених пунктів та можуть наголошувати на їх особливостях. Таким чином оцінка стану території повинна включати всі складові урбанізованих екологічних систем: економічної та інфраструктурної, соціальної та екологічної сфер. На цьому підґрунті, постає актуальна проблема теперішнього часу, – як вибрати показники, для проведення оцінки існуючого стану сельбищних територій.

Зважаючи на особливості різних населених пунктів, система індикаторів може змінюватись і розширюватись залежно від особливостей регіону. Зокрема це наявність та кількість природних ресурсів, види промисловості та транспорту, чисельність населення, можливості місцевого

розвитку та ін.. Як показали дослідження, найбільш доцільним є використання трьох груп індикаторів стійкого розвитку: екологічних, економічних та соціальних. Найменш вивченими та науково обґрунтованими, є показники екологічної групи, які відіграють основну роль у формуванні збалансованої оцінки стану території та відповідно впливають на її розвиток.

Науці відомо про розробки системи індикаторів стійкого розвитку територій різного рівня для оцінки соціально-економічного стану, в тому числі екологічної системи індикаторів, зокрема на основі розробок Шапара А.Г., Ємця М.А., які до пріоритетних відносять показники, що характеризують навантаження на навколишнє середовище та використання природних ресурсів [84].

Порівнюючи між собою існуючі розробки системи індикаторів, для оцінки стану територій, встановлено, що найменш вивченими є малі міста Україні, які характеризуються низкою типових екологічних проблем: значні викиди від автотранспорту та промислових підприємств, що формує забруднення не лише атмосферного повітря, а й ґрунтів; скиди недоочищених стічних вод у водні об'єкти в значних об'ємах; накопичення значних обсягів побутових та промислових відходів, які можна використовувати як вторинну сировину; застарілі системи центрального опалення та водомережі, що відображається на умовах теплопостачання та якості питної води, які крім шкоди довкіллю, ще й не дають можливості формування якісних послуг населенню. Окрему групу малих міст, створюють малі історичні міста, які крім екологічних проблем мають проблеми, щодо збереження памяток культурної спадщини. Це проблема тісно переплітається з проблемами духовного спрямування та освітнього спрямування, проблемами культурного виховання.

Якщо ми візьмемо за мету досліджень аналіз екологічних показників стану міських екосистем та виявлення серед них індикаторів стану природної складової, зокрема малого міста, як характерного для дослідження територій

всієї країни, то зможемо надати відповідні показники, що допоможуть у формуванні відповідних механізмів стримування антропогенної агресії щодо природного середовища. На сьогодні в Україні налічується 345 малих міст, 125 з них з чисельністю населення від 20 до 50 тис. чол.

Для наочності дослідження, можемо взяти, для прикладу умовне мале місто «N» наприклад Харківської області, яке є типовим містом з чисельністю населення близько 25 тис. чол. То дізнаємось, що до останнього десятиліття минулого століття там налічувалось приблизно на 10 тис мешканців більше. Працювало 2-3 десятки діючих підприємств, які в свою чергу виступали як бюджетоутворювачами, так забруднювачами довкілля. Як і в більшості міст, протягом останніх 20 років, ситуація докорінним образом змінилась. Більшість підприємств змінили форму власності та працюють не на повну потужність, використовуючи застарілі технології виробництва або зовсім зникли. В той же природоохоронний фонд не в змозі профінансувати збитки, нанесені довкіллю у такій ситуацій. Тому, в більшості населених пунктів назріли гострі проблеми, які необхідно треба вирішувати шляхом розробки стратегій розвитку території, виходячи з особливостей її формування.

Так серед існуючих розробок інтегральної оцінки території, найбільш прийнятними для дослідження населених пунктів є методика оцінки соціально-економіко-екологічного стану території, яка базується на згортанні показників від нижчого рівня до вищого. Зокрема, такий підхід застосовано при оцінці території областей (Клименко М.О, Люльчик В.О.) та селищ (Прищепа А.М., Клименко Л.В.). При цьому вважається, що між показниками усіх рівнів присутні лише вертикально підпорядковані зв’язки. Саме такий принцип встановлення інтегрального індикатора нами прийнято за основу [26].

Показниками нижчого рівня є базові показники, які формуються на основі статистичних досліджень. Тому, від їх вибору буде залежати правильність та точність оцінки території міста. Основними критеріями

вибору даних показників є інформативність, доступність, можливість використання на різних рівнях. Для оцінки екологічного стану міста «N», було проаналізовано та досліджено ряд показників, які визначають рівень навантаження на навколишнє природне середовище та ступінь його використання. Виходячи з цього, інтегрований показник екологічного розвитку буде включати наступні агреговані показники: показник стану ґрунтового покриву, показник якісного стану атмосферного повітря, показник забруднення поверхневих вод, показник якості питної води та показник поводження з відходами. При необхідності можна ряд показників розширити.

Для дослідження стану атмосферного повітря, необхідно проаналізовано стаціонарні та пересувні джерела забруднення. На відміну від селищ та районів, у містах гостро стоїть проблема забруднення атмосферного повітря, яка, в основному, обумовлена зростанням викидів від пересувних джерел забруднення. Аналіз стану атмосферного повітря здійснено на основі дослідження динаміки змін кількості викидів від стаціонарних, пересувних джерел, сумарних викидів. Встановлено, що 70-85% від загальних викидів становлять викиди від автотранспорту. Дослідження показали, найбільш інформативними, щодо навантаження на довкілля та людину, є показники кількості викидів на 1 км2 та на душу населення. Виходячи з точки зору безпечності атмосферного повітря для здоров’я населення, доцільним є дослідження зміни концентрації основних забруднюючих речовин у повітрі на території промислових підприємств, житлового сектору та біля автодоріг і транспортних вузлів (залізничний та автовокзали) [26; 80].

Як наслідок забруднення атмосферного повітря, можна вважати стан ґрунтів міста, які виступають депонентом забруднення. Внаслідок урбанізації території, ґрунтовий покрив зазнає змін у порівнянні із ґрунтами, оточуючої місто, агросфери: підвищення антропогенного навантаження на ґрунти, їх забруднення шкідливими речовинами, що призводить до зміни фізичного і

хімічного складу, порушення кругообігу речовин, структури, властивостей ґрунтів, загибель ґрунтових організмів, порушення процесу самоочищення та врешті-решт деградація ґрунтового покриву. Аналіз стану ґрунтового покриву міста показує наявність, забруднених важкими металами (свинець та цинк), ґрунтів урбоекосистеми, які охоплюють значну частину житлового сектору міста. В більшості випадків це ті території, які розташовані поруч транспортних шляхів та у місцях скупчення автомобілів (автовокзал, перехрестя, автозаправні станції). Тому, значну роль у формуванні безпечних умов життєдіяльності людини становить дотримання вимог екологічного законодавства, зокрема збереження зелених насаджень та озеленення території населеного пункту [26; 265].

Як ми вже дослідили вище, одним з основних природних ресурсів, для забезпечення стійкого екологічно безпечного функціонування та розвитку будь-якої екосистеми, є наявність та якісний стан водних ресурсів. Аналіз даної складової довкілля показав наступне. Основними споживачами води у місті є комунальне господарство, промисловість та населення. Для потреб міста забір води здійснюється як із поверхневих, так і з підземних джерел. Проаналізувавши забезпеченість населення водою можна встановити, що фактичне середньодобове споживання по місту становить близько 100 л/добу на одного мешканця, що відповідає санітарно-гігієнічним та господарсько-питним потребам людини. Що стосується поверхневих вод, то основою водного фонду є велика кількість ставків та малі ріки на основі яких і зьявлялися ставки. Як і більшість рік країни, ріки малих міст є одночасно і джерелом водопостачання і приймачем господарсько-побутових та промислових скидів. Проаналізувавши стан водного середовища, встановили, що, за результатами хіміко-аналітичного контролю, на території міста «N» якість поверхневих вод належить до IV класу. Це пов’язано із значною кількістю скидів недоочищених стічних вод, що є наслідком перевантаженням міських очисних споруд [26].

Одна із найважливіших проблем сьогодення є постійне зростання твердих побутових відходів. Якщо, ще декілька років тому така проблема була притаманна в основному містам, то на тепер, вона набуває все більшої гостроти і у сільських місцевостях. Зокрема, виникає внаслідок наявності значної кількості товарів споживчого призначення в пластикових упаковках штучного походження. Разом з тим, відсутність системи збору, утилізації таких твердих побутових відходів призвела до виникнення стихійних смітників, особливо на територіях рекреаційного призначення. Як показують дослідження багатьох вчених, основним способом видалення твердих побутових відходів у містах є їх захоронення їх на міському сміттєзвалищі, що не відповідає санітарно-екологічним вимогам. Щороку тут накопичується величезні купи побутових відходів, середньорічний обсяг видалення яких із сміттєзвалища в середньому складає близько 1,0 тис. тонн, загальний обсяг видалених відходів – 700,0 тис. т. Кількість відходів у розрахунку на одного жителя міста становить в середньому приблизно 0,75-0,8 м3, що є в межах норми (1,08 м3). Серед відходів значну частку займають скло, папір, пластик, які необхідно використати як вторинну сировину. Відповідно, місто потребує ефективної системи збору та сортування окремих видів відходів [26; 222]. Провівши ідентифікацію екологічних проблем на основі аналізу динаміки змін низки екологічних показників, можна встановити доцільність здійснення оцінки екологічної сфери за вибраними показниками.

Враховуючи типовість проблем малих міст, їх екологічний стан можна описати на основі аналізу динаміки змін, зокрема стану атмосферного повітря, показник стану ґрунтового покриву, показник забруднення поверхневих вод, показник якісного стану питної води та показник поводження з відходами. Як зазначалось вище, даний набір показників може змінюватись відповідно до особливостей міського середовища, яке буде досліджуватись. Дослідивши динаміку змін екологічних базових індикаторів міста та агрегованих показників, можна встановити основні напрямки

розвитку екологічної підсистеми міста, безпечність проживання населення та виявити основні пріоритетні напрямки дії.

Наступним кроком, у вирішенні даної проблематики, є вибір та обґрунтування мінімальних та максимальних меж оцінювання показників, приведення їх до єдиної уніфікованої шкали, для встановлення стану території від еталонного до критичного, що потребує додаткових досліджень. Вибір меж повинен базуватись на основі нормативних документів, гранично допустимих рівнів навантаження на довкілля та міжнародних стандартів досягнення безпечних умов життєдіяльності населення. Вагомість вибору меж значення показників полягає у недопущенні досягнення граничних (мінімальних чи максимальних) значень індикатора, оскільки це призведе до порушення збалансованого процесу розвитку міста. Важливим кроком у визначенні сталості селищ, міст, областей є розробка системи їх відстеження, аналізу та прогнозування. Визначну роль у цьому процесі буде відігравати якісний аналіз характеру зміни кожного показника та їх комплексу.

Для історичних міст ці дослідження логічно пов’язувати з комплексом заходів щодо збереження та пристосування для нагальних потреб (в рамках пам’яткоохоронного законодавства) пам’яток архітектури, особливо коли це стосується пам’яток національного значення.

Виходячи з викладеного, вирішення поставлених завдань необхідно вдосконалити механізм державного регулювання та оптимізації тиску на природне середовище, як засобу державної політики щодо збереження довкілля та архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації, зокрема він повинен мати складові, які зазначено на рис. 3.1.

Розробка та реалізація даного державного механізму, підвищить контрольованість природного середовища та пам’яток, як елементів штучно утвореного середовища (так званої «другої природи»), та на партнерських засадах, використовуючи європейський досвід та задіючи органи самоорганізації населення, дасть можливість безпечного територіального

розвитку та досягнення європейських стандартів і підвищення показників якості життя.

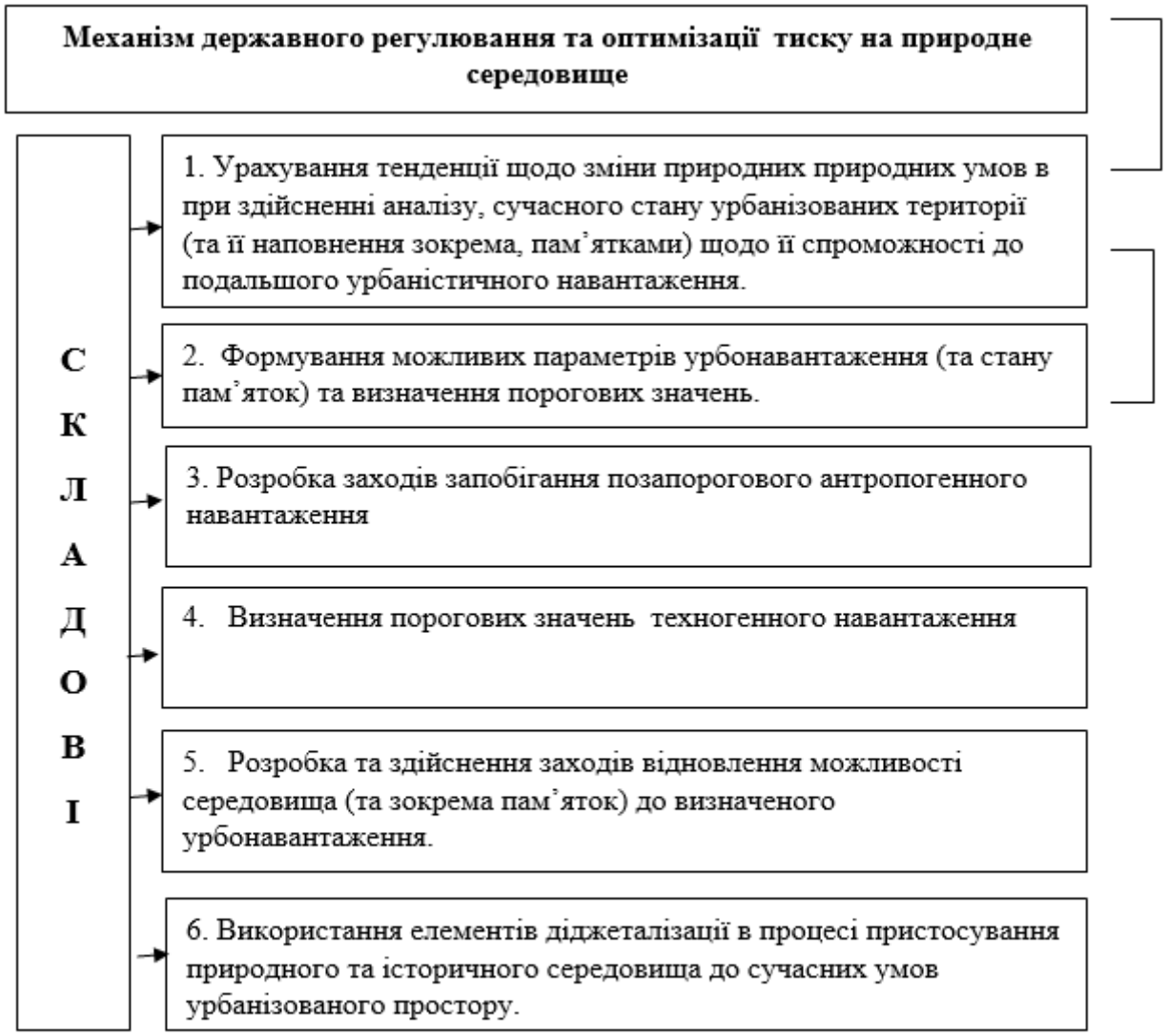

Рис. 3.1 Складові механізму державного регулювання та оптимізації тиску на природне середовище

У сучасній науці вказана проблематика розглядається в основному з точки зору загальних проблем розвитку територій регіонів і міст, часто недостатньо висвітлюючи аспекти, які вимагають іншого ракурсу, що дозволяє людині по-іншому розглядати свою роль в природі, підвищувати оцінку дійсних цінностей, що зрештою прискорить формування в населення «екологічної свідомості».

Основні аспекти зазначеного викладено в статті: «Механізм оптимізації тиску на природне середовище, як засіб державної політики щодо

збереження довкілля та архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації».

3.2 Збереження архітектурно-містобудівної спадщини як елементу культурного середовища

Глобалізація та зміна клімату спричиняє негативний вплив на міське середовище, тим самим впливає на ущільнення міст, джентрифікацію, неконтрольований розвиток економічної та виробничої діяльності, мобільність, масовий туризм тощо. Наслідки таких перетворень також впливають на історичні проекти та породжують комерційну експлуатацію міської спадщини, що впливає на культурні цінності та погіршує якість життя населення [79].

У травні 2011 р. на Міжурядовій нараді спеціалістів з питань збереження архітектурно-містобудівної спадщини, що відбулася в Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), міська спадщина, як матеріальна, так і нематеріальна, вважалася капітальним ресурсом для покращення проживання міських зон та сприяння економічному розвитку та соціальній згуртованості в контексті глобальних змін. У цьому сенсі активний захист міської спадщини та її стабільне управління є неодмінною умовою розвитку [7]. Так само у січні 2016 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Порядок денний щодо сталого розвитку на період до 2030 року, що містить план дій на користь людей, планети та процвітання, який також спрямований на забезпечення миру у світі та доступу до правосуддя. У цій програмі пропонується 17 цілей сталого розвитку, із 169 цілями інтегрованого та неподільного характеру, що охоплюють економічну, соціальну та екологічну сфери. У цілі 11 ООН декларує компроміс із інклюзивними, безпечними, стійкими та комфортними для проживання містами та населеними пунктами, а також розглядає

подвоєння зусиль щодо захисту та забезпечення світової культурної та природної спадщини.

На сьогодні, виходячи з низької зацікавленості потенційних інвесторів щодо залучення коштів у відновлення та пристосування до комерційного використання пам'яток природи та культурної спадщини України, одним із способів збереження зон природних та історичних ареалів, є розробка проектів, які забезпечують збереження і розвиток таких об'єктів шляхом долучення їх до Плану заходів реалізації стратегії розвитку відповідних територій[117]. Вашингтонська хартія [200] відображає прогрес у цьому питанні, відкриваючи спектр та підкреслюючи значення міської форми, визначеної території та поділом ділянок, співвідношенням між різними міськими просторами, будівлями, зеленими насадженнями та відкритими просторами [381].

В останні роки акцент на збереження архітектурно-містобудівної спадщини становить новий виклик. ЮНЕСКО визначила можливості для цієї тенденції, оскільки це є більш стійким способом збереження автентичності архітектурних споруд, уникнення пошкоджень та зменшення втручання. З тих же причин ця перспективною вважається оренда пам'ятки архітектури та сприяє участі суспільства, дозволяючи людям брати участь у збереженні спадщини. З огляду на те, що збереження та охорона архітектурно-містобудівної спадщини постає як виклик щодо процесів збереження та управління цінними спорудами та що історичні міські проекти потребують інструментів моніторингу, фахівців, які шукають інформацію для розробки правових меж, політики, сфер застосування та нових інструментів та методів для покращення їх впровадження.

Враховуючи сучасні глобальні кліматичні виклики дуже важливою для розвитку суспільних відносин є цікавість до історії та повага до старожитностей і для держави корисно зробити таку зацікавленість модною. Це відповідно зможе змінити ставлення громадян до культурної спадщини,

зокрема пам‘яток архітектури національного значення. Все це взаємопов‘язані речі: збереження природи та культурної спадщини і культура вторинної переробки твердих матеріалів, компостування органічних відходів і впровадження програм по запобіганню появи нового сміття, зокрема за рахунок безпечних технологій повторного використання і ремонту вживаних предметів, в тому числі практик споживання вживаних речей.

При дослідженні ресурсних можливостей нашої країни, в більшості випадків розглядають проблеми збереження земель, джерел води, лісових насаджень, традиційної та альтернативної енергетики тощо. Дійсно на часі термінова інвентаризація цих ресурсів та розробка заходів по їх збереженню чи оптимізації їх використання. Проте не часто постає питання збереження культурного ресурсу оточуючого нас середовища, його традиційного характеру з архітектурним та історичними наповненням, що має бути одним з державних пріоритетів. Втім від деякого ігнорування з боку держави цього питання, воно не втрачає своєї гостроти, а в найбільш урбанізованих територіях набирає особливої актуальності, що вимагає більш відповідального підходу і повинно розглядатися як державний ресурс та мати відповідне нормативне забезпечення.

На сьогодні в Україні законодавча база щодо захисту традиційного характеру середовища населених місць країни, і в першу чергу щодо збереження пам’яток архітектури та історії національного значення, напрацьована досить повно. Це є складовою державної політики щодо вирішення питань охорони об’єктів культурної спадщини та збереження традиційного середовища на урбанізованих територіях. Так на виконання Закону України "Про охорону культурної спадщини" [241] затверджено Список історичних міст України та Порядок визначення меж і режимів використання історичних ареалів населених місць та обмеження господарської діяльності на цих територіях [234].

Втім на тепер законодавством не визначено реальний спосіб та не передбачено доступні можливості для фінансування робіт, щодо схоронення та (за змоги) пристосування до експлуатації пам'яток архітектури та історії національного значення, що забезпечило б можливість подальшого існування таких будівель та споруд і збереження їх для наступних поколінь. А головне більшість суспільство не завжди усвідомлює, що такі об'єкти коли втрачаються, то назавжди, а високо урбанізовані території, саме через людський фактор, є найбільш вразливими до таких загроз. Такий стан вимагає запровадження відповідних змін та доповнень до державних законодавчих актів, що визначають державну політику у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій говорить, що піднята проблематика не нова. Різні її аспекти давно досліджують багато вітчизняних та зарубіжних вчених, але на сьогодні не розроблено привабливі умови для вирішення на наших теренах питань збереження пам'яток історії та архітектури, насамперед національного значення, як найбільш значущих. Виходячи з того, що час, з плином якого не пристосовані до подальшого існування пам'ятки руйнуються, є одною з найбільших проблем. А враховуючи, що такі об'єкти є національним надбанням дуже важливо знайти рішення щодо них на законодавчому рівні. Оскільки це питання остаточно не вирішене та потребує подальшого дослідження, одним з шляхів розробки цієї тематики є законодавче забезпечення мотивування потенційних інвесторів, органів місцевої влади та місцевого самоврядування і мешканців територіальних громад до відпрацювання механізму захисту традиційного характеру середовища населених місць країни, і в першу чергу збереження пам'яток архітектури та історії національного значення. Декларуючи про позитивні зміни в законодавстві, привабливі новації щодо інвестування, держава мало згадує про те, що існуюче середовище з його культурним наповненням є не відновлювальним ресурсом, який в першу чергу потребує як громадського так і державного і захисту. Відповідно на опрацювання

цього аспекту перш за все повинні бути спрямовані наукові розробки щодо державного регулювання сучасних вимог. З цілком об’єктивних причин пов’язаних з прогресивними змінами, що відбуваються в суспільстві, появою нових технологій та матеріалів, нормативно-правова база може бути відповідною тільки періодично поновлюючись з урахуванням сучасних вимог.

Щоб звузити сектор дослідження, розглядати будемо тільки проблематику історичних міст, виходячи також з того, що Порядок визначення меж і режимів використання історичних ареалів населених місць та обмеження господарської діяльності на цих територіях (далі - Порядок) розповсюджується виключно на міста, які занесені до Списку історичних населених місць України, затвердженого Кабінетом Міністрів України [235], а також зважаючи на те, що саме поняття «історичний ареал», охоплює історично сформовану частину території населеного місця, яка зберегла старовинний вигляд, розпланування і характер забудови, що у більшості випадків притаманне історичним містам. В той же час, режими використання історичних ареалів визначаються їх історико-культурним потенціалом (кількістю, видами, типами і категоріями об'єктів культурної спадщини, загальною містобудівною структурою, наявністю чи відсутністю заповідників, а також установленими зонами охорони пам'яток). Порядок, розглядає історичний ареал як спеціально виділену у населеному місці територію історико-культурного значення із затвердженими межами, яка повинна фіксуватися в усіх землевпорядних і містобудівних документах та розглядатися як специфічний об'єкт містобудівного проєктування. Це значить, що такий документ є складовою містобудівної документації, без якої історичне місто не може розвиватися і взагалі з юридичної точки зору, не може проводити ніяких змін у землекористуванні, тобто відчужувати або змінювати призначення землі. Зважаючи на те, що історичні міста можуть мати в своїх межах декілька історичних ареалів, то відповідно і оформлення

відповідного статусу міста збільшує кількість та вартість бюрократичних процедур, що суттєво ускладнює розвиток таких міст.

Незважаючи на те, відповідальними за визначення меж та режимів використання історичних ареалів перебирають на себе новоутворені Міністерство культури, молоді та спорту (колишній Мінкультури України) та Міністерство розвитку громад і територій, а також уповноважені ними органи охорони культурної спадщини, - містобудування та архітектури, органи місцевого самоврядування на територіях яких вони розташовані, теж мають бути вмотивовані на збереження та використання таких об'єктів. Втім, межі історичних ареалів мають бути визначені спеціальною науково-проектною документацією, і підтверджувати документально культурну спадщину населеного місця та історико-культурну цінність його території. На час розробки Порядку передбачалось, що для кожного історичного ареалу, визначаються режим використання та конкретні обмеження господарської діяльності на його території, які встановлюються правилами охорони та використання історичних ареалів населених місць. Останні в свою чергу, повинні були враховуватися під час розроблення місцевих правил забудови, що було першочерговим для міст, які включені до Списку історичних населених місць України, затвердженого Кабінетом Міністрів України [235].

Для історичних міст такі правила затверджувалися відповідними радами за погодженням з Мінкультури, Держбудом (на той час) Але дуже важливим для залучення інвестора до збереження пам'яток, є забезпечення інвестиційно-сприятливого їх призначення, тобто такого, що у відповідності до якого інвестор, в рамках чинного законодавства, мав можливість, виходячи з існуючого попиту на ринку відповідних послуг, отримати прибуток.

Нажаль, на сьогодні це не завжди вдається, і такий вид місцевих нормативних документів, як місцеві правила забудови, що міг би досить

ефективно урегульовувати, всі «законодавчі прогалини» допущені центральними органами влади, на місцевому рівні – скасовано, як такий. З одного боку це можна розглядати, як спрощення дозвільного механізму для покращення інвестиційного клімату, а з іншого як зменшення можливості впливу місцевої влади на розвиток територій та відсторонення місцевих еліт від реальної влади. Виходячи з сучасних реалій, можна констатувати, що більшість пам'яток історії та архітектури національного значення на сьогодні перебувають на балансі обласних чи міських рад. Незважаючи на жорсткі законодавчі норми щодо їх збереження, ці ради часто-густо не знаходять ні державних грошей ні реальних приватних інвесторів для їх підтримки.

На сьогодні органи державної влади та органи місцевого самоврядування не утворюють надійного тандему, який би опікувався цією проблематикою. Центральна влада утворивши досить жорстке та можна сказати «правильне законодавство» у цій царині, не забезпечила відповідного фінансування, принаймні хоч на технічні обстеження, проєктні та відновлювальні роботи, що дозволило хоча б законсервувати такі об'єкти, які з часом зазнають значної руйнації і утворюють небезпеку для оточуючих, що само по собі створює велику проблему для місцевої влади.

Так, незважаючи на те, що збереження архітектурно-містобудівної спадщини та традиційного характеру середовища як складових культурної спадщини країни, повинно бути одним із пріоритетних напрямів державної політики [204], на сьогодні все ж не дає чіткої картини впливу держави на процес збереження історичного середовища. На тепер близько 50-70 відсотків пам'яток архітектури та містобудування перебувають в незадовільному, а кожна десята – в аварійному стані [103]. Вочевидь однією із основних причин такої ситуації є недостатня робота із забезпечення місцевими органами виконавчої влади розробки та затвердження історико-містобудівної документації. За даними профільного міністерства на сьогодні із 401 історичного населеного місця, внесеного до Списку історичних

населених місць України, спеціальною історико-містобудівною документацією забезпечено лише трохи більше третини від загальної кількості таких міст і селищ [103].

Чинний порядок визначення меж і режимів використання історичних ареалів населених місць, передбачає досить громіздку але багато в чому необхідну процедуру, яку місцеві бюджети апріорі не можуть подужати. Особливо це характерно для територій малих історичних міст, які не мають достатньо бюджетоутворюючих підприємств та відповідно їх фінансові можливості значно обмежені і часто з натугою забезпечують самі необхідні, так звані «захищені статті» своїх бюджетів. Таким чином можна констатувати, що на сьогодні Україна має досить непогане законодавство, до якого закладено безліч необхідних норм, креатив яких не знаходить свого продовження у механізмі їх реалізації. Це призводить до того, що відповідно історичні та архітектурні пам'ятки, з кожним днем наближаються «до точки не повернення», коли їх врятувати буде не тільки економічно не вигідно але й практично не можливо просто з технічної точки зору. Багато таких пам'яток зараз знаходяться на межі або вже пройшли її.

Зважаючи на тенденцію щодо завершення процесу децентралізації, послаблення вертикалі влади та передачі більшості владних повноважень на місцеві рівні, доцільно розглянути питання відновлення легітимності місцевих правил забудови, та надання можливості затвердження історико-містобудівної документації щодо пам'яток національного значення, а також погодження відповідних змін та доопрацювання, які виникають в процесі розвитку історичних населених місць на регіональному рівні. В той же час неможна забувати про всі ризики щодо передачі на самоврядний рівень питань, що стосуються об'єктів культурної спадщини національного значення, поклавши таким чином на місцеву громаду вирішення питання державного рівня, що через конфлікт інтересів може утворювати небезпеки переважання місцевих інтересів над державними. Втім можна декларувати,

що історично успадкований характер традиційний середовища та об'ємно-просторова структура історичного населеного місця має визначатися як головний показник збереження культурного ресурсу середовища, та бути одним з державних пріоритетів, максимально ураховуватися при розробці генеральних планів, інших документів містобудівного характеру щодо розвитку найбільш урбанізованих територій.

Тобто констатуючи, що велика кількість урбанізованих територій країни, це історичні населені пункти, ми погоджуємось з тим, що планувальна структура їх підпорядкована історично сформованій забудові, що має значний вплив на їх подальший розвиток та дозволяє реалізувати інвестиційні проекти в рамках передбачених чинним законодавством. Іншими словами, це обмежує можливості застосування певних об’ємно-просторових рішень, щоб не зашкодити традиційному характеру середовища.

Якщо розглянути сучасний стан використання історичних пам’яток в зоні урбанізованих територій, то характерним алогізмом, є той факт, що при наявності в таких історичних містах значних потенційних туристично-рекреаційних ресурсів, туристична галузь, яка сьогодні є однією з найбільш динамічніших у світі, на наших теренах, нажаль не займає провідних позицій щодо економічного і культурного відродження територій. Цей факт потребує активізації вивчення нових, рятівних для розвитку таких міст, підходів. Неналежний, в більшості випадків, стан пам’яток і природного середовища та відсутність сприятливих для інвесторів умов, вимагають мобілізації наявних місцевих економічних та людських ресурсів, що спонукали б на пошук та застосування найбільш ефективних, форм організації туристичного бізнесу, як інструменту не тільки для збереження та пристосування пам’яток, як елементів природного середовища, але й взагалі, як способу порятунку історичних територій. Окремий рядок та специфічні особливості щодо розвитку території мають пам’ятки археології, які інколи

намагаються не брати до уваги, зважаючи на їх стан значну територію. На наш погляд, цей напрям вимагає докладних досліджень та окремого розгляду, зокрема, необхідно вивчати такі об'єкти, як наприклад, захисні споруди скіфської доби. Ці пам'ятки можна розглядати, як елементи сучасного урбанізованого простору, що своїм статусом та впливом на сучасний рельєф місцевості, безперечно привертають увагу населення та викликають турботу щодо подальшого їх буття.

Ставлення влади та її інституцій до цієї проблеми, багато в чому формує саме думка громади. Зокрема від можливості впливати на процес збереження об'єктів культурної спадщини і залежить активність громадян та їх бажання відчувати себе частиною громади, брати на себе відповідальність за стан навколишнього середовища з його історичним наповненням, взагалі. Незважаючи на процес децентралізації, на сьогодні дуже важливо досліджувати та реформувати методи державного впливу, зокрема щодо збереження культурної спадщини та пристосування таких об'єктів, в тому числі шляхом збільшення добавленої вартості території, за рахунок туристичної привабливості цих об'єктів, що вимагає дослідження та розробки відповідних механізмів державного регулювання. Незважаючи на те, що зазначені питання лежать на перетині наукових напрямів, вони розроблялись, як спеціалістами з державного управління, так і фахівцями питання розвитку туризму, урбаністичного розвитку територій та дослідниками оборонних споруд скіфської доби, як об'єктів культурної спадщини щодо їх збереження виходячи з особливостей місцевого розвитку. Проте, в науковій літературі недостатньо представлені комплексні дослідження проблеми збереження археологічних пам'яток, зокрема оборонних споруд скіфської доби, та використання їх, за умов їх теперішнього стану, не тільки, як об'єктів туристично-рекреаційного призначення, але й як зразків вирішення питань колективної безпеки та з

метою розгляду історичних територій як напряму патріотичного виховання молоді.

Це вимагає зосередження уваги дослідників саме на поглибленні вивчення можливостей реалізації державної політики в сфері збереження культурної спадщини, природного середовища та туризму, виходячи з рекреаційних можливостей, екологічних особливостей зазначених територій, як ресурсу для розвитку та підвищення їх додаткової вартості, а також як інструменту заохочення молоді до розвитку територій їх мешкання. Досліджуючи зазначену тематику, доцільно відзначити, що функція укріплених поселень, яка пов'язана з виникненням необхідності вирішення питань колективної безпеки, спричинила, свого часу, появу великої кількості городищ, частина з яких зводилася на вже існуючих відкритих поселеннях, вказує на прийняття (ще в ті часи) рішення в бік стратегії пасивного захисту. Нажаль все це є актуальним і сьогодні, на тлі загрози територіальної цілісності країни. Як відомо фортеці, які будувались ще до масово застосування пороху, з часом, коли з'являлись нові види зброї, втрачали свої оборонне значення, але на подив, земляні та підземні споруди, які свого часу будувались, вигідно використовуючи особливості природного рельєфу, незважаючи на незупинний рух прогресу, актуальні і на сьогодні.

Зважаючи на викладене, констатуємо, що вивчення шляхів збереження пам'яток археології та фортифікації, використання їх, як елементів сучасних оборонних споруд з одного боку, а з іншого боку, як пам'яток культурної спадщини для збільшення туристичної привабливості урбанізованих територій та відповідно досягнення самодостатності громад і патріотичного виховання молоді, на є досить актуальним та має сенс розглядати на прикладі Люботинського городища, як елементу урбанізованого середовища малого історичного міста..

Враховуючи, що в Україні, досі відсутній комплексний підхід до збереження історичних територій та пам'яток, а необхідна містобудівна

документація, в більшості випадків застаріла і неактуальна, Міністерством розвитку громад та територій України (ще його попередником Мінрегіоном), розпочало роботу щодо врегулювання питання забудови в історичних районах з метою їх збереження та подальшого розвитку. На сьогодні в Україні статус історичного населеного місця має 401 населений пункт і лише 24% з них мають затверджені історико-архітектурні опорні плани (ІАОП), на основі яких визначаються межі історичних ареалів і режими використання зон охорони пам'яток. Виходячи зазначеного на сьогодні вивчається можливість стимулювання органів місцевої влади у розробленні ІАОП та впровадження механізмів для збереження цих територій [233].

Переносячи це на терени м. Люботина, виконкомом міської ради якого, вперше в Харківському регіоні, розроблено ІАОП та затверджено в Міністерстві культури України відповідні історичні аріали, цілком зрозуміло, що це накладає відповідні обмеження на потенційних інвесторів, що відповідно і відображається в розробці генерального плану міста. Але, в той же час, відомий вітчизняний містобудівник М. М Дьомін, наприклад, не безпідставно вважає, що обмеженість є одною з особливостей сфери містобудування та архітектури. На його погляд, «особливістю територіально-планувального розвитку містобудівних об'єктів (міст, селищ, системи розселення) є те, що він здійснюється в умовах постійних обмежень – фінансових, економічних, екологічних, технічних, ресурсних (територіальних, водних, енергетичних, трудових та ін.)» [71]. Але при розвитку історичних територій місцева влада змушена йти на такі кроки.

Харківщина (Харківська область, Україна), заселена людиною ще з незапам'ятних часів, має величезні археологічні багатства – від примітивних знарядь кам'яного віку до середньовічних пам'яток. Деякі з них зустрічаються прямо на поверхні землі, та все ж більшість, схована у верхніх її шарах, стає доступною для вивчення лише після спеціальних археологічних досліджень. Але щоб довести необхідність такого

дослідження, крім бажання фахівців, іноді потрібна воля та наполегливість громад. Втім обмежуючим фактором розвитку територіальних громад, як елементів місцевого самоврядування є наявність різних позицій щодо сприйняття місцевою владою та органами державного управління, їх ролі у розвитку відповідних територій. Більш актуально це для малих історичних міст де основним ресурсом можуть бути пам'ятки національного значення, якими згідно чинного законодавства опікується держава і найбільші протиріччя можуть виникати саме під час передачі таких пам'яток на утримання територіальних громад. Це потребує додаткового обґрунтування та практичних рекомендації щодо вдосконалення такого механізму та елементів його реалізації.

Реалії нашого часу такі, що, нажаль, на сьогодні державою не визначено чіткого шляху (привабливого для інвестора чи місцевих громад) щодо вирішення питань збереження пам'яток археології, історії та архітектури, на сам перед національного значення, як найбільш значущих. З часом, не маючи запасу міцності, такі пам'ятки руйнуються, і це є одною з найбільших проблем. Трохи специфічний стан з об'єктами археології. Враховуючи, що такі об'єкти є національним надбанням, дуже важливо знайти рішення щодо них на державному рівні. В найбільш урбанізованих територіях ця проблема вимагає більш відповідального підходу і повинна розглядатися як державний ресурс, а за умов передачі об'єктів культурної спадщини на місцевий рівень – громадам, на землях яких вони розташовані, відповідно як суспільний ресурс та мати відповідне нормативне забезпечення. Такий стан речей накопичує в громаді певне нерозуміння, чому вирішення питання збереження пам'ятки національного значення, яка, крім того ще знаходиться у спільній власності територіальних громад області, а часто на балансі обласного комунального підприємства (як у випадку з палацом заміської садиби у м. Люботині Харківської обл.) не

зініціюється з обласного рівня, з пропонуванням відповідного механізму, що забезпечив би територіальній громаді м. Люботина можливість її утримувати.

Відсутність конструктивних пропозицій, громада сприймає, як бажання перекласти на її плечі вирішення питань державного значення. Територіальний розвиток та безпека підпорядкованих територій, питання які хвилюють на сьогодні сучасну громаду міста та які хвилювали і тодішніх мешканців та будівників Люботинського городища.

Це є причина дослідження та аналізу зазначеної території з проміжком у дві з половиною тис. років. Найбільш вірогідно, що поштовхом для організації на території Лівобережного Лісостепу глобальних будівельних робіт, говорячи сучасним мовою, будівельного буму, наприкінці VI – на початку V ст. до н. е. стала поява зовнішньої небезпеки. Разом з городищами-гігантами довжина укріплень яких досягала до 37 км (Більське городище) [19], виникали і невеличкі укріплені поселення. Так, на Люботинському городищі довжина лінії захисних споруд становить всього 800 м [251]. Такі оборонні споруди імовірно були частиною оборонної системи, враховуючи, що в цей час на теренах Лівобережного Лісостепу виникло не менше 120 укріплених поселень [327]. З матеріалів дослідників видно, що звичайні городища зводились у короткий термін та протягом усього часу свого існування ремонтувалися, перебудовувалися та добудовувалися. Але роботи з їх будівництва були набагато більш трудомісткими, ніж під час побудови господарчих споруд, жител чи зведення курганів або інших поховальних споруд, досвіду з яких у тодішнього населення можливо ще не було. Проте, стародавнє населення Люботинського городища, в повсякденному житті часто зіштовхувалось із земляними роботами (рис. 3.2).

На користь версії, що Люботинське городище будувалось навколо існуючого вже поселення, після появи зовнішньої загрози, є той факт, що воно розташоване на пологому схилі лівого берега р. Люботинки – притоку р.

Уди, що впадає в р. Сіверський Донець і не мало вигідного природного захисту в ландшафті.

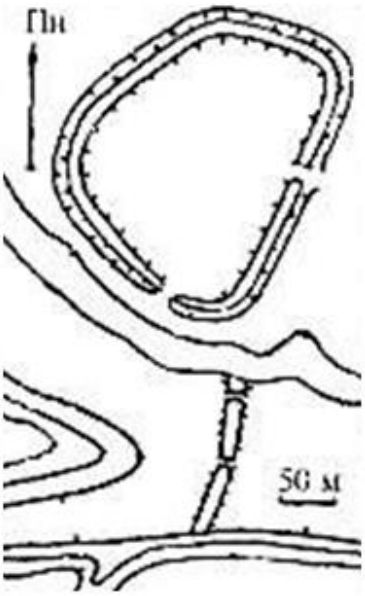

Рис. 3.2 План Шеєрманівського (Люботинського) городища (за Б.А. Шрамком) VI-V ст. до н.е. м. Люботин, Харківської області

За класифікацією О.О. Моруженко [259] це городище відноситься до городищ 2-го типу (має огорожу з усіх боків) 2го класу (розташоване на плато). За визначенням цієї дослідниці Люботинське городище характерне для Дніпровського лівобережжя і рідко зустрічається в інших місцях. Коли на початку двадцятих років минулого століття, Н.К. Фукс досліджував цю територію, четверть городища була ще нерозорана і огорожа, що складалась із вала і рову мала ширину 20-30м. та висоту 4-5 м. Зараз в результаті інтенсивного розорювання вали та рів майже не виділяються. В результаті досліджень розрізу валу, які проводились експедицією під керівництвом Б. А. Шрамка, у шестидесяті роки минулого століття, коли було досліджено 7190 м2, що становить 17 % від площі городища. На розкритій ділянці виявлено залишки 18 садиб, кожна з яких являла собою комплекс із господарчих ям та приміщень, а також заглиблених землянок та напівземлянок (рис. 3.3).

Виявлено також, що спочатку захисні споруди городища не мали валу, а складались зі рова з дерево-земляної стінами (розкоп №3). Стіна складалась з двох стінок – внутрішньої і зовнішньої, що в свою чергу складались з розколотих колод товщиною приблизно 20 см, відстань між якими заповнювалась різноманітним ґрунтом. Колоди вкладались горизонтально вдовж захисної лінії і закріплювались вертикальними стояками на відстані не більше 10 м. Висота внутрішньої стіни була висотою 2,7 м, а зовнішньої трохи більше. Ширина стіни була приблизно 1,8 м (рис. 3.4).

Втім, як зазначає в своїх дослідженнях О. О Крютченко [31], трудовитрати на будівництві таких городищ, були достатньо значними. Вимірювання обсягу робіт зі зведення захисних споруд, дослідник здійснював шляхом розрахунку обсягів зведення одного погонного метра валу та множення на загальну довжину укріпленої лінії (800 м).

Рис. 3.3 Реконструкція Шеєрманівського (Люботинського) городища (за Б.А. Шрамком) VI-V ст. до н.е. м. Люботин, Харківської області

Таким чином, загальний об’єм земляних робіт для Люботинського городища приблизно становить 40 000 м^3, при цьому 15000 м^3 використано в перший будівельний період. Інший об’єм (25 000 м^3) досипано під час другого будівельного періоду, а рештки першого будівельного періоду стали

«фундаментом»-основою для другого. Об’єм насипу розраховано за допомогою формули обчислення об’єму сегмента кулі або еліпса залежно від форми насипу [327]. Цікаво відзначити, що насип степового царського кургану Чортомлик (82 000 м^3) за об’ємом більше ніж удвічі перевищує насип валів обох будівельних періодів Люботинського городища (близько 40 000 м^3). Але при цьому об’єм ґрунту насипів курганів Гришковського могильника, що складався із 51 насипу, орієнтовно становить 462 м^3 [271], а це трохи більше ніж 1 % від загального об’єму валу Люботинського городища.

У скіфські часи будівництво оборонних споруд потребувало значного часу та великої кількості робочої сили – населення, що на період земляних робіт звільнялося від виготовлення продовольчих та ремісничих виробів.

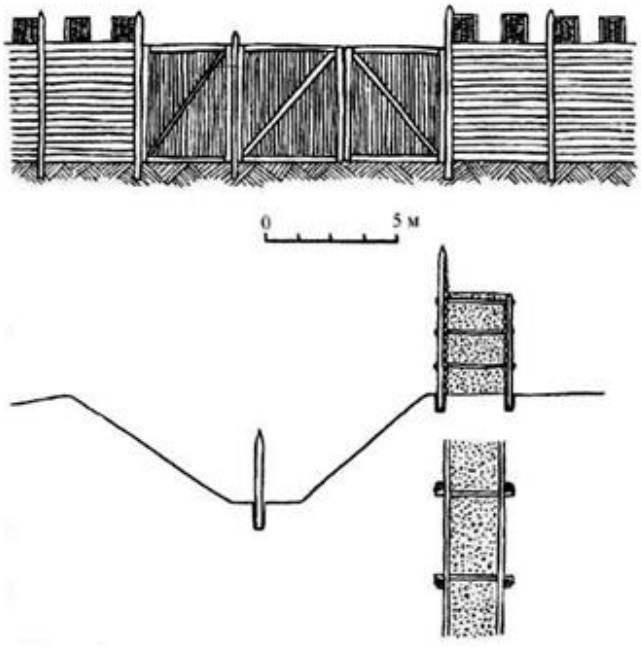

Рис. 3.4 Реконструкція захисних споруд (за Б.А. Шрамком) Шеєрманівського (Люботинського) Городища. VI-V ст. до н.е. м. Люботин Харківської області

Втім, на погляд, Крютченко О. О., історичні дані свідчать не на користь довгобудів, а говорять про те, що в залежності від необхідності, при отриманні відповідних знань, щодо основних способів будівництва

оборонних споруд, вони зводились в рекордні строки. Зокрема у 54 р. до н. е., внаслідок поразки римлян у битві при Адуатуці спалахнуло загальногальське повстання. Об'єднані сили повсталих оточили римський табір під командуванням Цицерона: «Схибивши у своїх очікуваннях, нервії оточують наш табір валом десять футів заввишки та ровом п'ятнадцять футів завширшки. Ці знання вони отримали від нас у своїх зносинах із нами за попередні роки, а також використовували вказівки деяких полонених римляни з нашого війська, що були в них. Але за відсутності гідних для цієї справи залізних інструментів вони були змушені знімати дерен мечами, а землю вигрібати руками та виносити в плащах. З цього приводу можна було скласти собі уявлення про їхню чисельність: менше ніж за три години вони звели лінію укріплень десять миль у колі та п'ятнадцять футів заввишки, а в наступні дні розпочали готувати та зводити башти розміром з висоту вала, багри для стін, шикуватись у "черепахи", цьому їх також навчили ті самі полонені…» [327]. Тобто за три години нервії та їхні союзники [15] звели вал заввишки майже 2,96 м та рів завширшки 4,44 м і протягли цю лінію на 8 км 880 м, оточивши римський військовий табір. Для порівняння: це майже чверть периметра укріплень Більського городища, або одинадцять периметрів валів таких городищ, як Люботинське.

Оборонні укріплення, завжди були результатом колективної діяльності та важливим показником соціального розвитку давнього суспільства. Планування саме таких об'ємно-планувальних рішень та виконання і координація будівельних робіт для їх зведення, потребували певного технічного рівня та структури суспільства. На користь цього свідчить наявність такого типу захисних споруд, як довгі вали [14]. Організація робіт зі зведення захисних споруд за межами поселень, спрямована на захист власних кордонів, що свідчить, про розуміння та необхідність колективної оборони.

З точки зору містобудування та урбанізму, такі городища як Люботинське, можна розглядати, як певні адміністративні одиниці, що виникли для спільної оборони внаслідок появи постійних проявів небезпеки. Зведення городищ могло бути зумовлено різними факторами, проте, головною їх функцією була фортифікаційна. Їх поява свідчить про рішення місцевого населення (місцевої влади) щодо розвитку своїх поселень в напрямку оборонної стратегії, для можливості подальшого існування та розвитку, захисту та контролю над власною територією.

У підсумку треба зазначити, що причини появи городищ скіфської доби, зокрема Люботинського городища свідчить, що населення селищ, які раніше перебували в більш безпечному стані (не мали потреби захисту), про що свідчить розміщення городища в невдалому з оборонної точки зору місці, а зручному для мирного розвитку поселення. Шлях урбанізованого розвитку, в даному випадку пролягає через мілітаризацію населеного пункту та мобілізацію населення для ведення оборонних робіт і переведення всього способу життя «на військові рейки». Головною мотивацією було відчуття небезпеки та необхідність колективного захисту - спасіння роду (нації) від неминучої гибелі. Важливим фактором, що залишається взірцем і в нашу добу, є об'єднання за наявності зовнішньої загрози, та можливість тогочасного населення, за відсутності сучасних інженерних засобів механізації, для забезпечення життєзабезпечення населення, виконувати значні об'єми робіт в короткі терміни.

Територія, незалежно від рівня урбанізації, як одна з ознак держави, завжди була і залишається об'єктом захисту населенням своїх цінностей та традиційного способу життя. Це вимагає від державного (самоврядного) управління, всупереч космополітизації та викликів в глобалізованого світу, створювати для сучасної молоді систему цінностей, яка відволікала від шкідливих звичок, формувала сенс їх життя та була предметом наслідування і гордощів, з «прив'язкою» до землі своїх пращурів, своєї

Батьківщини. Питання, збереження та пристосування для суспільних та комерційних потреб (в межах законодавства), пам'яток археології, архітектури та природи, які знаходяться на зазначених територіях, актуальні і можуть бути реалізовані за умови визначення їх основним ресурсом розвитку територій, зважаючи на їх ландшафтні особливості та природні феномени. Вкрай необхідно урегулювати на законодавчому рівні та надати можливість здійснення фінансування з різних бюджетів, заходів по збереженню таких пам'яток. Це підвищить мотивацію територіальних громад, органів місцевого самоврядування та органів влади різних рівнів, дасть змогу отримувати, в рамках державно-приватного партнерства, можливість здійснення спільних заходів та спонукатиме територіальні громади малих історичних міст до прийняття у свою власність зазначених об'єктів та забезпечить можливість розвитку урбанізованих історичних територій у туристично-рекреаційному та курортному напрямку.

В результаті зазначеного дослідження можна констатувати, що для вирішення піднятих питань на державному рівні необхідно оптимізувати державну політики щодо вирішення питань охорони об'єктів культурної спадщини, збереження традиційного середовища на урбанізованих територіях, законодавчо мотивувати державні та самоврядні органи причетні до вирішення цих питань на партнерські стосунки з урахуванням інструментів самоорганізації населення. Це ередбачає використання онтактів з представниками громади, які в процесі життєдіяльності повсякденно безпосередньо контактують з об'єктами культурної спадщини та мають пряму зацікавленість у їх збереженні, безпечному технічному стані та пристосуванні до використання.

Все це загалом, вимагає подальшого дослідження та запровадження нових розвідок, підходів і способів реабілітації, які можуть бути застосовані при розробці відповідних механізмів державного впливу, в процесі розвитку урбанізованих територій історичних міст.

Зазначене викладено в статтях: «Державна політика щодо збереження пам'яток національного значення в умовах урбанізованого середовища» та «Захисні споруди скіфської доби, як елемент сучасного урбанізованого простору (на прикладі Люботинського городища)».

3.3. Управління якістю урбанізованих екосистем щодо підвищення рівня життєдіяльності територій

Досліджуючи рівень якості життя у світі, можна дійти висновку, що всі люди, на планеті мають різний доступ до благ, які в комплексі створюють якість їх життя. Так само, як і не всі країни. Тому, починаючи з 1990-го, щорічно, ООН готує детальний аналітичний звіт про якість життя та людського розвитку щодо 194 країн світу, серед яких і Україна. У цій Програмі досліджується, як дохід на душу населення, так і інші показники, зокрема, тривалість життя, рівень освіти та ін. За даними ООН, рівень України визнано, як високий та відмічене, що в Україні багато уваги приділяють навчанню.

На основі зазначених показників країнам присвоюють певні індекси щодо людського розвитку, за якими їх поділяють на 4 групи: з дуже високим рівнем (останніми роками це Чехія, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія); високим (саме таким його визначили для України, а також Болгарії, Грузії й Туреччини), середнім (з пострадянських країн, цікавих для порівняння, сюди увійшла Молдова) і низьким. Таку інформацію також оприлюднюють та надають керівництву країн, для вивчення і вжиття невідкладних заходів щодо покращення стану справ.

Відзначається, що з плином часу дедалі більше людей отримували змогу долучитися до всесвітнього розвитку. Пропонується більш якісно, реформувати всі міжнародні інституції, щоб вони концентрувалися не лише на генеруванні багатства, а й на створенні рівних можливостей для всіх.

Констатується, що лише через досягнення рівності для людей можна розв'язати такі гострі на сьогодні світові проблеми, як бідність, погана медицина, закритий доступ до освіти та ін. важливі для розвитку показники.

Результати у цьому випадку підбивають за певний підсумок їхнього розвитку не за рік, а за останні 25 років. А якість вітчизняної статистики, на жаль, не дає змоги отримати всі необхідні дані з цього питання. Але, в той же час, навіть якщо країна начебто розвивається, часом чималі групи населення в ній живуть за межею бідності й фактично позбавлені доступу до благ розвитку і залишаються поза увагою влади. Це ставить їх в абсолютно ненормальне, часом навіть маргінальне становище відторгнення від суспільного буття. Що ж до самої України, то, впродовж останньої чверті сторіччя вона зіткнулася з абсолютно новими для себе викликами, зумовленими набуттям незалежності й розривом традиційних зв'язків у межах колишнього СРСР та формуванням нових міжнародних контактів. Ми долучилися до нового глобалізованого світу, що спричинило глибоку економічну кризу перехідного періоду та виявили кричущу нерівність, може навіть спричинити розподіл суспільства на касти. Крім того в України, з'явилося абсолютно нове поняття «раптова бідність», з яким нам раніше стикатися не доводилося. Вплинули на це анексія Криму, бойові дії на сході й велика кількість вимушених переселенців. Більшість з цих людей, зовсім не давно, мали все необхідне – житло, роботу, чітко визначений соціальний статус і були самодостатніми. Та миттєво втратили все й перетворилися фактично на біженців. І це ще більше загострило соціальні проблеми, яких й до того в країні було чимало.

На сьогодні, для України виділяють, три найголовніші виклики для України з огляду на наведені в доповіді дані. Перший – нерівність у нашій країні існує, вона значна, й відчуває її кожен українець. Другий – криза довіри. В Україні, за останні роки сформувалося суспільство тотальної недовіри, де всі не довіряють усім. Виняток – лише найближчі родичі. Серед

позитивної динаміки останнім часом з’явився певний рівень довіри до співвітчизників. Третій виклик – тотальний нігілізм та небажання працювати легально. Працювати люди хочуть, бо треба якось жити. Але більшість намагається в різні способи приховати від влади свої прибутки й при цьому не цурається вимагати в неї соціального захисту і пільг.

Коли ми порівнюємо Україну за останні 28 років з ОАЕ, то вони зробили стрибок від пустелі до модерних хмарочосів, коли з Сінгапуром, то там був валовий національний продукт 36 млрд. дол., а зараз 336 млрд. дол., коли Польщу то це порожні полиці і найстабільніша економіка в Європі. Втім вимірюючи стан, якості життя не так часто акцентують на стані довкілля, рівень якого тісно пов'язаний з можливістю регулювати стан екосистем в умовах активної урбанізації [128].

Природне регулювання є кращою можливістю реабілітації довкілля після його нищівного експлуатування. Але існують граничні можливості антропогенного навантаження на біосферу як на місцевому рівні, так і в загальному планетарному масштабі, про які ми не маємо права забувати. Феномен локального характеру порушень природної рівноваги на місцевому рівні полягає в тому, що він створює ілюзію понад малих розмірів заподіяної шкоди, породжує безпечність і надію на відновлювальні природні можливості. Це особливо актуально в процесі розвитку високоурбанізованих територій, які враховуючи їх особливості, в екологічному аспекті вкрай вразливі. Уряди держав, через ті або інші причини, не прикладають достатніх зусиль щоб викорінювати такі тенденції та обмежувати рівень навантажень техногенного характеру на високо урбанізовані території. Неодноразово експлуатована теза про єдність зв'язку людини з природою, подразливості взаємозв'язків екосистем, нажаль не знаходить належної підтримки і не посилюється на державному на рівні, що у свою чергу не дозволяє належним чином створювати як на рівні територіальних громад так і у окремих громадян відчуття причетності до процесів що відбуваються в сьогоденній

вже «зміненій» нами природі. Виходячи з дискутивної думки про необхідність державного втручання в економіку з метою встановлення соціального контролю над бізнесом та регулюванням економічних операцій, необхідно погодитись, що держава, якнайменше,– координатор, і під сумнів можна ставити лише ступінь державного регулювання, зокрема, ринку нерухомості [112].

Держава зі свого боку має бути готова запропонувати громадянам нові пріоритети розвитку територій. Один з таких пріоритетів можна сформулювати як проблеми виживання людини в нею ж зміненому середовищі, що підтверджує необхідність дослідження екологічних аспектів і розробки нових підходів до формування державної політики розвитку високоурбанізованих територій.

За останній час, терміну «урбанізація» (рис. 3.5) надається все більш широке узагальнююче тлумачення його понятійного розуміння. Що указується не тільки у вузькому розумінні щодо збільшення території міст і міських жителів,- як раніше трактувалося у пострадянському просторі, чи збільшення значимості міст та міського способу життя, - як це висвітлювалося у країнах «далекого зарубіжжя».

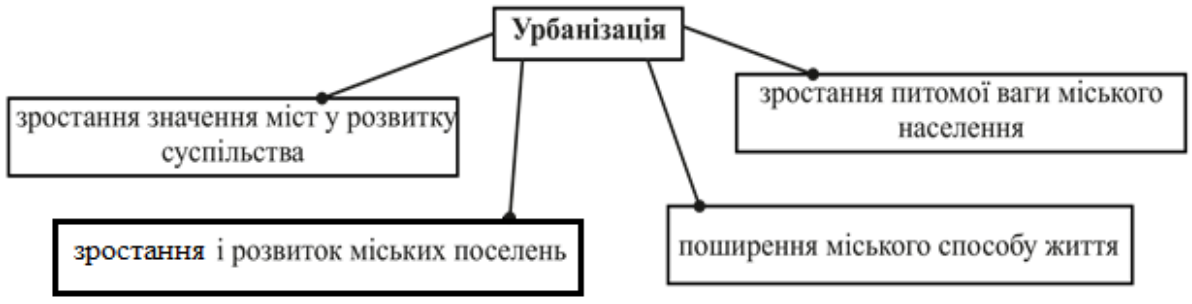

Рис. 3.5 Урбанізація. Основні фактори

Тепер це поняття частіше визначається як багатогранний соціально-економічний процес, який має значний вплив на суспільні відносини, збільшення площ урбанізованих ландшафтів; зростання функцій міст у

системах розселення (адміністративних, інноваційних, комунікативних), розвиток взаємопов'язаних форм міського розселення – агломерацій, метрополій та інших урбанізованих територій (класифікація населених пунктів України представлена на рис. 3.6. Що указується не тільки у вузькому розумінні щодо збільшення території міст і міських жителів, - як раніше трактувалося у пострадянському просторі, чи збільшення значимості міст та міського способу життя, - як це висвітлювалося у країнах «далекого зарубіжжя».

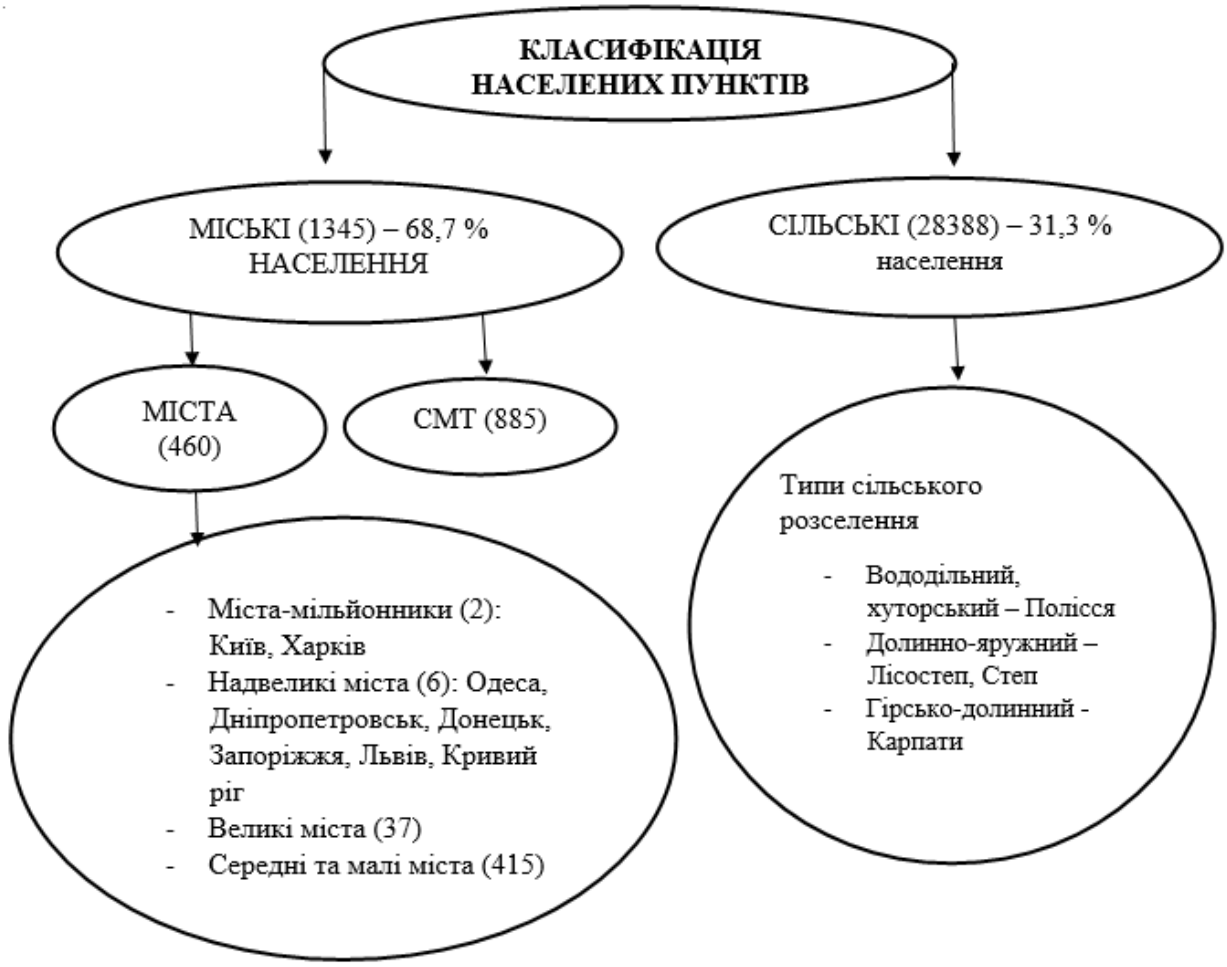

Рис. 3.6 Класифікація населених пунктів в Україні

Тепер це поняття частіше визначається як багатогранний соціально-економічний процес, який має значний вплив на суспільні відносини, збільшення площ урбанізованих ландшафтів; зростання функцій міст у системах розселення (адміністративних, інноваційних, комунікативних),

розвиток взаємопов’язаних форм міського розселення – агломерацій, метрополій та інших урбанізованих територій (класифікація населених пунктів України представлена на рис. 3.6). Урбанізація також розглядається в контексті виникнення проблем територіального розвитку пов’язаних з надмірними природно техногенними навантаженнями та необхідністю їх вирішення з застосуванням певних механізмів державного регулювання. Зазначене значною мірою актуалізує необхідність ретельного, широко аспектного аналізу порушеної проблематики. Одним із напрямів такого дослідження має стати дослідження шляхів формування нових підходів до реалізації екологічних аспектів державної політики розвитку високоурбанізованих територій.

Аналіз статистичних даних дозволяє відмітити стійку тенденцію зростання ролі високоурбанізованих територій, міст та агломерацій у загальних процесах розбудови економіки країни, дає змогу переконатися в актуальності дослідження цих тенденцій та необхідності ефективного управління ними. Водночас основні засади державної політики розвитку мають полягати як у створенні належних умов для розвитку пріоритетних сфер функціонування високоурбанізованих територій, формуванні сприятливого внутрішнього і зовнішнього середовища, так і у обґрунтуванні екологічних підходів та визначенні механізмів реалізації стимулюючих заходів для збереження природної та культурної складової, в тому числі пам'яток національного значення, в складі зазначених територій.

Значні ускладнення в устрої високоурбанізованих територій, наявність в них агломерацій та мегаполісів, роблять такі території все більш вразливими з екологічної точки зору та вимагають якісно нових підходів до розуміння їх місця в загальноцивілізаційних процесах, принципів організації їх життєдіяльності як складноструктурованих соціально-економічних систем, формування державної політики щодо їх розвитку з врахуванням сучасних методологічних підходів до питань охорони природного середовища, теорій

регіонального і просторового розвитку з максимальним рівнем збереження автентичності територій.

Як свідчить практика, охорона природного середовища, як ні одна з галузей, вимагає добре обміркованого та чіткого правового регулювання з боку держави. А одним з основних завдань державної політики розвитку є покращання нормативної бази з охорони навколишнього природного середовища, регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, що дали б змогу забезпечувати екологічну безпеку.

Одна із найважливіших проблем сьогодення є постійне зростання твердих побутових відходів. Якщо, ще декілька років тому така проблема була притаманна в основному містам, то на тепер, вона набуває все більшої гостроти і у сільських місцевостях. Зокрема, виникає внаслідок наявності значної кількості товарів спожитку в пластикових упаковках штучного походження. Разом з тим, відсутність системи збору, утилізації таких твердих побутових відходів призвела до виникнення стихійних смітників, особливо на територіях рекреаційного призначення. Як показують дослідження багатьох вчених, основним способом видалення твердих побутових відходів у містах є їх захоронення на міському сміттєзвалищі, що не відповідає санітарно-екологічним вимогам. Щороку тут накопичується величезні купи побутових відходів, середньо річний обсяг видалення яких із сміттєзвалища в середньому складає близько 1,0 тис. тон, загальний обсяг видалених відходів – 700,0 тис. т.

Кількість відходів у розрахунку на одного жителя міста становить в середньому приблизно 0,75-0,8 $м^3$, що є в межах норми (1,08 $м^3$). Серед відходів значну частку займають скло, папір, пластик, які необхідно використати як вторинну сировину. Відповідно, місто потребує ефективної системи збору та сортування окремих видів відходів [178; 274]. Провівши ідентифікацію екологічних проблем на основі аналізу динаміки змін низки

екологічних показників, можна встановити до цільність здійснення оцінки екологічної сфери за вибраними показниками.

Враховуючи типовість проблем малих міст, їх екологічний стан можна описати на основі аналізу динаміки змін, зокрема стану атмосферного повітря, показник стану ґрунтового покриву, показник забруднення поверхневих вод, показник якісного стану питної води та показник поводження з відходами. Як зазначалось вище, даний набір показників може змінюватись відповідно до особливостей міського середовища, яке буде досліджуватись. дослідивши динаміку змін екологічних базових індикаторів міста та агрегованих показників, можна встановити основні напрямки розвитку екологічної підсистеми міста, безпечність проживання населення та виявити основні пріоритетні напрямки дії.

Втім на сьогодні ніяк не менше значення для держави, а особливо при формуванні державної політики розвитку щодо забезпечення екологічної безпеки є запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною, яка вимагає окремого дослідження в процесі формування державної політики певного спрямування.

Для кращого розуміння природи сучасних викликів, при розробці нових підходів до формування державної політики розвитку, з питань екологічного спрямування, необхідно ураховувати особливості територій, які визначаються поняттям - біогеоценоз. Цей термін слід сприймати, не тільки як ділянку земної поверхні, що характеризується певними фізико-географічними умовами (характером мікроклімату, рельєфу, геологічної будови ґрунту та водного режиму), а й розглядати його (разом з біоценозом - угрупованням рослинних і тваринних організмів), як структурну частиною ландшафту. За визначенням В. М. Сукачова, який ввів у науку цей термін, всі

складові біогеоценозу створюють єдиний історично сформований природний комплекс, що постійно змінюється внаслідок взаємодії компонентів біогеоценозу між собою, з атмосферою та іншими факторами середовища. Межі окремих біогеоценозів найчастіше визначаються рослинними угрупованнями – фітоценозами, які найкраще відображають зміни в кожному конкретному природному комплексі, який піддається антропогенному навантаженню та як результат людської життєдіяльності, відповідає певними напрямкам державної політики.

Нажаль, часто пріоритетами державної політики багатьох країн були спроби не адаптувати людину у природне середовище, а протиставляти її умовам довкілля. Але історія свідчить, що в протиборстві людини і природи завжди програвала людина. Це відбувається не тому, що людському генієві не дано подужати сили природи, а тому, що всі останні людські «перемоги» над природою завжди оберталися проти людини. Не зважаючи на позицію К. Маркса і Ф. Енгельса, які говорили більше про взаємини, а не про «війну» суспільства і природи [123], їх «послідовники» завжди вибудовували державну політику, як «наступ» на природу, мобілізуючи всі сили державного апарату на боротьбу з нею. Розроблена К. Марксом концепція єдності людини і природи [90], враховувала вплив людини на природу і вплив природи на людину, утворюючи відповідну взаємодію.

Особливість такої взаємодії трактується не як однобічний тиск або статичний ідеальний стан, а як двосторонній процес взаємовпливу. Розділяючи поняття «природа» і «природне середовище», акцентуючи на глобальності першого, коректно говорити швидше про проникнення людини в природне середовище або про її урбодію. Хоча такий підхід дещо протирічить ідеям Н.А. Бердяєва, В.С. Соловьева [22] і інших відомих філософів, що стверджують, що людина – це складова частина природи і їх необхідно розглядати в єдності враховуючи, що обидва «компоненти» - людина і довкілля, явища динамічні і їх параметри мають мінливий характер.

Досліджуючи такі «компоненти», можна споглядати певний дуалізм: людину в розумінні представника держави – чиновника – провідника державної політики певного напрямку. Така людина прийняттям відповідних рішень, згідно з компетенцією та відповідно до теоретичною доктрини та теорії ухвалення рішень К. Лінча, (розглядаючи урбанізовану територію, як специфічний просторовий феномен), будучи продуцентом певного впливу, що здатний змінити параметри довкілля та погіршити його експлуатаційні можливості впливає на природне оточення в процесі здійснення своїх повноважень (державної служби). В той же час людина – громадянин (обиватель), як споживач та користувач певних параметрів довкілля, теж має подібні можливості але вже суто в процесі експлуатування середовища для задоволення своїх потреб.

Імплементувати людину в таке середовище не піддавши останнє ризикам, можливо лише ретельно вивчивши відповідні дані і не виявивши небезпечних передумов до негативних наслідків від їх взаємного впливу. Виходячи з основних засад управління територіальним розвитком [59], можна припустити, що держави як «урборегуляторні органи», створені (уповноважені) відповідними співтовариствами людей на певних територіях, по суті самі є провідниками і продуцентами урбаністичної дії, що не повинно їм заважати виконувати редистрибутивну функцію – блокувати негативні тенденції запобігаючи тотальній експлуатації довкілля і утримувати себе (державу) від переходу «межі неповернення». Характерно, що генезис різних шляхів розвитку людства, пов'язаний з першими антропогенними навантаженнями на довкілля при освоєнні екваторіально-тропіко-субтропічної зони Земної кулі і при льодовикової територій [209]. Науково доведено, що ще сорок тисяч років тому, довкілля почало негативно реагувати на безмірну людську діяльність і карати людину за її примітивну (недержавну) організацію.

Відсутність елементарних зародків державних засад можна розглянути на прикладі загінних мисливців відкритих просторів при льодовикової смуги. Можна побачити, що при великій кількості об'єктів полювання, ці угрупування первісних людей, не маючи розуміння єдності суспільних та природних аспектів, не мали необхідності удосконалюватися і деградували як тип раньопервісного суспільства, що сталося після варварського винищування стадних тварин і викликало вже в той час екологічну катастрофу. На відміну від зазначених груп, мисливці і збирачі переважно закритих ландшафтів Середньоземноморсько-передньоазіатського регіону, були вимушені, виходячи з умов полювання малими групами на невеликих тварин, удосконалювати знаряддя і способи полювання, що дозволило їм не порушувати екологічну рівновагу і розвиваючись надалі трансформуватися в досконаліші форми суспільства та початкові державні утворення.

Відкриття явища полілінійності, яке у відмінності від марксистського формаційного підходу, (що передбачає синхронний розвиток всіх цивілізацій винятково шляхом від дикунства до комунізму), говорить про унікальність історичного розвитку кожної цивілізації. Вивчивши особливості цивілізаційних напрямків розвитку на різних етапах можна побачити, що відсутність належного «регулятора вжитку», як прообразу державної функції, в більшості випадків приводила не тільки до руйнування середовища, як «джерела благ» - а й до деградації самого «споживача благ» [209]. Не дивлячись на кризові явища, що посилюються, наше суспільство, як і раніше залишається суспільством споживання, яке нажаль, не маючи адекватного державного впливу за відсутності певного напрямку державної політики, «самоудосконалюється» шляхом збільшення споживання. Це може бути безпосередньо пов'язане з навантаженням на природне середовище - будь це виміряний метричним способом певний об’єм піску із звичайного кар'єру або складно обраховані промислові викиди чи інші природно-техногенні навантаження.

У глобальному масштабі, такий стан ставить під сумнів здатність держав з достатньою відповідальністю здійснювати управління територіальним розвитком і реагувати на сучасні виклики пов'язані з еволюцією населених територій, рівнем їх урбанізації та приймати адекватні заходи, що дозволять не тільки зберігати екосистеми але й місце існування людини, в їх складі, в цілому.

Виходячи з цього можна говорити про те, що існуючі на сьогодні структури пов'язані з квотуванням викидів в атмосферу - дотриманням процедур «Кіотського протоколу», вже не досить ефективні і вимагають в даному напрямку відповідних інновацій та удосконалення державної політики даного спрямування. В результаті вивчення указаної тематики приходимо до висновку, про необхідність розгляду питання щодо створення наднаціональних органів, об'єднаних «місією збереження Землі», які б мали безпрецедентне право моніторингу природного довкілля, а також і «дозвільного санкціонування». Виходячи з цього, доцільно запропонувати введення до наукового вжитку більш загального та об'ємного поняття «дозволених урбонавантажень», яке пропонується до використання замість вживаного зараз, терміну вузького напряму – «квотування шкідливих викидів».

Для цього пропонуються більш активно вживати запропоновані раніше автором у вжиток наступні поняття:

- «урбодія» - цілеспрямована дія системного характеру на природне середовище з метою зміни якісних характеристик певної території в процесі урбанізації.
- «прийнятне урбонавантаження» - допустимі параметри, що дозволяють території акумулювати на собі результати урбодії, без ризику втрати природної рівноваги екосистем та здатності до самовідновлення.
- «урбомежа» - максимальна здатність території протистояти деградації.

Втім, не можем в нашому дослідженні не брати до уваги той факт, що переважна більшість техногенно навантажених міст в Україні, це – промислові урбосистеми. Ці території в повному обсязі відчувають на собі як загальний хід реформування державних установ, що здійснюють контроль у галузі охорони довкілля так і розширення заходів із децентралізації влади [198]. Зокрема, з точки зору питань оцінювання якості атмосферного повітря та контролю за його станом тимчасовий вплив означеної реформаторської діяльності виявляється у приведенні функцій міського (муніципального) управління до загально прийнятих у Європейському союзі, де переважна більшість питань життєдіяльності громади в межах муніципалітету (в адміністративних межах урбосистеми, в межах повноважень міської виконавчої влади, так як в України законодавчо не затверджено офіційне використання поняття муніципалітет), у тому числі, питання збереження довкілля є безпосереднім завданням місцевої влади. Отже муніципальна влада в Україні, на сьогодні, з одного боку має самостійно розв'язувати увесь комплекс питань громади, а з іншого – інституціонально не має відповідних повноважень, а також, практичного інструментарію для забезпечення повноти виконання власних завдань. Між тим у більшості міст та регіонів України спостерігається суттєве погіршення технічного стану основних фондів комунальних підприємств, погіршення якості послуг з одночасним підвищенням їхньої вартості, що веде до появлення складних проблем техногенного та соціального характеру, оскільки відсутнім є конкурентний ринок пропозицій комунальних послуг [147].

Причиною такого положення також стало делегування державою повноважень та відповідальності у сфері надання комунальних послуг на місцевий рівень. Місцеві адміністрації виявилися неспроможними забезпечити потреби комунального сектору для виконання поточних функцій спрямованих на громаду. Між тим у світі є приклади для переймання досвіду роботи муніципальної влади щодо впровадження загальних систем

моніторингу, спрямованих на розв'язання усього комплексу проблем громади. Так в Канаді у вересні 2001 року за ініціативою ряду організацій був розпочатий пілотний проект щодо застосування в Канаді системи моніторингу зі спрямуванням на громаду [272]. Основними першочерговими цілями проекту були: – визначити найкращі підходи та практики залучення членів громади до здійснення моніторингу; – побудувати стійку можливість для громади збирати, розповсюджувати та використовувати інформацію щодо навколишнього середовища, що сприятиме сталому розвитку громади та ефективному процесу прийняття рішень; – використовувати інформацію, що отримана в результаті моніторингу, для найкращої розробки та реалізації політики органу місцевої влади. Однією з проблем з якою зітнулися муніципалітети є недостатня ефективність діючої в нашій країні державної системи моніторингу довкілля, у тому числі – екологічного моніторингу якості атмосферного повітря. Основа цієї проблеми полягає у інерції системи законодавчого забезпечення прогресуючої системи реформування. Так в Положенні про державний моніторинг навколишнього природного середовища [218] структури органів місцевої влади не є суб'єктами державної системи моніторингу, між тим в [138] зазначено, що організація проведення моніторингу атмосферного повітря є функцією міських адміністрацій. Таким чином для розв'язання поточних, оперативних питань щодо стану атмосферного повітря урбосистеми муніципальна влада має координувати діяльність територіальних підрозділів суб'єктів системи державного моніторингу не маючи, між тим, можливості для повністю законодавчо забезпеченого створення власних систем екологічного моніторингу. На нашу думку така ситуація є тимчасовою, адже муніципалітети одержавши повноту влади на місцевому рівні мають одержати також інституціонально забезпечений інструментарій для реалізації власних завдань. При цьому варто зауважити, що розробка інструментарію для виконання завдань, наприклад оцінювання якості атмосферного повітря,

на сьогодні не має теоретичного базису, адже законодавчо закріплене поняття муніципальний моніторинг довкілля в Україні відсутнє. Варто також зазначити, що системою стаціонарних спостережень за станом атмосферного повітря в нашій країні забезпечено 39 міст з 460 [82]. Досвід розвитку регіональних програм розвитку мережі спостережень за станом забруднення атмосферного повітря на прикладі Донецької області, що розпочата у 2016 році дозволяє визначити вартість одного сучасного автоматизованого модульного комплексу стаціонарних спостережень за станом атмосферного повітря на рівні близько 3 млн. грн. Звичайно, для більшості міст, що не є адміністративними центрами такі фінансові витрати є непосильними, особливо, враховуючи, що таких постів має буди декілька для повноти забезпечення інформацією. При цьому стаціонарна система спостережень за діючих сьогодні регламентів не здатна забезпечити громаду оперативною інформацією, лише режимною. Дослідження, проведені на прикладі урбосистеми міста Кременчука [21] показали не достатню ефективність роботи мережі стаціонарних спостережень за станом забруднення атмосферного повітря саме у частині неможливості прийняття організаційних та формування управлінських рішень на підставі даних моніторингу. В таких умовах для багатьох техногенно навантажених міст, або об’єднаних громад дієвим інструментом моніторингу якості атмосферного повітря можуть бути пересувні лабораторні комплекси. Таким чином, дієвим інструментом є розробка теоретичного базису для створення муніципальних систем моніторингу якості атмосферного повітря з використанням пересувних лабораторних комплексів.

Але, згідно з Положенням про державний моніторинг навколишнього природного середовища [218], основними завданнями суб'єктів системи моніторингу мають бути: – довгострокові систематичні спостереження за станом довкілля; – аналіз екологічного стану довкілля та прогнозування його змін; – інформаційно-аналітична підтримка прийняття рішень у галузі

охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки; – інформаційне обслуговування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також забезпечення екологічною інформацією населення країни і міжнародних організацій. Недосконаліть існуючої системи державного екологічного моніторингу атмосферного повітря на рівні урбосистеми у розрізі причин, наслідків та шляхів удосконалення розглянуто в [58].

Виходячи з викладеного, в таких умовах тимчасовим заходом, спрямованим на забезпечення рівня відповідальності місцевої влади перед громадою в частині оцінювання якості стану довкілля є організація системи екологічного моніторингу за допомогою пересувних муніципальних екологічних лабораторій. Проте реалізація такого рішення ускладняється недосконалістю методологічної бази організації роботи у частині розробки програм спостереження, які б дозволили реалізувати увесь спектр моніторингових досліджень. Для проведення порівняльного аналізу завдань державної системи моніторингу та системи моніторингу якості, зокрема атмосферного повітря на муніципальному рівні, доцільно розглянути базові завдання органів місцевого самоврядування в галузі екологічної безпеки. На рівні самоврядування, необхідно, щоб місцева влада виконувала наступне:

– здійснення розробки та погодження нормативно-правових актів - рішень міської ради та виконавчого комітету, з питань охорони довкілля;

– розглядала та відповідно вносила, пропозиції щодо погодження поточних та перспективних планів підприємств, установ та організацій з питань охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів;

– здійснювала просвітницьку діяльність щодо пропаганди екологічних знань, проводила заходи на підвищення екологічної свідомості населення;

– спільно з державними структурами на регіональному рівні сприяла впровадженню екологічного моніторингу;

– відповідала за організацією та оперативне управління екологічною ситуацією з використанням економічних та правових механізмів впливу;

– взаємодіє з державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів, виконавчими органами міської ради, а також підприємствами, організаціями всіх форм власності, засобами масової інформації. Більш конкретизовано основними завданням муніципальних органів контролю якості урбанізованих екосистем має бути:

– координація дій з питань захисту екосистем між громадою та об’єктами, що утворюють передумови екологічних ризиків;

– стратегічне, довгострокове та короткострокове планування заходів, спрямованих на забезпечення належної якості екосистем;

– невідкладне реагування на негативні зміни стану атмосферного повітря;

– відповідальність за своєчасну організацію роботи служб оперативного контролю якості довкілля;

– інституціональне забезпечення дії системи прийняття організаційних рішень Аналіз типових завдань місцевої влади щодо оцінювання якості атмосферного повітря вказує по перше на необхідність виконання завдань державної системи моніторингу на рівні муніципалітету, а по друге підтверджує тезис, що виконання усієї повноти завдань, що полягатимуть не лише у координації, але й у прямому управлінні ситуацією потребує створення власних муніципальних систем моніторингу.

Виходячи з вимог діючого на сьогодні Керівництва з контролю за забрудненням атмосфери [248], можна визначити більш чітко відмінності в роботі систем державного та муніципального моніторингу довкілля.

Державна система:

– переважно стаціонарні спостереження;

– загальна доступність обробленої інформації за результатами спостережень;

– отримання інформації щодо стану довкілля з стаціонарних постів;

– можливість забезпечення органів влади та суб’єктів моніторингу даними спостережень;

– забезпечення стратегічного довгострокового прогнозування;

Муніципальна система:

– доцільність мобільного контролю;

– потреба в отриманні результатів разових вимірювань;

– необхідність ситуативного контролю в місцях спостережень;

– перевага у поточному інформуванні громадян;

– необхідність короткострокового прогнозування;

– важливість пріоритету на термінове реагування на запити мешканців чи надзвичайні події.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи викладене в дослідженні та оцінюючи перспективи подальших розробок зазначеного напрямку**,** необхідно відзначити, що в результаті вивчення даної проблематики можна констатувати наступне:

1. Екологічний аспект державної політики розвитку урбанізованих територій, як державний дуалізм – парадокс подвійності завдань, що вирішуються за допомогою різно векторних зусиль, які ведуть до однієї мети. Держава з одного боку повинна мінімізувати негативний вплив на природне середовище, щоб в деякій мірі призупинити негативні зміни довкілля, а з іншого боку максимально підготувати людину до виживання в умовах нею (людиною) вже зміненого природного середовища.

2. Сучасний стан урбанізованого середовища при корегуванні концепцій і методологічних засад державної політики розвитку урбанізовані

територій, посилено концентрує антропогенне навантаження та значно підсилює природно-техногенні ризики для населення, а при розробці прогнозних стратегічних сценаріїв подальших взаємодій реалізується в системі «людина – природа».

3. Зважаючи на узагальнені вимоги до структури та функціональних елементів системи моніторингу довкілля, можна допустити, що у структурі муніципальної системи моніторингу якості оточуючого середовища мають бути представлені елементи, які відображають діяльність усіх суб'єктів системи спостережень з їх візуалізацією за допомогою інформаційно-аналітичної системи.

4. Беручи до уваги необхідність виконання завдань реагування на запити представників громади та забезпечення дієвого контролю в галузі захисту довкілля, система якістю повинна мати структурні елементи, які відображають діяльність служб оперативного контролю за організацією спостережень та формування організаційно-управлінських рішень.

5. Враховуючи недосконалість законодавства розробка управлінських рішень в системі муніципального моніторингу на сьогодні, незважаючи на напрям децентралізації, не є можливою, і прийняття організаційних рішень та доведення їх до представників громади має здійснюватись спільно з відповідними структурами державного рівня

6. Забезпечення якісного моніторингу екосистем, є вихідною умовою для покращення інституціонального забезпечення прийняття саме тих управлінських рішень, які будуть оперативним вирішенням посталих викликів та зможуть дієво забезпечувати підвищення якості урбанізованих територій та відповідно рівня життєдіяльності громадян.

Основні результати дослідження третього розділу дисертації висвітлено у монографії [149], наукових статтях у фахових виданнях [112;117;], апробовано на конференціях [124;130;134].

РОЗДІЛ 4
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

4.1. З'ясування вихідних умов виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру

Безпечний розвиток урбанізованих територій та зростання добробуту населення неможливі без вирішення питань безпеки життєдіяльності людини, її захисту від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, пожеж та небезпечних подій іншого характеру.

У процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яке почало здійснюватися з 2015 р. в межах децентралізації, основні повноваження, що дають змогу організації заходів безпеки населення, передано на найближчий до населення, базовий рівень влади – територіальним громадам, тобто їх органам місцевого самоврядування. Саме на рівні міських, селищних та сільських громад організовуються та реалізуються основні заходи захисту населення і територій. Таким чином, кожна громада з моменту утворення має навчитися чітко планувати та дієво організовувати безпеку громади, захист населення і територій від ймовірних надзвичайних ситуацій.

Втім координація цих повноважень вимагає розроблення заходів державної політики відповідного спрямування та забезпечення її реалізації на районному, регіональному та центральному рівні.

Причиною та передумовами утворення таких ризиків часто бувають недоліки та ускладнення в господарській діяльності (енергетика, комунальне господарство, агропромисловий та будівельний комплекс), природні аномалії та надзвичайні ситуації гідрометеорологічного характеру, які найбільш ймовірно виникають не в результаті останніх подій людської

життєдіяльності, але в більшості випадків як результат багаторічної людської недбалості та бездумного експлуатування природного середовища, що потім виливається в те, що сьогодні прийнято називати кліматичними змінами. Часто-густо такий небезпечний стан територій є результатом прийняття безвідповідальних непрофесійних управлінських рішень (можливо і не одного покоління державних службовців).

Щодо надзвичайних ситуацій гідрометеорологічного характеру, то вони в більшості випадків можуть спостерігатися внаслідок:

- окремих або обопільних дій (комплексної дії): сильного дощу у поєднанні з вітром;
- локальних злив, коли через утворення надлишкового місцевого поверхневого стоку не виключені підтоплення низинних територій та окремих об'єктів (особливо при незадовільній роботі систем водовідведення - ексфільтрація стічних вод та інфільтрація систем водовідведення), що в результаті під'йому ґрунтових вод створює невідповідність проєктних умов фактичному стану роботи фундаментів, що створює ризики втрати несучої спроможності будівель та споруд та як результат.
- загроз атмосферної енергії – ураження блискавкою людей або будівель під час гроз та інші загрози;
- надзвичайно пожежна небезпека в природних екологічних системах, що є одним з можливих чинників виникнення лісових або степових пожеж, які можуть спричинити тяжкі наслідки.

Що ж повинно бути вихідними умовами до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, тобто який стан передує виникненню аварійних ситуацій взагалі. В більшості випадків це:

- співпадіння багатьох факторів природного та техногенного характеру;

- вичерпали свій ресурс якісні характеристики тих чи інших матеріалів, що й вплинуло на стійкість конструкцій, викликало обвали та утворило небезпеки для людей;

- допущено порушення правил охорони праці чи виконання будівельних або інших робіт,

- виробництво продукції здійснюється з порушенням технології;

- експлуатування машин та механізмів відбувається з порушенням правил експлуатування та всупереч технічним регламентам;

- порушення правил дорожнього руху;

- будівництво здійснюється без позитивного звіту відповідної експертизи;

- виконання будівельних робіт здійснюється за робочим проєктом, який не пройшов відповідну експертизу, чи виконаний з порушенням чинних норм та правил.

Основна частина урбанізованих територій країни, це території населених пунктів де і відбуваються більшість процесів пов'язаних з життєдіяльністю населення. Від якісної планувальної та структурної організації громадського простору, багато в чому залежать безпечність територій та спокій громад. Але можна також стверджувати, що від повноти забезпечення населення послугами й залежить ставлення людей до влади та до її інституцій. Саме через те, що бачать громадяни з вікон своїх осель, від того який настрій їх сімей, від віри в можливості вирішувати посталі проблеми та від можливості впливати на фактори які їх породжують, від розуміння необхідності збереження об'єктів культурної спадщини та довкілля, збереження їх від техногенних і природних загроз, залежить активність громадян та їх бажання відчувати себе частиною громади та співпрацювати з місцевою владою.

Одною з причин, що обмежують розвиток територіальних громад та утворюють передумови до виникнення надзвичайних ситуацій, як низових складових місцевого самоврядування є наявність різних позицій щодо сприйняття місцевої влади (громади) та держави (державного регулювання), їх ролі у розвитку відповідних територій. Наявність різних підходів, як до

розуміння понять «держава» та «громада» так і до бачення їх функцій в процесі розвитку не дають формувати повну структуру місцевих ресурсів та відповідно ефективно і раціонально використовувати ресурсну базу даних територій. Особливо актуально це для малих історичних міст де основним ресурсом можуть бути пам'ятки національного значення, якими згідно чинного законодавства опікується держава і найбільші протиріччя виникають в процесі передачі таких пам'яток на утримання територіальних громад.

Одним з основних напрямів зазначених досліджень є розробка шляхів законодавчого закріплення мотивацій громад до збереження традиційного характеру середовища та унеможливлення створення передумов до утворення техногенних та природних катаклізмів. Особливо це важливо для історичних населених місць і в першу чергу урбанізованих територій країни де знаходяться пам'ятки архітектури національного значення. Для цього необхідно дослідження чинної законодавчої бази та державних механізмів для підготовки пропозицій стосовно реалізації наявного історичного та природного наповнення територій, як основного ресурсу їх розвитку.

На сьогодні не існує привабливого, для інвестора чи місцевих громад, шляху вирішення питань збереження пам'яток історії та архітектури, на сам перед національного значення, як найбільш значущих. Нажаль, з плином часу, не пристосовані до подальшого існування пам'ятки пришвидшено руйнуються, і це є одною з найбільших проблем. Враховуючи, що такі об'єкти є національним надбанням, дуже важливо знайти рішення щодо них на законодавчому рівні.

Вкрай важливо досліджувати шляхи мотивування потенційних інвесторів, органів місцевої влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку територіальних громад щодо відпрацювання досконалого механізму захисту традиційного характеру середовища історичних населених місць країни, як основного ресурсу їх розвитку. Згадуючи про позитивні зміни в законодавстві [281], привабливі новації щодо інвестування, держава

не часто згадує про органи влади на рівні громад, про їх права та проблеми розвитку підпорядкованих їм територій. Особливо важливо коли це стосується історичних територій малих населених пунктів [239], що дуже обмежені в своїх ресурсах.

Питання, чи має громада окрему, відмінну від держави владу? Чи є вона, і настільки, незалежною від держави публічно-правною корпорацією чи міцно включеною в державний організм і виконує тільки функції органу держави [244], вже давно досліджується науковцями? Аналіз природи територіальної громади, як первинного суб'єкта – говорить її історичну першість. А. Токвілєм та його послідовниками науково обґрунтували теорію вільної громади, яка вказує на природність прав громади. Симпатики цієї теорії (Н. Гербер, А. Токвіль, О. Лабанд, та ін.) вважали, що поряд з трьома загальновизнаними конституційними гілками влади (законодавчою, виконавчою та судовою) повинна бути визначена й четверта – громадська. Громада має право на самостійне і незалежне від центральної влади існування за своєю природою, зокрема держава не утворює, а лише визнає її.

В цьому і є реальна альтернатива державній автократії у владних системах, заснованих на принципах децентралізації та самоврядування. Інші дослідники суспільства у своїх роботах розвивали думки про те, що життя суспільства, держави є життя його частин – громад, і тільки розвиток цих частин є джерелом розвитку цілого, тобто громади. Щодо прогресу, який на думку цих дослідників, полягає в диференціації життя цілого, в уособленні функцій, у самобутньому вдосконаленні кожної окремої частини. Провінціям (як частинам цілого) має бути надана якомога більша автономія: це дасть їм змогу вирішувати виключно «місцеві питання», що забезпечить їх розвиток і утворювати позитив для розвитку всієї держави (цілого). Без розвитку місцевого життя і самодіяльності неможливий вільний позитивний розвиток суспільства [244]. Але у випадку з малими історичними містами, з наявними на їх територіях пам'ятками архітектури національного значеннями ця теорія

не вкладається в поняття «місцеві питання» та викликає дискусію: чи є пам'ятки архітектури національного значення – місцевими проблемами? Чи має право держава (як сукупність громад) питання національного значення перекладати на місцевий рівень (на одну з громад)?

Але в той же час відповідно до положень господарської (громадсько-господарської) теорії як «послідовниці» попередньої теорії органи місцевого самоврядування не є державними і мають виняткове право на задоволення потреб громади у всіх сферах крім політичної та оборонної. Тобто більшість аспектів економічного, соціально, культурного життя, в тому числі і частину питань, які утворюють підґрунтя для створення загроз техногенного та природного характеру, громади можуть вирішувати самостійно, не заважаючи веденню справ, які мають державний характер. (але узгоджуючи свої дії з службами державного нагляду певного спрямування). Автори цієї теорії (О. Гірке, Р. Моль, О. Васильчиков) зробили акцент на змісті комунальної діяльності. Теорія базується на тому, що територіальний колектив є елементом, насамперед, громадянського суспільства, і держава не втручається у місцеві справи: вони вирішуються самими територіальними громадами.

Зазначені теорії набули свого узагальнення і розвитку у громадівській теорії місцевого самоврядування, яка вбачала сутність самоврядування у наданні місцевій спільноті можливості самій реалізовувати свої громадські інтереси та зберігала за урядовими органами відання тільки державними справами. Таким чином зберігається конфлікт інтересів – протиставлення територіальної громади – державі, громадських інтересів – політичним, вимагаючи, щоб суспільство та держава дбали про свої власні інтереси. У такому протиставленні полягала основа повної самостійності органів самоврядування [244].

Всупереч такої теорії можна стверджувати, що наявність так званих «природних прав громади» говорить не стільки про автономію, скільки про

певний «суверенітет» територіальної громади та її органів, що є шкідливим та небезпечним для унітарної держави [354], та може бути передумовою утворення елементів, так званого сепаратизму територій, суть якого не обмежується збереженням довкілля та протидіями техногенним загрозам, а може пропагандувати самостійність прийняття нормативних актів, які б суперечили унітарним принципам держави.

Відійшовши від теоретичної частини дослідження до практичних аспектів суспільних та державних відносин, які говорять про досить виражену наявність протиріч, необхідно відзначити, що на сьогодні одним з заходів, які мають бути терміново розроблені є удосконалення механізму передачі громадам (у комунальну власність) пам'яток архітектури національного значення. Не зважаючи на те, що на сьогодні в Україні законодавча база щодо захисту традиційного характеру середовища населених місць країни, і в першу чергу щодо збереження пам'яток архітектури та історії національного значення, напрацьована досить повно, питання передачі пам'яток національного значення не достатньо відпрацьоване.

На часі термінова інвентаризація наявного стану цих об'єктів та розробка заходів по їх збереженню чи оптимізації їх використання. Нажаль не часто постає питання збереження культурного ресурсу оточуючого нас середовища, його традиційного характеру з архітектурним та історичними наповненням, що мало б бути одним з державних пріоритетів. Від ігнорування з боку держави цього питання, воно не втрачає своєї гостроти, а тільки набирає особливої актуальності. В найбільш урбанізованих територіях, де питання збереження довкілля та культурної спадщини вимагає більш відповідального підходу і повинна розглядатися як державний ресурс, а за умов передачі об'єктів культурної спадщини на місцевий рівень – громадам, на землях яких вони розташовані, відповідно як суспільний ресурс та мати відповідне нормативне забезпечення.

Нажаль, на прикладі пам’ятки архітектури національного значення «Палац заміської садиби», що знаходиться в м. Люботині Харківської області, де Харківська обласна рада разом з Люботинською міською радою, за підтримки облдержадміністрації, намагалися спільно рятувати цю пам’ятку через Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), можна побачити всі недоліки системи державного регулювання щодо розвитку територіальних громад малих історичних міст.

Збереження та пристосування пам’ятки архітектури національного значення «Палац заміської садиби», яка є однією з 4 пам’яток національного значення, що входять до «Комплексу споруд заміської садиби» (князів Святополк-Мирських), розташованого по вул. Хижного, №16/19 в м. Люботині, який належить до обласної комунальної власності - та улаштування під’їзду до м. Люботина з боку автодороги Харків – Красноград – Перещепине, дало б поштовх для економічного і культурного розвитку не тільки громади м. Люботина та депресивної на сьогодні, частини міста, але й за умови реалізації підготовлених виконкомом проектів до ДФРР, і регіону в цілому. Це питання - є однією з болючих проблем, яку нажаль вже багато років не вдається вирішити і виконком Люботинської міської ради з розумінням підходить до справедливих нарікань громади стосовно не вжиття, дієвих заходів щодо збереження пам’ятки культурної спадщини, що знаходиться в неналежному стані та утворює передумови до аварійних та нещасних випадків.

Люботинською міською радою неодноразово піднімалися питання щодо збереження та пристосування зазначених пам’яток та комплексного вирішення питання розвитку м. Люботина, зокрема Гиївки, де на відстані півтора кілометри від швидкісної автодороги розташована зазначена пам’ятка. За останні роки руйнація пам’ятки посилилась (зафіксовано навмисні підпали, які викликали пожежу), це активізувало наші зусилля на місцевому рівні, про що свідчать численні звернення до державних органів та

їх структурних підрозділів, як виконкому Люботинської міської ради, так і громадських організацій та окремих громадян. Виходячи з того, що для залучення інвесторів чи отримання державного фінансування на збереження пам'яток, необхідно привести у належний стан містобудівну документацію, за рахунок бюджету м. Люботина, розроблено картографічну основу міста, історико-архітектурний опорний план, розроблено генеральний план (зараз в процесі погодження та доопрацювання) і план зонування міста в межах Люботинської міської ради, що є одними з головних вимог містобудівного законодавства.

Розуміючи, що ні Обласний комунальний заклад ЛСШІ І-ІІІ ступ. «Дивосвіт», який є балансоутримувачемі пам'ятки, де вісім років вже не проводиться навчальний процес, ні АТ «Колос», що придбало прибудову до зазначеної пам'ятки і на яке при відчуженні майна табору «Надія» (що знаходиться поруч із пам'яткою) покладались чіткі зобов'язання щодо забезпечення передбаченого пам'яткоохоронним законодавством, не вживаються заходи по збереженню пам'ятки, виконком Люботинської міської ради ініціював ряд заходів. Починаючи з 2015 р., виконком намагається через проекти ДФРР отримати можливість державного фінансування робіт по збереженню та пристосуванню зазначеної пам'ятки, а також по улаштуванню виїзду з міста на швидкісну автодорогу, що звичайно відкрило б для громади Люботина значні перспективи, як забезпечення безпечного транспортного зв'язку, так туристично-рекреаційного розвитку міста.

Але нажаль, у наступному році, наші проекти, які пройшовши попередній відбір та оцінку і перемогли на регіональному ріні, незважаючи на формальну підтримку відповідальних структур, як облдержадміністрації так і обласної ради (гарантійний лист на співфінансування розробки ПКД був наданий головою обласної ради та Люботинським міським головою), були відхилені Мінрегіоном України.

В наступному було підготовлено інші перепрацьовані проекти ДФРР: «Туристично-рекреаційний кластер, як напрям державної політики щодо розвитку малих історичних міст (на прикладі м. Люботина), підготовлений виконкомом Люботинської міської ради, до якого зокрема увійшли завдання №11 «Реставрація пам'ятки архітектури національного значення (рег. №200030/2-Н) - Палац заміської садиби в м. Люботині по вул. Хижного, 16/19 з пристосуванням під суспільно-культурний центр патріотичного виховання молоді та реабілітації учасників АТО». (Розробка ПКД передбачалась за рахунок місцевих бюджетів) та завдання №13 «Реалізація будівельного проекту «Під'їзної дороги до м. Люботина з боку автомобільної дороги Харків – Красноград – Перещепине» у Харківській області. (Розробка ПКД передбачалась за рахунок місцевих бюджетів), – було відхилено ще на рівні регіональної комісії ДФРР. Формальний привід для відхилення цілком зрозумілий – відсутність затвердженої ПКД (яку планувалось розробити за рахунок обласного бюджету виходячи з належності об'єкта та не можливість державного фінансування через те, що зазначений об'єкт (Палац), не знаходиться у власності громади м. Люботина.

Але, без чіткого розуміння питань збереження, пристосування і подальшої експлуатації пам'ятки, прийняти її у власність Люботинської громади, враховуючи значний об'єм будівельних робіт та відповідну процедуру, зважаючи на статус пам'ятки, зокрема без відповідної державної фінансової підтримки та аналогічної підтримки на обласному рівні, виходячи в тому числі, з належності об'єкта, - громада не вбачає за можливе.

На сьогодні в громаді, як і раніше існує нерозуміння, чому вирішення питання збереження пам'ятки національного значення, яка, крім того ще знаходиться у спільній власності територіальних громад області та на балансі обласного комунального підприємства не зініціюється з обласного рівня з пропонуванням механізму. Це б забезпечило б територіальній громаді м. Люботина її утримувати. За відсутності конструктивних пропозицій громада

вбачає, як бажання перекласти на її плечі вирішення питань державного значення. Втім, зважаючи на посилення руйнації пам'ятки, нагальне вирішення питання місцева влада бачить в першу чергу в виділенні з обласного бюджету коштів на розробку ПКД по відновленню та пристосуванню пам'ятки та на розробку ПКД по улаштуванню виїзду на автодорогу Харків-Красноград-Перещепине, що значно підвищить доступність до пам'ятки.

Нажаль, Бюджетний кодекс України не дає можливості фінансування таких об'єктів з різних бюджетів, що не дає змоги, спільного (з обласного бюджету та бюджету м. Люботина) на початковому етапі утримання, збереження та пристосування зазначеної пам'ятки – Палацу. На цьому прикладі зрозуміло, що виконання запропонованих громадою м. Люботина заходів дало б змогу забезпечити, крім збереження та пристосування зазначеної пам'ятки, значні перспективи розвитку депресивної частини міста, можливість забезпечення скороченого та безпечного шляху, до обласного центру, збільшити доступність та надійність під'їзду до міста (під'їзд з боку автодороги Київ-Харків-Довжанський, через складності рельєфу, при погіршенні погодних умов, блокує доступ до міста), як туристично-рекреаційного об'єкта регіонального рівня, в тому числі до зазначеної пам'ятки архітектури національного значення .

Втім, крім проблем збереження пам'яток, що знаходяться у неналежному стані та провокують на утворення небезпек, та забезпечення якісних та безпечних комунікацій це лише частина напрямів що є передумовами до нещасних випадків та інших загроз, що вимагають відповідного реагування на державному рівні.

На сьогодні, на території України зареєстровано більше 22000 об'єктів, які відносяться до категорії потенційно небезпечних об'єктів та 6200 об'єктів підвищеної небезпеки [354]. В число таких об'єктів, входять промислові підприємства, шахти, кар'єри, магістральні газо-, нафто- і продуктопроводи,

гідротехнічні споруди, вузлові залізничні станції, мости, тунелі, накопичувачі та полігони промислових відходів, місця збереження небезпечних речовин та боєприпасів. Вони є особливо небезпечними коли знаходяться на території урбанізованих екосистем. Потенційну небезпеку щодо можливого руйнування, або виникнення масштабних аварій на них, становить абсолютна більшість з цих об'єктів, які створювались у 30-60 роках, тому вони морально застаріли та виробили свій ресурс. Така інформація офіційно указана у щорічній Національній доповіді про стан техногенної та природної безпеки в Україні, яка готується щорічно починаючи з 2004 року. При цьому, у кожного року надається інформація про проблемні питання у сфері цивільного захисту та пропозиції щодо шляхів їх вирішення, але дієвої реалізації ці пропозиції не мають, а проблеми, якщо і вирішуються, то тільки частково, залишаючи їх вирішення на наступні роки.

Досліджуючи та аналізуючи статистичні дані ДСНС (Державної служби з надзвичайних ситуацій) України щодо виникнення надзвичайних ситуацій на території України протягом останніх років можна прослідкувати закономірність до :

1. Незначного, втім зменшення кількості надзвичайних ситуацій та загиблих у них осіб;
2. Збільшення надзвичайних ситуацій в окремі періоди року;
3. Значне збільшення кількості та видів надзвичайних ситуацій природного характеру [281], які залежать від змін клімату на території України.

Останні роки, аномальна спека у літній період, спонукає до значного збільшення кількості пожеж. У окремих районах спека змінюється зливами та шквальним вітром, відбувається знеструмлення і повінь у населених пунктах і територіях. У сукупності, ці явища провокують значне погіршення

санітарно-епідеміологічного стану річок і водоймищ, населених пунктів, у тому числі і м. Києві, та окремих регіонах країни.

Негативні наслідки природних катаклізмів супроводжуються аваріями на об'єктах комунального господарства та діяльності підприємств. Наприклад: у 2012 році скидання одним із заводів Житомирської області своїх стоків з формальдегідом та іншими хімічними елементами у р. Уж фактично призвело до її знищення та загрози отруєння р. Прип'ять і Київського водосховища. Керівництво каналізаційного господарства "Київводоканал" взагалі інформує спільноту про зношену каналізаційну мережу столиці що може стати причиною техногенної аварії міського масштабу. Але тоді постає питання - якщо такий стан з каналізацією та очисними спорудами в столиці, то чого можна очікувати у інших містах, які не мають особливого статусу і з незрівнянно меншими фінансовими можливостями? Виходячи з викладеного можна зробити висновок, що незважаючи на досить утішні статистичні дані МВС, з часом потенційна небезпека щодо виникнення надзвичайних ситуацій , як природного, так і техногенного характеру на території України не зменшується, а навпаки - збільшується. При цьому природні катаклізми, що виникають все частіше, можуть бути каталізатором виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру та збільшення їх негативних наслідків.

Будь-яка країна, якщо існують небезпеки у будь-якій галузі економіки, прагне до того щоб уникнути, або максимально зменшити їхній вплив. І перший крок до цього - створення відповідного законодавчого поля та нормативно-правових відносин у сфері потенційної небезпеки.

Кількісний та якісний аналіз основних законодавчих і нормативно-правових актів науковцями, при проведенні досліджень, показує, що питання у сфері цивільного захисту регламентують до 60 законів України, 38 указів Президента України, 110 постанов Кабінету Міністрів України,15 постанов Верховної Ради України, 13 наказів ДСНС України [211].Законодавчі та

нормативно-правові акти були прийняті без належних наукових концептуальних розробок в даній сфері і відповідних соціально-політичних, економічних і інших експертних оцінок її стану та перспектив розвитку. Їх положення і вимоги не повною мірою відповідають поставленим цілям в забезпеченні правового регулювання суспільних стосунків у сфері цивільного захисту населення від надзвичайних ситуацій природного, техногенного характеру, допускаються дублювання та протиріччя. У правовому полі є недоліки з окремих питань, що мають найважливіше значення у вирішенні покладених завдань, у тому числі повноважень і відповідальності суб'єктів права в різних умовах екстремальної ситуації, а також організації управління і керівництва аварійно-рятувальними та іншими невідкладними роботами в зонах лих та надзвичайних ситуацій.

Важливо загострити увагу на тому, що і саме ДСНС України в законодавчому полі згадується неоднозначно - “спеціальним уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань цивільного захисту”. Створене Указом Президента України 26 липня 1996 року МНС України, яке в подальшому було реорганізовано в ДСНС, на основі Штабу Цивільної оборони України та Міністерства України у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, протягом 12 років знаходиться у стадії постійного реформування його центрального апарату, територіальних органів управління, аварійно-рятувальних служб та аварійно-рятувальних формувань. При цьому мають місце дві протилежні тенденції. Перша тенденція – централізація у ДСНС відповідних повноважень, розвиток нових напрямів, утворення та прийняття зі складу інших міністерств відповідних служб, центрів, формувань. Друга тенденція, протилежна першій - розподіл та підпорядкування аварійно-рятувальних формувань і аварійно-рятувальних служб територіальним органам управління МНС України та зменшення впливу центрального апарату на їх діяльність, фінансування, забезпечення, підготовку кадрів тощо [162].

Здійснення по суті таких протилежних за векторною спрямованістю та цілями організаційних заходів не може сприяти якісному управлінню і взаємодії структурних підрозділів та аварійно-рятувальних формувань, ефективному виконанню ними своїх функціональних завдань. В той же час остаточна структура органів управління, сил та засобів ДСНС і надалі є не визначеною. Тому не можуть і вирішуватись у повному обсязі питання щодо підвищення їх якісних характеристик – кадрового забезпечення, оснащення сучасними зразками пожежно-технічного озброєння та іншої техніки і оснащення, всебічного забезпечення підготовки до дій та дій органів управління і аварійно-рятувальних підрозділів.

При цьому у “Кодексі цивільного захисту” [244] визначено що воно є “головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту…”. Тобто, надані ДСНС України повноваження одночасно передбачають і відповідальність у повному обсязі за стан цивільного захисту держави [140].

Як основні заходи по зменшенню тенденції до винекнення передумов до надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та подолання зазначених проблемних питань необхідно сформувати завдання за такими напрямами та у відповідній послідовності:

1. Здійснити моніторинг законодавчої і нормативно - правової бази у сфері цивільного захисту. Привести її у відповідність до міжнародних стандартів. Для спрощення роботи, зменшити кількість документів що регулюють питання у сфері цивільного захисту.

2. Конкретизувати вимоги, завдання і відповідальність всіх суб’єктів, діяльність яких повинна забезпечувати безпеку у сфері цивільного захисту. Створити просту, зрозумілу структуру органів управління на всіх рівнях, з чітким розподілом повноважень і відповідальності, не допускаючи дублювання функцій.

3. Існуючу структуру сил та засобів цивільного захисту, шляхом реформування, привести у чітку відповідність до визначених законодавством завдань.

4. Зв’язати між собою питання щодо раціональної чисельності особового складу, замовлення, підготовки та ротації кадрів, повного виконання зобов’язань щодо соціального захисту особового складу.

5. Здійснити технічне переоснащення органів управління та підрозділів, виходячи з фактичних потреб на містах.

6. Розвиток територій та інфраструктури населених пунктів здійснювати згідно затвердженого генплану та іншої містобудівної документації.

7. Території державного підпорядкування необхідно здійснювати маючи перспективний стратегічний план розвитку погоджений з регіональними органами містобудування та архітектури.

8. Ураховувати питання щодо необхідності вилучення виробництв за межі населених пунктів, поступове виведення з експлуатації морально застарілих небезпечних виробництв та їх альтернативна заміна, відновлення екологічного балансу, рекультивація забруднених земель та відповідно зменшення небезпек.

Виконання цих завдань дозволить забезпечити та підтримувати достатній рівень техногенної та екологічної безпеки на території держави і при цьому зменшити відносну кількість необхідних коштів та матеріальних ресурсів на функціонування необхідних служб. Крім того, підвищення рівня безпеки у сфері цивільного захисту, в комплексі вирішення інших проблемних питань в Україні, буде сприяти надходженню іноземних інвестицій, розвитку існуючих та виникненню нових міжнародних проектів, розвитку сфер освіти та відповідно збереженню пам’яток культурної спадщии та відповідно розвитку туризму.

Підсумовуючи треба зазначити, що аналіз стану нормативного правового регулювання місцевого самоврядування, яке повинно забезпечувати належні умови розвитку місцевих громад, демонструє безліч невирішених проблемних питань. Подальше удосконалювання правового регулювання місцевого самоврядування особливо важливо для розвитку територіальних громад малих історичних міст. На сьогодні це актуально шляхом, збереження та пристосування для суспільних та комерційних потреб, в межах законодавства, пам'яток архітектури національного значення, які знаходяться на зазначених територіях та визначення їх основним ресурсом розвитку територій, враховуючи ландшафтні особливості та природні феномени територій. Вкрай необхідно урегулювати на законодавчому рівні та надати можливість здійснення фінансування з різних бюджетів заходів по попередженню утворенню передумов до загроз техногенного та природного характеру, в тому числі збереженню пам'яток, які виходячи з їх неналежного стану і можуть бути їх причиною. Це посилить мотивацію територіальних громад та органів влади різних рівнів отримувати можливість здійснення спільних заходів та спонукатиме територіальні громади, зокрема малих історичних міст до прийняття у свою власність зазначених об'єктів. За умови державної підтримки реалізація зазначеного дасть змогу не тільки збереження пам'яток національного значення, але й забезпечить можливість безпечного розвитку історичних територій у туристично-рекреаційному напрямку та сталий розвиток громад.

4.2. Обґрунтування необхідності інноваційних змін механізмів протидії виникненню природно-техногенних ризиків

Виходячи з природних катаклізмів, які все більш часто виникають не тільки на заокеанських просторах, але й на наших теренах, все більшій кількості громадян, стає зрозуміло, природно-техногенна безпека, поряд з

політичною, економічною, воєнною є одним із важливих елементів національної безпеки держави. Безпека людини, її захищеність від зовнішніх чинників природного та техногенного характеру тісно пов'язані і залежать від стану оточуючого нас середовища, від впливу на нього шкідливих факторів людської життєдіяльності. Підконтрольність таких явищ є неодмінною умовою сталого розвитку суспільства і безперечно повинна забезпечуватись державою.

Перші ключові завдання державної політики у сфері екологічної та техногенної безпеки на найближчу перспективу, шляхи її реалізації викладено ще у Посланні Президента України до Верховної Ради України "Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки" та в Указі Президента України від 9 лютого 2001 р. "Про заходи щодо підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру", що намагались зазначити одними із головних пріоритетних завдань, як Кабінету Міністрів України, так і місцевих територіальних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Актуальність проблеми, на сьогодні ще більш посилена та зумовлена тенденціями зростання збитків і шкоди урбанізованим територіям, що спричиняються небезпечними природними явищами, промисловими аваріями і катастрофами. Останні роки Україна змушена витрачати чималі кошти на ліквідацію наслідків стихійних лих, які охоплюють значні території країни.

В сучасних умовах процвітання держави, її економічна спроможність залежить не тільки від забезпечення здоров'я та гідних і безпечних умов життя своїх громадян, але й від того чи вдасться і яким чином оптимізувати забезпечення цих пріоритетних завдань. Цьогорічні події в світі продемонстрували, що навіть високо розвинутим країнам вирішення таких проблем не завжди під силу. Настільки значних масштабів повені в європейських країнах не прогнозував ніхто. Україна, сподіваючись на шлях в

Європу, змушена іти і на таку інтеграцію, а це не аби який іспит для економіки країни. Неспроможність держави оперативно локалізувати надзвичайну ситуацію може бути причиною економічної чи соціальної кризи, а то і взагалі викликати гуманітарну катастрофу.

Всі ці негаразди, незалежно від причин їх виникнення, є наслідком не поворотних змін у природному середовищі. Одними з напрямків дослідження потенційної небезпеки – є оточуючі нас капітальні будівлі та споруди різного призначення. Це такі, що будуються, реконструюються, знаходяться в експлуатації чи незавершені будівництвом та потребують рішення щодо їх подальшого існування. Особливу тривогу викликають будівлі, які знаходяться в аварійному і незадовільному станах. Їх неналежний стан сам по собі таїть загрозу, а зміна початкових кліматичних умов відносно розрахункових, на період розробки проєкту та усілякі зволікання з приведенням їх у відповідний стан недодають їм надійності, а багатократно підсилюють загрозу.

Природне регулювання є кращою можливістю реабілітації довкілля після його нищівного експлуатування. Але існують граничні можливості антропогенного навантаження на біосферу як на місцевому рівні, так і в загальному планетарному масштабі, про які ми не маємо права забувати. Феномен локального характеру порушень природної рівноваги на місцевому рівні полягає в тому, що він створює ілюзію понад малих розмірів заподіяної шкоди, породжує безпечність і надію на відновлювальні природні можливості.

Це особливо актуально в процесі розвитку високо урбанізованих територій, які враховуючи їх особливості, в екологічному аспекті вкрай вразливі. Уряди держав, через ті або інші причини, не прикладають достатніх зусиль щоб викорінювати такі тенденції та обмежувати рівень навантажень техногенного характеру на високо урбанізовані території. Неодноразово експлуатована теза про єдність зв'язку людини з природою, подразливості

взаємозв'язків екосистем, нажаль не знаходить належної підтримки і не посилюється на державному на рівні, що у свою чергу не дозволяє належним чином створювати як на рівні територіальних громад так і у окремих громадян відчуття причетності до процесів що відбуваються в сьогоденній вже «зміненій» нами природі. Здійснювані державами в процесі урбанізації кроки, в своїй більшості недостатні, вони не враховують природу викликів, що постають перед країнами, не можуть дієво впливати на розвиток територій з високим рівнем антропогенного навантаження і відповідно вимагають поглибленого вивчення та розробки нових державних підходів до вирішення зазначених проблем.

Держава зі свого боку має бути готова запропонувати громадянам нові пріоритети розвитку територій. Один з таких пріоритетів можна сформулювати як проблеми виживання людини в нею ж зміненому середовищі, що підтверджує необхідність дослідження екологічних аспектів і розробки нових підходів до формування державної політики розвитку високо урбанізованих територій.

За останній час, терміну урбанізація надається все більш широке узагальнююче тлумачення його понятійного розуміння. Що указується не тільки у вузькому розумінні щодо збільшення території міст і міських жителів,- як раніше трактувалося у пострадянському просторі, чи збільшення значимості міст та міського способу життя, - як це висвітлювалося у країнах «далекого зарубіжжя». Тепер це поняття частіше визначається як багатогранний соціально-економічний процес, який має значний вплив на суспільні відносини, збільшення площ урбанізованих ландшафтів; зростання функцій міст у системах розселення (адміністративних, інноваційних, комунікативних), розвиток взаємопов’язаних форм міського розселення – агломерацій, метрополій та інших урбанізованих територій.

Урбанізація також розглядається в контексті виникнення проблем територіального розвитку пов’язаних з надмірними природно техногенними

навантаженнями та необхідністю їх вирішення з застосуванням певних механізмів державного регулювання. Зазначене значною мірою актуалізує необхідність ретельного, широко аспектного аналізу порушеної проблематики. Одним із напрямів такого дослідження має стати дослідження шляхів формування нових підходів до реалізації екологічних аспектів державної політики розвитку високо урбанізованих територій.

Аналіз статистичних даних дозволяє відмітити стійку тенденцію зростання ролі високо урбанізованих територій, міст та агломерацій у загальних процесах розбудови економіки країни, дає змогу переконатися в актуальності дослідження цих тенденцій та необхідності ефективного управління ними. Водночас основні засади державної політики розвитку мають полягати як у створенні належних умов для розвитку пріоритетних сфер функціонування взагалі урбанізованих територій, формуванні сприятливого внутрішнього і зовнішнього середовища, так і у обґрунтуванні екологічних підходів та визначенні механізмів реалізації стимулюючих заходів для збереження природної та культурної складової, в тому числі пам'яток національного значення, в складі зазначених територій.

Значні ускладнення в устрої урбанізованих територій, наявність в них агломерацій та мегаполісів, роблять такі території все більш вразливими з екологічної точки зору та вимагають якісно нових підходів до розуміння їх місця в загально цивілізаційних процесах, принципів організації їх життєдіяльності як складно структурованих соціально-економічних систем, формування державної політики щодо їх розвитку з врахуванням сучасних методологічних підходів до питань охорони природного середовища, теорій регіонального і просторового розвитку з максимальним рівнем збереження автентичності територій.

Як показує практика охорона природного середовища, як ні одна з галузей, вимагає добре обміркованого та чіткого правового регулювання з боку держави. А одним з основних завдань державної політики розвитку є

покращання нормативної бази з охорони навколишнього природного середовища, регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, що дали б змогу забезпечувати екологічну безпеку.

Втім на сьогодні ніяк не менше значення для держави, а особливо при формуванні державної політики розвитку щодо забезпечення екологічної безпеки є запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною, яка вимагає окремого дослідження в процесі формування державної політики певного спрямування.

Для кращого розуміння природи сучасних викликів, при розробці нових підходів до формування державної політики розвитку, з питань екологічного спрямування, необхідно ураховувати особливості територій, які визначаються поняттям - біогеоценоз. Цей термін слід сприймати, не тільки як ділянку земної поверхні, що характеризується певними фізико-географічними умовами (характером мікроклімату, рельєфу, геологічної будови ґрунту та водного режиму), а й розглядати його (разом з біоценозом - угрупованням рослинних і тваринних організмів), як структурну частиною ландшафту. За визначення В. М. Сукачова, який ввів у науку цей термін, всі складові біогеоценозу створюють єдиний історично сформований природний комплекс, що постійно змінюється внаслідок взаємодії компонентів біогеоценозу між собою, з атмосферою та іншими факторами середовища.

Дослідивши історичну складову питання, розуміємо, що це питання підняте на державний рівень 22 роки тому, коли було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 5 травня 1997 р. № 409 “Про забезпечення надійності й безпечної експлуатації будівель, споруд та інженерних мереж”. На прикладі Харківської області можна констатувати, що в силу певних

обставин найбільш вагомий внесок у цю справу внесло управління містобудування та архітектури обласної державної адміністрації, яке не стало зволікати, зважаючи на не зовсім властиві для управління функції і спільно з Територіальним управліннями Держнаглядохоронпраці, управлінням житлово-комунальним господарства облдержадміністрації та управлінням по надзвичайним ситуаціям та захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС провело значну роботу. На виконання зазначеної постанови реалізується план комплексних заходів, який передбачає здійснення обстежень технічного стану будівель (створено та коригується відповідний реєстр), виявлення серед них найбільш небезпечних – аварійних та об’єктів, які знаходяться в незадовільному стані, проведення паспортизації потенційно небезпечних об'єктів і територій, щодо ризиків виникнення на них надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, виконуються заходи передбачені цільовими програмами з питань безпеки від надзвичайних ситуацій, підвищення рівня готовності сил реагування до дій за призначенням, удосконалення інформаційного забезпечення питань реагування на надзвичайні ситуації, удосконалення міжнародного співробітництва у цій сфері. Але цього явно недостатньо. Питання потребує більш глибокого та детального розгляду, а значні недоліки в цьому напрямку можуть негативно вплинути як на безпеку життєдіяльності так і на привабливість об’єктів будівництва для потенційних інвесторів тобто, на кількісний склад інвестицій.

Для поліпшення інвестиційного клімату в будівництві Мінрегіоном України здійснюється розробка нових державних будівельних норм з питань містобудування з урахуванням світового досвіду нормативного регулювання містобудівної діяльності, подальшої гармонізації прийнятих в Україні державних будівельних норм (ДБН) з міжнародними нормативами, визначенням граничних показників щільності забудови земельних ділянок, особливо в умовах реконструкції існуючих мікрорайонів, кварталів,

відстаней до існуючих будівель гаражів, багатоповерхових житлових будинків, розміщенні АЗС та інших об’єктів підвищеної небезпеки. Розгляд таких питань змушує більш широко та комплексно сприймати відзначені фактори виходячи з потреб інженерного захисту територій від сучасних небезпечних природних та техногенних процесів, які багато в чому залежать не тільки від цільового призначення існуючих на даній території об’єктів, але й від гідрогеологічного стану земельних ділянок на яких вони розташовані.

Більшість небезпечних випадків трапляються, як правило, за умови, коли природні та техногенні чинники, що їх утворюють, взаємодіють. Прикладом такої взаємодії, коли створюються ненормальні умови для проживання та діяльності людей, є підтоплення територій ґрунтовими водами – можливо один із найбільш масштабних та небезпечних процесів.

За даними інституту “УкркомунНДІпроект”, яким ще в 2000 році розроблено комплексну програму “Ліквідація наслідків підтоплення земель в містах і селищах міського типу України” цей процес розвивається в 541 населеному пункті міського типу. В 24 містах площа підтоплення уже перевершила 1000 гектарів, і процес продовжує розвиватись. А тривале замочування фундаментів та підстилаючих ґрунтів викликає нерівномірні їх просідання і, як наслідок, руйнування наземних конструкцій, будинків та споруд, нерідко створюючи критичні ситуації; активізується корозія металевих підземних інженерних комунікацій, погіршуються санітарно-епідеміологічні умови активізуються і розширюються площі зсувонебезпечних територій, зростають інші небезпечні явища.

Не меншу роль в підйомі рівня ґрунтових вод до критичних позначок відіграють і техногенні чинники, такі як: майже повна зарегульованість поверхневого стоку води, в тому числі і головної водної артерії держави р. Дніпра, проведення на значних площах зрошення, без достатньо обґрунтованих поливних норм; прорахунки минулих років в планувальній та містобудівній діяльності, такі як ігнорування питаннями поверхневого

водовідводу та упереджуючого будівництва дренажних систем і споруд, а також зливової каналізації; ущільнення забудови, що веде до зниження фільтруючих можливостей ґрунтів. Останніми роками до зазначених чинників додалось несанкціоноване будівництво житлових і виробничо-господарських споруд у найбільш вразливих місцях. Досвід Харківської області свідчить, що коли обласна влада відповідально підходить до вирішення таких питань, ставить конкретну задачу то і як обласні служби державного нагляду (Інспекція держархбудконтролю, ТУ Держнаглядохоронпраці, Інспекція з енергозбереження, органи пожежної охорони, екологічної безпеки, СЕС та ін.) так і на місцях це сприймається з бажанням працювати на результат, а не шукати причини для відволікань. Таким чином в майбутньому самовільне, безконтрольне будівництво повинно зникнути як явище, і тут не може бути ніяких альтернатив.

Така позиція як Держбуду, так і облдержадміністрації та губернатора, зокрема. Інша справа, об’єкти які вже існують і побудовані з порушенням норм містобудівного законодавства. В цьому випадку необхідна більш виважена позиція. Різні причини порушень та ступінь впливу на створювану ними загрозу не дасть можливостей для однотипного підходу. Тут є над чим працювати. Але кожен об’єкт повинно максимально наблизити до меж правового поля, і це принципово так як ненормативні витоки (35 – 40 % від обсягу води яка проходить по водогонах) з водонесучих мереж, значна частина яких вже давно вичерпала свій фізичний ресурс – все це значно знижує спроможність ґрунтів, що в свою чергу негативно впливає на експлуатаційну надійність споруд та мереж, на їх безпечний стан. Останніми роками активізувалися також зсувні процеси про що свідчить той факт, що ще в 1990 році в Україні геологами було зафіксовано 16,6 тис. зсувонебезпечних ділянок, а згідно з даними останніх років їх кількість збільшилась в рази, більшість з яких занесені до спеціальної документації структурними підрозділами Держгеокадастру. Кожна з таких ділянок несе

потенційну загрозу життєдіяльності людей, так як момент втрати стійкості схилу важко прогнозований і непередбачуваний. Загроза, як правило, виникає раптово, як це вже трапилось останні роки в Дніпропетровську, Чернівцях, Севастополі та багатьох інших містах і селищах.

Особливої уваги вимагають будівлі та споруди старої забудови, зведені без відповідних конструктивних мір захисту в районі підроблюваних територій, які потребують обстеження, вивчення та прийняття відповідних рішень. Значної уваги вимагає забудова територій з просідаючими ґрунтами, які займають більше 65 % всієї території України. Про промислове будівництва варто сказати, що перспективи його розвитку обумовлені загальним станом економіки України. В даний час і в найближчій перспективі будівництво нових виробничих об'єктів буде вестися в незначних обсягах. Основними напрямами і пріоритетами структурної реорганізації промислового будівництва буде розширення, реконструкція, перепрофілювання і технічне переоснащення існуючих промислових об'єктів.

При цьому слід урахувати, що в Україні тільки на промислових об'єктах базових галузей експлуатується понад 35 млн. тонн несучих металевих конструкцій і біля 250 млн. куб. метрів залізобетонних конструкцій, більшість з яких вже спрацьовані. На більшості об'єктів морально та фізично зношені виробничі фонди. Майже третина всіх промислових об'єктів є потенційно небезпечна. Технологічний рівень промислового потенціалу України настільки знизився (при якщо не катастрофічному, то загрозливому старінні основних фондів та негативному техногенному впливі), що виникла об'єктивна необхідність інженерного захисту значних територій від небезпечних проявів, перегляду підходів до вирішення проблем містобудування, особливо в промислово насичених регіонах і територіях з небезпечними геологічними процесами, а також

забезпечення надійності, стійкості, безпечної експлуатації будинків і споруд, попередження аварій.

Надвисока концентрація в окремих регіонах великих промислових комплексів з застарілим устаткуванням, що уже не відповідає сучасним технологічним вимогам та умовам, разом з розвинутою аварійною мережею водонесучих комунікацій з кожним роком збільшує вірогідність виникнення надзвичайних ситуацій, які несуть загрозу життю людей, підривають економіку і погіршують оточуюче середовище в цілому.

Всім суб'єктам інвестиційної діяльності необхідно орієнтуватися на ущільнення забудови, більш повне і раціональне використання виробничих територій, нарощування потужності підприємств, збільшення тривалості життєвого циклу будинків і споруд, вирішення екологічних проблем, скорочення експлуатаційних витрат на їх опалення та вентиляцію. Важливо в таких випадках розумно використовувати досвід та знання які напрацьовані свого часу профільними, в цьому напрямку установи, як наприклад обласні інститути "Промбудпроект", які мають відповідну інформацією щодо стану промислової забудови та її інженерно-транспортної інфраструктури. Свого часу, після введення в дію ДБН "Територіальна діяльність в будівництві" ця діяльність помітно активізувалася, але на сьогодні, коли значно змінилась оточуюче середовище та відповідно і законодавча база, це питання вимагає посиленої уваги.

Незважаючи на кризові моменти в економіці, які не звичайно не покращують ситуацію, і періодичні спади обсягів промислового виробництва, територіальна діяльність підтвердила свою доцільність, життєздатність і необхідність. При вкладанні інвестицій в розвиток промисловості або її модернізацію, впровадження сучасних технологій та у створення нових підприємств у накопичених містобудівних проблемах, значну частку займають територіальні аспекти, питання землекористування, управління територіями, які важливо вирішувати лише на професійному рівні

за безпосередньої участі територіальних організацій. Наявність в територіальних організаціях банків даних містобудівних характеристик територій, накопичений досвід та високий авторитет і професіоналізм фахівців – все це повинно служити надійним заслоном недобросовісному і неякісному проєктуванню та будівництву. Робота, яка проводиться територіальними організаціями, дає змогу Держбуду і місцевим органам виконавчої влади правильно орієнтуватися в складних сучасних процесах реформування промислового та іншого будівництва, вирішувати питання ефективного використання резервних промтериторій, розміщення нових промислових об'єктів і, таким чином, впливати на розвиток і управління територіями.

Крім традиційних видів територіальної діяльності, з'явилися нові форми роботи – висновки з екологічної безпеки розміщення підприємств, обґрунтування та використання санітарно-захисних зон, перспективи промислових комплексів населених пунктів, роботи з обстеження та паспортизації основних фондів. А починаючи з 2019 року, у відповідності до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку», під час розробки містобудівної документації, вимагається і розроблення висновку про стратегічну екологічну оцінку. Втім, як і раніше, головні результати територіальної діяльності містяться не в кількісних показниках, а в забезпеченні надійності, стійкості, екологічності, безпечної експлуатації всіх, без винятку, будинків і споруд, раціональному відношенні до земельних ресурсів.

Сьогодні чітко видно необхідність оперативної творчої співпраці всіх причетних до нормотворчості, містобудування і пов'язаних з ними проблем структурних підрозділів профільного Міністерства з відповідними територіальними організаціями, розгляду всіх заслуговуючих на увагу пропозицій з удосконалення законодавчої і нормативної бази в містобудуванні, землеупорядкуванні та землекористуванні. З метою

підвищення ефективності територіальної діяльності, як складової частини державного регулювання в сфері містобудування, будівництва, комунального господарства та захисту територій і об'єктів від небезпечних геологічних процесів, а також поліпшення управління територіальною діяльністю в Україні, утворюються Громадські ради при територіальних організацій всіх напрямів, для збільшення суспільного впливу та для координації зусиль у проведенні та удосконаленні такої діяльності, захисту інтересів територіальних організацій, їх взаємодії в подоланні кризових явищ сьогодення, підготовки пропозицій та проектів законодавчих і нормативних документів з питань, що належать до її компетенції.

Виходячи з того, що охорона довкілля є одним з головних пріоритетів нашої держави, дуже важливе значення має попередження ще на стадіях планування і проектування можливих негативних наслідків господарської діяльності. Завдяки, в тому числі і попередніми урядами, заходів протягом останніх років створено підґрунтя для активізації діяльності, розвитку позитивних тенденцій у капітальному будівництві. Створено, перш за все, відповідне правове та нормативне поле. Прийнято ряд фундаментальних законів.

Житлова проблема також є однією з найважливіших соціально-економічних проблем в Україні. На сьогодні, зважаючи на значне збільшення пільгового контингенту, за рахунок осіб, що приймали участь в захисті суверенітету України, ще більш гостро постало питання будівництва житла за рахунок бюджетних коштів. Якщо на 01.01.2000 року в черзі на поліпшення житлових умов перебувало 2018 тис. сімей, то на сьогодні ця цифра за рахунок пільгового контингенту, збільшується в рази. При цьому значно збільшилась, саме кількість сімей, які користувалися правом першочергового та позачергового отримання житла (пільгові категорії).

Житловий фонд України всіх видів власності складає близько 11 млн. будинків загальною площею понад 1 млрд кв. м. При цьому кількість житла,

що відноситься до категорії ветхих весь час збільшується. Технічний стан наявного державного та комунального житлового фонду незадовільний. Кожний третій будинок потребує проведення капітального або поточного ремонту, водночас обсяги ремонту з року в рік зменшуються. На утримання житлового фонду виділяються з місцевих бюджетів кошти в межах 30 – 40 відсотків від потреби. Поточний ремонт конструкцій будинків виконується в місцях де відповідно до норм давно необхідно виконувати капітальні роботи, а незначні суми, передбачені для проведення їх реконструкції, в основному використовуються як локальні разові витрати, оскільки коштів на ці цілі заплановано в розмірі менше 10 % від потреби. Занепокоєння викликає, стан відомчого житлового фонду, який на різних часових стадіях було передано, органам місцевої влади та самоврядування.

Сьогодні, у сучасних умовах ринкових стосунків і процесів приватизації, в разі зміни форми власності підприємств і організацій, їх банкрутства або ліквідації відомче житло, по суті, стає безгосподарним, а в більшості випадків, мешканці, які там проживають не мають можливості вкладати кошти в ремонт таких будинків. Основна причина в тому що витрати на утримання житлового фонду входять у собівартість продукції підприємства, що значно зменшує його рентабельність. Тому підприємства відмовлялися вкладати кошти в ремонт житла, особливо приватизованого, і стан його з року в рік погіршувався. Передача його до комунальної власності була єдиним виходом щоб зберегти цей житловий фонд. Але постійна нестача бюджетних коштів не дає можливості плекати надію на швидке вирішення цієї проблеми таким шляхом. Необхідно розглядати альтернативні шляхи.

Сьогодні особливе занепокоєння викликає також, технічний стан великопанельних житлових будинків забудови 60 – 70 років, площа яких становить біля 71,4 млн. кв. метрів загальної площі, або 23 % всього багатоквартирного міського фонду України. Необхідність їх ремонту та

реконструкції зумовлена багатьма факторами. У свій час ці будинки зняли гостроту житлової проблеми, сотні тисяч громадян тоді отримали житло. Але протягом останніх 25 – 30 років почалось прискорене старіння таких будинків як фізично, так і морально. Морально – через невдале їх внутрішнє планування, малу площу як жилих кімнат, так і підсобних приміщень, низьку естетичність. Фізично зносилися стелі та вузли збірних елементів таких будинків /тріщини, корозія/, основа їх міцності та сталості, а також зовнішні стінові панелі, що значно погіршило і без того недостатній теплозахист квартир, що ставить проблему енергозбереження як одну з життєнеобхідних.

Обстеження великопанельних житлових будинків першого покоління, проведені за останні роки за кордоном, в країнах СНД і в Україні, показали, що їх знос перевищив, в основному, 30 відсотків. Ставлення до цих будинків в різних країнах не однозначне. Так, у Франції та Німеччині частину таких будинків було знесено. Фахівці Білорусі, країн Балтії визнали за недоцільне масовий демонтаж таких будинків. В Україні ставити питання про знос 5-поверхових панельних будинків також недоцільно, бо вирішення його практично в найближчі 20 – 30 років неможливе через численні черги на отримання житла, в яких стоїть понад 2 млн. сімей.

Наукові розробки, проведені підвідомчими профільному Міністерству проектними інститутами, показали ремонтну придатність цих будинків. Необхідність реконструкції та ремонту 5-поверхових житлових будинків викликана не тільки бажанням максимально зберегти наявний житловий фонд, але й можливістю досягти приросту житлової площі за рахунок надбудови зручних мансардних поверхів. Інститутом “НДІ проектреконструкція” разом з НДКТІ МГ розроблено кілька проектних та технологічних рішень реконструкції таких будинків, але як показав досвід реалізації перших проектів – дешевим його не назвеш.

Забезпечення належного утримання житлового фонду без проведення реформ у житловому господарстві неможливе. На виконання відповідних

указів, постанов та рішень Уряду, стосовно житлової сфери проводиться цілеспрямована робота щодо вирішення житлової проблеми в Україні. Але відсутність значних позитивних результатів говорить сама за себе. Для виправлення такого становища потрібно удосконалити відповідне правове поле щодо фінансово-кредитних механізмів кредитування будівництва житла, налагодити іпотечне кредитування, та забезпечити розробку нормативних актів з їх реалізації. При прогресуючому на теперішній час спаді народжуваності продовжується процес збільшення кількості неперспективних населених пунктів, які за браком людських ресурсів автоматично виводять з експлуатації об'єкти інфраструктури, що з плином часу та за відсутністю відповідного догляду, руйнуються та переходять з розряду споруд забезпечуючих життєдіяльність населення до таких, які своїм станом створюють небезпеку для оточуючих.

На сьогодні завданням, важливість якого неможливо переоцінити, є збереження існуючої інфраструктури міст та населених пунктів, підтримка її в дієздатному та безпечному стані. Це нелегке питання і воно не може довго чекати свого вирішення. Однією з важливих задач, можна вважати доведення статей Земельного Кодексу України до більш повного взаємоузгодження з містобудівним законодавством стосовно раціонального планування територій, оптимізації містобудівних рішень, найбільш ефективним використанням існуючих природних ресурсів та штучних споруд різного призначення, збереження їх придатності до можливого перепрофілювання. Підтримка належного технічного стану існуючих капітальних споруд значно підвищує ліквідність експлуатуючих підприємств, що безперечно позитивно вплине на пошук ефективного власника, та може стати знаковим для подальшої долі того чи іншого об'єкту. Значно прискорити рішення поставлених задач буде можливо лише при більш дієвому ставленні до них місцевих органів влади, яка повинна вишукувати нетрадиційні заходи підтримки своїх територій та об'єктів в належному стані. Виходячи з

життєвих реалій усіляко стимулювати такі дії, відсікати шкідливі зловживання та забезпечити прозорість прийняття рішень можна шляхом узгодження дій з територіальними громадами.

Втім, для забезпечення концептуальних змін необхідно наполягати на структурній модернізації суспільного виробництва з орієнтацією на екологічно безпечне виробництво і природозберігаючу складову. На державному рівні необхідно повернутись до Програми структурної перебудови економіки країни, тому що тільки керованість і регулювання цими процесами зможе дати необхідні результати. Як показує аналіз зарубіжного досвіду, за рахунок структурної перебудови у промисловості розвинених країн було забезпечено до 40% всієї економії паливно-енергетичних ресурсів. За технічними і технологічними особливостями виробництва виділяється широке коло підприємств, які відносяться до потенційно і техногенно небезпечних. У структурі промисловості виділяється 57 підгалузей, у складі яких функціонують потенційно і техногенно небезпечні підприємства і виробництва. В них зайнято близько 2 мільйони осіб (49,6% середньооблікової чисельності працюючих), а обсяг основних промислово-виробничих фондів складає понад 160 мільярда гривень (62% від загального їх обсягу в промисловості).

В Україні є значна кількість потенційно небезпечних об’єктів у різних галузях економіки. На її території функціонує 4175 потенційно небезпечних об’єктів, серед яких 838 із найбільшим ризиком виникнення надзвичайних ситуацій. Діють 234 шахти, з яких понад 100 працюють більше ніж 45 років, 160 – 20 років (без реконструкції), 50 введено в експлуатацію 100 років тому; практично на кожній шахті потрібна реконструкція вентиляційних установок.

Дослідження стану основних фондів галузей і підприємств потенційно і техногенно небезпечних виробництв виявило, що високий рівень їх техногенної небезпеки обумовлений глибокими структурними змінами в економіці країни, що призвели до зупинки низки виробництв, порушення

господарських зв’язків і збоїв у технологічних ланках; високим прогресуючим зносом основних виробничих фондів, який досягнув у низці галузей 70-80%; падінням технологічної і виробничої дисципліни, рівня кваліфікації персоналу; зниженням вимогливості, ефективності роботи органів нагляду і державних інспекцій; високою концентрацією населення, яке мешкає поблизу потенційно небезпечних об’єктів економіки.

На території України можливе виникнення практично всього спектру небезпечних природних явищ і процесів геологічного, гідрогеологічного та метеорологічного походження. До них відносяться: великі повені, катастрофічні затоплення, землетруси та зсувні процеси, лісові та польові пожежі, великі снігопади та ожеледі, урагани, смерчі та шквальні вітри тощо.

Тому ключовими завданнями на найближчий період має бути розробка доопрацювання та реалізація стратегій щодо протидії ризикам природного і техногенного характеру на 2020-2030 роки. Україні потрібно переходити в повній мірі від системі реагування на надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру до розрахунку прийнятного ризику, що дасть змогу краще планувати захист від небезпек з урахуванням реального стану загроз. Разом з тим, перехід України до політики прийнятного ризику потребує докорінної зміни всієї виконавчої і законодавчої системи управління природно-техногенною безпекою. В даний час її ефективність надзвичайно низька. Концепція простого реагування на надзвичайну ситуацію на сьогодні невиправдана та має бути замінена на більш прогресивну щодо передбачення та упередження, з наголосом на збільшення профілактичних робіт. На сьогодні виникла необхідність проведення широкомасштабних теоретичних і експериментальних наукових досліджень в цій галузі, розробки на цій основі законодавчої бази і створення відповідної структури виконавчої влади. Для реалізації наміченого необхідна єдина, об’єднуюча інші уже існуючі програми, державна програма регіонального напрямку, що забезпечить збереження природного середовища за умови адресності пропонованих

заходів щодо безпечного розвитку територій, з визначенням найближчих та стратегічних пріоритетів цього напрямку розбудови держави, дасть змогу необхідного фінансового зростання для зміцнення економічного підґрунтя на шляху поступової інтеграції у європейське співтовариство.

Для підвищення рівня техногенно-екологічної безпеки потенційно і техногенно небезпечних виробництв та зниження рівня ризику виникнення надзвичайних ситуацій на державному рівні необхідно:

1. Відпрацювати перехід в Україні на аналіз і управління техногенними ризиками як основну систему регулювання безпеки її населення і території. Планувати модернізацію та відновлення втрачених економічних позицій держави і забезпечення в перспективі темпів росту не менше 5% в рік на найближчі 10 років.

2. Вироблення та впровадження принципово нової стратегії цілісної міжвідомчої систему інтегрального моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій, яка включала б організацію центру прийняття і обробки інформації, що надходить від різних систем, органів виконавчої влади; створити банк даних про потенційно і техногенно небезпечні виробництва.

3. Збільшення результативності роботи органів державного нагляду за станом і функціонуванням потенційно небезпечних виробництв з метою істотного обмеження їх діяльності і зниження рівня небезпеки.

4. Здійснення інвентаризація приватизованих об’єктів та дотримання в них вимог природно-техногенної безпеки аж до націоналізації і повторної приватизації.

5. Планувати об’ємні інвестиції в модернізацію промислового виробництва та виведення із експлуатації виробничих фондів, що відпрацювали свій ресурс, а також перехід на високоефективні та безпечні технології.

6. Збільшити інвестиції в заходи щодо попередження, ліквідації і зниження тяжкості наслідків надзвичайних ситуацій, у т. ч. збільшувати оренду земельних ділянок для екологічно несприятливих виробництв, розміщених на території великих міст, з метою їх подальшого економічного витіснення.

7. Розробити економічний механізм регулювання безпеки населення і територій та механізм завчасного виділення централізованих капітальних вкладень і коштів на експлуатаційні витрати для проведення капітальних і ремонтно-відновлювальних робіт на потенційно небезпечних об’єктах.

Перелічені заходи можливі тільки за умови неухильного і обов’язкового їх виконання державою, всіма інститутами і органами влади, суспільством та громадянами. Сучасний стан справ в державі вимагає створення суспільно-політичних, організаційних, економічних, соціальних і правових умов, при яких не може бути прийнята ні одна програма розвитку і розміщення будь яких масштабних об’єктів будівництва чи постановки експериментів, якщо це може призвести до зниження рівня безпеки і ступеня захищеності людей, якими б намірами і обставинами вони не обґрунтовувалися.

4.3. Концептуальні засади механізмів державного регулювання обігу земель щодо мінімізації порушень у процесі урбанізації

На теперішній час в Україні, на державному рівні, активно декларуються наміри щодо відкриття ринку землі, що може кардинально змінити підходи до напрямів розвитку держави. Але це питання настільки важливе для подальшого розвитку урбанізованих територій, що вимагає детального дослідження сучасного його стану. На сьогодні, ситуація щодо володіння, користування і розпорядження землею залишається складною та

вимагає невідкладного поліпшення. Найбільш важливі проблеми, які вимагають вирішення:

- стан незавершеності реформування економічних та правових відносин власності;
- невідповідність заходів державного регулювання щодо використання та охорони земель, зокрема, нормативно-правового забезпечення земельного законодавства щодо викликів сьогодення;
- недосконаліть автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру заходів стимулювання власників чи користувачів до охорони земель та збереження їх якісних характеристик;
- розгляд питань щодо землекористування, здійснюється в багатьох випадках, без тісного зв'язку зі сферою містобудування та архітектури, зокрема за відсутності інтеграції містобудівної одинці в ГІС з подальшою стандартизацією та уніфікацією алгоритмів та форматів, що не дає змоги знайти комплексне його рішення на загальнодержавному рівні.
- зважаючи на те, що до останнього часу недостатньо реалізувались заходи щодо перспективного прогнозування розвитку земельних відносин та не визначена оптимальна модель сільськогосподарського землекористування, відповідно і роботи із запровадження засад раціонального землекористування проводяться досить повільно. Низькою залишається ефективність використання земель, як у сільському господарстві, так, через невизначеність системи регулювання земельних відносин, і щодо урбанізованих, міських територій.
- аналіз сучасного стану землекористування, підтверджує, що значна кількість історичних територій знаходиться в межах малих історичних міст. Малі історичні міста, як особливий сегмент малих міст України, показує, що забезпечити прискорення соціально-економічного розвитку, їх культурного та духовного відродження, на початковому етапі децентралізації, не можливо без державної підтримки. Без виваженої державної політики щодо

комплексного розвитку таких територій, які за відсутності відповідної містобудівної документації, де було б відзначено, весь потенційний ресурс території, зокрема природні та культурні цінності, не можна здійснити необхідний державний захист. Такий стан сприяє подальшій руйнації пам'яток, які розташовані на таких землях та залишає їх в депресивному стані, без чітких перспектив росту.

Втім одним з основних ресурсів будь-яких територій є земельні ресурси. Це є підґрунтям складностей, які виникають в процесі земельних відносин, там де знаходяться об'єкти культурної спадщини, в тому числі такі, що є нерухомими пам'ятками архітектури та вимагають розробки спеціальної землевпорядної і містобудівної документації. Важливу роль у дотриманні, необхідних для збереження зазначених об'єктів, процедур, відіграє система державного регулювання земельних відносин, вітчизняне становлення якої припадало на 1990-2001рр., та характеризується формуванням національної системи земельного і містобудівного законодавства, створенням та функціонуванням центральних органів виконавчої влади у сфері управління земельними ресурсами і регулювання містобудівних процесів, а також створенням спеціальних контролюючих органів виконавчої влади у сфері захисту та охорони земель, державного архітектурно-будівельного контролю. Але основним поштовхом до розвитку системи державного регулювання земельних відносин у сфері містобудування взагалі, є система земельного та містобудівного законодавства і відповідно, вироблення державної політики та її практичної реалізації уповноваженими органами виконавчої влади, іншими суб'єктами правовідносин у цій сфері.

Втім, стратегічні документи щодо розвитку урбанізованих територій повинні розроблятися у відповідності до стратегічних пріоритетів розвитку держави. За основну мету Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020» визначено досягнення європейських стандартів життя та наближення до

повноправного членства в Європейському Союзі. Крім основних пріоритетних сфер, зокрема щодо децентралізацію влади та реформи державного управління, до пріоритетних напрямів віднесено дерегуляцію і охорони здоров'я. Індикаторами успіху стратегічних реформ визначено входження до «ТОП-20» в Рейтингу легкості ведення бізнесу, отримання чистих надходжень прямих іноземних, рівень довіри експертного середовища до суду, оновлення складу державних службовців, підвищення частки коштів місцевих бюджетів в державному бюджеті [141].

Зважаючи на те, що земельні відносини є одним з основних елементів відтворювального процесу в економіці країни, які зумовлюють економічні та соціальні інтереси суспільства і держави, в період розвитку ринкових відносин необхідність державного регулювання обігу земель підвищується. Це необхідно для вирівнювання прогалин ринку, таких як недостатність інформації про ринок землі, диспропорції між попитом і пропозицією земельних ділянок, а також для забезпечення раціонального та ефективного розподілу земель між землекористувачами та для недопущення спекуляції земельними ресурсами. У зв'язку з цим актуальним завданням науки державного управління стає дослідження правової регламентації, організації процесу нормотворчості для регулювання обігу земель державної власності.

При дослідженні питання запровадження ринку землі, треба погодитись, що державне регулювання земельних відносин є об'єктивною необхідністю, що зумовлена особливою багатофункціональною роллю землі та її незамінністю. Державне регулювання земельних відносин направлено на організацію раціонального використання землі та її охорону шляхом встановлення певних правил і норм володіння, використання та розпорядження земельними ресурсами країни і ставить перед собою амбітні цілі: забезпечення державних і суспільних потреб і пріоритетів розвитку; захист навколишнього середовища і користування природними ресурсами; забезпечення безпеки і оборони країни; раціональне використання земель.

На сьогодні управління земельними ресурсами здійснюється через певні механізми, які розподіляються на правові, економічні, організаційні та інші. Для кращого розуміння їх функціонування доцільно визначити поняття, що варто розуміти, як механізми державного регулювання обігу земель. Досліджуючи поняття механізмів державного регулювання обігу земель, можна дійти висновку, що його підгрунтя є визначення «механізми державного управління». Поняття «механізм» може трактуватися у кількох значеннях, які виходять як з етимології цього терміну (у перекладі з грецької – «знаряддя, споруда»), так і з використання його у різних науках для представлення послідовності дій, впливів та перетворень протягом здійснення будь-якого складного процесу. Зважаючи на існування кількох підходів до трактування поняття механізму, всі існуючі механізми, зокрема і й управлінські) з метою їх формування, дослідження та вдосконалення логічно поділяти на три типи, які будуть достатньо різнитись один від одного: механізми-знаряддя, механізми-системи, механізми-процеси. Якщо перші призначені для досягнення конкретної мети або здійснення цілеспрямованого впливу на який-небудь об’єкт, другі надають можливість представлення складної системи як механізму, а треті надають уявлення про послідовність певних перетворень об’єкта під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів.

Щодо визначення «механізм управління» – то цей термін логічно розглядати як сукупність взаємопов’язаних методів, засобів і принципів управління, що створюють організаційну основу і забезпечують досягнення цілей управління в системі. Якщо до розгляду «механізму управління» в системі державного управління – то це сукупність практичних заходів, засобів та стимулів для формування управлінських впливів з метою досягнення цілей держави [239].

В різних спеціальних виданнях визначення таких понять дається по різному. Ряд дослідників запропонували такі визначення вказаного поняття,

зокрема В. Малиновський, наприклад, визначає механізми державного управління як сукупність засобів організації управлінських процесів і способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління [240], Н. Нижник вважає, що механізм державного управління – це складова частина системи управління, яка забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта [143]. О. Коротич під механізмами державного управління розуміє механізми управління, які дозволяють цілісно представити систему державного управління та процеси, що дозволяють здійснювати державно-управлінський вплив на соціально-економічний територіальний комплекс держави. Механізми процесу державного управління розуміються вказаним вченим, як механізми управління, що відображають процеси здійснення державного управління різними органами державної влади [144].

На сьогодні, найбільші суперечності організації та реалізації державного управління пов'язані з розподілом повноважень між різними гілками та органами влади, забезпеченням їх взаємодії, а також із необхідністю врахування та узгодження інтересів різних груп населення, громадських організацій та бізнес-структур. Істотна суперечність є й у тому, що народ країни та органи державної влади виступають одночасно і як суб'єкти, і як об'єкти державного управління. Державному управлінню також притаманні суперечності, обумовлені потребою у забезпеченні стабільності відповідної системи, правил її функціонування і впливу на процеси, що відбуваються в державі, своєчасного гнучкого пристосування до безперервно змінюваного внутрішнього та зовнішнього середовища країни.

Чинний механізм функціонування системи державного управління представляє структуру системи державного управління, яка відповідає чинному законодавству, характеризується наявними зв'язками між її підсистемами та усіма органами, що входять до їх складу, а також

особливостями функціонування системи державного управління та взаємодією між її елементами. Пропонуємо під механізмами державного регулювання обігу земель розуміти сукупність взаємопов'язаних методів, засобів, принципів і заходів управління, що створюють основу державного регулювання і забезпечують досягнення цілей управління в системі обігу земель. Існують два види державного регулювання земельних відносин: регулювання державою як суверенної, що володіє територіальним верховенством стосовно всіх земель незалежно від форм власності – тут застосовуються методи влади і підпорядкування, у вигляді законодавчих та інших нормативних актів, що підлягають виконанню; господарське регулювання – державні органи діють як господарські суб'єкти, тобто надають земельні ділянки фізичним та юридичним особам, ведуть облік, оцінку, охорону земель і т.д. Державне регулювання земель підрозділяється на загальне (здійснюване державними органами загальної та спеціальної компетенції і розповсюджується на всі категорії земель і всіх суб'єктів земельних відносин) і галузеве (здійснюване міністерствами і комітетами і державними службами, ґрунтуючись на принципі підвідомчості підприємств і організацій, яким надано землі у володіння та користування). Регулювання земельних відносин розкривається через функції, кожна з яких – відокремлений вид діяльності з особливою метою та порядком здійснення.

Не менш важливим у визначенні сутності і змісту процесу державного регулювання обігу земель є потреба в розумінні категорій і цільового призначення земельних ресурсів. За основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісогосподарського призначення; землі водного фонду; землі

промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення [130].

Відповідно до цільового призначення держава і розмежувала повноваження управління земельними ресурсами на місцевому та регіональному рівні, врегульовує правовий режим використання земель для державних потреб. З метою більш повного розуміння державного управління земельними ресурсами на регіональному рівні нагальною є потреба у визначенні суб'єктів та об'єкту державного регулювання обігу земель. Функції регулювання земельних відносин різняться між собою суб'єктами їх здійснення, місцем і значенням у системі регулювання та юридичними наслідками.

Розподіл земельного фонду України подано у табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Розподіл земельного фонду України
за категоріями цільового призначення [77]

Категорія	**Розподіл земельного фонду України**		
	Структура, %	**Площа, тис. га**	**Припадає на одну особу, га**
Орні землі	55,3	33384	0,642
Лісові площі	15,4	9297	0,179
Пасовища і сіножаті	12,4	7486	0,144
Під водою (штучні водойми)	4	2410	0,0464
Багаторічні насадження	1,8	1080	0,0209
Деревно-чагарники (насадження)	1,5	905,5	0,0174
Болота	1,5	905	0,0174
Інші землі	8,6	5191,8	0,0998

Функції державного регулювання земельних відносин визначаються Конституцією України, Земельним кодексом України та іншими нормативними актами у відповідності з економічними, соціальними вимогами до організації використання та охорони земель. Основними функціями державного регулювання у сфері володіння і користування земельним фондом є: планування і прогнозування використання земель, зонування земель, розподіл і перерозподіл земель, ведення державного земельного кадастру, землевпорядкування та внутрішньогосподарська організація землекористування, моніторинг земель та контроль за правильним їх використанням, вирішення земельних спорів.

З недавнього часу нагальною потребою стало державне регулювання обігу земель, зокрема державної та комунальної власності. Згідно із ст. 84 Земельного кодексу України, у державній власності перебувають усі землі України, крім земель комунальної та приватної власності. Право державної власності на землю набувається і реалізується державою через органи виконавчої влади відповідно до повноважень, визначених Земельним кодексом України. За правовими характеристиками об’єкти земельної власності держави можна класифікувати як землі виключної державної власності та землі невиключної державної власності. Землям виключної власності держави притаманні наступні ознаки: вони вилучені з цивільного обігу, мають суспільне призначення, можуть не мати законодавчо визначених ознак земельної ділянки, є земельними об’єктами особливого правового режиму. Землями невиключної власності держави слід вважати землі, що належать державі та щодо яких не встановлено заборон надання у власність іншим суб’єктам. Нормою Земельного кодексу України чітко й конкретно визначено, хто приймає рішення і в якому порядку проводиться передача земель права державної та комунальної власності [130].

Законодавство, що регулює питання обігу земель державної та комунальної власності, уже визначено й знаходить відображення в

напрацьованій нормативно-законодавчій базі. В Україні на сьогодні прийнято Цивільний і Земельний кодекси України, понад 70 законів, які регулюють відносини в сфері використання та охорони земель та є базовими для формування ринку земель. Крім того, прийнято низку підзаконних та відомчих нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання земельних відносин та завершення земельної реформи [145]. Однак, на сьогодні існують неврегульовані питання у нормативно-правовій базі державного врегулювання обігоспроможності землі, в тому числі обігу земель державної та комунальної власності.

Зокрема, органи державної влади та місцевого самоврядування мають виконувати завдання щодо розробки та вдосконалення прозорого порядку відчуження земельних ділянок, надання фізичним і юридичним особам можливості вибору різних дозволених видів функціонального використання земельних ділянок, розробки механізмів набуття прав на земельні ділянки на конкурентних засадах. Крім того, ці органи зобов'язані формувати необхідну інфраструктуру ринку землі, забезпечувати її функціонування, створювати умови для розвитку конкуренції, забезпечення прозорості і законності операцій із земельними ділянками. Однак, можна сказати, що на сьогодні недостатньо дієвим є організаційний механізм, та недосконалим правовий механізм державного регулювання обігу земель державної та комунальної власності.

Отже, ураховуючи вищевикладене, вважаємо, що основними механізмами державного регулювання обігу земель, що потребують удосконалення є правовий та організаційні механізми, розглянемо їх більш детально.

Правові механізми – комплекси взаємопов'язаних юридичних засобів, які об'єктивовані на нормативному рівні, необхідні та достатні для досягнення певної мети. У сучасній науці правові механізми не визначено як загальнотеоретичну категорію [112]. Правові механізми як особливі

конструкції позитивного права поєднують певне коло правових засобів, серед яких: права, обов'язки, заборони, принципи, презумпції, терміни, процедури, заходи відповідальності, заходи заохочення тощо. Сутнісною властивістю та системо утворюючим чинником правових механізмів є його зв'язок з конкретною метою або сукупністю цілей у табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Основні засади побудови правового механізму державного регулювання земельних відносин

№ п.п.	Концептуальні засади побудови правового механізму державного регулювання земельних відносин
1	Рівність суб'єктів правовідносин перед законом
2	Законність
3	Гарантованість і непорушність права власності
4	Дотримання цільового призначення земельної ділянки
5	Врахування сервітутів
6	Обов'язковість відведення земельної ділянки в натурі (у разі потреби)
7	Обов'язкове проведення експертно-грошової оцінки (у разі укладення правочину)
8	Нотаріальне посвідчення правочинів із земельною ділянкою
9	Державна реєстрація земельних ділянок

У науковій літературі подається типова модель концептуальної структури організаційного механізму державного управління, відповідно до якої до складу цього механізму належать: об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління. Організаційні структури й результати їх функціонування [147].

Заслуговує на увагу думка А. Третяка та О. Дороша, які досліджували механізм управління земельних ресурсів. На їх думку, механізм управління складається з правової, економічної і організаційної частин. Правова частина включає в себе норми і правила, які визначаються передусім земельним

законодавством і обов'язкові для виконання. Виконання їх контролюється органами державної влади, землевпорядною службою, судовими інстанціями [147]. Принципові положення правового механізму державного управління земельними відносинами закладено в Конституції України [148] та Земельному кодексі України [149]. Так, основною нормою в Конституції України визначено, що земля є основним багатством українського народу, має особливий статус та охороняється державою. Саме на їх основі вибудовуються основні елементу правового управління земельними ресурсами України. Втім до основних нормативно-правових актів окрім означених вище, що регулюють обіг земель державної та комунальної власності можемо віднести Закон України «Про землеустрій» [150], Закон України «Про державний земельний кадастр» [151], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [153], Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [154] та інші.

Організаційна частина механізму управління земельними ресурсами включає організаційно-адміністративні методи управління. Вони базуються на владі, дисципліні і відповідальності. Організаційно-адміністративні дії здійснюються у видах, які представлені на рис. 4.1.

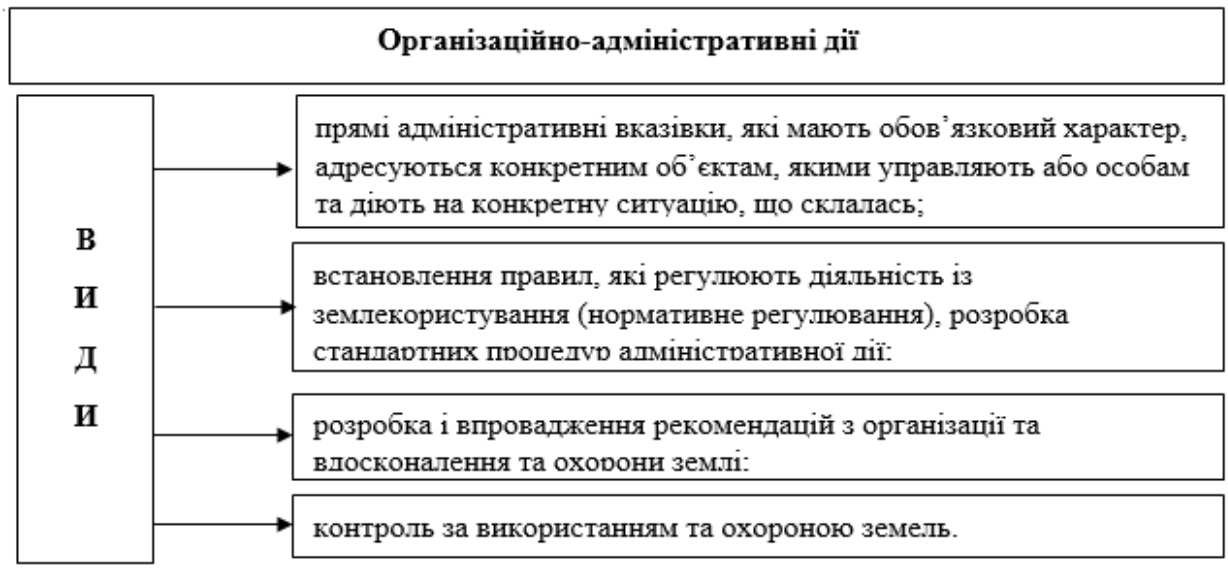

Рис. 4.1 Види організаційно-адміністративних дій

Основною формою реалізації і застосування організаційних дій в управлінні є розпорядження і оперативне втручання в процес організації і використання земель, та його регулювання в цілях координації учасників для виконання поставлених перед ними завдань. Завдання управління земельними ресурсами на різних рівнях поділяються на завдання законодавчих і виконавчих органів влади. Завдання управління реалізуються усіма суб'єктами управління та мають суттєві відмінності стосовно проблем забезпечення життєдіяльності регіонів країни і перспектив їх розвитку [155].

Таким чином, розглянувши теоретичні основи функціонування механізмів державного управління земельними ресурсами пропонуємо наступне авторське визначення понятійного апарату, зокрема: «організаційний механізм державного регулювання обігу земель» та «правовий механізм державного регулювання обігу земель». Під організаційним механізмом державного регулювання обігу земель пропонуємо розуміти сукупність організаційних методів і заходів реалізації органами державної влади та місцевого самоврядування процесу обігу земель на практиці, спрямованих на управління земельними ресурсами. Правовий механізм державного регулювання обігу земель розуміємо як сукупність засобів, заходів, підходів та шляхів формування правових норм, засади правозастосування, аналізу та вдосконалення.

Таким чином, дослідивши теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання обігу земель державної та комунальної власності, формуємо основні складові, завдяки яким функціонують організаційний та правовий механізм державного управління земельними ресурсами державної та комунальної власності. Сутність організаційного та правового механізмів державного регулювання обігу земель полягає у взаємопов'язаному функціонуванні законодавчих актів та нормативних положень на всіх ступенях нормотворення та правозастосування – від

загальних законів по важливих проблемах землекористування до вимог нормативних документів щодо обігу земель державної власності.

Специфіка організаційного і правового механізмів державного регулювання обігу земель державної та комунальної форм власності полягає передусім у забезпеченні контролю за раціональним використанням земель, статусу і ролі органів влади щодо регулювання земельних відносин, розробці заходів щодо удосконалення основних механізмів державного регулювання спрямованих на ефективне функціонування системи державного регулювання обігу земель та розвиток ринку земель. Обіг земель комунальної власності покликаний, в першу чергу, забезпечити потреби територіальної громади, та має в своїй основі переважно економічну та соціальну зацікавленість, яка забезпечується через сформовану систему управління комунальною власністю, реалізація якої здійснюється органами місцевого самоврядування.

До теоретичних основ державного регулювання обігу земель можемо віднести установлені в державі норми, порядки, процедури, що встановлюються нормативно-правовими актами та регулюють земельні відносини.

Основним нормативно-правовим актом, на підставі якого здійснюється обіг земель державної та комунальної власності, є Земельний кодекс України [255], яким визначено основи, щодо розпорядження земель державної та комунальної власності. При цьому можемо відмітити, що розглядаючи обіг земель державної та комунальної власності при подальших дослідженнях варто приділити увагу двом основним напрямам розпорядження вказаними землями, це передача в користування (оренду) та передача у власність таких земель. Вказані процеси різняться між собою та мають різний (відмінний) організаційно-правовий порядок у залежності від категорій земель та від суб’єкта права власності – держави або окремо взятої громади.

Саме тому вкрай необхідним є розробка комплексу заходів спрямованих на вдосконалення державного регулювання обігу земель державної та комунальної власності, відповідно до яких визначатимуться цілі і завдання органів влади в цій сфері. В свою чергу це обумовлює необхідність вивчення закордонного досвіду та проведення додаткових аналітичних досліджень функціонування організаційного та правового механізмів державного регулювання обігу земель державної та комунальної власності.

Висновки до розділу 4

Підсумовуючи викладене у розділі можна зробити наступні висновки:

1. В процесі розвитку урбанізованих територій Україні необхідно відпрацювати перехід до аналізу і управління техногенними ризиками як до основної системи регулювання безпеки урбанізованих територій, що може забезпечити своєчасне прогнозування можливих загроз та унеможливлення створення небезпек для населення.

2. Важливе значення в процесі подальшого розвитку національної економіки має її модернізація. Країні необхідно відновлення втрачених економічних позицій держави і забезпечення в перспективі темпів росту не менше 5% в рік на найближчі 10 років.

4. Необхідно збільшення результативності роботи органів державного нагляду за станом і функціонуванням потенційно небезпечних виробництв з метою істотного обмеження їх діяльності і зниження рівня небезпеки. Для чого доцільно використовувати сучасні засоби супутникового спостереження та інші цифрові гаджети в системі діджиталізації, що дасть змогу виявляти загрози на більш ранніх етапах та, залучаючи відповідні засоби, діяти на упередження, здійснюючи заходи у відповідності до плану.

5. Зважаючи на результати досліджень, вбачається доцільним, для змушення власників та користувачів здійснення інвентаризації

приватизованих об’єктів та перевірки дотримання на таких об’єктах, вимог природно-техногенної безпеки, а також взятих у процесі приватизації обов’язків, у тому числі щодо подальшого прийняття об’єкта в експлуатацію, в залежності від результатів перевірки, вживати заходів щодо націоналізації об’єкта і його повторної приватизації.

6. Розвиток територій та інфраструктури населених пунктів необхідно здійснювати згідно затвердженої містобудівної документації та інших документів стратегічного планування, передбачених чинним містобудівним законодавством в залежності від категорії населеного пункту.

7. Організацію безпеки територій державного підпорядкування необхідно здійснювати, маючи перспективний стратегічний план розвитку, який буде корелюватися з чинними містобудівними документами стратегічного планування та узгоджуватись з регіональними органами містобудування та архітектури.

Основні результати дослідження четвертого розділу дисертації висвітлено у монографії [149], наукових статтях у фахових виданнях [112; 140], апробовано на конференціях [130; 145; 147].

РОЗДІЛ 5
МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

5.1. Підвищення рівня культури експлуатування урбанізованого простору

На сьогодні в суспільстві можна відчувати не тільки потребу в модернізації усіх всіх органів влади, але й потребу у модернізації самих підходів до оточуючого середовища та, зокрема, урбанізованого простору. Модернізоване суспільство можна розглядати як комплекс окремих взаємопов'язаних процесів, які наряду з економічними, політичними, соціальними ознаками мають також ознаки культурної модернізації.

Незважаючи на те, що термін «модернізація» описує велику кількість одночасних змін у різних сферах соціуму і основним класичним тлумаченням його є перехід від традиційного аграрного суспільства до індустріального, міського та відповідно його неможливо відділити від процесу урбанізування територій. Втім, коли традиційними вважається ряд суспільств від примітивних неписьменних до племінних федерацій, патримоніальних, феодальних, імперських систем, міст-держав тощо [142], то модерними вважаються суспільства, розвиток яких у загальних рисах спирається на науку, техніку, індустрію, демократію [143].

Такі визнані теоретики як М. Вебер, Ф. Тьоннісу, Г. Спенсор, К. Маркс в своїх працях описують модернізацію, як перетворення традиційного аграрного суспільства в індустріальне з точки зору трансформації системи господарства, технічного озброєння й організації праці.

Виходячи з того, що термін «модернізація» у перекладі з англійської частіше всього трактують як «осучаснення», що передбачає наявність ознак

сучасності, зокрема як синонім усіх прогресивних змін та сучасності, або мають на увазі зусилля слаборозвинених та відсталих суспільств, спрямовані на наслідування шляху найрозвиненіших країн чи коли йдеться про комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних і інтелектуальних трансформацій.

Якщо економічна модернізація передбачає інтенсифікацію процесу економічного відтворення, політична (рис. 5.1) - створення певних політичних інститутів, для забезпечення сприяння реальній участі населення у владних структурах, соціальна - формування відкритого суспільства з динамічною соціальною структурою, то культурна модернізація передбачає формування високо диференційованої та в той же час уніфікованої культури на основі комплексної парадигми прогресу, ефективності, природного вираження особистих можливостей і почуттів, що формують індивідуалізм та створюють відчуття щастя.

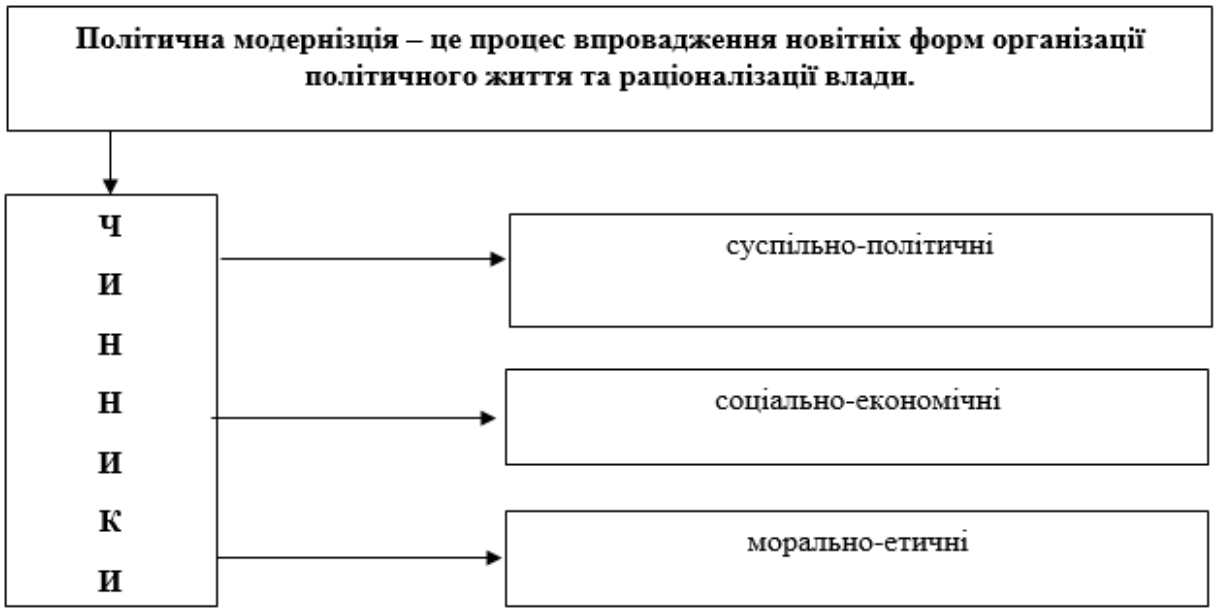

Рис. 5.1 Поняття політичної модернізації та її чинники

По аналогії з «первинною» та «вторинною» природою, можна розрізняти «первинну» та «вторинну» модернізацію. Під «первинною» модернізацією треба розуміти класичний процес модернізації, після

промислових революцій. Під «вторинною» модернізацією - процес, що супроводжує формування індустріального суспільства у країнах третього світу, який відбувається при зрілих моделях, апробованих у країнах індустріально-ринкового виробництва. Одним із методологічних обґрунтувань є застосування до теорії вторинної модернізації принципів запропонованої німецькими етнографами концепції культурних кіл, що ґрунтується на ідеї поширення форм культури від центрів культурного синтезу та напластуванню різних культурних кіл, поширених з різних центрів [240].

Зокрема вони повинні мати такі складові як:

- диференціювання елементів культурних систем;
- поширення грамотності та світської освіти;
- довіра до новітніх наукових розробок;
- формування нових звичок, характеристик, орієнтацій що уможливлюють імплементування до більш широких соціальних горизонтів;
- значне розширення сфер інтересів та зацікавлення в них;
- об’єм мотивування індивідуумів саме в залежності від рівня їх кваліфікації та вкладу в спільну справу;
- створення можливостей розвитку інституційних структур, що здатні працювати в умовах мінливості потреб [143].

Хоча основними етапами культурної модернізації вважають пізнє відродження, добу гуманізму та просвітництва, культурну модернізацію також пов'язують з розвитком сучасної гуманітарної науки, появою теорій націоналізму, соціалізму та комунізму. Нажаль у наслідок зміни культурної парадигми у XVIII-XXI ст. зменшилась роль традиційних цінностей (сім'ї, релігії, моралі) та відбувся злам традиційних авторитетів, сексуальної та ґендерної поведінки, масової культури та субкультур.

Загально прийнято, що еволюціоністська культурологічна парадигма, сучасного типу, як до європейської науки, вважається першою в часі.

Принаймні, її джерела найчастіше вбачаються в просвітництві та формуванні тенденцій до змін, а її суттєвою рисою є філософсько-культурологічні ідеї розвитку, що виникли на підґрунті успіхів природничих наук того часу, в тому числі еволюціоністичного пояснення історії Землі та розвитку біологічних видів.

Один із найвидатніших представників еволюціонізму, Герберт Спенсер, уподібнював людську культуру біологічному організму, порівнював виробництво з системою харчування, торгівлю - з системою розподілення та постачання, в той же час як державу виключно з регулятивною системою, що й має здійснювати загальне управління територіями. У Спенсера йдеться про уподібнення структурно-функціональне, а не за стадіями життя й розвитку. В той же час німецький філософ та дослідник Й. Гердер обґрунтовував ідею, згідно з якою прогрес та історія творяться людським розумом, а всі окремі культури становлять єдність, що веде до створення загальнолюдської цивілізації.

Вибудовуючи далі логічний ланцюговий зв'язок, можна сформувати гіпотезу, що мешканці будь-яких урбанізованих територій належать до тієї чи іншої культури, в розумінні її як результату поєднання знань, переконань, звичаєвих норм поведінки набутих жителями цих територій, що передаються наступним поколінням. Саме слово «культура», за семантикою походить від латинського colo, -ere, що означає «культивувати» тобто застосовувати на певних територіях ті чи інші способи розвитку яким притаманні набуті з часом традиції та певні процедури забезпечення людської життєдіяльності.

Давньоримський оратор та мислитель Цицерон започаткував нову дефініцію cultura animi «оброблення душі», запропонувавши цю алегорію сільськогосподарського спрямування як філософську категорію. Він бачив у цій метафорі інструмент подолання різних проявів дикунства та спосіб для перетворення людини в повноцінного «культурного» громадянина.

Культура здійснення містобудівної діяльності визначається самою її процедурою, що передбачає відповідність нормам містобудівного законодавства, розвиток у відповідності до розробленої та затвердженої містобудівної документації, її реалізацію у відповідності до чинних законодавчих актів. Але проблема в тому, що на більшість урбанізованих територій ні держава ні місцеві громади ще не розробили актуальну та сучасну містобудівну документацію, а не маючи адекватних стимулів, не поспішають з її виготовленням. Це одна з основних проблем містобудування. Виходячи з того, що містобудівна документація, зокрема, генеральний план території (генплан, зонінг, детальний план території, а з 24.07.2021 р. (з введенням в дію Закону України №711), ще й Комплексний план просторового розвитку території громади) – це «основний закон» розвитку певної території, можна сказати її «Конституція».

Елементи культурологічної проблематики завжди мали зв'язок з урбанізованими територіями та своє філософсько-соціологічне осмислення культури здійснення містобудівної діяльності, що і знаходило відображення в українській теоретичній думці. Розкриваючи специфіку культури як людської форми життєдіяльності, висвітлюючи, основні наукові концепції сучасної культури розвитку урбанізованих територій, бачимо прямий зв'язок всіх вад та позитиву традиційного ставлення до експлуатування урбанізованого простору, що і було підґрунтям зазначеної проблематики.

Культивуванням експлуатування урбанізованого простору, можна вважати планування життєвого простору людини з урахуванням нових наукових напрямів в теорії планування територій – урбанології (urbanologos), науці про місто, об'єктом дослідження і оптимізації якої є урбанізація територій, що на сьогодні має все більше значення для розвитку територій. Це включає в себе людські і матеріальні потоки, що відбуваються на ній, дає узагальнююче розуміння цінності наукового осмислення та обгрунтування

процесів освоєння територій, що й знаходить чільне місце у відповідних напрямах державної політики.

Основними елементами, що можуть забезпечувати культуру експлуатування урбанізованих територій, є складові урбанології, а саме три відомі наукові напрямі:

- урбаністика, як теорія територіального планування та управління (територій країни: регіонів, мегарегіонів, міст, мегаміст (мегаполісів), їх інтегральних елементів), а також мистецтво архітектурно-просторової організації територій, що й повинно ураховувати культурні особливості планувальних практик;
- містобудування, як теорія і методи планування забудови територій, нормативні вимоги (ДБН) експлуатації матеріально-просторового середовища, життєдіяльності на урбанізованих територіях, що відображають культурні традиції поселень;
- логістика транспортних потоків, як теорія матеріальних потоків, що здійснюються транспортними засобами, або її узагальнюваний напрям – теорія транспортних потоків (теорія транзитних потоків), що в тому числі розкривають культурні особливості улаштування комунікацій.

Головними категоріями урбанології, що наповнюють містобудівний зміст, є горизонтальна архітектура: вулично-дорожньої мережі і транспортні потоки (пасажирські та вантажні), що мають відповідну залежність. Розрахунок необхідних розмірів вулично-дорожньої мережі виконується на основі чисельності населення, рівня автомобілізації, питомої інтенсивності і простору, займаного автомобілем на рівні пропускної спроможності, що дозволяє визначити кількість смуг руху і необхідну ширину проїжджої частини з врахуванням пасажирського транспорту, пішохідних і велосипедних доріг, а також захисних смугу у вигляді суспільних елементів простору. Передбачає також планувальні методи управління міським рухом та вдосконалення урбаністичний ланцюгів проектної документації.

Дослідження містобудівної діяльності показує, що невідповідність планувальних вимог містобудівним потребам, зокрема вимогам транспортного і пішохідного руху, призводить до великих економічних втрат, створює соціальну напругу. Це і високий рівень аварійності на автомагістралях, на вулицях та дорогах міст України, тривалі затори і «корки-тягучки», своєрідний транспортний колапс. Тому, проблеми безпеки пересування, що виникають при бурхливому зростанні міст, всезростаючим урбанізуванням величезних територій архітектурно-планувального управління розвитком і реконструкцією міст, міським рухом, є вкрай важливими та вимагають обгрунтування наукового бачення щодо їх вирішення.

Культура розвитку урбанізованих територій, як філософія регулювання, незважаючи на те, що уявлення про культуру в часи Київської Русі та сьогодення сильно змінились, має здійснюватись на підставі містобудівної документації, затвердженої органами державної влади чи місцевого самоврядування відповідно до норм чинного законодавства та повинна узгоджуватись з раніше напрацьованими конценціями на загальнопланетарному рівні.

Зокрема важливими етапами формування культури містобудівної діяльності можна вважати наступні документи:

- нова програма розвитку міст, ухвалена Конференцією ООН з житла і сталого міського розвитку (Хабітат-III) у 2016 році;
- Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII;
- Цілі сталого розвитку до 2030 року, затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році;

- Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР;
- Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку», прийнята у 2007 році. При розробленні Концепції враховано положення: Угоди Міжнародної спілки архітекторів щодо рекомендованих міжнародних стандартів професіоналізму в архітектурній практиці, затвердженої XXI Асамблеєю Міжнародної спілки архітекторів 28.06.1999;
- Угода про коаліцію депутатських фракцій «ЄвропейськаУкраїна» у Верховній Раді України восьмого скликання;
- Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015; Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки, схвалена розпорядженням КабінетуМіністрівУкраїни від 24.06.2016 № 474-р;
- Меморандум про співробітництво між Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Державним агентством земельних ресурсів України від 15.09.2014;
- Концепція розвитку цифрової економіки та суспільстваУкраїни на 2018-2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів Українивід 17.01.2018 № 67-р;
- Біла книга: «Пропозиції щодо законодавчого та адміністративно-правового реформування сфери міського розвитку в Україні».

Однак з іншого погляду, культура експлуатування урбаністичного простору формується на ставленні мешканців урбанізованих територій до елементів оточуючого простору з споживацької (обивательської) точки зору.

Міра антропогенного навантаження на оточуюче середовище складається, як з обов'язкового навантаження, яке забезпечує мінімальні людські потреби життєзабезпечення так і такого, що присумовується виходячи з тих вад марнотратства та споживатства які людство породжує в

собі без врахування сучасних кліматичних проблем та можливостей зменшеного споживання.

Одним з шляхів зменшення антропогенного та техногенного навантаження на природне середовище є повторне використання матеріальних цінностей на які затрачено значні ресурсні можливості та вкладено працю значної кількості людей. Частина таких бувших у вжитку речей, які ще не втратили свої споживчі характеристики але виведені з експлуатування з різних, іноді недостатньо суттєвих причин.

На жаль, в багатьох випадках існує невиправдане моральне та відверто неповажне ставлення до таких речей, але це є результати чужої праці та значної кількості невідновлювальних ресурсів витрачених на виробництво цих товарів-послуг (матеріальних благ). При неповному використанні їх ресурсу, крім економічних збитків при необґрунтованій чи некваліфікованій утилізації - це потенційна шкода завдана природному середовищу його населенням яка має бути компенсована у розумний спосіб.

Гіпотеза повторного використання матеріальних благ полягає у наступному: кожна річ, яка відпрацювала свій ресурс, має бути якісно утилізована (якщо є доцільність зняття з експлуатування без ремонту та відновлення згідно з регламентом, станом, наявністю відповідних потреб). Для культивування шляхів вирішення проблем та потреб повторного використання, необхідно унормовувати це прийняттям відповідного законодавства та утворювати відповідні державні чи комерційні банки (ринки) потреб та пропозицій вживаних матеріальних благ на предмет їх повторного використання, згідно з «машинним принципом» – коли утилізується або повторно застосовується «не вся машина, а деталь».

Сам термін Second Hand з'явився ще в Британії, коли вельможі, на знак подяки чи в нагороду дарували одяг з королівського плеча. Той хто отримував такий дарунок називався «друга рука» (second hand). Існували такі традиції і на наших теренах, всім знайомий вислів «шуба з царського плеча».

Втім треба розуміти, що значення цього терміну «секонд-хенд» в Україні, пострадянському просторі, в Європі й Сполучених Штатах, трохи різні. Там секонд-хенд це будь-яка колись вживана річ, як ото книга, автомобіль або навіть інформація отримана не з першоджерела. Але на наших теренах таке визначення в більшості застосовується, саме для одягу.

В сучасному значенні поняття «секонд-хенд» з'явилося на початку минулого століття, коли з метою допомоги бідним, забезпечені громадяни здавали непотрібний одяг, тим самим позбавляючись від зайвих речей. З часом це перетворилось на цілком цивілізований бізнес та в цілу індустрію, де товар обробляється, сортується, упаковується і продається. Там можна також ознайомитися з сертифікатами якості та проходження дезінфекційної обробки. В Європі, у цій сфері, враховуючи суміжні галузі, зайнято більше 10 млн чоловік.

Останні роки Україна, за обсягом завезення секонд-хенду, займає в світі передові місця, але те, що Україна в цій «боротьбі» перемагає Росію, Камерун, Гватемалу, Кенію, не дуже радує виходячи з того, що рішення про придбання такої продукції громадяни приймають, як правило не з бажання призупинити кліматичні зміни, а в більшості випадків заради банальної неспроможності придбати нові речі.

На сьогодні є необхідність передбачити у всіх навчальних процесах, виховання поважного та економічно доцільного ставлення до вживаних речей, як до результатів чужої праці та економічно важливих чинників потенційного ресурсу. Але досліджуючи саму природу, факту появи об’єкта так званого «секонд хенду» від створення веде до більш глибоких філософських міркувань щодо ставлення людини до матеріальних речей, виходячи з потреб людини та сприйняття нею «потреби» як життєвої необхідності щодо фізіологічних та морального потреб, безпосередньо впливають на стан навколишнього середовищах[149].

При здійсненні заходів щодо покращання екологічного стану

урбанізованих територій, необхідно передбачати розробку відповідних державних програм щодо формування у громадян поважного ставлення до результатів чужої праці та подальшого використання відпрацьованих матеріальних благ для повторного використання їх окремих вузлів чи частин з урахуванням наявних потреб, до традиційних методів утилізації. Такі заходи формують нове дбайливе ставлення до оточуючого середовища як до свого власного дому – місця проживання та здійснння власних мрій.

Формування еко-лайфаків є шляхом до свідомого вибору креативного використання одягу та інших оточуючих нас у кожноденному побуті речей, що дають відповідь на питання: Як залишатися стильним, мати екологічне хобі і не шкодити довкіллю? Єлементи творчості у наданні другого життя власним вживаним речам, коли вони себе вичерпали у їх попередньому застосуванні. На сьогодні важливо щоб при формуванні державної політики щодо розвитку урбанізованих територій ураховувались можливості формування трендів до екологічного та економного використання громадянами наявних матеріальних благ, зокрема «філософського» підходу до власних речей та одягу під умовним лозунгом для нових лайфаків «нове життя старим джинсах» або як економити на одязі за принципом costperwear.

За інформацією організації Fashion Revolution, в Україні відсутні виробничі потужності для переробки текстилю. Це велика проблема та недопрацювання держави, бо не дає відповіді громадянам на питання, що робити зі старими речами в поганому стані.

Спонукати громадян до екотрендів доцільно інформуючи про вартість виробництва простих побутових речей, наприклад, що життєвий цикл однієї пари джинсів потребує 3500 літрів води . Враховуючи те, скільки пар виготовляється щороку, і скільки людей на планеті їх носить, це просто колосальна витрата ресурсів, особливо якщо згадати про те, що в багатьох країнах є дефіцит прісної води. Все взаємопов’язане і використовуючи природні ресурси в одній країні ми можемо вплинути (і це часто

відбувається) на їх зменшення в іншій. Маючи таку інформацію, відповідальна людина не може просто викинути таку річ у смітник.

Оскільки в Україні текстиль не переробляється, від держави повинні бути пропозиції для громадян як далі вчиняти з такими речами – це змінює у людей філософію сприйняття речей – можна віддати речі в хорошому стані на благодійність або відвідати майстер-класи, щодо надання вживаним речам нового життя.

Нажаль економіка впливає не тільки на фінансову спроможність громадян, але й на їх бажання витрачати кошти, навіть не маючи їх в значній мірі. Це вплив на психологію потенційного покупця шляхом знижок, щодо придбання, часто не занадто потрібних речей, що стимулює виробників до розширення виробництв та відповідно збільшення використання природних ресурсів та екологічних навантажень.

Призупинити зайві придбання можна розмірковуючи над питанням проте хто зробив цей одяг? Якщо людина знаходить розуміння цього питання, то починає по-іншому ставитися до речей, і знає, що їй не потрібна умовно говорячи, 25-та футболка. Відповідь на запитання про те, що стоїть за виробництво бавовни, дає розуміння, що це потребує великої кількості води та людської праці, часто низькооплачуваної або ж навіть дитячої праці, енергоресурсів на виробництво, а також транспортування. І коли до купівлі речей ставишся відповідально маючи такі знання, то дивишся на них «іншими очима» і усвідомлюєш їх цінність. Цінність не в грошовому вираженні, а в тому шляху, який пройшла річ до того, як потрапити в магазин. Це виховує і спрямовує думки на те, як не бути співучасником шкоди довкіллю та зайвому «експлуатуванню людей», зважаючи на те, що не скрізь забезпечуються гідні умови та оплата праці.

Людина розуміє, що натомість можна по-іншому інтерпретувати речі, які вже є в неї. Це дає поштовх фантазії, та спонукає до творчості, бажання створити з своїх існуючих і речей новий базовий або капсульний гардероб.

Нажаль на державному рівні не прораховуються питання збереження екології та зокрема і підтримки статків громадян за рахунок мінімізації покупок нових речей, як наприклад трьома способами які будуть екологічними та етичними:

- вживані речі з застосуванням заходів санітарної обробки;
- одяг локальних виробників – це також частина відповідального споживання. Для цього одягу не використовується великий ресурс на транспортування, а також таким чином можна підтримати економіку своєї країни;
- «susta in ableclo thing» − одяг, виготовлений з дотриманням екологічних та етичних норм. Наприклад, в Україні є магазин Soon Store, який дає розуміння де і як цей товар виготовлено: who made my clothes? Звісно, такий одяг дорожчий, ніж мас-маркет, але тут філософія його споживання інша. Якщо людина купує річ, знаючи історію її виготовлення, знаючи, що під час її виробництва не порушували права людей, вона з розумнням ставиться до її ціни.

Цікавий шлях придбання речей Cost perwear − це розрахунок ціни речі за одне використання. Якщо, в магазині бачимо дві речі – джинси Levi’s класичного крою, які можна носити роками, та дуже гарна шовкова сорочка з строкатим орнаментом. Обидві речі коштують однаково, припустимо, 3000 гривень. Доцільніше купити джинси тому, що їх ми вдягатимемо частіше, наприклад, з 365 днів за рік ми носитимемо їх 100 днів, тому їх ціна за 1 вдягання становитиме близько 30 гривень. Шовкову сорочку ми одягнемо максимум 20 разів, навіть якщо вона дуже красива. Вартість одного вдягання такої сорочки становитиме150 гривень.

Чим нижчий cost perwear, тим ефективніше використовується річ. Якщо людина буде використовувати цей підхід, виходячи зі свого способу життя та виду діяльності, вона зможе оптимізуватисвій гардероб. Якщо робота людини пов’язана з постійним пересуванням містом, їй потрібна пара

зручних кросівок або чобіт, а не класичні туфлі. Це чимось схоже на формування базового гардеробу, але з точки зору фінансів. Якщо з таким підходом відвідувати магазини, можна купувати дорогі та якісні речі, які будуть служити роками. З одного боку, це філософія свідомо споживання, а з іншого – економія власних грошей.

Молодь особливо цінує лайфаки та тренди але багатьох би зацікавив лайфак: «негнатись за трендами». Коли постійно людина женеться за новими трендами, це змушує знову і знову купувати нові речі. Вона носить модні кросівки один сезон, а наступного сезону не знає, що з ними робити. І щоб відповідати усім топовим трендам, вона змушена постійно купувати неякісні речі з мас-маркету. Проте і до трендів можна підходити розумно. Є речі, які ніколи не виходять з моди і завжди будуть актуальними: класичне пальто, білі кеди, біла сорочка або сині джинси, що є трендами мінімалізму[149].

Мінімалізм (як мода) підкріплений державницькими національними ідеями, які сьогодні вже не так дивують, через політики національного протекціонізму які посилюються в більшості розвинутих країн. І питання не тільки в захисті своїх ринків збуту але національних інтересів взагалі. І гарний приклад, коли в процесі боротьби з коронавірусом, держави в першу чергу забезпечують безпеку своєї нації. В Україні теж з давен була популярна Віра в збереження роду та землі пращурів. Але на тепер країні потрібно формувати нові тренди і культуру споживання та експлуатування елементів, що кликали б не тільки до обмеження (зменшення надмірного) споживання дали б змогу сконцентруватись на питаннях духовного та фізичного збагачення, які б давали суспільне визнання на кшталт: більша кількість підтягувань на перекладені чи відтискань від полу, або першість в шахах чи інших інтелектуальних заходах, що піднімає суспільний статус особистості. Такі досягнення мають бути більш престижним ніж дороге авто, для виробництва якого потрачено значна кількість ресурсів, в тому числі не відновлювальних, що сприяло б формуванню відповідної системи цінностей.

Щоб менше виробляти - треба менше споживати (і навпаки), формування філософії та ідеології антиспоживання та боротьба (демократичним шляхом) із споживатством, як в сім'ї та школі, так і за місцем роботи. Споживатство, як діагноз (хвороби) має свої методи «суспільного лікування», що формувало б у людях бажання якомога зменшувати екологічне та економічне навантаження та формувати нові суспільні та корисні для держави тренди, та саме:

- споживати дорогі речі це «соромно» на кшталт боротьби проти використання натуральних хутрових та шкіряних виробів;
- неможливість «вбивства тварин» поза межами необхідного споживання це проти здорового глузду та має усіляко заборонятись;
- а також сформовувати, в підсумку, загальний перелік «табу».

Одною з важливих причин низької культури споживання та як результату значних кліматичних змін є корупція. Вади культурного спрямування мають відповідний вплив і в цьому аспекті.

Тут доцільно привести одну з інтерпретацій бачення критично мислячих росіян (в авторському викладенні), які живуть поруч з Фінляндією та мають свої переконання з приводу мінімальної корупції та особливостей їх ментальності:

- «У фінів немає тяги до розкоші. Розкіш – це східна середньовічна розвага для дегенератів. Користуватись золотим унітазом може тільки дегенерат».

- «Фіни знають, що збагачення своєї сім'ї за рахунок інших представників свого народу - це ненависть до свого народу. Так чинять тільки виродки».

- «Фіни добре розуміють, що так зване "розпилювання" бюджетних (тобто народних) коштів - це ненависть до своїх дітей та онуків, так як їм їздити цими дорогами та вчитися в цих школах. Ненавидіти своїх дітей та онуків може тільки виродок».

- «Фіни впевнені, що злодій – завжди боягуз. Він живе в страху викриття та справедливої відплати. Така людина не може бути вільною. Така людина вигнанець з народу».

- «Фіни переконані, що "влаштовувати" своїх дітей - це сильно шкодити їм. Якщо людина не змогла досягти усього сама чи хоча б законно вступити в спадок, через освіту та свої успіхи - їй буде погано. Закладати проблеми на майбутнє своїм дітям може тільки дурень» [317]. .

Відповідна залежність також прослідковується щодо рівня усвідомлення населенням своєї ролі як головного суб'єкта експлуатування урбанізованого простору, який і формує бачення наступних поколінь щодо збереження державності, з урахуванням національних інтересів, так і почуття дотичності до глобальних процесів з мінімізування впливу на оточуюче середовище та уможливлення дотримання певного рівня якості життя на цих територіях за рахунок пошуку шляхів сталості у планетарному їх значенні.

Таким чином, можна констатувати, що культура розвитку урбанізованих територій напряму залежить від глибини модернізування відповідного напряму державної політики та напрацьованої, в результаті цього, системи нормативно-правового регулювання.

5.2. Осучаснення механізмів відбору керівних кадрів та елементів виборчого права як чинник компетентності прийняття рішень щодо розвитку урбанізованих територій

В Україні на теперішній час є чітко виражений запит на справедливість, який утворили не тільки війна та несправедливе захоплення українських територій, але й недовіра до судових органів, тиск алігархату та монополій і як результат недовіра до владних структур взагалі. Бажання мати національну соціально-справедливу державу є природнім бажанням

громадян, що заселяють урбанізовані території нашої держави - її національним інтересом.

Національний інтерес існує безвідносно від вимог законів і потреб державного апарату. Навіть навпаки, закон і державний апарат мають формуватися у відповідності до національних інтересів. Правові норми та державні структури є тільки інструментами, покликаними творити умови для просування національних зацікавлень. Якщо ж ситуація виявляється зворотною і законодавство, суди чи посадові особи стають на заваді інтересів нації, то починаються збої на рівні основ національної державності. Так виникають передумови для революцій, чи інших громадянських потрясінь, які в подальшому не завжди йдуть на користь національним інтересам держави.

Запобіжником цьому може бути справедливе законодавство та судочинство – назвемо його правилом «ЗП»: є право, є правосуддя і є право на правосуддя. Важливість судової гілки, як останнього форпосту справедливості, важко переоцінити. Але не менш важливими для успішного територіального розвитку є законодавча та виконавча влада - справедливе формування представницьких органів та органів державного управління і місцевого самоврядування. Все це здатне повернути довіру до влади та позитивно вплинути на розвиток урбанізованих територій, особливо в процесі їх децентралізації та фоні глобальних викликів і катастрофічного браку часу, про який Г. Сковорода казав, що втрата часу найтяжча з усіх утрат [174]. Тому сьогодні в суспільстві відчувається потреба на нову парадигму щодо набуття та реалізації владних повноважень.

Як один з напрямів модернізації, заслуговує на увагу своєю новизною концепція багаторівневого «набутого громадянства», яка виникає на підґрунті «Націократії» як відповідь на те, що режим лібералістичного тоталітаризму, який панує наразі в системі міжнародних відносин, абсолютизує загальне виборче право. Саме це є головною причиною

фактичної деконструкції існуючого на сьогодні інституту національної державності.

Основними вадами типового формату сучасної політичної системи, які походять від загального виборчого права, в першу чергу є некомпетентне джерело влади та, відповідно, по-друге - деперсоналізація відповідальності.

Як показує практика, масовий виборець, в своїй більшості, в принципі не здатний усвідомити рівень своєї відповідальності, ним легко маніпулювати, що й відбувається вже багато років. Такому стану сприяє і відсутність інструментів застосування персональних санкцій за хибні політичні рішення. За будь-які політичні дії реальну відповідальність несе нація в цілому [97;149].

Саме це і є причиною того, що сьогодні колективну відповідальність депутатів будь якого рівня, поза очі, а іноді і відкрито, називають – «колективною безвідповідальністю». І виходячи з вищезазначеного, це дійсно так. Крім того, цю систему перевантажує недосконалістю відсутність дієвої системи позбавлення громадянства і обмеження громадянських прав. Цей фактор відповідає Конвенції про скорочення безгромадянства 30.08.1961 р. та інші похідні з неї акти міжнародного права, ратифіковані Україною [114].

Цікаве порівняння сучасної демократії з багатодітною родиною, де батьки й діти мають рівні голоси. Відповідно весь сімейний бюджет йде на солодощі і розваги, а над способами його поповнення нікому задуматися. В результаті вся родина опиняється в злиднях, несучи колективну відповідальність за свої дії. Оптимальним способом усунення цих проблем є запровадження нової парадигми набутого громадянства (заслуженого громадянства), яка утворюється на підґрунті концепції Націократії (1935 р.) автором якої є Микола Сціборський [264].

Керівними тезами цієї концепції є такі.

1. Набуте громадянство (громадянські права мають набуватися у відповідності до певної системи заслуг, а не отримуватися тільки за фактом народження).

2. Регульований обсяг громадянських прав (межі громадянських прав мають розширюватися чи звужуватися аж до повного позбавлення громадянства включно) в залежності від взятої відповідальності, набутої компетенції, вчинених проступків).

3. Фахова законодавча влада (застосування компетентних і відповідальних виборців на основі вже існуючих вдалих виборчих практик).

Одним з головних напрямів цієї Концепції є правильно виписаний алгоритм її застосування:

- справедлива ієрархія цензів,
- можливість подолання бар'єрів,
- порядок прийняття рішень [150].

В такій системі важливо бачити і орієнтовні кроки впливу виборців на державну політику щодо розвитку урбанізованих територій:

1. Набуття права голосу

2. Набуте право на участь у виборах до органів місцевого самоврядування, шляхом досягнення наступних критеріїв, в тому числі через громадську присягу, яку дається публічно, а саме:

- наявність нерухомого майна на території округа де відбувається голосування,
- сплата податків саме в окрузі де відбувається голосування.

Наявність одного з критеріїв надає можливість голосувати, наявність двох критеріїв - подвоює голос і надає права бути обраним.

3. Набуте право голосу на виборах до законодавчого органу (голосування має відбуватися не через політичні партії, а в межах професійної сфери діяльності – саморегулівних організацій), а також зважаючи на такі критерії:

- наявність власної родини,
- сплата податків,
- професійна діяльність,
- рівень освіти,
- громадсько-корисна активність,
- участь у бойових діях по захисту територіальної цілісності держави.

Формати ранжування голосів в межах зазначених критеріїв.

1. Власна родина:

- зареєстрований шлюб,
- виховання власних дітей (в т.ч. усиновлених) їх суспільно-корисні досягнення,
- наявність онуків чи правнуків, їх успіхи,
- багатодітність.

2. Податки (як внесок в розвиток громади та країни):

- кілька категорій в залежності від обсягу.

3.Робота:

- офіційне працевлаштування (кожне місце роботи враховується окремо),
- рівень проф. кваліфікації,
- проф. досягнення, винаходи та суспільна користь від них тощо.

4. Освіта:

- освітній рівень (кожна освіта враховується окремо),
- науковий ступінь, наукове звання,
- наукові досягнення, винаходи та суспільна користь від них тощо.

5. Громадсько корисна активність:

- активна участь у громадських організаціях,
- ініціювання соціальних проектів,
- волонтерська діяльність,

- досвід політичного переслідування чи ув’язнення.

6. Участь у бойових діях:

- факт добровільної мобілізації,
- участь у партизанській боротьбі за незалежність країни,
- позитивні характеристики щодо участі у бойових діях, бойові нагороди, поранення, контузії, отримання тимчасової чи постійної непрацездатності тощо[149;264].

Реалізація зазначеної Концепції, на сьогодні, стає цілком можливою завдяки використанню новітніх цифрових технологій, але цей проект не є готовим алгоритмом дій, це лише рамкова ідея, що дає можливості її подальшого розвитку. Але будь-які дії починаються з ідей, як сказано: " спочатку було слово». Криза політичної системи - це проблема не тільки України. Європейська цивілізація як така потребує вирішення цієї проблеми. І цілком можливо, що у її подоланні та участі в реалізації важливих геополітичних питань і лежить шлях переходу нашої держави з рангу світових аутсайдерів у міжнаціональні лідери [99,149].

Питання щодо кризи політичної системи, стає все більш актуальним, після січневих (2021р.) подій в США, коли «керовані» протести закінчились штурмом Капітолію. Після цього, питання доцільності демократій, черговий раз, суспільством піддалось сумніву, чи потрібна така «безвідповідальна свобода»? Втім, варто розуміти, що основним ідейно-ціннісним опонентом демократії, на сьогодні, є «націократія» [264], яка через дотеперішній пострадянський вплив, недостатньо відома більшості громадян.

Розробником націократичної теорії та піонером націократичної практики, як зазначалося вище, є Микола Сціборський, теоретичний здобуток якого довгий час знаходився поза межами уваги не тільки широких мас, а навіть фахівців. На те були причини виключно історичного характеру. М. Сціборський належав до фракції, що програла в міжфракційній боротьбі в середині націоналістичної організації, яка програла у міжнаціональному

протистоянні. Тож не тільки на окупованій більшовиками Батьківщині, але навіть у емігрантських колах чи підпільних середовищах він довго лишався просто невідомим. Між тим Націократія - теоретичний конструктив, розроблений цим українським підполковником, є не просто епохальною віхою в історії українського націоналізму, це – абсолютно незаслужено забутий державо творчий концепт світового рівня [149].

М. Сціборським були не тільки критично (але при цьому абсолютно справедливо) оцінені існуючі на той час суспільно-політичні концепти – демократія, соціалізм, комунізм, фашизм та диктатура, але й показана конструктивна альтернатива їм. І саме цією альтернативою були закладені ідейні підвалини потужного розвитку націоналістичного руху в сучасній нам з вами Україні, а в майбутньому, сподіваюся, і у всій Європі [101].

Відомий норвезький економіст, Ерік Райнерт у Передмові до українського видання книги «Як багаті нації забагатіли і чому бідні нації лишаються бідними», писав:

«Спільною рисою комунізму й неолібералізму є нехтування національної держави та заперечення потреби в ній. Нині потреба утвердити національну державу стає дедалі очевидніша. Нам потрібний здоровий, не ксенофобський націоналізм, який мали всі успішні країни протягом початкового періоду свого розвитку» [246].

Протиставлення між демократією та націоократією, як двома формами державно-політичного режиму, полягає передусім у визначенні основної суспільної цінності, якою демократія вважає людину, а націократія – націю. Відповідно джерелом влади демократами визнається народ, як неструктурована математична сукупність населення певної території, а націократами – нація, як самодостатня кровноспоріднена ієрархічна спільнота. Причому «влада належить нації через її найбільш талановитих, ідеалістичних та національно-альтруїстичних представників, що здатні забезпечити належний розвиток нації та її конкурентоспроможність». Права

нації для націократів є превалюючими над правами окремих національностей, класів та осіб.

Адже права окремих людей можуть гальмувати та унеможливлювати загальнонаціональний прогрес [102;149]. Тут доречне порівняння з дією законодавства щодо містобудування та розвитку урбанізованих територій, що дає громаді право, коли це обґрунтовано та важливо для громади, вилучати певні земельні ділянки, чи інше приватне майно для суспільних потреб, відповідно з застосуванням подальших компенсаційних заходів.

Окремо слід наголосити на державно будівничих розбіжностях між демократією і націократією, які полягають передусім у способах формування державних органів. Демократія проголошує загальні та вільні вибори на основі територіального чи партійного представництва – єдиним можливим методом формування вищих органів влади. Націократія наголошує на представництві на основі державних синдикатів (професійних і їм подібних спілок), до яких мають долучатися тільки суспільно-корисні верстви населення. А коли громадяни згуртовані на фахових засадах та яких зближує єдиний напрям життєдіяльності, то це і є індикатором рівня довіри та цінності індивіда цій професійній спільноті, а також значно посилює впливовість та значимість думки такого голосувальника.

Демократія декларує цілий ряд природних прав людини, які належать особі за фактом народження, в свою чергу, націократія наполягає на здобутті прав відповідно до виконуваних обов'язків і взятої відповідальності. На полі державно-правової теорії, націократія, наголошуючи на необхідності державного існування нації, спрямована проти анархізму, який заперечує необхідність існування держави і розглядає її як суспільно-політичний атавізм. У світоглядній площині націократія, яка розглядає суспільно-історичний розвиток як результат солідарної співпраці всіх корисних верств нації, протистоїть комунізму, який причиною суспільно-історичного розвитку називає міжкласову боротьбу [246].

В той же час, ще досі згадується і «сильна рука», як тип державного управління. Всі, хто народився і жив в радянський період та відповідно знав одну «єдино правильну форму управління», добре знав, що диктатура - це форма правління в якихось майже дикунських країнах - щось дуже погане, яке висміювалось в радянських сатиричних журналах, де часто-густо можна було зустріти відповідні карикатури. Хоча диктатура пролетаріату, відповідно до теоретичної доктрини та пропагандистських настанов марксизму-ленінізму, це означення форми політичної влади, яка тимчасово у формі диктатури встановлюється внаслідок революції й здійснюється робітничим класом на чолі зі своєю партією для придушення опору колишніх панівних класів – до утворення безкласового суспільства.

Згідно з сучасним критичним поглядом на реальний, тобто втілений на практиці, марксизм-ленінізм та «реальний соціалізм», диктатура пролетаріату – це евфемізм, за яким приховувалася диктатура вождя (спочатку Ленін, потім Сталіна) та верхівки партії більшовиків, пізніше партноменклатури .

В той же час виникає питання, чи може диктатура бути благом, для народу, нації, держави? 16.0I.2014 Верховною Радою VII скликання, був ухвалений пакет законів, що в ЗМІ отримав назву "диктаторських". Вони були ухвалені з численними порушеннями регламенту й законодавчої процедури, але їх негатив був не формальним, а змістовним. Бо ті закони наділяли диктаторськими повноваженнями антинаціональну владу. В той час країна справді потребувала диктатури, але диктатури націоналістичної, яка б могла дати відповіді на посталі в той час питання.

А негативу диктаторському режиму надає не процедура чи регламент, а лише особа диктатора. Особисті якості людини, що отримує абсолютні повноваження, цілком можуть обернути диктатуру на позитив. Максимальні повноваження - це не тільки необмежені можливості, але й максимальна відповідальність. Приклади Саддама Хусейна і Муамара Каддафі є яскравими зразками такого обсягу відповідальності. В січні 2014 В. Янукович

зі своєю свитою теж спробували приміряти на себе «диктаторські еполети». А от лідери демократичної опозиції навесні того ж року взяти на себе вищу диктаторську відповідальність злякалися. І саме через це в країні до сих пір триває війна. Це приклад того, як відсутність диктатури призвела до жахливих наслідків.

З цього приводу, постфактум, некоректно коментувати різні сюжети та припущення можливих сценаріїв альтернативної історії. Але вірогідно, що «врятує» Україну не той, хто дасть громадянам більше прав, а лиш той, хто візьме на себе всю повноту відповідальності за долю нації. Той, хто достойно витримає іспит абсолютною владою. Бо історична результативність диктатури – це виключно питання свідомості й сили волі диктатора. Наприклад Євген Петрушевич, західноукраїнський лідер, з 9.VI.1919 до 15.III.1923 носив титул Диктатора ЗУНР. Оголошення диктатури в тих умовах безперечно було рішенням правильним, але запізнілим. Та й обсяг відповідальності для Петрушевича був явно завеликий. Західноукраїнська диктатура лише близько місяця контролювала маленький клаптик території, а далі титул Диктатора перетворився лише у порожню претензію [104].

Диктатура – це надзвичайний стан. Не більше, але й не менше. Диктатура вперше з’явилася як екстраординарна магістратура Давньоримської держави. У перекладі на сучасну термінологію це звучало б приблизно так: «Диктатор» – це державна посада для керування в період надзвичайного стану чи реалізації надважливих місій. Часто можна почути думку про те, що ми так звикли жити на межі двох світів, що надзвичайний стан став для нас цілком звичайним. Так, екстраординарним положення нашої держави можна назвати часто, адже ми вкрай мало робимо для того, щоб зробити державне положення ординарним. Україна нагадує вічно хворого, який взагалі не лікується, бо впевнений у хронічності своїх хвороб.

Диктатура – це і є спосіб лікування надзвичайності державного стану. Ні якими демократичними перевиборами це «не лікується». Звісно, не варто

забувати, що диктатура як «ліки» - потрібні в критичні моменти та зловживати смертельно небезпечно. І у диктатури, і у ліків ключовим питанням є якість. Тож, ефективність диктатури – це не тільки її своєчасність, але й придатність до неї диктатора, адже диктатором здатен бути далеко не кожен. За абсолютними повноваженнями завжди йде абсолютна відповідальність, яку готові нести далеко не всі. Ефективна диктатура – це перед усім якісний диктатор. Якісного диктатора Вашингтона, наприклад, шанують вже більше 200 років, адже це саме він побудував найтривалішу демократичну систему. Втім, минає все. І американська демократія вочевидь також, можливо, закінчується, в тому чи іншому розумінні.

Але успішний розвиток урбанізованих територій, залежить не тільки форми здійснення державної влади та якісного складу виборців але й від якості еліт та чиновників - державних та самоврядних менеджерів, які будуть приймати відповідні управлінські рішення на місцях, від яких і буде залежати стан та рівень урбанізованості населених територій, рівень збереження природних та рукотворних цінностей, в тому числі рівень самоідентифікації мешканців як громадян та патріотизму своєї держави. В той час, коли більшість знаних дослідників вважає, що людство нині переживає чергову кризу і вже протягом одного-двох наступних поколінь стане зрозуміло чим вона закінчиться. Або розпадом цивілізації, або її трансформацією в нову якість. Чи не найголовнішим чинником глобальної кризи є дезінтелектуалізація суспільства і масова некомпетентність - делітантизм, які проникають в усі пори нашого життя, зокрема і в сферу державного управління та місцевого самоврядування, що і створює передумови до більшості проблем.

Багато відповідей на зазначені вище питання дає автор відомої роботи "Принцип Пітера" канадський професор Лоуренс Пітер[157]., який вважає, що в основі системи, яка спонукає індивіда підніматися на свій рівень

некомпетентності, знаходяться певні світоглядні настанови, що панують у масовій свідомості.

По-перше, людині, яка легко й із задоволенням справляється зі своєю роботою на певному рівні, доцільно піднятись на вищий рівень, щоб вона працювала з більшим напруженням.

По-друге, чим вище знаходиться людина в соціальній ієрархії, тим успішніше її життя, тим більшої пошани вона заслуговує, тим вищий її соціальний статус і авторитет, врешті-решт – тим вона щасливіша.

По-третє, за наявності певних здібностей і відповідної підготовки, будь-яка людина може успішно займатись будь-якою діяльністю [157].

Прагнення кожної людини піднятися на вершину соціальної ієрархії – річ природна і корисна для процвітання суспільства. Проте є поважні підстави стверджувати, що вище викладені положення є облудними і що саме вони фактично запускають у дію руйнівний механізм тотальної некомпетентності. Для кожної людини існує діяльність, яка відповідає її внутрішній природі, яку людина може робити невимушено, ефективно і радісно. Це та "споріднена праця" Григорія Сковороди, яка «…розкриває в людині її божественну природу і приносить їй щастя та спасіння».

Принцип Пітера припинить свою руйнівну дію і почнеться самоочищення організаційних структур від забруднення некомпетентністю як тільки наступні положення, що є цілком протилежні духу нинішньої цивілізації, увійдуть у масову свідомість. На думку Лоуренса Пітера:

- людина має піднятися на той рівень, який відповідає її природі і на якому вона може займатися діяльністю, яку може робити з любов’ю і яка їй дається порівняно легко і невимушено – саме така праця приносить людині щастя і самореалізацію;
- істинний соціальний статус людини залежить не від її місця у формальній ієрархії, а від того, як добре вона виконує свою соціальну функцію;

- найкращих успіхів людина може досягнути лише у тій діяльності, яка відповідає її природі і функціональному призначенню в соціальному організмі;
- людина має прагнути не до вершин соціальної ієрархії, а до вершин майстерності у справі, до якої вона зроджена [157].

У який же спосіб долати некомпетентність? Зокрема, П. Лоуренс пропонує такий метод: усвідомлення людиною власного рівня некомпетентності і відмова від просування нагору. Це виглядає незвично і раніше ніколи не підтримувалось на державному рівні.

Навпаки, чому ж все-таки системи, в яких діє принцип Пітера, ще якось існують, а не розпались внаслідок тотальної некомпетентності? Тому, що в дію вступають додаткові, як правило, тіньові механізми (протекція, корупція, клани, які заважають просуванню компетентних на їхній рівень некомпетентності) однак все це деморалізує та де мотивує суспільство, руйнує його соціальну тканину. Яким чином можна визначити придатність людини до виконання тієї чи іншої соціальної функції? Яким загальним методом дослідити ? [157].

Мова може йти не про конкретну професію, особливо про такий напрямок як державна служба, державне управління чи місцеве самоврядування, а про вид діяльності в соціальному організмі, який охоплює цілий спектр професій і одночасно є складовою частиною кожної професії і відповідно є характерним в тому числі і для державних службовців. Але в той же час, П. Лоуренс зауважує, що ліберально-демократична система, при деяких своїх безперечно сильних сторонах, видається досить жалюгідною, – хоча б тому, що найважливіші рішення що до розвитку нації, які потребують найвищої компетентності, ухвалюються на виборах і референдумах людьми здебільшого цілком некомпетентними. Нічого дивного, адже більшість у своїй масі складається з людей некомпетентних, тоді як люди, що будують

свою думку на справді глибокому знанні предмету, завжди неминуче виявляться в меншості.

Ситуація очевидна у своїй абсурдності: висловити власну думку про проект Конституції закликають людей, які її ніколи не читали і не будуть читати, а на виборах найбільші шанси має той, хто дає більше привабливих і правдоподібних обіцянок. Припустимо, що у такому разі розв'язанням проблеми є вибори за партійними списками, коли політична партія здійснює селекцію кандидатів? Але це неспрацьовує! Навіть якщо керівництво партії складається з компетентних людей, то кандидатами в депутати висуваються не потенційно мудрі законодавці, а діячі, здатні перемогти на виборах.

Більше того, як влучно зауважив П. Лоуренс, «розвиток електроніки та її вторгнення у виборчу кампанію ставлять партію в такі умови, що вона може висунути людину, яка краще за інших виглядає на екрані. Але якщо є здатність справити враження з телеекрану, яка зростає завдяки гриму та вдалому освітленню, то вона зовсім не гарантує компетентної діяльності в законодавчому органі». В результаті компетентні будівельники і директори заводів, письменники і бізнесмени стають некомпетентними державними діячами. «Зрозуміло, – продовжує П. Лоуренс, – що дія принципу Пітера поширюється і на виконавчу владу – на урядові бюро, департаменти, відділи і контори всіх рівнів, від загально національного до регіональних і місцевих. Всі вони, включаючи поліцію і армію, є жорстко вибудованими ієрархіями чиновників, і всі вони неминуче переповнені некомпетентними людьми, які не можуть виконувати доручену їм роботу, не можуть бути просунутими по службі, але й не можуть бути звільненими» [157;149].

Зауважимо, що ліберально-демократична система є дуже зручною для тих представників влади, які прагнуть уникнути відповідальності. Механізм простий: у зручний момент включається пропагандистська машина, і питання (вже вирішене «нагорі») виноситься, скажімо, на референдум. Потім оголошується, що «так вирішив народ» – а хто прийняв рішення, той і несе

відповідальність. У результаті складається ситуація, неприпустима з погляду і здорового глузду, і моралі: відповідальність перекладається на некомпетентних у своїй масі людей, яким до того ж навіюється ілюзія, що саме вони керують державою.

Важко переоцінити вплив на розвиток урбанізованих територій законодавчої гілки влади, будь якого рівня, яка утворюється шляхом реалізації виборчого права. Втім питання призначення на посади представників виконавчої гілки влади теж має не менше значення. Досвід показує, що люди, які як водії, що ледь здатні рівно вести автомобіль, чомусь дозволяють собі вчити інших керувати автомобілем? Менеджери без фахової освіти, саме з того напряму де вони працюють, не маючи фундаментальних знань про ази цієї галузі, дозволяють собі відчитати справжніх фахівців за допущені на їх погляд помилки та докоряти за нерозуміння суті роботи. Втім, дуже характерні приклади можна привести і в сфері державного управління, зокрема коли в інспекціях Держархбудконтролю, на керівні посади призначають людей, які за відсутності профільної освіти, досвіду роботи безпосередньо в цій галузі та не відчуваючи духу цієї славетної професії, «не моргнув оком», проводять перевірки, «повчають» ветеранів будівництва та виносять штрафні санкції, посилаючись на якісь суто процедурні порушення…Чому ж вони при цьому не помічають власної кричущої некомпетентності?

Все це пов’язано з ефектом Даннінга-Крюґера, який полягає в тому, що люди із невисоким рівнем інтелекту, недостатньою кваліфікаційною підготовкою та вузьким кругозором не мають здібностей для того, щоб зрозуміти: рішення, які вони приймають, – помилкові, а талантів, якими вони себе наділяють, у них немає. Ось чому вони вважають, що мають рацію у всіх своїх діях і краще за інших розуміють ситуацію. Згодом таке світовідчуття набуває в обмеженої людини рис психологічного захисту. Вона приймає рішення відстоювати свою позицію, бо відчуває: як тільки я допущу

думку, що дію неправильно, мене відразу потіснять із насидженого місця більш талановиті індивіди [345].

Навпаки, у талановитих людей спостерігається зворотний ефект: вони добре розуміють, наскільки складними є закони реальності та наскільки широким є поле знань, які у перспективі можна опанувати. І це приводить їх до заниження власних здібностей та недооцінки своєї ролі в суспільстві. «Я знаю, що нічого не знаю», – казав мудрець Сократ, який вів більш а ніж скромне життя і постійно терпів нападки дурнів, упевнених у своїй правоті. Чи здатен хтось із обмежених людей зізнатися собі в необізнаності? Практика показує, що ні, і такий ефект був теоретично передбаченим, а потім експериментально підтвердженим (у 1999-му році) працівниками кафедри психології Корнелльського університету (США) Девідом Даннінгом (David Dunning) і Джастіном Крюґером (Justin Kruger) [345].

Теоретичною основою для їх гіпотези були спостереження великих учених і мислителів. Даннінг цитував Чарльза Дарвіна: «Невігластво частіше народжує впевненість, а ніж знання». І Бертрана Рассела: «Одна з неприємних властивостей нашого часу полягає в тому, що ті, хто відчуває впевненість, – дурні, а ті, хто володіє хоч якимись уявою та розумінням, сповнені сумнівів і нерішучості». Як установили Даннінг і Крюґер, профани не тільки переоцінюють свою компетентність, але й демонструють нездатність адекватно оцінити фахівців із високим рівнем кваліфікації в такій самій сфері діяльності. До того ж профани щиро не вірять, що неправильно відповідають на питання, які стосуються їхньої професійної діяльності, – більшість із них залишилася при своїй думці навіть після того, як їм вказали на помилки та логічно обґрунтували їхню неправоту.

Ефект Даннінга-Крюґера неодноразово підтверджувався іншими дослідниками. Зокрема, його було перевірено опитуваннями студентів відділення акушерства та гінекології Університету Флориди, а також великої кількості терапевтів-практиків [121;345].

Те, що для перевірки висновків, зроблених психологами, взялися насамперед за лікарів, насторожує. Але є надія, що сліпці, які виявляються нездатними побачити безодню свого невігластва та сяючі вершини знань, досягнуті іншими людьми, можуть прозріти. Даннінг і Крюґер запропонували профанам навчальний курс, яким було передбачено не тільки опанування знань, необхідних для їхньої професії, але й формування уявлень про методи, за допомогою яких можна вийти на реальні показники компетентності та визначити рівень професіоналізму – як чужого, так і власного. У результаті профани усвідомлювали рівень своєї колишньої некомпетентності – зокрема й ті, компетентність яких після навчання не підвищувалась [149;345].

Ще далекі наші пращури виділяли чотири основні соціальні функції: пізнання світу; влада; господарювання; робота під зовнішнім керівництвом.

Усі функціональні підсистеми є членами єдиного цілісного організму, тому вони взаємозалежні, жодна з функціональних груп не є вищою або нижчою, якщо тільки вона добре виконує свою соціальну функцію. В масовій свідомості належність до еліти визначається наявністю чисто зовнішніх ознак, передусім – влади і грошей. Натомість еліта означає краще, добірне. Перш за все, це моральні авторитети нації які віддані державі та громадянам, а в тяжкі часи здатні на сміливі та шляхетні вчинки.

Як приклад, можна подати поведінку дійсних представників еліти на борту всім трагічно відомого пароплаву «Титанік», який тонув. На борту корабля був мільйонер Джон Джейкоб Астор IV. Грошей на його рахунках в банках було досить для того, щоб побудувати 30 таких «Титаніків». Однак зіткнувшись зі смертельною небезпекою, він вибрав те, що, на його думку, було морально правильним, і поступився своїм місцем в рятувальній шлюпці двом переляканим дітям. Ісидор Штраус, співвласник найбільшої американської мережі універмагів Macy's, який теж був на «Титаніку», сказав: «Я ні за що не сяду в рятувальну шлюпку раніше інших чоловіків».

Його дружина також відмовилася сідати в човен, поступившись своїм місцем тільки що найнятій нею служниці Еллен Берд. Вона вирішила прожити останні хвилини життя разом з чоловіком. Ці багаті люди вважали за краще залишитися без свого багатства і навіть життя, ніж поступитися моральними принципами. Їх вибір на користь моральних цінностей продемонстрував блиск людської цивілізації і людської природи: благородний характер набагато цінніший, ніж життя, і тим більше він дорожчий, ніж багатство

Отже, крім зазначеного, еліта – це група людей, яка найкраще відповідає виконанню певних функцій. Передусім, йдеться про все ті чотири базові соціальні функції, які іноді подають в дещо зміненому виді це: пізнання світу; державне керування і безпека; бізнес; робота за певною спеціальністю (професією). Призначенням духовної еліти є осягнення принципів буття, пізнання законів соціального розвитку, збереження і поширення духовності, знань, традицій, етичних норм. Характерним прикладом морального авторитету нації можна вважати, таких як, нажаль вже померлий, але від того не втративший свого авторитету Блаженніший Любомир (Гузар), Глава УГКЦ.

Владна еліта має бути прикладом активного відстоювання національно-державних інтересів, цілеспрямованості, скромності, жертовності, її головне завдання – ефективне керування національним організмом, прийняття мудрих законів і забезпечення їх виконання. Крім зазначеного вище, це можна досягти тільки навчанням та постійним підвищенням кваліфікації в спеціальних учбових закладах, на кшталт НАДУ при Президентові України та її регіональних інститутів, які за час своєї роботи випустили багато кваліфікованих спеціалістів для системи державного управління та місцевого самоврядування, значно більше спеціалістів підвищила свою кваліфікацію. Інші вимоги до бізнесової еліти – отримувати прибуток, дотримуватись державних законів і дбати про своїх працівників. На сьогодні можна провести паралель щодо рівня та якості корпоративної етики.

Вимоги до професійної еліти: виконання з гарантованою якістю та в гарантовані строки конкретної роботи. Така еліта повинна формуватись у системі саморегулівних організацій, як приклад у СМА - спілки архітекторів України, Академія будівництва України, Гільдії працівників технічного нагляду та ін, як і раніше коли працівники ділились на цехи за напрямом роботи (римарі, косарі, бондарі та ін.). Такі професійні спілки були зацікавлені в саморегуляції своїх фахових секторів, дотримання якості робіт та духу професії, яка передавалась від батько до сина.

Обов'язковою умовою існування еліти є наявність дієвих механізмів добору. Історичні пам'ятки свідчать, що в давнину елітарний добір був значно вищого рівня, ніж тепер. Приблизно IV століття до Різдва Христова датується книга "Артхашастра", в якій детально описані методи перевірки істинної сутності кандидатів на вищі державні посади [8].

Давні психологи виявили найсуттєвіше та ділили людей на чотири типи:

1 тип людини - ефективно робить лише ті справи, які стали невід'ємною частиною її життєвого досвіду. Вона рідко виявляє ініціативу, яка виходить за межі цього досвіду. Вона може ефективно працювати лише в команді під розумним керівництвом.

2 тип людини – людина колективного досвіду. Це ерудит, здатний вчитися на чужих помилках і перемогах. Робота, що пов'язана нормами, інструкціями виконується швидко і якісно. Проблеми виникають тоді, коли виникає необхідність у нестандартних рішеннях. Та порівняно з Людиною-1, цей тип людини енергійніший та ініціативніший. Часто має сильні бажання і пристрасті, які нерідко виходять з-під контролю.

3 людини - *л*юдина розуму. Має здатність ефективно та надійно діяти у нестандартних ситуаціях. Вона, здебільшого, енергійна та ініціативна, має сильні бажання та пристрасті, які проте знаходяться під контролем розуму.

Однак вона втрачає здатність виконувати багато кратні однотипні операції – вони їй не цікаві.

4 тип людини - людина мудрості. Схильна бачити за видимими подіями їх невидимі причини, корені яких заховані в духовній та інформаційній сфері. Для неї не існує абсолютно нових ситуацій – є лише універсальні принципи, які реалізуються в конкретних ситуаціях [50].

В тих випадках, коли Людина-3 прораховує результат, Людина-4 його вже знає інтуїтивно. Феномен формування псевдо еліти сьогодні, за відсутності дієвих механізмів добору еліти, спостерігаємо, коли люди в силу різних обставин виконують невластиві їм функцій. Натомість кожна функція відповідає одному з чотирьох основних рівнів соціальної ієрархії.

- Базовий рівень складають Спеціалісти («Люди кваліфікованої праці») – це професіонали, експерти, майстри своєї справи.
- Наступний, ієрархічно вищий рівень складають Підприємці («Люди діла»), здатні організувати продуктивну взаємодію Спеціалістів.
- Кшатрії («Воїни, люди влади») – політики, державні адміністратори, воєначальники.
- Ще менше Брахманів («Людей духу»), які осягають вічні, універсальні принципи буття і забезпечують взаємодію системи «нація» з надсистемою – людством, природою, Богом.

Що відбувається, коли Спеціаліст намагається виконувати функції Підприємця? Через якийсь час справа хиріє і розвалюється. А якщо Підприємець починає виконувати роботу Кшатрія? Тоді розвалюється держава. Адже його функція – це ефективно працювати заради отримання прибутку [8;50].

У Стародавньому Римі про таких говорили: "Бідним він приїхав у багату провінцію, багатим він виїхав з бідної провінції". Розуміємо, що ці слова актуальні і сьогодні і за такий значний час в цій царині мало, що змінилось, а питання боротьби з корупцією та добору якісних державних

службовців не втрачає своєї актуальності. Ще жалюгідніше видовище, коли на високий державний пост потрапляє Спеціаліст. Робота цього рівня настільки перевищує його розуміння, що він стає маріонеткою в руках свого оточення. Спроби перевиховати Спеціаліста на Кшатрія цілком безглузді — те саме, що робити з коня важковаговика скакуна [113,149].

Справжня еліта не може бути не компетентною. Псевдо еліта намагається виконувати корисну роботу, принаймні її імітувати. Таким чином, псевдо еліта руйнує природний порядок і ослаблює національний організм, навіть якщо це робиться несвідомо. Контр еліта чинить зло свідомо. Те, що ми спостерігаємо навколо себе, не може бути наслідком лише стихійних процесів. Якщо добре придивитися, то за некомпетентністю псевдо еліти "стирчать вуха" контр еліти – не принципово, вітчизняна вона чи іноземна [117]. Але вимирання народу, руйнування наукового, промислового і технологічного потенціалу, методичне винищення "середнього класу" – усе це наслідки діянь контр еліти. Мова йде не про загальновідому "теорію світової змови" в її вульгарному варіанті, проте, все має свої причини та відповідно мусить мати причинно - наслідкові зв’язки [118].

Констатуючи зазначені вище тези, не зразу можливо зрозуміти, що саме вони докорінно впливають на розвиток урбанізованих територій та повинні мати відображення у відповідних аспектах державної політики.

В підсумку необхідно вказати, що як формування якісного виборця так і якісного службовця необхідно розпочинати задовго до отримання ним вікового цензу щодо можливості приймати участь у виборчому процесі чи в прийнятті на державну службу та в органи місцевого самоврядування.

Вирішення питань пов’язаних з модернізацією механізмів відбору керівних кадрів та елементів виборчого права, що в багатьох аспектах з процедурою формування національних еліт, доцільно реалізувати виходячи з наступних складових:

1. Оновлення освітніх методологій які б забезпечили, крім традиційних освітніх функцій, правдиве викладання історії і патріотичне виховання дітей та молоді, як в процесі шкільної програми так і в позашкільний час.

2. Оновлення погляду на сімейне виховання дітей (державна методологія та координація - забезпечення батькам умов якісного патріотичного виховання дітей, як майбутнього нації).

3. Формування принципово нової філософії щодо виборчого права, з елементами так званого набутого громадянства (на основі «заслуженого громадянства» на підргунті націократії).

4. Внесення змін до методології прийняття на службу державних службовців і осіб місцевого самоврядування з урахуванням напрацьованих століттями методологій та сучасних практик щодо визначення придатності осіб до зазначеної служби та відповідності передбаченим критеріям, в тому числі щодо формування кадрового резерву.

Таким чином введення зазначених новацій при процедурі підбору кадрів та плануванні кадрового резерву дозволить закласти основи для формування керівного складу осіб які будуть реалізувати державну політику відповідного напрямку та приймати управлінські рішення щодо подальншого розвитку урбанізованих територій.

5.3. Застосування просторового планування в забезпеченні розвитку урбанізованих територій

Просторове планування, чи як звичніше для основної маси профільних фахівців, містобудівна діяльність, є одним із аспектів секторальної децентралізації, яка визначає прогнозування сталого розвитку територіальних громад та їх економічне зростання. Цей напрям децентралізації передбачає зміни у місцевому плануванні з урахуванням

географічних, демографічних, економічних, архітектурних, землевпорядних та ін. показників, що безпосередньо впливають на розвиток урбанізованих територій, при передачі значної частини повноважень громадам [119].

Основною завданням щодо передачі повноважень з просторового планування на базовий рівень є раціональна просторова організація розселення населення та господарської діяльності в умовах сталого та інклюзивного розвитку, вирішення накопичених за багато років питань забудови території, а також посилення відповідальності суб'єктів містобудівної діяльності за прийняті рішення, врахування результатів стратегічної екологічної оцінки при плануванні та реалізації містобудівного планування, покращення якості надання адміністративних послуг населенню та збільшення їх кількості.

Виходячи з викладеного, можемо зрозуміти, що просторове планування є дійсно вдалим інструментом регулювання планувальних рішень урбанізованих територій щодо планування використання земель, ревіталізації існуючої забудови та іншого використання територій різного призначення, зокрема базового рівня, яким з появою у 2015 р. в Україні нових територіальних одиниць, цього рівня, визначено територіальні громади.

В той же час, просторове планування пропонується розглядати як сукупність дій органів місцевого самоврядування та виконавчої влади щодо визначення територій для розселення, місць застосування праці, відпочинку та оздоровлення, інженерно-транспортної інфраструктури, інших об'єктів шляхом розроблення, затвердження документації з просторового планування та дотримання її рішень [120;151].Сам термін «просторове планування» вперше у вітчизняному законодавстві було вжито у проекті закону України «Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (№6403 від 21.04.2017 р.), хоча і раніше, в фаховому середовищі, інколи з'являлись де які пропозиції щодо цієї термінології, втім вони піддавались критиці, як такі, що утворюють дублювання термінів

«містобудування», «містобудівне планування», що визначені та поширені на сьогодні на всіх рівнях. Зокрема, у фаховій літературі часто вживають поряд з поняттям «просторове планування» також «територіальне планування», «планування територій», «просторово-територіальне планування», «регіональне планування», що призводить до термінологічної невпорядкованості та підміни понять. Так, окремі фахівці в сфері просторового планування вважають просторове і територіальне планування тотожними поняттями, тоді ж інші вважають, що просторове планування більше тяжіє до стратегічного планування.

Такі думки, незважаючи на значні просування цього терміну на державному рівні, лунають і сьогодні. Відомо, що правове поле містобудівної діяльності, на думку фахових експертів, складається більше ніж зі 100 законодавчих актів. При дослідженні ресурсних можливостей країни в більшості випадків розглядають проблеми збереження земель, джерел води, лісових насаджень, традиційної та альтернативної енергетики тощо. Дійсно на часі термінова інвентаризація цих ресурсів та розробка заходів по їх збереженню чи оптимізації їх використання. Проте не часто постає питання збереження культурного ресурсу оточуючого нас середовища, його традиційного характеру з архітектурним та історичними наповненням, що має бути одним з державних пріоритетів. Втім, від деякого ігнорування з боку держави цього питання воно не втрачає своєї гостроти, а в найбільш урбанізованих територіях набирає особливої актуальності, що вимагає більш відповідального підходу і повинно розглядатися як державний ресурс та мати відповідне нормативне забезпечення.

В той же час, основою, яка дає змогу ефективної реалізації завдань щодо розвитку економіки країни, сутність якої полягає в системі заходів, спрямованих на якісні перетворення містобудівного простору, планувальних та об’ємних характеристик населених пунктів щодо їх подальшої забудови та вирішення інших завдань територіального розвитку, є земля, тобто частини

земної поверхні, які є потенційними будівельними майданчиками та можуть бути використанні для утворення об'єктів архітектури. Сфера містобудування та архітектури, яка тісно пов'язана з процесами цільового використання земель, що значним чином залежить від способів та методів державного регулювання земельних відносин, а також має тісний стосунок і до пам'яток архітектури та природи.

Нажаль, незважаючи кількість нових законодавчих актів, на сьогодні, діючі механізми державного регулювання, що надають чинності вирішенню питань пов'язаних, з виділенням земельних ділянок, не можна назвати бездоганними чи достатньо ефективними, що шкодить реалізації прав громадян (юридичним і фізичним особам) стосовно забудови територій. Такий стан не забезпечує надійного залучення інвестицій в економіку країни, утворює ряд передумов, які гальмують якісний розвиток урбанізованого простору.

В останні роки урядом зроблено ряд важливих у цьому напрямі кроків, але до виходу на належний рівень необхідно ще вжити багато дієвих заходів і запровадити новітні правові та організаційні засади, які, вдосконалюючи механізми державного регулювання земельних відносин, створювали б зрозумілі, в тому числі нашим закордонним партнерам, правила та сприяли здійсненню ефективної державної політики в СМА. Але, на сьогодні, Уряд, оголошуючи про відкриття ринку землі, робить дуже важливий для розвитку країни, але ризикований крок, який може нести ряд небезпек, що вимагає дуже виваженого підходу до вирішення ряду питань, які держава буде змушена вирішувати.

Земля, як один з основних національних багатств українського народу, знаходиться під особливою охороною держави [116;123], але сьогодні не можна стверджувати, що цей ресурс використовується достатньо ефективно та раціонально. З містобудівної точки зору, земля є основою для утворення архітектурних проектів, які є складовими об'ємно-планувальних рішень що

до улаштування та розвитку населених пунктів і організації територіального устрою країни в цілому. Подібні завдання постають перед будь-якою владою цивілізованої держави та потребують свого вирішення.

Земельні ресурси завжди забезпечували основні надходження до бюджету, а їх потенційні можливості давали надію на розвиток. Але в умовах глобалізації необхідно мати ефективні механізми державного регулювання земельних відносин, які б забезпечували вирішення завдань, що постають перед державною, місцевою владою та місцевим самоврядуванням. Значимість земельних ресурсів у місто будівній галузі викликана тим, що основою містобудівного процесу є саме наявність права на використання земельної ділянки для тієї чи іншої потреби, оскільки без підтвердження такого права не можливо, на законних підставах, розробити проектну документацію для будівництва та пройти дозвільно-погоджувальну процедуру.

Територія України має високий рівень щільності населення та, відповідно, значний ступінь освоєння земель, що свідчить про активний процес урбанізації та значне антропогенне навантаження на природне середовище, в тому числі і земельні угіддя, які потерпають від чинників техногенного походження. Зважаючи на це, в умовах кардинальних перетворень в економіці, соціальній політиці, природокористуванні, нових земельних та майнових стосунках, збільшилась необхідність комплексної оцінки урбанізованих територій, раціонального використання землі, підвищення рівня містобудівного планування. Це вимагає новітніх підходів до формування державної політики певного спрямування, в тому числі оцінки й управління містобудівними процесами, які неподільно пов’язані з проблематикою земельних відносин [116; 204], зокрема щодо історико-культурного призначення щодо набуття статусу яких необхідно розробляти відповідну документацію щодо землеустрою.

З метою визначення сутнісних характеристик державного регулювання земельних відносин у СМА потрібно визначити основні пріоритети щодо їх цільового використання. Згідно з Земельним Кодексом України [111], склад земель та їх категорії мають особливий правовий режим. Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішення органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень.

Зміна цільового призначення земель, також проводиться в певному порядку органами місцевого самоврядування, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або користування і затверджують проекти землеустрою або приймають рішення про створення об’єктів природо - охоронного та історико-культурного призначення. Необхідно відзначити, що в історичних містах розробленню містобудівної документації (генерального плану, зонування території або детальному плану території (ДПТ), завжди передує розроблення історико - архітектурного опорного плану (ІАОП) та затвердження його, а також меж та режимів використання історичних ареалів та зон охорони пам’яток, Міністерством культури України. Це можливо проілюструвати на прикладі малого історичного міста Люботина, де автор був відповідальним та одним з розробників цієї науково-проектної документації.

Доречно нагадати, що м. Люботин є першим, якому вдалось розробити та погодити ІАОП міста в Харківському регіоні. Це дало можливість автору, разом з творчим колективом розробника, продовжити роботу над генеральним планом міста Люботина, який, в подальшому було успішно затверджено Люботинською міською радою. Повертаючись до ІАОП м. Люботина, розроблення якого має смисловий зв’язок з розробленням генплану міста, доцільно досліджуючи напрацьований в процесі роботи над ІАОП матеріал, розглянути підвалини просторового планування міста на етапі початку заселення його території. Порівнюючи правомірність теперішнього порядку отримання земельних ділянок цікаво порівняти з

тодішніми формами отримання земель. Найпоширенішою формою землеволодіння у слободі Люботин стала ”займанщина”. Кожний міг стати власником такої кількості орної землі, лісу і сінокосів, яку міг обробити.

Потім землю намагалися закріпити офіційними документами. В той же час ”займанщина” давала можливість старшині, заможним козакам займати більше земель, селити на них селян, які мали її обробляти за певну частину відведеної їм землі. Володіння, утворені шляхом ”займанщини” у слободі Люботина першій половині XVIII ст. складали значну частину земель місцевого населення. Одночасно землеволодіння утворювалися за рахунок царських пожалувань (сотникам Альбовському, Петровському та ін.). Основна частина земель в Люботині та його околицях була розподілена між власниками до 80-х років XVII століття.

Згідно з реєстром поміщиків Харківського полку на 1722 рік власниками земель у Люботині були: полковий отаман Смородський, капітан Чорноглазов (9 дворів, 18 душ), полковник Абаза і його спадкоємці та полковий обозний Ковалевський. Прізвища ці подекуди зберігались у назвах хуторів: Смородський, Абазівка. З 1751 р. частина орних земель, сінокосів, лісу, яблуневий садок та млин на річці Люботинці були закріплені за підпрапорним Семеном Романовським.

У селі Гиївці (де тепер розташована пам’ятка архітектури національного значення «Комплекс споруд заміської садиби», яка зображена на рис. 5.2, у 1773 р. було 630 жителів (294 чоловіків та 336 жінок), за соціальним складом: підданих – 617 осіб, духовного стану – 13 осіб.

У відомостях до плану генерального межування Валківського повіту та економічних примітках, складених Валківським землеміром, поручиком Федором Чуриковим у 1779 р. зазначено, що слобода Люботин з хуторами, слобідками та селами знаходилася у спільному володінні військових обивателів та капітана Костянтина та прапорщика Олександра Чорноглазових, поручика Степана Абалмасова, старшинських дітей

вахмістра Семена та неслужащого Івана Ковалевських, вахмістра Семена та під прапорного Василя Д'якових, старшинських дітей Василя та Федора Смородських, священика Сімеона Літкевича, поручика Григорія Павлова, дочок Ганни, Степаниди та Марфи Федора Петровського, полковника Олександра Наумова, сотника Гаврила Альбовського [206].

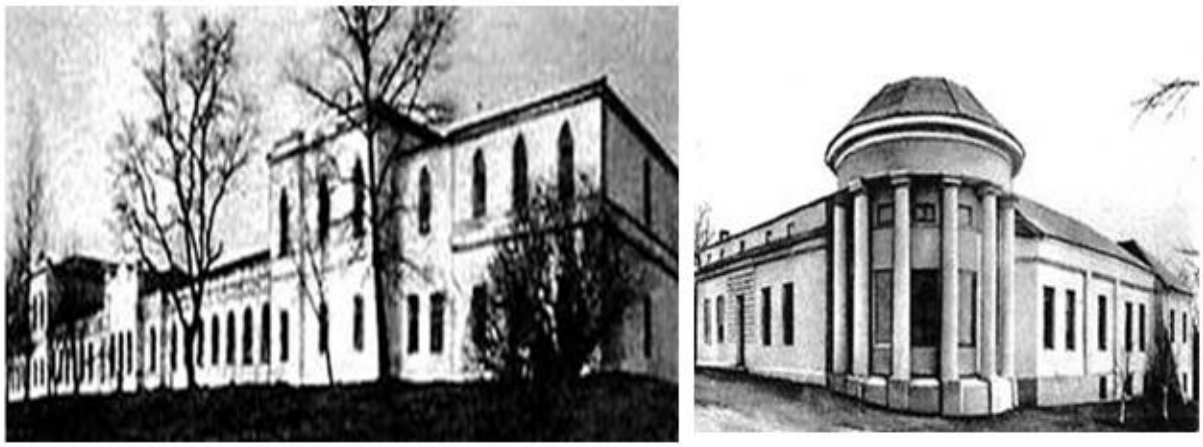

Рис. 5.2 Гиївка. Службовий корпус. Пам'ятка містобудування та архітектури національного значення

У 1768 р. у слободі Люботин, за відомостями Валківського комісарського правління знаходились 2 дерев'яні церкви та 239 дворів, які розміщались по 9 вулицях і провулках [207]. Детальніші дані містять «Економічні примітки до генерального межування…» - у 1779 р. слобода розташовувалась на лівій стороні яру Курилова та з обох боків річки Люботинки, яру Середина і великої дороги з Харкова до Полтави.

Тоді ж військових обивателів налічувалось в «войсковом селении Люботин» 1194 чол., «владельческих подданых » – 64 чол.; в слободі Гиївці надвірного радника Петра Щербініна підданих 620 чол., слободі Караван з хутором Соломахівським підданих 137 чол. [208]. У 1804 р. поміщицьких будинків було вже 8, існували невеликі поселення та хутори (значна частина сьогодні у межах міста). Це хутори Коротинський, Березівський, Олександрівський, Наумівський, Петровський, Водяний, Шарівський, Гахів, Антонівський, Гурінов, Гарінков, Нестеренків, Соловйовий, Смородський, невеликі села Капітонівка та Альбошівка.

Попередні форми поселень типу хуторів лягли в основу сучасної планувальної схеми Люботина. Саме у місцях колишніх хуторів збереглася стародавня планувальна система вільного типу. У XVIII-XIX ст. ці хутори розростаються, з'єднуються зі слободою і стають одним великим поселенням.

Центральною спорудою у Люботині була церква, будівництво якої, як відомо, було умовою отримання поселенням статусу слободи. Записи Курязького монастиря в 1696 та 1716 рр. називають у слободі Люботин двох священиків – Михайла Яковича Луткевича та Федора, з яких перший пожертвував монастирю сінокісну луку та продав млин. За переписом 1724 року при П’ятницькій Люботинській церкві вказано парафіян 233 двори. Першими з них названо Самійла Смородського, сотника Гаврила Петрова, Федора Альбовського, Федора Лопатинського [114].

У 1741 році за клопотанням Харківського полкового судді Олександра Чорноглазова місцевими властями дозволене будівництво храму Святої Параскеви в слободі. Наступного року дерев’яну церкву було збудовано та освячено, але невдовзі вона згоріла. У 1750 р. збудовано новий дерев’яний храм Святої Параскеви. Місцеві поміщики, священики жалували церквам не тільки гроші, коштовності, нерухоме майно, а й кріпосних. За даними Слобідсько-Української губернської канцелярії у слободі Люботин у 1765 р. проживали кілька десятків підданих Харківського Преображенського монастиря, відписаних власниками [115]. У відомості Валківського комісарського правління за 1768 рік значиться у військовому містечку Люботин дві дерев'яні церкви: П'ятницька та Святої Параскеви [124]. У 1792 р. до Люботинської церкви Святої Параскеви призначений священником Федір Кирилович Літинський.

Значною подією у церковному житті люботинців стала закладка кам’яної церкви Святої Параскеви 17 лютого 1805 року. До сьогодні в Старому Люботині зберігся перший кам’яний храм, будівництвом завершений у 1811 році, освячений 18 вересня єпископом Слобідсько-

Українським Христофором Сулимою. Перебуваючи в Люботині проїздом, 1 вересня 1820 р. на літургії у Люботинській церкві був присутній імператор Олександр І [124].

У 1778 р. у Гиївці „тщанием прихожан" з'явилась дерев'яна Свято-Миколаївська церква. До цього (з 1722 року) гиївчани відвідували церкву Святої Ганни у Ржавці [125]. Село Гиївка з 620 підданими у 1779 р. належало надвірному раднику Петру Щербініну [126] (ймовірно, брату першого слобідсько-українського губернатора Є.О.Щербініна) і у 1802 р. було викуплене у прапорщика Н. Щербінина майором І.М. Познанським [127]. Маєток мав дерев'яний панський будинок, 4 млина на річці Мерефа і 1 на річці Московка, винокурний завод (5 котлів, в рік 2000 відер гарячого вина) і ще 5 винокурних заводів, що здавались у найм. З ім'ям цього власника пов'язана закладка кам'яних споруд маєтку і церкви напочатку 1820-х років.

Іона Познанський відписав Гиївку у 1821 р. своєму вихованцю, літератору і видавцю першого в Україні сатиричного журналу «Харьковский Демокритъ», надвірному раднику (31.12.1821 р.) і кавалеру ордена «Св. Анни» III ступеня (13.06.1826р.) Василю Григоровичу Масловичу [216], який завершив будівництво палацу і кам'яного Свято-Миколаївського храму (зводився на кошти Познанського за проектом, затвердженим у 1820 р.). У жовтні 1833 р. виявились недоліки у споруді, через ненадійний фундамент стіни храма дали тріщини, і Маслович вирішує його розібрати і наново звести «по тому же фасаду, только с соблюдением всех правил»). Родина його мала значні матеріальні проблеми через смерть у 1833р. І.М. Познанского і розпочату ріднею небіжчика тяжбу за спадок. На завершення будівництва церкви і палацу В.Г. Масловичу довелось взяти позику у 12 900 руб. сріблом. Будівництво нової церкви почалось у 1838 р. [217] і було завершене вже після смерті В.Г. Масловича його дружиною Надією Дмитрівною у 1841 році, з освяченням у 1843 р. [218].

Як видно з зазначених матеріалів ІАОП, м. Люботин розвивалось характерним для міст шляхом. Велику роль відігравало місце розташування церкви та базару.

Значний внесок в урбанізацію міста та в розвиток планувальної структури міста внесли два товариства облаштування та благоустрою селищ для дачників – «Джерело» і «Водяне». Товариства мали на меті створення зразкових дачних поселень з елементами міського благоустрою для інтелігенції Харкова. За їх статутами, товариства планували майбутні поселення, прокладали прямі вулиці та розбивали квартали на дворові місця.

Крім того, товариства мали опікувались влаштуванням водогону, колодязів, водоймищ, фонтанів, парків, церков, лікарень, шкіл, громадських бібліотек, базарів та інших споруд [219]. Товариство влаштування та благоустрою селища «Джерело» згідно плану було розбите на 38 кварталів, 27 провулків та 3 вулиці [128]. Вулиці та провулки були перпендикулярними, при плануванні залишались землі для громадських потреб, де пізніше були влаштовані базарна площа, парк, ставок, пляж, літній театр. Передбачалося будівництво школи, магазинів. На той час активність харківців, яким дуже до вподоби були «люботинські дачі», своїми діями, на той час фактично частково виконували функції місцевого самоврядування. Як бачимо на той час, незважаючи на значні вільні площі, планувальні заходи, тій чи іншій мірі проводились.

На теперішній час порушення порядку встановлення та зміни цільового призначення земель є підставою для визнання недійсними таких рішень і відповідно визнання недійсними угод щодо земельних ділянок, відмови в державній реєстрації земельних ділянок або визнання реєстрації недійсною. Притягнення до відповідальності, громадян та юридичних осіб, винних у порушенні порядку встановлення та зміні цільового призначення земель також передбачається згідно з законом.

Для забезпечення державної політики щодо розвитку урбанізованих територій, згідно чинного законодавства в населених пунктах повинні розроблятися генеральні плани та плани зонування територій, а за межами населених міст на території районів та областей, схеми планування територій.

Важливим аспектом державного впливу є необхідність збереження особливо цінних земель та визначення їх категорій, які не можуть передаватися у приватну власність. Перш за все до земель комунальної власності, які не можуть передаватись у приватну власність відносять землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного призначення, що мають особливу екологічну, оздоровчу, наукову, естетичну та історико-культурну цінність, якщо інше не передбачено законом.

Відповідно до законодавства державою передбачено досить складну процедуру зміни цільового призначення землі, що здійснюється за погодженням з Кабінетом Міністрів України. Щодо системного та справедливого вирішення питань пов'язаних з земельними відносинами, на сьогодні держава поставлена досить в скрутну ситуацію. З одного боку держава повинна сприяти забезпеченню прав своїх громадян, особливо пільгового контингенту, зокрема учасників АТО щодо яких прийнято ряд правових актів стосовно сприяння наданню таким категоріям громадян земельних ділянок, і це дійсно важливе соціальне завдання.

В той же час, з іншого боку, згідно чинного містобудівного законодавства, органи державної влади та місцевого самоврядування повинні опікуватися питаннями розвитку урбанізованих територій та резервувати землі для суспільних потреб. Необхідно зазначити, що кожний громадянин України може реалізувати своє право на отримання земельних ділянок, виходячи з норм безоплатної передачі земельних ділянок, зокрема:

- для будівництва та обслуговування житлового будинку та господарських будівель в залежності від класифікації території – не більше

0,1 га в межах міста, не більше 0,15 га в межах селища, не більше 0,25 га в межах села;

- для ведення особистого селянського господарства – не більше 2,0 га;
- для ведення садівництва – не більше 0,12 га;
- для будівництва індивідуальної дачі (за межами населеного пункту) – не більше 0,12 га;
- для будівництва індивідуального гаражу – не більше 0.01 га [129].

Для належного урегулювання таких питань, інших аспектів земельних відносин, та у відповідності до норм містобудівного законодавства виникає необхідність розробки, як сказано вище, якісної містобудівної документації, що передбачає зонування територій, визначення їх цільового призначення та розробки проектів землеустрою та землевідведення, забезпечення земельними ділянками, які є потенційними будівельними майданчиками для задоволення містобудівних потреб населеного пункту. Це завдання координується Міністерством розвитку громад та територій України і Департаментами містобудування та архітектури обласних державних адміністрацій.

Втім, основним органом виконавчої влади у сфері земельних відносин є Головне управління Держгеокадастру України та його територіальні органи [258], які наділені основними повноваженнями щодо земельних відносин, зокрема на вказаний державний орган покладено функції у сфері: ліцензування та сертифікації, грошової оцінки земель, геодезичних та картографічних робіт, кадастру та реєстрації, експертизи, благоустрою та охорони земель, адміністративних послуг, ринку земель, реформування земельних відносин, законотворчої діяльності. Цей орган бере участь у формуванні та реалізації державної політики у СМА та земельних відносин, а адміністративно-організаційний механізм функціонує за допомогою землевпорядного, планувального та інструментів інституціоналізації

структури управління, дозвільного, адміністративно-контрольного, інституціонального та нормативно-правового інструментів [131; 132; 223].

На сьогодні можна відзначити, що останнім часом Міністерство розвитку громад та територій України, як керівний орган в СМА та ЖКГ, напрацював значну кількість нових ДБН, які вводять в дію багато змін, що відбулися в містобудівному законодавстві 2016-2019 року, в результаті здійснення заходів з реалізації Закону України № 1817 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення містобудівної діяльності» [350], що дає можливість через ДАБІ України, незважаючи на масу негативних відгуків та критичне ставлення до якості виконання функцій та структури, здійснювати доволі ефективний держаний нагляд і контроль та формувати нові підходи, до містобудівної галузі і до сфери ЖКГ. В той же час важливо, в процесі розвитку урбанізованих територій, налагоджувати ефективну співпрацю на місцях, спрямовану на надання населенню більш якісних послуг та збереження природного середовища.

Втім до тепер законодавством не визначено реальний спосіб та не передбачено доступні можливості для фінансування робіт щодо схоронення та (за змоги) пристосування до експлуатації пам’яток архітектури та історії національного значення, що забезпечило б можливість подальшого існування таких будівель та споруд і збереження їх для наступних поколінь. А головне більшість громадян не завжди усвідомлює, що такі об’єкти коли втрачаються, то назавжди, а урбанізовані території, саме через людський фактор, є найбільш вразливими до таких загроз. Такий стан вимагає запровадження відповідних змін та доповнень до державних законодавчих актів, що визначають державну політику у цій сфері.

Декларуючи про позитивні зміни в законодавстві, привабливі новації щодо інвестування, держава мало згадує про те, що існуюче середовище з його культурним наповненням є не відновлювальним ресурсом, який в першу чергу потребує як громадського так і державного і захисту. Відповідно на

опрацювання цього аспекту перш за все повинні бути спрямовані наукові розробки щодо державного регулювання сучасних вимог. З цілком об’єктивних причин пов’язаних з прогресивними змінами, що відбуваються в суспільстві, появою нових технологій та матеріалів, нормативно-правова база може бути відповідною тільки періодично поновлюючись з урахуванням сучасних вимог.

Щоб звузити сектор дослідження, розглянемо проблематику історичних міст, виходячи також з того, що Порядок визначення меж і режимів використання історичних ареалів населених місць та обмеження господарської діяльності на цих територіях (далі - Порядок) розповсюджується виключно на міста, які занесені до Списку історичних населених місць України, затвердженого Кабінетом Міністрів України [186], а також зважаючи на те, що саме поняття «історичний ареал», охоплює історично сформовану частину території населеного місця, яка зберегла старовинний вигляд, розпланування і характер забудови, що в більшості випадків притаманне історичним містам.

В той же час, режими використання історичних ареалів визначаються їх історико-культурним потенціалом (кількістю, видами, типами і категоріями об'єктів культурної спадщини, загальною містобудівною структурою, наявністю чи відсутністю заповідників, а також установленими зонами охорони пам'яток). Порядок, розглядає історичний ареал як спеціально виділену у населеному місці територію історико-культурного значення із затвердженими межами, яка повинна фіксуватися в усіх землевпорядних і містобудівних документах та розглядатися як специфічний об'єкт містобудівного проектування. Це значить, що такий документ є складовою містобудівної документації, без якої історичне місто не може розвиватися і взагалі з юридичної точки зору, не може проводити ніяких змін у землекористуванні, тобто відчужувати або змінювати призначення землі. Зважаючи на те, що історичні міста можуть мати в своїх межах декілька

історичних ареалів, то відповідно і оформлення відповідного статусу міста збільшує кількість та вартість бюрократичних процедур, що суттєво ускладнює розвиток таких міст.

Виходячи з сучасних реалій, можна констатувати, що більшість пам'яток історії та архітектури національного значення на сьогодні перебувають на балансі обласних чи міських рад. З тих чи інших причин, не зважаючи на досить жорсткі законодавчі норми щодо їх збереження, ці ради часто-густо не знаходять ні державних «грошей» ні реальних приватних інвесторів для їх підтримки. На сьогодні органи державної влади та органи місцевого самоврядування не утворюють надійного тандему, який би опікувався цією проблематикою. Центральна влада утворивши досить жорстке та можна сказати «правильне законодавство» у цій царині, не забезпечила відповідного фінансування, принаймі хоч на технічні обстеження, проектні та відновлювальні роботи, що дозволило хоча б законсервувати такі об'єкти, які з часом зазнають значної руйнації і утворюють небезпеку для оточуючих, що само по собі створює велику проблему для місцевої влади.

Так, незважаючи на те, що збереження архітектурно-містобудівної спадщини та традиційного характеру середовища як складових культурної спадщини країни, повинно бути одним із пріоритетних напрямів державної політики, на сьогодні все ж не дає чіткої картини впливу держави на процес збереження історичного середовища. На тепер близько 50-70 відсотків пам'яток архітектури та містобудування перебувають в незадовільному, а кожна десята – в аварійному стані [152]. Вочевидь однією із основних причин такої ситуації є недостатня робота із забезпечення місцевими органами виконавчої влади розробки та затвердження історико-містобудівної документації.

Таким чином, можна констатувати, що на сьогодні Україна має досить якісну законодавчу базу, до якої закладено безліч необхідних норм, креатив

яких не знаходить свого продовження у механізмі їх реалізації. Багато таких пам’яток зараз знаходяться на межі можливості їх збереження або вже пройшли її. Виходячи з викладеного для вирішення зазначених питань необхідно модернізувати відповідний механізм та застосувати нові підходи до оптимізації тиску на природне середовище і збереження архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації, зокрема необхідні такі дії, які утворюють певний механізм державного впливу.

1. Здійснення інвентаризації земель історико-культурного призначення з найбільш цінними пам’ятками природи та архітектурно-містобудівної спадщини. Здійснення таких же дій що до територій, які не віднесені до зазначених земель через невиконання відповідних процедур але за фактом є такими. Створення відповідного реєстру.

2. Визначення основних факторів, які потенційно впливають на погіршення чи втрату феномену природного чи антропогенного походження.

3. Визначення замовника та розроблення відповідної програми щодо вирішення питань першочергового фінансування проектних та попередніх робіт для призупинення втрати спроможності об’єкта чи стрімкої деградації природної території.

4. Розроблення необхідної містобудівної документації (детального плану територій – ДПТ, за умови їх відповідності до генплану та Комплексного плану просторового розвитку) щодо визначення, у відповідності до норм чинного законодавства, планувальних можливостей щодо реабілітації природних чи історичних території.

5. Визначення замовника та фінансування проектів реставрації (реконструкції, реновації тощо) об’єктів архітектурно-містобудівної спадщини (збереження природних ландшафтів, парків їх комплексів, ансамблів тощо) та збереження існуючої екосистеми.

6. Визначення заходів щодо подальшої суспільного чи комерційного експлуатування пам’ятки, за умови дотримання норм пам’ятко охоронного законодавства.

Підсумовуючи, можна констатувати, що для вирішення питань державної політики стосовно охорони об’єктів культурної спадщини, збереження традиційного середовища в складі урбанізованих територій, на державному рівні, необхідно модернізувати державний вплив та законодавчо мотивувати державні та самоврядні органи причетні до вирішення цих питань на партнерські стосунки з урахуванням інструментів самоорганізації населення.

Це передбачає використання контактів з представниками громади, які в процесі життєдіяльності повсякденно безпосередньо контактують з об’єктами культурної спадщини та мають пряму зацікавленість у їх збереженні, безпечному технічному стані та пристосуванні до нового використання. Втім можна декларувати, що історично успадкований характер традиційний середовища та об'ємно-просторова структура історичного населеного місця має визначатися як головний показник збереження культурного ресурсу середовища, та бути одним з державних пріоритетів, максимально ураховуватися при розробці комплексних планів просторового розвитку громади, генеральних планів, інших документів містобудівного характеру щодо розвитку урбанізованих територій [135].

5.4. Прагнення до уповільнення кліматичних змін як фактору впливу на життєздатність урбанізованих територій

Проаналізувавши соціально-економічну ситуацію в країні доходимо висновку, що зміна клімату вже не тільки позначилась на різних соціальних групах населення в урбанізованих територіях але й змінила різні сфери

суспільного життя : житло, транспорт, інфраструктуру соціального захисту й охорони здоров'я, публічні та громадські простори, зайнятість населення.

Якісна, комфортна і стала інфраструктура міст потрібна усім його жителям, однак найбільш залежними від неї є малозахищені групи населення, зокрема це далось взнаки щодо людей з інвалідністю, бездомних і літніх людей, дітей, людей, які працюють на відкритому повітрі. Крім того, негативні наслідки зміни клімату можуть по-різному відображатися на житті чоловіків і жінок, не тільки виходячи з фізіологічних відмінностей але й через наявні гендерні нерівності у суспільствах. Передусім, основними подразниками проявів зміни клімату в містах є теплові хвилі та спека, підтоплення, вразливість зелених зон, збільшення частоти надзвичайних ситуацій, погіршення водопостачання, збільшення та вразливість населення до нових інфекційних захворювань, стійкість енергетичних систем міста.

При дослідженні впливу кліматичних змін на різні, зокрема, найбільш вразливі групи населення, які переважають в системі розселелення урбанізованих територій України, можна зрозуміти, які прояви і наслідки змін клімату найбільш посилюють соціальну нерівність. Відповідно, дивлячись через призму сфери міського життя, це утворює елементи несправедливості в українському суспільстві. Вплив змін клімату на різні шари суспільства та різні сфери суспільного життя, породжує поняття кліматичної несправедливості – відповідного ступеню негативного адресного, до певних груп населення, впливу.

В той же час такий вплив має місце і на громадські простори, житлову, транспортну та соціальну політику, що викликає невідповідність ситуації у цих сферах актуальним тенденціям, що породжують зростання темпів зміни клімату та підсилюють частоти її проявів саме в найбільш урбанізованих зонах. Така невідповідність міського розвитку та стрімкої зміни клімату і породжує соціальні нерівності у суспільстві. Зміна клімату (рис. 5.3) вже

давно впливає на здоров’я населення, незважаючи на те, що ще недостатньо досліджений зв'язок зростання пандемій з кліматичними змінами.

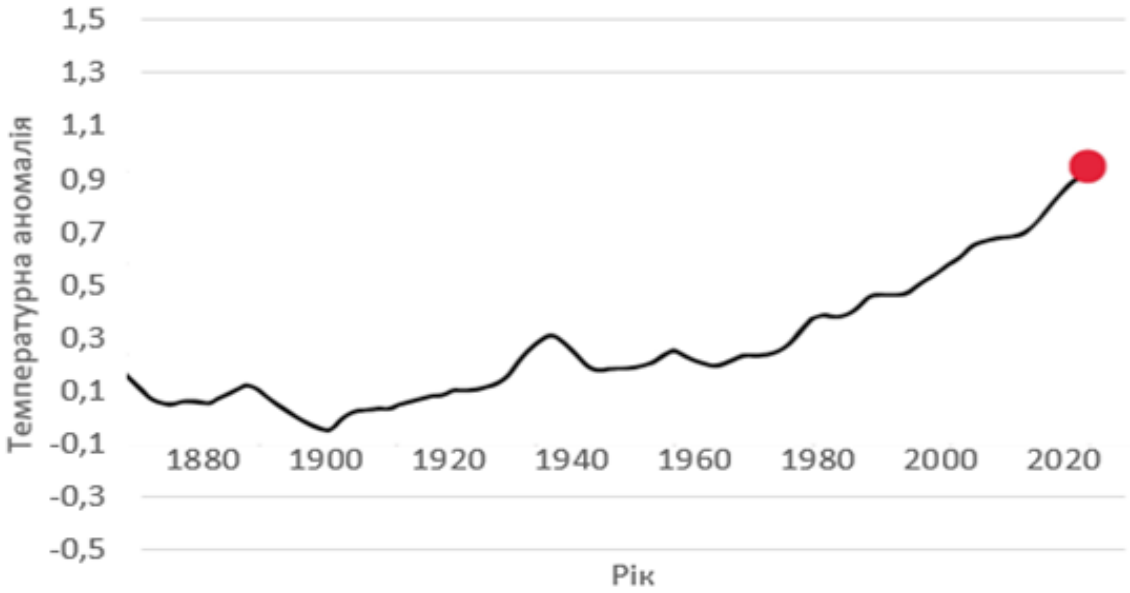

Рис. 5.3 Темпи зростання середньої температури повітря

Втім доступ до ресурсів і продовольча безпека, дозвілля мешканців, доступність і комфортність житла, міський транспорт, а рівень доходів громадян є важливим фактором адаптації до цих змін, що вимагає державного регулювання та має безпосередній зв'язок з основними аспектами державної політики щодо урбанізованих територій.

На сьогодні важливо активізувати увагу на наукових підходах до проблем забезпечення міського управління та державної політики на принципах сталості та в такий спосіб пом’якшувати вплив громади на клімат, адаптувати простори та життя людей до проявів кліматичних змін та зокрема подолати соціальну нерівність і відновити кліматичну справедливість як щодо урбанізованих територій так і в країні в цілому. Виконання рекомендації щодо підтримки вразливих груп населення та заходи стосовно подолання і передбачення негативних наслідків зміни клімату будуть актуальними для органів державної влади та місцевого самоврядування і покращать можливості адаптування суспільства до найбільш вразливих проявів кліматичних змін.

Втім, клімат Землі стає все більш непередбачуваним і це, наряду з іншими глобальними загрозами, становить велику проблему для людства, унеможливлюючи планування бізнесу та здійснення тих чи інших заходів життєдіяльності та безпеки і розвитку взагалі, що породжує масовий психоз стосовно необхідності терміново колонізувати навколишні планети, які мають охоть якісь перспективи до життя.

Незвично, чути від поважних людей, які свого часу, докоряли заробітчанам, що не гарно, їхати працювати та жити в ті країни де все добре - треба зробити щоб було все добре в нашій країні, а тепер ці люди, піддались масовій «магії марсифікації» та готові покинути, рідну нам планету. Такі люди стверджують, що Земля це вже не перспективно, більшість ресурсів вже використано, астероїд «Анофіс», як не в 2024 р. так 2036 р. зруйнує нашу планету, її чекає апокаліпсис, треба терміново переселятись на інші планети, зокрема на Марс чи Місяць.

Колонізація Місяця США, Китаєм та РФ, вже в найближчих планах цих країн - триває поглиблена підготовка. Колонізацію Марсу, НАСА та зокрема відомий підприємець-мільярдер Ілон Маск, планують розпочати з 2024 р.. В цьому напрямі дійсно є науковий прорив і це стає фактично національною ідею США та деяких інших країн. Слідкують за цією «марсовою» лихоманкою і в Україні.

Зважаючи на невідворотність прогресу та дійсно вражаючі успіхи в цьому напрямку, логічно підтримувати думку, що в майбутньому людству не завадить мати резервну планету. В той же час це нагадує деякі банальні речі про щурів, що біжать з корабля, який тоне. Але не будемо вподібнюватись «пацюкам», а «поміркуємо про земне», як рятувати наш «корабель»… Абстрагуючись від космічного вирішення проблем, необхідно визначитись, які можуть бути шляхи порятунку планетарного, державного чи місцевого масштабу, виходячи з причин, а не наслідків такого стану?

Сучасна парадигма розвитку суспільства, яка на сьогодні отримала назву «сталий розвиток» (sustainable development) є основою формування політик країн ЄС та багатьох інших країн світу, у тому числі пострадянських, таких як Республіка Білорусь, Киргизстан, Узбекистан, Казахстан та інших, де прийняті національні стратегії сталого розвитку, впроваджуються механізми зеленої економіки, була розроблена за результатами аналізу причин катастрофічної деградації оточуючого природного середовища в масштабах біосфери та пошуку шляхів подолання загроз довкіллю та здоров'ю людини. Сталий розвиток (рис. 5.4) визначається як форма взаємодії суспільства і природи, при якій забезпечується виживання людства та збереження навколишнього середовища, нинішні покоління забезпечують свої життєві потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості також задовольняти власні потреби [136].

Втім, швидкі кліматичні зміни, загрожують занепадом екосистемам та викликають в суспільстві збільшення суперечностей і нерівностей, як наслідків сучасної капіталістичної економіки. І ця проблема існувала здавна, а лише останні роки ми змушені спостерігати все більше її загострення.

На думку науковців університету Колорадо (США), саме зміни клімату могли призвести до зникнення Ассирії, однієї з найпотужніших цивілізацій стародавнього світу, яка знаходилась на півночі теперішнього Іраку. Встановлено, що дуже сильні посухи, які мали місце в цьому регіоні, розпочалися на десятиліття раніше, ніж вважалося. Дослідження показали, що до настання засухи був найбільш вологий, період приблизно 3,8 тис. років.

Ассирійська держава існувала за часів значних опадів коли були великі урожаї але за ствердженнями вчених, ця цивілізація пережила низку потужних засух, які послаблюючи сільське господарство та посилюючи конфлікти, що імовірно виникали, на цьому ґрунті, спровокували її розвал та включення до складу Нововавилонської держави. Новоассирійська держава,

яка існувала з дев'ятого по шосте ст. до н. е., була третьою та останньою фазою ассирійської цивілізації, що була першою справжньою наддержавою в людській історії, яка володіла більшою частину території від Кіпру до Перської затоки.

Рис. 5.4 Глобальні цілі сталого розвитку

Однак в останні десятиліття свого існування, через кліматичні зміни, вона зазнала політичної та економічної нестабільності і як наслідок міжусобні (громадянські) війни, вторгненнями іноземних армій та крах як держави. За цей досить великий, навіть для історичного виміру, проміжок часу небагато, що змінилось в сенсі становлення та розвитку держав і на Україну, як і на інші країни, чекають такі ж загрози, до яких треба бути готовими [137].

На сьогодні можна констатувати, що кризи капіталізму, які виникають на підґрунті безкінечного (неконтрольованого) зростання, призводять не тільки до економічних криз громадянського суспільства, але й до криз довкілля, що ставить під загрозу виживання людства, як виду. Тоді виникає, на перший погляд, банальне для держав питання, що тоді важливіше для людини? Економіка чи екологія? Розвивати економіку, тому що без неї не

можливий розвиток та життєзабезпечення людини, а потім більшість зароблених коштів витрачати на екологію, щоб врятувати ту ж людину та планету, її існування! Така «дилема» все більше турбує людей і нажаль держава поки не демонструє розумного та дієвого рішення таких проблем, чи бачення їх перспективи в подальшому.

І на жаль, вже багато років, ідея зеленого розвитку економіки, чи ідея «зеленого нового курсу» (Green New Dea), чи будь які інтерпретації цього напрямку, не викликають подиву та відчуття новизни. На погляд багатьох, в тому числі і дійсно авторитетних спеціалістів, трансформація економіки в зеленому напрямку ніби то дасть змогу забезпечення розвитку людини та суспільства. В той же час, незважаючи на реальні загрози людству, існування планети ставиться, все ж таки на вторинний рівень, а на перший - можливість розвивати економіку, як підґрунтя розвитку, а іншими словами - прибуток та умови його здобуття. Але та сама ідея щодо зростання, породжуючи економічну нерівність, виснажує планету, вичавлює з неї всі ресурси не залишаючи їй «запасу міцності». Ця ідея, не повинна безкінечно пропагандуватись та реалізуватись як така, що не вирішує, а навпаки посилює проблему зміни клімату.

Для збереження придатної для життя планети та умов для людського процвітання (якщо дистанціюватись від розгляду міжпланетних альтернатив збереження та розвитку земної цивілізації), людству необхідні нові осучаснені парадигми та концепти орієнтовані на реальний стан зміненого людиною середовища та консолідована між державна підтримка. Якщо ми бачимо, що людство рухається в небезпечному для нього напрямку треба, на державному та міждержавному рівні, розглядати можливості зміни напрямку цього руху. Людство сьогодні вже в такому стані, що радикально вирішити питання (якщо ще така можливість невтрачена) можуть тільки рішучі дії та нові концепти, з великою долею вірогідності, протилежні існуючим на тепер. Тобто, сьогодні слід більш відповідально розглянути, не зовсім нову але мало

«розкручену» через свою революційність, ідею «антизростання» (degrowth), що кидає виклик та змінює парадигми, вчення та плани тих хто сьогодні має значний вплив на розвиток світової економіки, а відповідно і долі людства.

Говорячи ж про ідею сталого розвитку, можна констатувати, що семантика цього терміну формувалась та в сучасному трактуванні вийшла з Римського клубу. Авторитети, які складали його чергову доповідь, інформували, що межі зростання, це не лише межі нашої здатності видобувати ресурси, а й межі можливостей екосистем поглинати відходи та забруднення, які людство створює у процесі змін територій та ресурсів. Як результат, доповідь і стала надалі поштовхом для ідей так званого «сталого розвитку». Багаторіччя заходів, направлених на досягнення ідей сталого розвитку, та спроб відсторонити економічне зростання від «негативного економічному росту», не дали бажаного ефекту, а динаміка зміни клімату протягом останніх десятиліть тільки прискорилась.

В результаті цього і виникли передумови до негативних наслідків для оточуючого середовища та сумніви в ефективності «сталого розвитку», що і стало витоком нової ідеї – «антизростання», як способу радикальної боротьби з парадигмою безкінечного економічного зростання.

У науковців почали з’являтись думки, чи може взагалі рівновага на планеті бути сумісна з капіталістичною системою. Це призводило до розуміння того, що більша кількість виробленого продукту, покращує рівень людського життя, тільки в найближчий період, а в більш далекій перспективі наносить велику шкоду і людині і планеті, та веде до екологічного колапсу. Одною з головних тез «антизростання» є те, що воно має бути політично підтримано всіма державами, для переконання світу, що кількість, тобто – «більше», це взагалі не є «краще».

Ще в 1972 році, Андре Горц (був одним із перших, хто використовував термін та ідею «антизростання»), поставив запитання саме про те, чи рівновага на планеті взагалі сумісна з капіталістичною системою. Починаючи

з вісім десятих-дев'яностих років, цей термін, а також рух за «антизростання» були відомі та більше існували і використовувались переважно у франкомовних академічних і громадських колах, що і призвело до відсутності такої дискусії в Україні. На наших теренах це питання розпочало з'являтись коли світ отримав англомовну версію зазначеної вище доповіді.

Існувало не одне пояснення що до того, яким чином виправдане спрямування до «антизростання». Серж Лятуш, відкидає асоціації цього терміну із «занепадом», який може передбачати, наприклад, політику жорсткої економії - «затягування поясів», чи бідність. Він писав, що «антизростання» треба розуміти з приставкою «анти»: як атеїзм є відмовою від віри в бога, так і «анти зростання» є відмовою від віри у безкінечне зростання. Антизростання не можливо деполітизувати, так як воно критикує консюмеризм, споживатсво, саму ідею зростання заради зростання і незалежно, чи воно є «зеленим» чи складовою сталого розвитку.

Втім, відомий американський еколог і економіст Герман Дейлі навпаки, наполягає, що у нас є багато проблем: бідність, безробіття, руйнування довкілля, зміни клімату, фінансова нестабільність, але лише одне рішення для них – економічне зростання. Він вірить, що зростання є рішенням усіх проблем або хоча б передумовою для їх вирішення та називає це «ростизмом» [6]. В свою чергу, метою «антизростання», є підрив віри в необхідність економічного росту через руйнування відповідних міфів, які утворюють деякий парадокс зокрема що до спроможності долати природні та суспільні бар'єри для зростання: якщо взяти за догму, що планетарні ресурси є справді безкінечними, то навіть їх максимальне споживання, за умови сучасного капіталізму, не призведе до максимального задоволення людських потреб.

В той же час географ, урбаніст та економіст зі світовим ім'ям Девід Гарві, будучи на переконання марксистом, говорить, що капіталізм - це

завжди про зростання, оскільки метою є отримання прибутку. Капіталістична економіка, яка «заточена саме на прибуток», передбачає зростання, результати якого знову реінвестують за «законами конкуренції». Оберти капіталу в часі можна представити як спіраль, яка згодом все збільшується, що утворює експоненційний ріст**.**

В той час, коли про це писав К. Маркс, такі темпи росту не були проблемою, то сьогодні навіть низькі темпи зростання означають масштабні наслідки: сама база росту є неймовірно великою. В описані К. Марксом часи, здатність капіталу досягти планетарних меж зростання могла здаватися неможливою. Сьогодні ж світова економіка подвоюється приблизно кожні 25 років, що створює потребу в прибутковому інвестуванні астрономічних сум коштів.

Розглядаючи «зростання», як складову «розвитку» неможна не акцентувати на його межах та потребі «антизростання», а відповідно і на необхідності компенсаційного (компенсаторного) споживання, (compensatory consumerism), як способу уникнути класових конфліктів та подолання відчуження робітничого класу його «окультурювання» споживанням товарів і послуг. Це вже мало місце в при зростанні повоєнних капіталістичних економік, що дозволило збільшити виробництво та споживання масових товарів уникнути конфліктів щодо розподілу матеріальних благ, дало політичну підтримку капіталізму і більше можливостей для дозвілля, що в свою чергу створило ілюзію зростаючого достатку, зокрема і робітничих мас. В той же час антизростання апелює до скорочення виробництва та споживання в країнах, що дає певний вплив на просторовий розвиток урбанізованих територій і утворює проблеми для розвитку капіталізму, як такого. [6;149].

Якщо у випадку капіталізму передбачається реінвестування прибутків, то анти зростання прагне уповільнити колообіг капіталу, чим радикально відрізняється від сучасних економічних підходів. Для унеможливлення

економічних криз на сьогодні, в основному, пропонуються два підходи: політика жорсткої економії, що дає змогу відновити зростання через підвищення активності ринків, де витрати держав будуть під контролем, а інфляція буде низькою або розширення інвестицій, що підтримує процеси наповнення економіки грошима через державні інвестиції, які допоможуть відновити колообіг капіталу та стимулювати зростання. Тобто ці підходи саме пропонують відновлення зростання.

В свою чергу «антизростання» також віддаляється від неокласичної економіки, зокрема екологічною економікою (ecological economics) та екофемінізмом. Екологічна економіка наполягає, що економічна система вписана в соціальну, а соціальна, в свою чергу, в екологічну (екосистеми, довкілля, біосферу). Відповідно ріст економіки й те, як вона розвивається, крім отримання матеріальних благ, матиме і негативні наслідки не лише для суспільства, а й для природного середовища. Цікаво, що феміністична критика екологічних проблем, ґрунтується з того, що економічне зростання за капіталізму є несправедливим, бо воно підтримане репродуктивною працею, яка є гендерованою. Хоча зростання є несправедливим і несталим, його підтримують саме тому, що за капіталізму переваги від цього отримують ті, хто має владу, а негативні наслідки можна перекласти на «маргіналізовані елементи». Зокрема Макс Кох, висловлює думку: «за капіталізму того типу змін у виробництві та споживанні, який науковці вважають необхідним для подолання наслідків змін клімату, навряд чи вдасться досягти».

Перегляд наукових статей про «антизростання» показує, що рух анти зростання, взагалі, крім всього іншого, ставить перед собою три основні взаємно пов’язані завдання: скоротити вплив людства на довкілля, зменшити нерівності між країнами та в середині них, перейти від споживацького суспільства до такого, яке базується на участі та процвітанні [6;].

Крім того, «антизростання» передбачає трансформацію суспільства з такими цінностями як автономність, задоволеність життям і турбота, зі збереженням екологічної справедливості. Автономність передбачає усвідомлене самообмеження з боку спільнот і можливість змінюватися відповідно до обставин. Задоволеність життям означає забезпечення базових потреб без руйнування довкілля та з «автономно обраними рівнями нерівностей». Турбота передбачає діяльність, засновану на солідарності, а не експлуатації, а тому зменшує вразливості різних шарів суспільства.

Стереотипний погляд на антизростання, з першого погляду сприймається як зворотній шлях до примітивізму, хоча цей рух в дійсності все таки орієнтований у майбутнє, так як це спроба окреслити майбутнє без суперспоживання, та як наслідок кризи довкілля, які спричиняються капіталістичним розвитком. Важливо, що анти зростання зосереджене не тільки на процесі переходу до іншого суспільства, не лише на самій цілі, як такій. Цей рух ставить перед собою багато питань, зокрема: як зробити процес бажаним, комфортним безпечним та інтелектуальним, що можливе за умови політизування, з залучення достатньої кількості людей, яка буде здатна трансформувати суспільство поширюючи ідеї та практики антизростання, в тому числі за державної підтримки. Стосовно можливості експліментування основних принцпів антизростання до державної політики розвитку урбанізованих територій, то варто переосмислити ключові для економіки та людей сфери, зокрема гроші, роботу, добробут. «Антизростання» на практиці можна умовно поділити на три напрями що до змін: стосовно роботи (занятості), власності та грошей [6].

Беручи до уваги основні підходи антизростання, треба розуміти, що цей рух є способом якісної трансформації суспільного устрою країни, а тому заперечує в методологічних засадах державної політики опиратись на кількісні параметрах зростання: ВВП, робочі місця, розмір заробітної плати. В питаннях змін щодо роботи в першу чергу необхідно передбачити

зменшення робочого часу (особливо для жінок), що опосередковано позитивно вплине на можливість громадян більше уваги приділяти сім'ї, зокрема вихованню дітей та ін. соціальних причин справедливого розподілу зайнятості), виходячи з того, що людина повинна мати достойну роботу, (розглядаючи під роботою діяльність, яка приносить користь і самореалізацію людини), а також відповідно якісне дозвілля (щодо можливості укріплювати феномен сім'ї стосовно вільного часу для вільного розвитку громадян і суспільства).

В цьому контексті слід унеможливити протистояння та усілякі спекуляції щодо прав робітничого класу ніби антизростання означає відмову від повної зайнятості та зменшення оплати праці. Тобто, якщо «економіка» дає нам зайнятість і можливість існувати, то як можна для скорочення впливу на довкілля критикувати її зростання? «Наслідком сучасного фетишу зростання та робочих місць є поширення так званих «паскудних робіт», стверджує автор цього терміну американський антрополог Девід Гребер. Коли зростання збільшує можливості для зайнятості, то потрібно пам'ятати, що часто це стресові безглузді прекарні роботи, в потребу існування та необхідності яких не вірять навіть ті, хто їх виконують. «Паскудна робота», яку створює сучасний капіталізм, черговий раз підтверджує тезу: зростання заради зростання [6;141].

Робота заради роботи, яка підтримує зростання заради зростання є предметом критики антизростання, яке проголошує, що добре проведене дозвілля є ознакою хорошого життя. Якщо вільний час є критерієм якості життя, то за капіталізму цього вільного часу в нас дедалі менше, бо ми надто зайняті тим, щоб заробити на товари та послуги, які нам рекламують (Harvey, 2020). Антизростання передбачає відмову використовувати підвищення продуктивності від автоматизації для здешевлення товарів і послуг, а натомість пропонує коротші робочі дні з вищою оплатою праці. Роботу, яка

залишиться в тому числі репродуктивну та доглядову пропонується поділити між усіма громадянами.

Антизростання необхідно розглядати як суспільний договір на нову філософію буття, а відповідно і як крок у боротьбі з олегархітезацією - власність розглядати як соціальну домовленість, стосовно того, чим можна володіти, особливо стосовно суспільно важливих активів. Зрозуміло, що такий шлях деалігархітезації зазвичай не сподобається тим у кого немає чітких відповідей не тільки питання, про те як вони «заробили перший мільйон» але й про інші речі. До практик, що до власності належить також, перерозподіл уже наявного багатства та ресурсів (наприклад, через скорочення нерівностей у доходах і багатстві, обмеження максимальних доходів, безумовний базовий дохід чи безумовні базові послуги), розподіл благ у процесі їх створення (наприклад, через колективну власність і кооперативи), а також обмеження приватної власності на спільні блага (наприклад, через обмеження видобутку ресурсів і повернення природних благ до суспільної власності).

Вкрай важливим для забезпечення нормальної життєдіяльності людини в суспільстві є проблема виникнення боргів: несправедливі ціни, фінансування через приватні банкові установи та улаштування шахрайських схем, через які люди потрапляють в важкі життєві обставини. Багато з таких людей не справляються з проблемами, що виникли, потрапляють в борги, втрачають житло і за відсутності державної підтримки, деградують та починають вести асоціальний спосіб життя. Громада втрачає таких громадян, як активних членів суспільства, що сплачують податки та працюють на підтримку громади.

Оскільки антизростання є антикапіталістичним за своєю суттю, то його практики спрямовані на домінування споживчої вартості (usevalue) над міновою вартістю (exchangevalue). Гарним прикладом буде, як виробництво так і вирощування «не напродаж», а для власного споживання, користування

чи обміну, також і доглядова робота. В процесі дослідження, нас не повинно лякати те, що такі форми нагадують ведення натурального господарства, що сприймається як примітивізм, банальне повернення до найпростіших і неефективних форм економіки, але це форма - сповільнення фінансів, (скорочення домінування фінансів у економіці та зменшення приватних боргів), зменшення фінансової залежності це може бути формою виживання певної групи населення, яка вже і сьогодні вірогідно живе у такий, звичний для неї спосіб.

Спрямування до «сталого розвитку», на сьогодні, в більшості країн з ліберальною демократією, перетворюють державну політику стосовно розвитку урбанізованих територій та збереження довкілля, на пошук тільки технократичних рішень визначених наперед проблем, замість можливості розглядати різні бачення майбутнього. Тобто «антизростання» і є спробою реполітизувати боротьбу за збереження довкілля та припинити деполітизацію цієї сфери як такої проблеми в якій можна вирішити за допомогою виключно технологічних рішень [6;149].

Підсумовуючи, можна констатувати, що не в залежності від різного сприймання самого терміну антизростання, чи як громадського руху, чи як одного з варіантів збереження довкілля, важливо щоб це мало своє відображення в напрямі державної політики не як одна з багатьох декларацій, а як державна реакція на неминуче. Тобто, чи буде антизростання осмисленим демократичним вибором людини-громадянина, впровадженим у справедливий демократичний спосіб, чи елементом вимушеної жорсткої політики держави в результаті занепаду довкілля та суспільства.

На думку автора, сьогодні в країні повинен мати місце соціальний дискурс на тему чи потрібно людині споживати стільки вона зараз споживає, чи можливо всупереч догмам економічних теорій, зменшити споживання, спонукаючи себе та оточуючих до іншого способу життя – мінімалізму. Звідси логічно витікає необхідність пропагандувати мінімалізм, як «новітній

шлях» виживання у цьому зміненому самою людиною світі, знаходити в ньому позитивні шляхи до особистого росту (розвитку) людини, що має світоглядну позицію, що до збереження своєї нації та земної цивілізації в цілому.

Такий підхід констатує створення нового сектору державної політики розвитку урбанізованих територій на засадах мінімалізму. Це стимулює до формування нової філософії існування людини та до необхідності започаткування нової ери (моди) на мінімізоване споживання та відповідно новий спосіб негативного сприймання надмірного споживання. Транслювання до людей терміну «споживання», як елементу забезпечення якісного здорового способу життєдіяльності та фізичної досконалості, потребує осмислення, щодо шляхів його комфортної (для людини) реалізації, коли національна соціально-справедлива держава беручи за пріоритет ідеї державності, гарантує права та можливості щодо забезпечення громадянами їх потреб.

Висновки до розділу 5

1. Запропоновано до використання в науковому обігу нову парадигму щодо збереження екологічної рівноваги та сталого розвитку урбанізованих територій в період глобалізації щодо досягнення екологічної рівноваги урбанізованих територій: за умов глобалізації та необхідності забезпечення сталого розвитку можливо за рахунок відповідності екологічних інтересів, задіяних в цьому процесі, економічним чинникам, та навпаки, коли економічні заходи будуть виправданими з екологічної точки зору.

2. Запропоновано до використання для реалізації зазначеної парадигми розроблений механізм створення відповідних умов запровадження парадигми щодо збереження екологічної рівноваги урбанізованих територій в період глобалізації та забезпечення їх сталого розвитку.

3. Для досягнення та збереження сталого розвитку територій, та певної фінансової самостійності органів самоврядування у підпорядкуванні яких є певні історичні території розроблено механізм збільшення додаткової доходності територій шляхом підвищення рівня використання потенціалу її складових:

1) визначення ресурсу (потенціалу) територій;

2) повна інвентаризація обсягів визначеного ресурсу та перспектив стабільності або зміни його кількісного чи якісного стану;

3) дослідження та перспективи ринку визначеного ресурсу (існуючий попит та можлива пропозиція) ;

4) форми реалізації зазначеного ресурсу в процесі розвитку території;

5) облік та контроль в процесі утворення додаткової доходності.

4. Розроблено та запропоновано до використання в процесі розвитку територій механізм мінімізації виникнення природно-техногенних ризиків:

1) розроблення та оновлення існуючих ДБН, які відповідатимуть новим викликам, що постають перед людством та пов’язані зі змінами клімату на планеті, з більш жорсткими інженерними вимогами, які б забезпечували в подальшому надійність, стійкість безпечну експлуатацію об’єктів;

2) запровадження нових екотехнологій у виробництві будівельних матеріалів, конструкцій, методів, також способів здійснення об’єктів архітектури, які забезпечуючи збереження екосистем вирішували б питання підвищення стійкості конструкцій до вітрових навантажень та не вимагали при цьому значних енергозатрат навантажень на природне середовище;

3) створення більш жорстких заходів для індивідуальної відповідальності власників та орендарів земельних ділянок, за погіршення стану земель;

4) здійснення постійного моніторингу на державному та місцевих рівнях щодо стану підтоплених та деградуючих територій, а також щодо

унеможливлення погіршення особливо цінних земель та територій;

5. Доведено необхідність розроблення заходів щодо збереження стратегічних та соціально важливих об’єктів, в тому числі об’єктів інженерно-транспортної інфраструктури в експлуатаційному стані, шляхом застосування системи державного страхування від можливих техногенних ризиків які на сьогодні співпадаючи з непрогнозованими загрозами природного характеру, утворюють стійкі передумови до виникнення загроз життєзабезпеченню населення та урбанізованих територій взагалі.

6. Обґрунтовано бачення щодо необхідності в суспільстві формування нової філософії існування людини в природному середовищі та до необхідності започаткування нової ери на мінімізоване споживання та відповідно новий спосіб негативного сприймання надмірного споживання. Це повинно започаткувати в суспільстві соціальний дискурс стосовно необхідності людині споживати стільки, скільки вона зараз споживає, чи всупереч догмам економічних теорій та негативних елементів традиційно існуючих практик зменшувати споживання, спонукаючи себе та оточуючих до іншого способу життя – мінімалізму як світоглядної позиції та «новітнього шляху» виживання у цьому зміненому самою людиною світі заради збереження своєї нації та земної цивілізації в цілому.

7. Відзначено, що одним з шляхів зменшення техногенного навантаження на природне середовище є збереження, не тільки невідновлювальних природних але й людських ресурсів це – повторне використання матеріальних цінностей в які вкладено працю значної кількості людей. Частина таких бувших у вжитку речей, які ще не повністю втратили свої споживчі характеристики але виведені з експлуатування з різних, іноді недостатньо суттєвих причин можуть при забезпеченні системного підходу до визначення форм, способів та методів їх повторного використання та за умови унеможливлення утворення небезпек для людей, значно зменшити антропогенний вплив на довкілля.

8. Як один з напрямів модернізації, визначено необхідність розгляду питання щодо внесення змін до існуючої системи обрання законодавчої та призначення виконавчої гілок влади, як такої, що напряму впливає на освоєння земель шляхом прийняття відповідних рішень, від яких і залежать темпи та якість урбанізації цих територій. Вирішення таких завдань пропонується на основі запровадження концепції «набутого громадянства», яка всупереч абсолютизованому загально виборчому праву голосування за фактом народження, пропонує громадянину це право заслужити шляхом суспільно - корисної діяльністю на благо громади, що в результаті забезпечить формування відповідального виборця здатного обирати відповідальну владу.

Основні результати дослідження п’ятого розділу дисертації висвітлено у монографії [149], наукових статтях у фахових виданнях [117; 119; 123], апробовано на конференціях [114; 115; 124; 125].

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано комплексне розв’язання важливої для галузі науки державного управління наукової проблеми обґрунтування теоретико-методологічних засад державної політики розвитку урбанізованих територій і розроблення практичних рекомендацій її реалізації.

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки і рекомендації.

1. Проаналізовано теоретичні засади процесу розвитку урбанізованих територій як об’єктів державної політики, зокрема на сьогодні термін «містобудування» пропонується поступово замінити на «просторове планування», що зі значною зміною ДБН покликано розширити спектр впливу на розвиток урбанізованих територій. Впровадження децентралізації в Україні, зважаючи на загострення глобалізаційних та кризових явищ, не зменшує роль самодостатності регіонів (як складових унітарної держави), у процесі формування містобудівного простору, з урахуванням збереження культурного, історично утвореного (штучного) та природного наповнення територій. Це викликає необхідність, крім застосування цифрових ГІС-технологій щодо розробки містобудівної документації та діджиталізації процесів управління розвитком територій, раціонального використання потенціалу їх невідновлювальних ресурсів та відповідального підходу з боку держави (державного регулювання) до процесу прискореної урбанізації.

2. Узагальнено закордонний досвід здійснення державної політики розвитку урбанізованих територій. Під час розроблення новітніх моделей державного регулювання територіального розвитку необхідно застосовувати елементи зарубіжних систем державного регулювання, зокрема – США, Німеччини, Японії, Південної Кореї, Тайваня, де найбільш проявилися особливості національного характеру економік.

3. Здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення державної

політики щодо розвитку урбанізованих територій. Дослідження теоретичних засад регулювання забудови урбанізованих територій показує, що однією з основних закономірностей формування основ містобудівного простору є пошук унормованих рішень між бажаним для інвестора-замовника (щодо характеристик об'єкта) і можливим для виконавця-підрядника (щодо технічних та технологічних обмежень). Проте чинне законодавство потребує подальшого удосконалення в напрямку узгодженості нормативно-правових актів між собою.

4. Запропоновано шляхи удосконалення механізмів здійснення державного впливу на розвиток урбанізованих територій. Зокрема, для досягнення і збереження сталого розвитку територій та певної фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, у тому числі і тих, у підпорядкуванні яких є певні історичні або природні території розроблено механізм збільшення додаткової доходності територій шляхом підвищення рівня використання її потенціалу;

Сформовано та запропоновано до використання механізм запобіганню ризиків до аварійних ситуацій техногенного і природного характеру:

- утворення відповідного органу (комісії) з експертів та спеціалістів - представників зацікавлених установ та організацій, стосовно проведення моніторингу стану урбанізованих територій та об'єктів де найімовірніше можуть виникати надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру;

- визначення найбільш проблемних (небезпечних) територій і об'єктів та формування їх переліку з зазначенням відповідальних за приведення у належний стан організацій та посадових осіб, у відповідності до їх підпорядкованості;

- актуалізація отриманих даних в реєстрі небезпечних об'єктів (сформованого свого часу на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 05.05.1997 № 409 «Про забезпечення надійності і безпечної

експлуатації будівель, споруд та інженерних мереж»);

- визначення категорії об’єкта та рівня невідкладності прийняття заходів щодо його стану;

- розроблення пропозицій (утворення відповідної програми) щодо прийняття заходів для подальшого дослідження стану чи безпосереднього прийняття невідкладних заходів, вирішення питань фінансування, для унеможливлення утворення аварійних ситуацій чи людських жертв.

Встановлено пріоритетні напрями та запропоновано сучасні підходи і механізми державного стимулювання розвитку урбанізованих територій, у тому числі досліджено теоретичні засади збереження природного середовища у процесі розвитку урбанізованих територій.

5. Сформовано нову парадигму збереження екологічної рівноваги урбанізованих територій та забезпечення їх сталого розвитку: в умовах глобалізації досягнення екологічної рівноваги урбанізованих територій та забезпечення їх сталого розвитку можливо за умови, коли екологічні інтереси у процесі розвитку цих територій будуть економічно мотивовані, тобто коли екологічне стає економічно доцільним, а економічно вигідне стає екологічним.

Для реалізації зазначеної парадигми розроблений механізм створення відповідних умов запровадження парадигми щодо збереження екологічної рівноваги урбанізованих територій в період глобалізації та забезпечення їх сталого розвитку.

6. Для досягнення та збереження сталого розвитку територій, певної фінансової самостійності органів місцевого самоврядування, у підпорядкуванні яких є пам’ятки культурної спадщини та історичні території розроблено механізм збільшення додаткової вартості територій шляхом підвищення рівня використання потенціалу її складових.

7. Доведено, що для забезпечення здійснення ефективної державної політики розвитку урбанізованих територій необхідно застосування

партисипативних методів, що забезпечили концентрування пасіонарної частини громади для активної підтримки населенням зазначених територій, прогресивних концепцій розвитку цих урбанізованих територій.

8. Більш дієвий вплив на розвиток урбанізованих територій можна забезпечити кардинально новим підходом до самого інституту здобуття громадянства – не за правом народження, а «набутим (заслуженим) громадянством». Це вимагає перегляду також корінних принципів виборчого права, зосереджуючи увагу виборців на відповідальності за реалізацію своїх прав.

9. Ефективне управління урбанізованими територіями може здійснюватися тільки ефективними державними чи самоврядними службовцями, що може бути забезпечене при підборі керівних кадрів із застосуванням так званого «принципу Пітера», запропонованого Пітером Лоуренсом. Вважаємо, що це правило можна застосовувати для працівників сфери державного управління та місцевого самоврядування як частковий випадок в розумінні того, що в ієрархічній системі будь-який працівник піднімається до рівня своєї некомпетентності.

10. Доведено необхідність врахування у процесі підбору керівних кадрів, які приймають рішення щодо розвитку урбанізованих територій, «ефекту Даннінга-Крюґера», - встановлення вимог до інтелектуального рівня та кругозору, рівня кваліфікації, здібностей особистості тощо для людини, яка претендує на посаду державного службовця та посадової особи місцевого самоврядування.

11. Виходячи з перспектив реального кліматичного стану, запропоновано підхід до зменшення споживання на урбанізованих територіях, який ґрунтується на положеннях теорії мінімалізму. Це забезпечить «сповільнений розвиток економіки», а зменшене споживання та, відповідно, виробництва, врятує економіку від перегріву і позитивно вплине на кліматичну ситуацію. Звідси логічно витікає необхідність пропагандувати

мінімалізм як «новітній шлях» виживання у зміненому самою людиною світі, знаходити в ньому позитивні шляхи до особистого росту та розвитку територій.

12. Запропоновано шляхи модернізації механізмів здійснення державного впливу на розвиток урбанізованих територій, серед них – механізм забезпечення туристично-рекреаційного та курортного розвитку території, шляхом розроблення та затвердження відповідної містобудівної документації, який складається з таких блоків:

а) укладання відповідної угоди з ДП «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я України» – єдиною в Україні установою щодо компетенції отримання статусу міста-курорту місцевого значення;

б) отримання вихідних умов щодо ресурсної бази території претендента на отримання зазначеного статусу та розроблення картографічної основи для історико-архітектурного опорного плану;

в) розроблення комплексного плану просторового розвитку території громади (можливо в його складі генеральний план, зонінг, детальний план територій, стратегічна екологічна оцінка);

г) розроблення генерального плану населеного пункту (можливо в складі Комплексного плану);

д) розроблення науково-проєктної документації щодо отримання дорожньої карти, стосовно набуття статусу міста-курорта місцевого значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1 Авер'янов В. Б. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право. Київ : Юстініан 2007. 288 с.

2 Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту. Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування: освіта – наука – виробництво : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., 21 жовт. 2021 р. / Білоцерк. нац. аграр. ун-т. Біла Церква : Білоцерк. НАУ, 2021. 33 с. URL: https://menr.gov.ua/news/35246.html.

3 Адапатація правової системи України до права ЄЄвропейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти : матеріали наук.-практ конф., 23 листоп. 2017 р. / Полтав. юрид. ін-т Нац. юрид.ун-ту ім. Ярослава Мудрого Полтава, 2020. С. 51–53.

4 Административное право Украины : учеб. для студ. высш. учеб. заведений юрид. спец. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гаращук и др.

5 Андрейцев В. І. Природно-ресурсовий потенціал як ймовірний об'єкт правового регулювання використання, збереження та охорони. *Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 50-й річниці Донец. нац. ун-ту, 14–15 трав. 2015 р. Вінниця, 2015. 327 с.

6 Антизростання для людського процвітання. URL: https://mistosite.org.ua/en/articles/antyzrostannia-dlia-liudskoho-protsvitannia-0d474c31-8f94-4545-9537-767863527969.

7 Архитектурно-строительная энциклопедия : справ. изд. / А. Б. Голышев, Ю. В. Верюжский, В. И. Колчунов и др. ; под ред. А. Б. Голышева. Київ : Основа, 2008. 648 с.

8 Артхашастра. Проблемы социальной структури и права. М.,1984.С.55-88

9 Бабаєв В. М. та ін. Адміністративно-територіальний устрій та сталий

розвиток регіону (концептуальні основи та методологія) : монографія. Харків : НТУ “ХПІ”, 2006. 316 с.

10 Бабаєв В. М. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіону. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. : у 2 ч. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. Ч. 1, № 2 (28). С. 9–19.

11 Бабаєв В. М. Містобудівна політика і територіальний розвиток Харкова. *Коммунальное хозяйство городов.* Серия: Экономические науки. 2008. Вып. 82. С. 3–9.

12 Бабаєв В. М., Фесенко Т. Г. Формування системи підвищення ефективності підготовки будівельного проекту як чинника сталого розвитку міста. *Коммунальное хозяйство городов* : науч.-техн. сб. Киев : Техника, 2008. Вып. 82. С. 110–120. (Серия «Экономические науки»). URL: http://eprints.kname.edu.ua/5822.

13 Багалей Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. Москва, 1887. С. 98.

14 Багалей Д. И. Объяснительный текст к археологической карте Харьковской губернии. *Труды XII археологического съезда.* Т. 1. Москва, 1905. С. 4–92.

15 Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків : Основа, 1991. 256 с.

16 Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля / Матус С. А., Левіна Г. М., Карпюк Т. С., Денищик О. Ю. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf.

17 Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.

18 Бакуменко В. Д. Щодо базового підходу до обґрунтування

пріоритетів структурної перебудови економіки в умовах переходу до ринку. *Вісник УАДУ*. 1998. № 2. С. 72–80.

19 Бандуровский А. В., Буйнов Ю. В. Курганы скифского времени (северскодонецкий вариант). Киев : Изд-во НАН Украины, 2000. 236 с.

20 Бахарєв В. С. Недосконаліть існуючої системи екологічного моніторингу атмосферного повітря на рівні урбосистеми: причини, наслідки, шляхи вдосконалення. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Кременчук : КрНУ, 2016. Вип. 5 (100). С. 76–81.

21 Бахарєв В. С., Журавська М. К., Маренич А. В. Аналіз адекватності діючої мережі та обґрунтування пропозицій щодо розміщення стаціонарних постів спостереження за станом атмосферного повітря у м. Кременчук // *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Кременчук : КрНУ, 2016. Вип. 4 (99). С. 80–87.

22 Бердяев Н. А. Основная идея Вл. Соловьева. *Бердяев Н. А. Диалектика божественного и человеческого* : сборник / сост. и вступ. ст. В. Н. Калюжного. Москва : АСТ ; Харьков : Фолио, 2005. С. 582–589.

23 Біла С. О. Державне регулювання галузевої структури економіки України. *Економіка України*. 2001. № 5. С. 30–38.

24 Біла С. О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 408 с.

25 Білоконь Ю. М. Еволюційні тенденції в теорії та методології регіонального планування : дис. … д-ра архіт. наук : спец. 18.00.04. Київ, 2003. 36 с.

26 Брежицька О. А. Оцінка стану та динаміки забруднення атмосферного повітря урбоекосистеми. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування* : зб. наук. пр. Серія “Технічні науки”. Рівне : НУВГП, 2007. Вип. 4 (40), ч. 1. С. 26–31.

27 Бречка М. Ф. Археологічні дослідження скифських пам’яток в

околицях Люботина. *Наукові записки Харківського державного педагогічного університету*. 1939. Т. 2. С. 217–220.

28 Вадімов В. М. Методологічні основи еколого-містобудівного освоєння прирічкових урбанізованих територій (в умовах України) : дис. … д-ра архіт. наук : 18.00.01 / Полтав. нац. ун-т будівництва і архітектури; Київ. нац. ун-т будівництва та архітектури. Полтава ; Київ, 2002. 400 с.

29 Вахович І. В. Система економічних методів оптимізації будівництва : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.07.03 “Економіка будівництва”. Київ, 2004. 21 с.

30 Вечерський В. В. Архітектурний устрій українських монастирів доби Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.). *Матеріали до українського мистецтвознавства* : зб наук. пр. Київ, 2003. Вип. 3. С. 47–55.

31 Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України : підручник. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. 480 с.

32 Відсутність генеральних планів та зонінгу населених пунктів порушує їх майбутній розвиток, – Парцхаладзе. URL: http://www.minregion.gov.ua/press/news/vidsutnist-generalnih-planiv-ta-zoningunaselenih-punktiv-porushuye-yih-maybutniy-rozvitok-partshaladze/ (дата звернення: 18.10.2018).

33 Вода близько. Підвищення рівня моря в Україні внаслідок зміни клімату (повний звіт за результатами дослідження) / О. Г. Голубцов, А. П. Біатов, О. Ю. Селіверстов, С. С. Садогурська ; Центр екологічних ініціатив “Екодія”. URL: https://ecoaction.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/voda_blyzko_report_full-c.pdf (дата звернення: 20.11.2018).

34 Водзинський Є. Автентичний шлях подальшого розвитку структури й образу історичного центру Києва. *Архітектурна спадщина України*. Київ : НДІТІАМ, 2002. С. 405–435.

35 Вознесение господне. Вознесенский храм в Люботине. URL:

//http://www.eparchia.kharkov.ua/churchinfo/91 (дата звернення: 19.10.2021).

36 Володимир Гнатович Порай-Кошиця (14 січня 1843 р. – 1892 р). URL: http://lubotin.com/people/poraykoshycya ; Большая биографическая энциклопедия. URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_fwords/20790/Порай-Кошиця, Володимир Гнатович.

37 Воротін В. Є. Напрямки, завдання та форми впливу держави на трансформаційні економічні процеси в умовах глобалізації. *Вісник УАДУ*. 2001. № 3. С. 98–103.

38 Воротін В. Є. Теорії соціально-економічних трансформацій і становлення економічного устрою ринкової економіки. *Вісник УАДУ*. 2002. № 2. С. 73–81.

39 Воротін В. Є. Удосконалення державного регулювання національної економіки в умовах глобалізації. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т. Київ : КНУ, 2003. № 2. С. 79–85.

40 Воротін В. Є. Формування системи державного регулювання національної економіки в умовах глобальних ринкових трансформацій : автореф. дис. … д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02. “Механізми державного управління ”. Київ, 2003. 36 с.

41 Габрель М. М. Архітектурно-планувальні показники житлових утворень, що впливають на ефективність використання відкритих просторів. *Містобудування та територіального планування*. 2003. Вип. 15. С. 44–52. URL: http://www.nbuv.gov.Ua/articles/2003/3gmmvvp.zip.

42 Габрель М. М. Методологічні основи просторової організації містобудівних систем (на прикладі Карпатського регіону України) : дис. … д-ра техн. наук : 05.23.20. Київ, 2002.

43 Галиця І. О. Державне регулювання в умовах ринкових відносин. *Економіка України*. 2002. № 6. С. 52–58;

44 Гаража О. П. Земельна економіка в управлінні земельними ресурсами України. *Економіка та управління національним господарством* / Миколаїв.

нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. 2016. Вип. 11. С. 108–112. URL: http://www.global-national.in.ua/archive/11-2016/26.pdf.

45 Генеральна угода про співробітництво та організацію взаємовідносин / Держмитслужба України ; Держадміністрація залізн. транспорту України. Київ : ДМСУ, 1999. URL: http://consultant.parus.ua/?doc=040J9C132F.

46 Голубь В. В. Політичне керівництво та державне управління : ключові поняття та концептуальна схема дослідження. Вісник НАДУ : зб. наук. пр. – 2002. № 2. С. 396–405.

47 Голубь В. В. Політико-управлінські засади вироблення та реалізації державних політик. *Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики* : монографія / авт. кол. : Л. В. Гонюкова, В. М. Коза ков, В. А. Ребкало та ін. ; за заг. ред. Л. В. Гонюкової, В. М. Козакова. Київ : НАДУ, 2018. С. 269–284.

48 Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень : навч. посіб. Харків : НТУ “ХПІ”, 2009. 142 с.

49 Грицяк І. А. Дослідження систем управління : навч. посіб. / Голов. упр. держ. служби України. Київ : <www.guds.gov.ua>, 2005. 104 с.

50 Графский В. Г. Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов. — М.: Издательство НОРМА, 2003. —I 744 с.

51 Давиденко Л. І. Державне регулювання сфери туризму на обласному рівні : автореф. дис. … канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління”. Донецьк, 2006. 21 с.

52 ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій». *Державні будівельні норми України* : вебсайт. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/b_2_2_12/1-1-0-1802.

53 ДБН Б1.1.-13:2012 «Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях». *Державні будівельні норми України* : вебсайт. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-1025.

54 ДБН Б1.1-13:2012 «Склад та зміст містобудівної документації на

державному та регіональному рівнях». *Державні будівельні норми України* : вебсайт. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-1025.

55 Дегтярьова І. О., Горблюк С. А. Модель міста як об'єкта ревіталізації. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*: наук. журн. 2020. № 3. С. 59–66.

56 Дейнека О. Г. Теоретичні аспекти формування та управління транспортним потенціалом України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Харків : УкрДАЗТ. 2006. № 14. С. 19–20.

57 Державна архітектурно-будівельна інспекція України : матеріал із Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki.

58 Державна політика у сфері охорони довкілля та збалансованого природокористування : монографія / В. А. Андронов, С. В. Майстро, О. М. Колєнов, Р. В. Мірошниченко. Харків : НУЦЗУ, 2019. 185 с.

59 Державна політика щодо екологічних аспектів територіального планування. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua.

60 Державна служба з надзвичайних ситуацій. *Портал МВС*. URL: http://www.mns.gov.ua.

61 Державне та регіональне управління в соціальній сфері : монографія / авт. кол.: А. О. Дєгтяр, В. Ю. Степанов, О. А. Дєгтяр та ін. ; за заг. ред. А. О. Дєгтяря. Харків : С.А.М., 2015. 551 с.

62 Державна фіскальна служба України : Офіційний портал. URL: http://sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-351375.html.

63 Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря : Постанова КМУ від 14 серп. 2019 р. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-2019-п.

64 Дєгтяр А. О. Напрями вдосконалення розвитку інвестиційної політики на рівні регіону. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : матеріали II

Міжнар. наук.-практ. конф., 14 листоп. 2014 р. / Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2014. С. 325–328.

65 Дідьківська Л. І., Головко Л. С. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2003. 214 с.

66 Долішній М. І., Козоріз М. А. Моделі державного регулювання в ринковій економіці. *Економіка України*. 1999. № 6. С. 13–22.

67 Драган І. В. Інформаційне забезпечення державного управління раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу. *Наукові праці. Державне управління.* 2014. Вип. 230, т. 242. С. 44–50.

68 Дунаєв І. В. Вплив інтеграційних процесів на модернізацію регіональної економічної політики та ефективність інститутів. Теорія і практика державного управління : зб. наук пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2016. № 1. URL: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-1/doc/2/03.pdf.

69 Дунаєв І. В. Специфіка модернізації у регіональній економічній політиці: базові передумови і фактори впливу. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2016. № 1 (49). URL: http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-1/doc/3/02.pdf.

70 Дьомін М. М., Омельяненко М. В. Актуальні питання удосконалення нормативно-правової бази формування міського середовища. *Містобудування та територіальне планування.* 2004. Вип. 19. С. 81–88. URL: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2004/02gmmvvp.zip.

71 Дьомін М. М., Петриківська О. С. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення містобудування і землекористування в Україні. *Містобудування та територіальне планування*. 2004. Вип 17. С. 85–96. URL: http://www.nbuv.gov.ua/articles/2004/03gmmvvp.zip.

72 Екологія міських систем : навч. посіб. Ч. 1. / О. М. Климчик, А. П. Багмет, Є. М. Данкевич, С. І. Матковська ; за ред. О. М. Климчик. Житомир : О. О. Євенок, 2016. 460 с.

73 Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть : зб.

матеріалів Всеукр. круглого столу, 25 квіт. 2018 р. Київ : КНЕУ, 2018. 232 с.

74 Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / за ред. Є. П. Желібо. 6-те вид. Київ : Каравела, 2009. С. 37–55.

75 Журнал Валковского уездного земского собрания сессии 1913 г. Валки, 1914.

76 Журнал земского собрания Харьковского уезда 20–21.02.1879 г. Харьков, 1879.

77 Заблоцкий Г. А., Оситнянко А. П. Автоматизация градостроительной оценки природных условий. *Строительство и архитектура*. 1987. № 6. С. 18–21.

78 Захисні споруди скіфської доби, як елемент сучасного урбанізованого простору (на прикладі люботинського городища). Польща, 2019.

79 Зберігання міської спадчини: розмислення про її цінення та управління в міському контексті. URL: https://www.redalyc.org/jatsRepo/3517/351752733002/html/index.html.

80 Звіт про стан навколишнього середовища в Рівненській області у 2007 р. / Держ. управління екології та природ. ресурсів у Рівнен. області Рівне, 2008.

81 Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

82 Зміна клімату: наслідки та заходи адаптації: аналіт. доп. / С. П. Іванюта, О. О. Коломієць, О. А. Малиновська, Л. М. Якушенко ; за ред. С. П. Іванюти. Київ : НІСД, 2020. 110 с.

83 Инженерно-планировочная оценка территории г. Бердянська / Г. А. Заблоцкий, А. П. Оситнянко, Е. С. Куць и др. *Градостроительство* : респ. межведом. науч.-техн. сб. Киев : Будивельник. 1989. Вып. 41. С. 41–46.

84 Индикаторы устойчивого развития: публикации проекта "Роза Ветров". URL: http://www.ecology.donbass.com/pages/publ/ indicators2000.htm.

85 Інженерний захист та освоєння територій : довідник / А. І. Білеуш, Г. А. Заблоцький, В. В. Леонтович, А. П. Осітнянко та ін. ; за ред. В. С. Ніщука. Київ : Основи, 2000. 344 с.

86 Інформаційне агентство ВолиньPost. URL: http://www.volynpost.com/news/146149-v-ukraini-za-30-rokiv-znyklo-10-tysiach-richok.

87 Історична довідка про Люботинський парк. URL: http://lubotin.org/news/park.html.

88 Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О. Ю. Амосов, В. В. Калюжний, В. Л. Міненко та ін. ; за заг. ред. О. Ю. Амосова. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2009. 408 с.

89 Історія міста Люботин. Ч. III. URL: http://www.lubotin.kharkov.ua/ogorode/istorya/11-istorija-mista-ljubotin.chastina-iii.html (дата звернення: 12.11.2014).

90. Маркс К. Критика Готської програми. Київ : Держ. вид-во політ. літ., 1938. С. 19.

91 Кваснюк Б. Є. Сучасна парадигма державного регулювання економіки. *Науково-технічна інформація*. 2002. № 3. С. 3–7, 35.

92 Клейнер Г., Петросян Д., Беченов А. Еще раз о роли государственного сектора в экономике. *Вопросы экономики*. 2004. № 4. С. 25–41.

93 Клєвцєвич Н. А. Впровадження системи моніторингу діяльності підприємств комунального сектору міських господарств. *Вісник Хмельницького національного університету*. Економічні науки. 2016. № 1. С. 226–229.

94 Клименко М. О., Прищепа А. М., Вознюк Н. М. Моніторинг довкілля : підручник. Київ : Видав. центр «Академія», 2006. 360 с.

95 Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України : аналіт. док. (2017) / Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». URL: https://www.rac.org.ua/vydannya/analitychni-dokumenty/klimatychna-dyplomatiya-v-es-vysnovky-ta-rekomendatsiyi-dlya-ukrayiny-analitychnyy-dokument-2017.

96 Клюшниченко Є. Є. Соціально-економічні основи планування та забудови міст. Київ : Укрархбудінформ, 1999. 348 с.

97 Князєв В., Бакуменко В. Філософсько-методологічні засади державно-управлінських рішень. *Вісник УАДУ*. 2000. № 2. С. 341–358.

98 Коваль С. П. Державне регулювання зайнятості населення на ринку праці України: інвестиційно-регіональні аспекти. *Проблеми науки*. 2013. № 10. С. 15–21.

99 Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://interbuh.com.ua/docs/codex_koap.pdf.

100 Коліушко І. Б. Адміністративна реформа для людини (науково-практичний нарис) / за заг. ред. І. Б. Коліушка. Київ : Факт, 2001. С. 13–46.

101 Колпаков В. К. Адміністративне право : підручник. Київ : Юрінком : Інтер, 2000. С. 240–353.

102 Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

103 Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162.

104 Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього середовища в Україні. URL: http://menr.gov.ua/presscenter/news/123-news1/5358.

105 Корецький М. Х. Сутність і структура державної власності в ринковій економіці. *Держава та регіони*. 2001. № 4. С. 61–70.

106 Корженко В. В., Коробко І. Б. Державне управління як суб'єктивний фактор суспільного розвитку. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2009. № 1 (24). С. 14–21.

107 Коростей В. На захист конституційного вчення про державу і право. *Право України*. 2002. № 3. С. 25–27.

108 Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України

: монографія. Харків : Вид-во ХарРІДУ НАДУ “Магістр”, 2006. 220 с.

109 Кравченко С. Г. Децентралізація в сфері держархбудконтролю як аспект державної політики розвитку урбанізованих територій. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності* : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 25-річчю Національної академії. Ч. 2 : Децентралізація публічного управління. (Київ, 26 трав. 2017 р). Київ : НАДУ при Президентові України, 2017. С. 70–72.

110 Кравченко С. Г. Держархбудконтроль як засіб регулювання сфери житлово-комунального господарства в процесі розвитку урбанізованих територій. *Current issues in research, cjnservation and restjrration of historic fortifcations* : Collektion of scientific articles. Польща, 2019. С. 94–104.

111 Кравченко С. Г. Державна політика розвитку щодо об’єктів нерухомості як складових елементів урбанізованих територій. Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми, перспективи : матеріали 5-ї Всеукр. наук.-практ. конф. Херсон, 2014. С. 42–45.

112 Кравченко С. Г. Державна політика щодо розвитку урбанізованих територій як аспект формування ринку нерухомості. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2014. № 3 (46). С. 176–182.

113 Кравченко С. Г. Державне регулювання страхової діяльності у будівництві як аспект державної політики розвитку. *Державне будівництво* : електрон. наук. фах. вид. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2017. № 1. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-1/doc/5/01.pdf.

114 Кравченко С. Г. Держархбудконтроль як елемент державної політики щодо децентралізації. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : IV Міжнар. наук.-практ. конф., 18 листоп. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 254.

115 Кравченко С. Г. Емерджентність урбанізованих систем як особливість державного управління щодо природно-ресурсного потенціалу.

Емерджентність економічних систем у сфері управління суспільним розвитком : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 квіт. 2018 р. Черкаси : СУЕМ, 2018. С. 46–49.

116 Кравченко С. Г. Земельні відносини як аспект державної політики розвитку урбанізованих територій. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2016. № 1 (52). С. 73–80.

117 Кравченко С. Г. Малі історичні міста в контексті державної політики розвитку урбанізованих територій (на прикладі м. Люботина). *Current issues in research, cjnservation and restjrration of historic fortifcations* : Collektion of scientific articles. Chelm ; L'viv (Polska), 2017. Namber 9. С. 132–136.

118 Кравченко С. Г. Оптимізація державної політики щодо розвитку урбанізованих територій в контексті основних положень Магдебурзького права. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2017. № 1 (51). С. 136.

119 Кравченко С. Г. Підвищення дієвості механізму державного регулювання обігу земель як аспект державної політики розвитку урбанізованих територій. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2017. № 2. С. 28–33.

120 Кравченко С. Г. Розвиток малих історичних міст шляхом утворення туристично-рекреаційного кластера. *Innovations in science and educaton: challenges of our time.* London, 2017. С. 186–189.

121 Кравченко С. Г. Рівень культури містобудівної діяльності як фактор мінімізації негативного впливу при реалізації інвестиційно-будівельних проектів. *Коммунальное хозяйство городов* : наук.-техн. сб. Харьков : ХНАМГ. 2010. Вип. 95. С. 121–126.

122 Державна політика щодо розвитку урбанізованих територій малих історичних міст і збереження навколишнього середовища шляхом застосування кластерної моделі. *The Genesis of Gensu.* Geneva, Switzerland, 2015. № 2. P. 68–70.

123 Кравченко С. Г. Територіальна громада в контексті державної політики розвитку урбанізованих територій історичних міст. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2016. № 2 (50). С. 138–143.

124 Кравченко С. Г. Пам’ятки національного значення малих історичних міст як складова державного та самоврядного партнерства. *Публічне управління XXI століття. Від соціального діалогу до суспільного консенсусу* : зб. тез XIII Міжнар. наук. конгресу. Харків, 2014. С. 321.

125 Кравченко С. Г. Пристосування пам’яток національного значення як інструмент державної політики розвитку територій малих історичних міст (на прикладі м. Люботина). *Публічне управління XXI століття. Форсайтинг успіху* : зб. тез XVI Міжнар. наук. конгресу, 21 квіт. 2016 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2016. С. 273.

126 Кравченко С. Г. Публічне управління як засіб екологічної реабілітації міського середовища. *Публічне управління. Виклики XXI століття* : зб. тез XIII Міжнар. наук. конгресу, 21–22 берез. 2013 р. Харків : ХарРІ НАДУ, 2013. С. 28.

127 Кравченко С. Г. Державна політика у сфері Держархбудконтролю – децентралізація чи все-таки централізація. *Публічне управління XXI століття. Світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. конгресу. Харків, 2018. С. 56–60.

128 Кравченко С. Г. Державне регулювання сфери містобудування та архітектури як засіб збереження архітектурно-містобудівної спадщини. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези XI Міжнар. наук. конгресу (Харків, 24 берез. 2011 р.). Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2011. С. 96–97.

129 Кравченко С. Г. Державний архітектурно-будівельний контроль як засіб державної політики розвитку урбанізованих територій. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ

“Магістр”. 2014. № 1 (45) С. 67–72.

130 Кравченко С. Г. Децентралізація як напрям оптимізації державної політики щодо розвитку територіальних громад історичних міст. *Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики* : зб. тез XIX Міжнар. наук. конгресу (19 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 170–173.

131 Кравченко С. Г. До реформування складових галузі містобудування. *Формування механізму регіонального управління в Україні* : матеріали наук.-практ. конф., 29 листоп. 2001 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2002. С. 113–116

132 Кравченко С. Г. Забезпечення взаємодії державних регіональних та самоврядних структур при здійсненні архітектурно-будівельного контролю. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. : у 2 ч. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2003. № 2 (16), ч. 1. С. 178–181.

133 Кравченко С. Г. Зміцнення важелів державного впливу у сфері містобудування та архітектури. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2008. № 1 (10). С. 300–306.

134 Кравченко С. Г. Мінімізація ризиків техногенного характеру як шлях до безпечного розвитку територій. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ УАДУ “Магістр”, 2002. № 3 (14). С. 147–155.

135 Кравченко С. Г. Надання управлінських послуг як аспект трансформації системи управління сферою містобудування та архітектури на регіональному рівні. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2005. № 1 (10). С. 73–80.

136 Кравченко С. Г. Оптимізація державного впливу на механізм утворення вітчизняного архітектурно-містобудівного продукту. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези IX Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26–27 берез. 2009 р.). Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. С. 95–96.

137 Кравченко С. Г. Оптимізація державної наглядової функції у сфері містобудування та архітектури. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. : у 2 ч. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. № 2 (29), ч. 2. С. 116–124.

138 Кравченко С. Г. Підвищення ефективності функціонування Держархбудконтролю. *Нові механізми регіонального розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 груд. 2003 р.). Харків : Вид. ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2004. С. 89–93.

139 Кравченко С. Г. Потреба дня – підвищення ефективності планування територій. *Регіональна політика в Україні: стан та перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 24–25 трав. 2000 р.). Харків : УАДУ (ХФ), 2000. С. 69–73.

140 Кравченко С. Г. Регіональний аспект децентралізації як елемент державної політики розвитку урбанізованих територій. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2014. № 2 (45). С. 73–80.

141 Кравченко С. Г. Трансформаційні тенденції в системі державного управління сферою містобудування та архітектури на регіональному рівні. *Державне управління та місцеве самоврядування* : матеріали IV Міжнар. наук. конгресу (Харків, 26 лют. 2004 р.). Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2004. С. 50–52.

142 Кравченко С. Г. Удосконалення державного регулювання містобудівних аспектів розвитку історичних міст України. Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації : матеріали підсумкової наук.-прак. конф. за міжнар. участю (Одеса, 30 жовт. 2009 р.) : у 2 т. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. Т. 1. С. 157–158.

143 Кравченко С. Г. Удосконалення механізму утворення вітчизняного містобудівного продукту. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. № 1(24). С. 99–103.

144 Кравченко С. Г. Усунення причин природно-техногенних загроз у сфері містобудування як засіб уникнення потенційної небезпеки для територій. *Управління сучасним містом*. 2002. № 7–9 (7). С. 117–124.

145 Кравченко С. Г. Університетський консорціум як елемент державної політики щодо розвитку урбанізованих територій та збереження пам'яток культурної спадщини. *Наука і освіта* : тези XI Міжнар. наук. конф., 4–13 січ. 2018 р. Хайдусобосло (Угорщина), 2018. С. 55–60. (Сертифікат про участь).

146 Кравченко С.Г. Державна політика щодо розвитку урбанізованих територій малих історичних міст шляхом застосування кластерної моделі. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2015. № 2 (48). С. 123–128.

147 Кравченко С. Г. Повернення європейського спрямування щодо розвитку урбанізованих територій на підґрунті положень Магдебурзького права. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : II Всеукр. наук.-практ. конф., 23 листоп. 2017 р. / Полтав. юрид. ін-т Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого. Полтава, 2017. С. 51–53.

148 Кравченко С. Г. Современные экологические аспекты государственной политики высокоурбанизированных территорий. *Отечественная наука в эпоху изменений: постулаты прошлого и теории нового времени*: тезисы докл. III Междунар. науч.-практ. конф. Екатеринбург, РФ : Национальная ассоциация ученых, 2014. Ч. 4, № 3. С. 23–25.

149 Кравченко С. Г. Державна політика розвитку урбанізованих територій : модернізація механізмів реалізації : монографія. Київ : Орієнтир, 2020. 348 с.

150 Кравченко С. Г. Територіальна громада малого історичного міста як аспект державної політики розвитку. *The Genesis of Gensu.* Geneva, Switzerland, 2016. № 7. С. 33–35.

151 Криштоп Т., Рись Р., Кошелюк Л. Посібник з питань просторового планування для уповноважених органів містобудування та архітектури

об’єднаних територіальних громад. 2018. с.119 URL: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/347/1.pdf.

152 Куйбіда В. С., Негода В. А., Толкованов В. В. Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав – членів Ради Європи : збірник. Київ : Крамар, 2009. 170 с.

153 Кукса М. Ю. Значення ефективного управління земельними ресурсами в збільшенні доходів державних та місцевих бюджетів. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/34297.

154 Кулеша М. Реформа публичной администрации в Польше (1989–1999 гг). Идеи и люди. URL: : http://www.yabloko.ru/Themes/ SG / poland 89-99. Html.

155 Лаврик Г. И., Дьомин Н. М. Методологические основы районной планировки. Москва : Стройиздат, 1975.

156 Латинін М. А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України. URL: http://www.academy.gov.ua/ej.

157 Лоуренс Пітер. Принцип Пітера. Перевод с анг. М. Армского. URL https://royallib.com/book/lourens_piter/printsip_pitera.html.

158 Лукомский Г. Старинные усадьбы Харьковской губернии. Архитектура усадеб. Глава I. Харьковский уезд. URL: http://lib.kture.kharkov.ua/ru/elexh36/1.php.

159 Люботинская республика. *Википедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki.

160 Ляпушкин И. И. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа. *МИА*. 1961. № 104. 383 с.

161 Майсюра О. М. Зайнятість населення і вирішення кадрової проблеми в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 5. С. 166–174.

162 Малеван О. Ю., Шойко В. А., Переверзін Ю. П. Проблемні питання інженерного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та

необхідність їх вирішення на державному рівні. *Пожежна безпека: теорія і практика* : ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Черкаси : АПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2012. С. 191–194.

163 Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. та перероб. Київ : Атіка, 2003. 576 с.

164 Мамедов А. М., Осітнянко А. П. Вибір цільової функції і граничних умов у процесі управління містом. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 1999. Вип. 3. С. 18–40.

165 Мамонова В. В. Концептуальні засади створення нової національної системи планування розвитку регіонів. *Управління сучасним містом*. 2002. № 1–3 (5). С. 43–49.

166 Мамонова В. В. Методологія управління територіальним розвитком : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2006. 196 с.

167 Мамонова В. В., Кравченко С. Г. Механізм мінімізації порушень при здійсненні містобудівної діяльності. *Управління сучасним містом*. 2009. № 1–4/1–12 (33–36). С. 194–202.

168 Мамонова В. В. Стратегічне планування в управлінні сучасним містом. Управління сучасним містом. 2001. № 1–3 (1). С. 129–135.

169 Мамонова В. В. Теоретико-методологічні засади управління територіальним розвитком : автореф. дис. д-ра наук держ. упр. : спец. 25.00.04 “Місцеве самоврядування”. Київ : НАДУ, 2006. 32 с.

170 Мартиненко В. М. Державне управління: вчора, сьогодні, завтра. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. № 1(24). 30 с.

171 Мартиненко В. Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2008. 300 с.

172 Мартинюк І. В. Державне регулювання природокористування як елемент ефективного розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. Вип. 3 (43). С. 361–366.

173 Материалы Харьковского отдела географического общества Украины. Харьков : ХГУ, 1968. Вып. 5. С. 88.

174 Матеріали брифінгу Міністра регіонального розвитку та будівництва України. URL: http://www.minregionbud.gov.ua.

175 Мелко В. Л. Державне регулювання страхування будівельної діяльності в Україні. *Державне управління*. 2017. № 7/8. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/275521.pdf.

176 Мелко В. Л. Імплементація міжнародного досвіду державного регулювання страхування ризиків будівельної діяльності в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 37/38. С. 40–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_37-38_8.

177 Мірошниченко А. М. Нормування як засіб правового регулювання земельних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2004. 19 с.

178 Містобудівний кадастр / М. Г. Ступень, І. М. Добрянський, О. Я Микула, Н. Р. Шпік. Львів, 2003. С. 62–65.

179 Містобудівний кодекс України : проект Закону України : станом на 18 трав. 2010 р. URL: http:// www.auc.org.ua.

180 Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф., Харків, квітень 2021 р. / редкол. : М. К. Сухонос (відп. ред.) та ін. ; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, 2021. 282 с. URL: http://old.nmapo.edu.ua/zagruzka/VN-MNR-5.pdf.

181 Млавець Ю. Ю. Безпека життєдіяльності (конспект лекцій для студентів матем. фак. і фак. післядиплом. освіти та доунівер. підготовки). Ужгород : ДВНЗ “УжНУ”, 2015. 40 с.

182 Моруженко А. А. Городища лесостепных племен Днепро-Донского междуречья VII–III вв. до н. э. *СА*. 1985. № 1. С. 160–178.

183 Моруженко А. О. Городища скіфського часу на території лісостепу Східної Європи. *Вісник Харківського університету*. 1969. № 5, вип. 3. С. 12–25.

184 Національна доповідь ЦСР України, липень 2017. URL: http://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/02/201037.pdf.

185 Наскільки людям доступні блага цивілізації і як з цим справи в Україні: відповіді у щорічній доповіді щодо людського розвитку. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yakist-zhittya-v-ukrayini-ocinki-ekspertiv.

186 Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

187 Новицкая О., Прокопенко Л. Завещание княгини Клеопатры Михайловны Святополк-Мирской URL: http://www.mirzamak.by/upload/files/6376a95e2e28.pdf.

188 Нудельман В. Методи розрахунків, прогнозування, моделювання в містобудуванні. Варіанти містобудівних прогнозів, збалансованість розвитку населених пунктів і територій. URL: http://ukrcsb.com.ua/index.php/katalog-proektiv/cityplanning/326-metodi-rozrakhunkivprognozuvannya-modelyuvannya-v-mistobuduvanni-varianti-mistobudivnikh prognozivzbalansovanist-rozvitku-naselenikh-punktiv-i-teritorij.

189 Нудельман В., Санжаровський І. Розробка Стратегії розвитку територіальної громади: загальні засади методики. Київ : Дата Банк Україна, 2002. 232 с.

190 Одінцова Г. С., Чистов С. Ю. Механізми самовдосконалення суб'єктів державного управління. *Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції* : матеріали наук.-прак. конф. ; за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва. Київ : Вид-во НАДУ, 2003. Т. 1. С. 210–212.

191 Одум Ю. Экология : у 2 т. Москва : Мир, 1986. Т. 2. 376 с.

192 Олуйко В. М. Україна на шляху до держави самоврядних територіальних громад. *Університетські наукові записки* : часоп. / Хмельниц. ун-т упр. та права. 2005. № 1/2 (13/14). С. 317–323.

193 Омельяненко М. В. Методологічні основи нормування елементів

міського середовища : дис. ... д-ра техн. наук : 05.23.20. Київ, 2005. 292 с.

194 Описи Харківського намісництва кінця XVШ ст. за ред. В. О. Пірко, О. І. Гуржій. Київ : Наук. думка, 1991. 220 с.

195 Осауленко О. Г. Стійке економічне зростання: макроекономічна політика та державне регулювання : монографія. Київ, 2001. 84 с.

196 Оситнянко А. П., Артеменко А. А. Структура задач процесса градостроительного проектирования. Оценка городских территорий (методы и модели). Киев : КиевЗНИИЭП, 1990. С. 36–43.

197 Осітнянко А. П. Структура містобудівних задач. *Містобудування*. Київ : НДПІмістобудування. 1998. № 46. С. 23–41.

198 Осітнянко А. П., Савчук А. О. Дослідження інвестиційної привабливості окремих видів землекористування в місті. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА. 1998. № 2. С. 87–90.

199 Осітнянко А. П. Методи аналізу соціально-демографічної структури населення міста. *Містобудування та територіальне планування.* Київ : КНУБА. 2001. № 9. С. 151–175.

200 Осітнянко А. П. Моделі економічної підсистеми містобудівної системи. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА. 2002. № 12. С. 102–107.

201 Осітнянко А. П. Планування розвитку міста : монографія. Київ : КНУБА, 2001. 460 с.

202 Осітнянко А. П., Мамедов А. М. Проблеми управління територіальним розвитком міста. *Региональные проблемы архитектуры и градостроительства*. Одеса : Город мастеров. 1999. № 2. С. 48–51.

203 Осітнянко А. П. Урбаністика : конспект лекцій. Київ : КНУБА, 2001. 80 с.

204 Основи просторового планування і управління земельними ресурсами в ОТГ на Сумщині (2019). URL: http://ufuti.pro/dynamics/311-osnovy-prostorovoho-planuvannia-iupravlinnia- zemelnymy-resursamy-v-oth-na-

sumshchyny.html.

205 Отчет правления Люботинского общества просвещения за 1915 г. Валки : Тип. Ф. В.Савченко, 1915.

206 Пам'ятки архітектури та містобудування Української РСР. Т. 4. Київ : Будівельник, 1986. С. 118–119.

207 Парамонов А. Ф. Баснописец из Гиевки. *Антреме. Журнал об искусстве.* Харьков, 2008. № 2. С. 58–61.

208 Парамонов А. Ф. Флигель баснописца. URL: http://ysadba.rider.com.ua/gallery1_5.html.

209 Парцхаладзе Л. Місцева влада має вводити «зелені лінії» в генплани населених пунктів. URL: https://www.vectornews.net/news/politics/126150-lev-parchaladze-msceva-vladamaye-vvoditi-zelen-lnyi-v-genplani-naselenih-punktv.html.

210 Пеляшенко К. Ю. Комплекс лепной посуды Люботинского городища. *Проблемы археологии Восточной Европы*. Харьков : Курсор, 2008. С. 106–120.

211 Переверзін Ю. П., Малеван О. Ю., Тищенко В. О. Проблемні питання державного управління у сфері цивільного захисту. *Матеріали 14-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції рятувальників.* Київ : ІДУЦЗ, 2012. С. 311–315.

212 Перетворення нашого світу. Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html.

213 План поселка «Джерело» при станции Люботин Харьковско-Николаевской железной дороги. Харьков : Тип.Дрейшпуля, 1914. 3 с.

214 Поважный А. С. Развитие акционерных обществ в Украине: региональный и отраслевой аспекты. *Менеджер*. 2001. № 4. С. 104–110.

215 Повидиш Л. І. Природно-ресурсний потенціал території: сутність, функції та структура. Проблеми системного підходу в економіці. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/ejournals/PSPE/2009_4/Povidish_409.htm.

216 Погребная И. В. Усадьба Святополк-Мирского на Харьковщине // *Культурна спадщина Слобожанщини : збірка наук. ст. за матеріалами міжнар. наук. конф. П'яті Слобожанськи читання.* Секція: Музейна справа та охорона культурної спадщини. Харків : Курсор, 2003. С 54–58.

217 Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / наук. ред. Руденко Л. Г. Київ: Ін-т географії НАН України, 2012. 208 с.

218 Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища : Постанова КМУ № 785 від 23 верес. 1993 р. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-93.

219 Поняття методів управління земельними ресурсами. *БуКЛІБ.* URL: https://buklib.net/books/35328/.

220 Популях С. М. Деурбанізація. Київ : Українська Столиця, 2007. 260 с.

221 Порядок надання державної підтримки для забезпечення громадян доступним житлом. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/196155781.

222 Прищепа А. М., Брежицька О. А. Екологічні проблеми та стратегія поводження з твердими побутовими відходами (на прикладі міста Дубно). *Вісник НУВГП* : зб. наук. пр. Рівне, 2007. Вип. 3 (39) С. 145–150.

223 Про адміністративні правопорушення : Кодекс України : станом на 7 груд 1984 р. № 8073-X // ВВР УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

224 Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова КМУ від 20 груд. 2017 р. № 1089. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2017-%D0%BF.

225 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення містобудівної діяльності : Закон України. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1817-19.

226 Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : Постанова КМУ від 14 січ. 2015 р. № 15. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF.

227 Про державний земельний кадастр : Закон України. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17.

228 Про забезпечення надійності й безпечної експлуатації будівель, споруд та інженерних мереж : Постанова КМУ від 11 трав. 1998 р. № 114. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114282-98.

229 Про затвердження Змін до Порядку визначення величин фонових концентрацій забруднювальних речовин в атмосферному повітрі : наказ Мінприроди України № 485 від 8 груд. 2016 р. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1720-16.

230 Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : наказ М-ва регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31 берез. 2016 р. № 79. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16.

231 Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30 берез. 2016 р. № 75. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#n112.

232 Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у

бюджеті міста Харкова для надання пільгових кредитів на будівництво (придбання) доступного житла для внутрішньо переміщених осіб. URL: http://kharkiv.rocks/reestr/667147.

233 Про затвердження Порядку розроблення, оновлення, внесення змін та затвердження містобудівної документації : Постанова КМУ від 1 верес. 202 р. № 926. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926-2021-%D0%BF.

234 Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць : Постанова КМУ від 13 берез. 2002 р. № 318. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-2002-%D0%BF.

235 Про затвердження Списку історичних населених місць України : Постанова КМУ від 26 лип. 2001 р. № 878. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF.

236 Про збереження архітектурної та містобудівної спадщини : проект Закону України від 9 листоп. 2009 р. № 5329 : внесений народними депутатами України Ю. Сербіним, В. Яворівським, Я. Джоджиком та П. Мовчаном. Коментар до проекту Закону України. *LIGA 360*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/LF44100A?an=10.

237 Про землеустрій : Закон України. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15.

238 Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80.

239 Про правові засади цивільного захисту : Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1859-IV. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1859-15.

240 Про основи містобудування : Закон України. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12.

241 Про охорону культурної спадщини : Закон України. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14.

242 Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади. – Постанова КМУ від 10 вересня 2014 р. № 442. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-п.

243 Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1991. № 41. Ст. 546.

244 Про Положення про Міністерство надзвичайних ситуацій України : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 402/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/2013.

245 Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лют. 2011р. № 3038-VI : станом на 24 лип. 2021 р. *База даних "Законодавство України"* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17.

246 Про рослинний світ: Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 591. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 22/23. Ст. 198.

247 Про схвалення Концепції реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництва в Україні на період до 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1436-2010-%D1%80.

248 РД 52.04.186–89. Руководство по контролю загрязнения атмосферы. Введ. 7 янв. 1991 г. URL: http://ohranatruda.ru/ot_biblio /normativ/data_normativ/44/44486/.

249 Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). *Россия молодая* : журнал. Москва, 1994. 367 с.

250 Рельеф, растительность и почвы Харьковской губернии. Доклады

Харьковскому обществу сельского хозяйства проф. А. Н. Краснова. Харьков: Типо-Литография Зильберберга, Рыбная ул., д. № 25, 1893. С. 4.

251 Розвиток освіти в Люботині. URL: http://lubotin.kharkov.ua/main/4608-rozvitok-osvti-v-lyubotin.html.

252 Романенко Ю. Н., Харченко М.Н. Взгляд сквозь годы: Южная железная дорога за 130 лет. Харьков, 1999. 420 с.

253 Свято-Вознесенський храм. Історія. *Офіційний сайт міста Люботин*. URL: http://www.lubotin.kharkov.ua/ogorode/istorya/.

254 Святополк-Мирский Дмитрий Иванович. *Википедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Святополк-Мирский, Дмитрий Иванович.

255 Святополк-Мирский Петр Дмитриевич. *Википедия*. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Святополк-Мирский, Петр Дмитриевич.

256 Семенов-Зусер С. А. Археологические раскопки на территории с. Большая Гомольша в 1949 г. / Інститут народознавства НАНУ. 1949/40. 21 с.

257 Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2014. 334 с.

258 Синченко В. Г. Достовірність сертифікації і якість продукції. *Залізничний транспорт України*. 2006. № 1. С. 24–27.

259 Скорий С. А. Про скіфський етнокультурний компонент у населення Дніпровського Лісостепового Правобережжя. *Археологія*. 1987. № 60. С. 36–49.

260 Скорик Л. Архітектура, що вчить душу відгадувати істину. *Людина і світ.* 1996. № 4. С. 28–32.

261 Сніжко А. П., Сніжко Н. А. Технологія будівельного виробництва : навч. посіб. для студентів буд. спец. Київ, 2004. 143 с.

262 Соколов Г. К. Технология и организация строительства : учеб. для студ. образов. учреждений сред. проф. образования. Москва : Академия, 2008. 527 с.

263 Спиридонов О. П. Фундаментальные физические постоянные : учеб.

пособие для вузов. Москва : Высш. шк., 1991. 238 с.

264 Сціборський М. О. : Націократія Віннця: ДП «Державна картографічна фабрика» 2007. 112с.

265 Статистичний щорічник Рівненської області за 2007 рік / за ред. Ю. В. Мороза. Рівне : Головне управління статистики у Рівненській області, 2008. 571 с.

266 Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. *Конституція України. Науково-практичний коментар* / О. В. Петришин та ін. URL: http://yport.inf.ua/stattya-zemlya-osnovnim-natsionalnim-47963.html.

267 Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Київ : Вікар, 2003. 262 с.

268 Стойка А. В. Механізми ефективної взаємодії органів державної влади і громадських об'єднань на регіональному рівні : автореф. дис. … канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління”. Донецьк, 2006. 19 с.

269 Страхування будівельно-монтажних та інженерних ризиків. Insurance Broker. URL: https://tbt-broker.com/service/strakhovanie-stroitelno-montazhnykh-riskov.

270 Стрілець В. В. Історія релігійних організацій в м. Люботині (XVII–XX ст.). Люботин, 2000. 130 с.

271 Стрілець В. В. Люботин: історико-краєзнавчий нарис. Харків : Торсинг, 2002. 400 с.

272 Сухінін Д. Є. Досвід Канади в організації та проведенні муніципального моніторингу. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. С. 177–1834

273 Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук.-техн. зб / відп. ред. М. М. Дьомін. Київ : КНУБА, 2018. Вип. 52. 454 с. (Українською та російською мовами).

274 Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві : наук.-техн. зб. / Вінницьк. нац. техн. ун-т. Вінниця, 2006. 167 с.

275 Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. URL: http://www.strategy.kharkiv.ua/25-02.html.

276 Теоретична система та економічна програма Дж. М. Кейнса. URL: https://buklib.net/books/28658.

277 Теоретичні основи будівництва : зб. наук. пр. / Придніпров. держ. акад. буд-ва та архіт. ; Варшав. техн. ун-т. Варшава ; Вильнюс ; Придніпровськ. 2008. № 16. 616 с.

278 Територіальна громада: знаннєвість, дієвість : монографія / Ю. О. Куц, В. М. Січенко, В. В. Мамонова, С. В. Газарян ; за завг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Віровець А. П. : Апостроф, 2011. 340 с.

279 Територіальна громада: управління розвитком : монографія / Ю. О. Куц, О. В. Решевець ; за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Константа, 2013. 540 с.

280 Тертичка В. В. Культура державного управління як основа діяльності місцевого самоврядування. Вісник УАДУ. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. Вип. 2. С. 124–131.

281 Тищенко В. О. Механізми державного управління у сфері цивільного захисту : автореф.дис. … канд.наук з держ.упр. : 25.00.02. Київ, 2012. 20 с.

282 Ткач Г. Й. Принципи адміністративного права. *Адміністративне право України. Академічний курс* : у 2 т. / Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Битяк Ю. П., Голосніченко І. П., Ківалов С. В. та ін. ; за ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1. С. 80–84.

283 Ткаченко Т. П., Токарська Ю. О. Проблеми та перспективи фінансування будівельної галузі в Україні. URL: http://sb-keip.kpi.ua/article/view/113956/118758.

284 Трегубова Т. А. Арсенал в Киеве. *Типовые статьи о памятниках истории, археологии, фадостроительства и архитектуры, монументального искусства*. Киев : УСЭ, 1985. С. 75–76.

285 Третяк А. М., Дорош О. С., Управління земельними ресурсами : навч. посіб. / за ред. проф. А. М. Третяка. Вінниця: Нова Кн., 2006. 360 с.

286 Тугай О. А. Система адаптації організації будівництва до євростандартів : автореф. дис. … д-ра техн. наук : спец. 05.23.08 "Технологія та організація промислового та цивільного будівництва". Харків, 2008. 33 с.

287 Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Документ 984_011. Редакція від 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

288 Україна. Конституція (1996). Конституція України = Конституція України // Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2006. 59 с.

289 Устав общества устройства поселка "Водяное". Харьков : Тип. Печатное искусство, 1908. 18 с.

290 Устінова І. І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України : автореф. дис. … канд. архіт. наук : спец. 18.00.04 "Містобудування та ландшафтна архітектура". Київ, 2005. 19 с.

291 Устінова І. І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку у контексті екосистемної саморегуляції. *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА. 2004. Вип. 17. С. 339–351.

292 Устінова І. І., Чубарова А. В. Еколого-містобудівні системи: закономірності розвитку та просторово-часові виміри. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* 2016. № 44. С. 109–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2016_44_15.

293 Федорчук О. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування* : наук. вісн. 2008. Вип. 1. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf.

284 Филарет. Историко-статистическое описание Харьковской епархии : в 3 т. Т. 1. Харьков: Райдер, 2004. 328 с.

295 Фукс М. К. Про городища скіфської доби на Харківщині. *Записки*

Всеукраїнського Археологічного комітету. Київ, 1931. Т.1. С. 85–124.

296 Харьков: вчера, сегодня, завтра / Ю. М. Шкодовський, И. Н. Лаврентьєв, А. Ю. Лейбфрейдом, Ю. Ю. Полякова. Харьков : Фолио, 2002. 118 с.

297 Харьковские губернские ведомости. 1903. 31 марта, № 30.

298 Харьковские губернские ведомости. 1884. 4 июля.

299 Харьковские губернские ведомости. 1899. 19 окт., № 275.

300 Харьковские губернские ведомости. 1883. 4 марта, № 58.

301 Харьковские губернские ведомости. 1884. 13 мая, № 120.

302 Харьковские губернские ведомости. 1884. 4 июня, № 139.

303 Харьковские губернские ведомости. 1892. 14 мая, № 122.

304 Харьковские губернские ведомости. 1899. 12 июля, № 179.

305 Харьковские губернские ведомости. 1899. 28 сент., № 254.

306 Харьковские губернские ведомости. 1992. 28 февр., № 53.

307 Харьковские губернские ведомости. 1912. 31 окт., № 123.

308 Харьковский календарь на 1905 год. Харьков : Тип. губ. правл., 1905. С. 129.

309 Харьковский календарь на1912 г. Харьков : Тип. губ. правл., 1912.

310 Хесле В. Об отношении морали и политики. Ч. I. *Политические исследования*. 2013. № 4. С. 45–61.

311 Хесле В. Об отношении морали и политики. Ч. II. *Политические исследования*. 2013. № 6. С. 145–157.

312 Хесле В. Філософія і екологія. Москва : Ками, 1994. 192 с.

313 Хилько М. І. Х45 Екологічна безпека України : навч. посіб. Київ, 2017. 347 Цвєтков В. В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Юрид. думка, 2007. 336 с.

314 Чижевський Д. Проект ДБН «Склад та зміст схеми планування території громади». URL: http://rdpa.regionet.org.ua/images/3-11/Chyzhevskiy-Shema_planuvannya.pdf.

315 Чистов С. Ю. Якісне перетворення суб'єктів державного управління районного рівня. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. : у 2 ч. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2003. № 2 (1), ч. 1. С. 89–95.

316 Чурилин И. Станция Люботин. *Харьковские губернские ведомости.* 1884. 13 мая, № 120.

317 Чому Фінляндія входить у трійку найбільш «антикорупційних» країн? URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2222811-comu-finlandia-vhodit-u-trijku-najbils-antikorupcijnih-krain.html

318 Швецова Т. В. Люботин в умовах незалежності. *Матеріали III науково-практичної краєзнавчої конференції.* Люботин, 2000. С. 42.

319 Шкодовский Ю. М., Ладыгина И. И. Формирование историко-культурных комплексов в структуре Харьковской областной системы расселения. *Традиції та інновації у вищій архітектурно-художній освіті.* 2009. № 1/2. С. 127–130.

320 Шкодовський Ю. М. Методологічні основи екологічної реабілітації архітектурного середовища міста : автореф. дис. … д-ра архіт. наук : спец. 18.00.01. "Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури". Харків, 2007. 37 с.

321 Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. Київ : КНУБА. 2008. № 19. 168 с.

322 Шрамко Б. А. Археологічні дослідження курганів раннього залізного віку в околицях м. Люботина. *Вчені записки ХДУ*. Т. 78 : Труди іст. фак. Харків, 1957. Вип. 5. С. 193–203.

323 Шрамко Б.А. Городище скифского времени у с. Караван на Харьковщине // КСИА АН УССР. - 1957а. - Вып. 7.

324 Шрамко Б. А. Древности Северского Донца. Харьков : ХГУ, 1962.

325 Шрамко Б. А. Отчет 1962 г. о работах скифо-славянской археологической экспедиции Харьковского университета / Інститут археології

НАНУ. 1962/36. 14 с.

326 Шрамко Б. А. Поселення скіфського часу в басейні Дінця. *Археологія*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. Т. XIV. С. 135–155.

327 Шрамко Б. А. Следы земледельческого культа у лесостепных племен Северного Причерноморья в раннем железном веке. *Современная архитектура*. 1957. № 1. С. 188–197.

328 Шрамко И. Б. Исследование округи Люботинского городища // *Археологічний літопис Лівобережної України.* Полтава, 2003. № 2/2002–1/2003. С. 102–108.

329 Шрамко І. Б., Голубєва І. В., Заднiков С. А. Археологічні дослідження на території Харківської області в 2005 р. Археологічні дослідження в Україні 2004–2005. Київ ; Запоріжжя : Інститут археології НАН України, Дике поле, 2006. Вип. 8. С. 388–393.

330 Шулика В. В. Имение князей Святополк-Мирских “Гиевка”: история и современное состояние. *Рэстаурацыя Мірскага замка. Праблема захавання прыроднага і культурнага ландшафтау* : навук.-практ.Нясвіж : Нясвіжская узбуйненая друкарня імя С. Буднага, 2012. С.118–129.

331 Южный край. 1897. 16 авг. № 5732.

332 Юрчишин В. Вплив глобалізації на прийняття державних рішень у сфері економіки : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2004. 31 с.

333 Юрчишин В. Вплив глобалізації на прийняття державних рішень у сфері економіки : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2004. 31 с.

334 Biggest Environmental Problems. URL: https://earth.org/the-biggest-environmental-problems-of-our-lifetime.

335 Bobrovska O. Yu., Krushelnytska T. A, Prokopenko L. L. etc. / ed. by O. Yu. Bobrovska. Published by International Center for Research, Education and Training. MTÜ. Tallinn, Estonia, 2021. 234 p.

336 Competitive Cities in Global Economy, OECD. Paris, 2006. 446 p.

337 Consejo internacional de monumentos y Sitios, 1987.

338 Donovan O. Rypkema. Globalization, urban heritage, and the 21 st century economy. *Global Urban Development*. 2005. Vol. 1. Issue 1.

339 Europe's greenest city district. URL: https://www.greencitytimes.com/europes-greenest-city-district.

340 Facing the environmental challenge local and global: the role of local government in a sustainable world: Kaarin Taipale. *Global Urban Development*. 2005. VbL 1. Issue 1. URL: http:// GUDMag06VoI2Iss 1 /MagHome.htm.

341 Goal 13: Take urgent action to combat climate change and its impacts. URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment /climate-change.

342 Hall P. Urban and regional planning: Fourth edition. NY. : Routledge Taylor & Francis Group, 2002. 635 p.

343 Introduction to Building Pertits. Toronto Building.Visit our website at URL:http://www.google.com.ua/search?client=opera&rls=ru&q=www.toronto.ca&sourceid=opera&ie=utf-8&oe=utf-8 /building.

344 Kravchenko S. Spatial Planning as Means of State Policy of Urbanized Areas/ Association : Agreement driving interational changes : col. Monograf : Assent Graphics Graphics Communicatins Chicago, USA, 2019. C. 37–39.

345 Kruger, Justin; David Dunning (1999). Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. Journal of Personality and Social Psychology 77 (6): 1121–34. PMID 10626367. doi:10.1037/0022-3514.77.6.1121.

346 Moon, S., J.T. Perron, S.J. Martel, W.S. Holbrook, and J. St. Clair (2017): A model of three-dimensional topographic stresses with implications for bedrock fractures, surface processes, and landscape evolution. Journal of Geophysical Research: Earth Surface 122 (4): 823-846. DOI: 10.1002/2016JF004155

347 Mykolaichuk M. Tax on property: EU experience and objectives for Ukraine / EUFIRE 2017: the proceedings of the International Conference on European Financial Regulation: Iaşi, 2017 / editors: Mihaela Tofan, Angela Roman, Irina Bilan. Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 2017. C. 492–499.

http://eufire.uaic.ro/wp-content/uploads/2017/08/volum_EUFIRE_2017_docx.pdf.

348 Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL:https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp? symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

349 Stefanović N., Danilović Hristić N., Milijić S. The implementation model of planning rules in spatial plans. Spatium. 2015. No. 33, pp. 62–68. URL: www.spatium.rs.

350 Sustainable development of territories: challenges and opportunities: monograph.

351 The city as an Economical Node / James O. Wheeler, Peter O. Muller. *Economic geography*. New York. 1986. P. 130–135.The glossary of pro.

352 Tovbych V. Archxtecure and tovn – planning: three natural conditions of processes and the phenomena / V. Tovbych, N. Sisojlov, O. Razumova. *The collection of proceedings of the 8 International Scientific Form AIMSFOR FUTURE SCITNCE AFES 2007*, Winnipeg. Canada, Toronto, 2007. P. 175–181.

353 USGCRP, 2018: Impacts, Risks, and Adaptation in the United States: Fourth National Climate Assessment, Volume II / Reidmiller, D.R., C. W. Avery, D. R. Easterling, K. E. Kunkel, K. L. M. Lewis, T. K. Maycock, and B. C. Stewart (eds.). U. S. Global Change Research Program, Washington, DC, USA, 1515 pp. doi: 10.7930/NCA4.2018.

354 http://www.mns.gov.ua/.

355 http://old.nmapo.edu.ua/zagruzka/VN-MNR-5.pdf.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ
ПЕТРЕНКО ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ
Україна, 01008, м. Київ, вул. Грушевського, 5

Вих. № 01-86/718 "18" квітня 2019 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Кравченка Сергія Григоровича на тему «Методологічні засади державної політики розвитку високоурбанізованих територій»

У дисертації Кравченка С.Г., підготовленій на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, досліджено основні принципи державної політики щодо розвитку територій з високим ступенем урбанізованості та узагальнено досвід державного впливу на зазначені території. Одним з напрямів дисертаційного дослідження Кравченка С.Г., на якому автор акцентує увагу, є проблематика збереження і подальшого пристосування пам'яток історії та архітектури, зокрема національного значення, для залучення молоді до процесу популяризації культурної спадщини та збереження історичного середовища та природних ландшафтів, шляхом пристосування їх для улаштування молодіжних закладів. Погоджуюся із запропонованими здобувачем новими підходами до експлуатації об'єктів культурної спадщини, у тому числі щодо доопрацювання та реалізації, розробленого здобувачем механізму оптимізації тиску на природне середовище і збереження архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації.

Вважаю слушними пропозиції автора стосовно здійснення державного нагляду за розвитком територій, зокрема стосовно методологічних змін щодо регулювання державного впливу на процес надання управлінських послуг з доведенням необхідності передачі більшості владних повноважень на нижчі рівні, що дозволить, скоротити відстань між точкою утворення управлінської дії та об'єктом управління, в той же час залучати патріотично налаштовану молодь та осіб, які приймали участь бойових діях по захисту України, до популяризації та проведення заходів щодо захисту природного середовища.

Запропоновані Кравченком С.Г. підходи, які використано при розробці проекту «Туристично-рекреаційний кластер як шлях до відновлення традиційного характеру урбанізованих територій малих історичних міст та розвитку самодостатності громад в руслі децентралізації (на прикладі м. Люботина)» (1.124), який включено до плану реалізації Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року, що дало змогу на його підґрунті розробити проміжний проект «Реабілітаційні роботи на пам'ятці архітектури

національного значення (рег. № 200030/2-Н) – Палац заміської садиби в м. Люботині по вул. Хижного, 16/19, пов'язані з реконструкцією під суспільно-культурний центр патріотичного виховання молоді та реабілітації учасників АТО», ураховано та використано при підготовці профільних програм та рекомендацій в матеріалах підкомітету з питань національно-патріотичного виховання дітей та молоді Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму.

Впровадження розробок автора дозволить більш ефективно реалізовувати завдання щодо патріотичного виховання молоді шляхом оптимізації навантаження техногенного характеру на природне середовища, що дасть змогу стримувати негативний вплив урбанізованих територій на стан пам'яток історії та архітектури і розвивати урбанізовані території, виходячи з їх потенціалу, у туристично-рекреаційному напрямку.

З повагою,
народний депутат України,
Заступник голови Комітету, голова
підкомітету з питань національно-
патріотичного виховання дітей та
молоді Комітету Верховної Ради України
з питань сім'ї, молодіжної політики,
спорту та туризму

О. М. Петренко
(посв. №392)

Додаток Б

УКРАЇНА
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
вул. Сумська, 64, м. Харків, 61002, тел./факс (057) 700-21-05
E-mail: obladm@kharkivoda.gov.ua

04.07.2019 № 01-61/3192
на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження окремих положень дисертаційної роботи
Кравченка Сергія Григоровича

У дисертації Кравченка С.Г. «**Методологічні засади державної політики розвитку високоурбанізованих територій»**, підготовленій на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, досліджено основні засади державної політики щодо розвитку урбанізованих територій та узагальнено досвід збереження і подальшого пристосування нерухомих пам'яток архітектури національного значення. В дисертації представлено нові підходи до об'єктів культурної спадщини, щодо їх збереження та експлуатування, на прикладі території м. Люботина Харківської області, впроваджено механізм оптимізації тиску на природне середовище і збереження архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації.

На основі, першого в Харківському регіоні, розробленого та погодженого Міністерством культури України історико-архітектурного опорного плану м. Люботина та теоретичного обґрунтування та дослідження практичного досвіду роботи відділу з питань містобудування, архітектури та держархбудконтролю, виконкому Люботинської міської ради, здобувачем запропоновано нові підходи до здійснення державного нагляду за розвитком територій, зокрема методологічні зміни щодо регулювання державного впливу на формування земельних ділянок під

пам'ятками архітектури національного значення. В процесі дослідження шляхів збереження нерухомих пам'яток, доведено необхідність передачі їх на утримання, якомога на нижчий владний рівень, що дозволить скоротити шлях від надавача туристично-рекреаційної послуги до її отримувача, та оптимізувати зону утворення управлінського впливу.

Запропоновані Кравченком С.Г. підходи дозволили включити до Плану заходів з реалізації «Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020р.», проект №1.124 - «Туристично-рекреаційний кластер як шлях до відновлення традиційного характеру урбанізованих територій малих історичних міст та розвитку самодостатності громад в руслі децентралізації (на прикладі м. Люботина)». Це дало змогу на його підгрунті розробити три проміжні проекти, для фінансування з Державного фонду регіонального розвитку, один з яких «Реабілітаційні роботи на пам'ятці архітектури національного значення (рег. №200030/2-Н) - Палац заміської садиби в м. Люботині по вул. Хижного 16/19, пов'язані з реконструкцією під суспільно-культурний центр патріотичного виховання молоді та реабілітації учасників АТО», було взято до уваги при розробці Обласної програми збереження архітектурної спадщини в Харківській області на 2018 – 2023 роки та зокрема до проекту попередніх протиаварійних робіт щодо збереження пам'ятки архітектури національного значення (рег. №200030/2-Н) Палац заміської садиби в м. Люботині Харківської області по вул. Хижного 16/19, на який вже виділено кошти.

Впровадження окремих положень дисертаційної роботи Кравченка Сергія Григоровича в роботі структурних підрозділів обласної державної адміністрації дає можливість поширити досвід набутий на прикладі роботи Люботинської міської ради на всі історичні населені пункти регіону та більш ефективно, здійснювати запропоновані для передачі на рівень місцевого самоврядування повноваження та вирішувати, як проблеми збереження та подальшого використання пам'яток, так і питання оптимізації навантажень техногенного характеру на природне середовища, що в свою

чергу, дасть змогу стримувати негативний вплив урбанізованих територій на стан пам'яток історії та архітектури, а також використовувати їх, як місцевий ресурс розвитку і поповнення бюджету історичних міст.

Заступник голови обласної
державної адміністрації А. БАБІЧЕВ

Додаток В

УКРАЇНА
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

Департамент житлово-комунального господарства та розвитку інфраструктури

пл. Свободи, 5, Держпром, 9 під'їзд, 5 поверх, м. Харків, 61022, тел. (057) 705-21-38; факс (057) 705-21-41
E-mail: uzkh@kharkivoda.gov.ua

07.10.2019 № 01-02-11/1873
на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження окремих положень дисертаційної роботи
Кравченка Сергія Григоровича

У дисертації Кравченка **С.Г. «Методологічні засади державної політики розвитку високоурбанізованих територій»,** підготовленій на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, досліджено основні засади державної політики щодо розвитку урбанізованих територій, та па прикладі м. Люботина Харківської області, представлено нові підходи до функції житлово-комунального господарства і ролі цієї галузі, зокрема щодо об'єктів культурної спадщини, їх специфіки стосовно збереження та експлуатування, як елементів містобудівного простору.

В ході дисертаційного дослідження розглянуто шляхи забезпечення життєдіяльності населення в процесі активної урбанізації та тиску на природне середовище. Доведено необхідність надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування для підвищення їх відповідальності за стан довкілля на місцевому рівні, застосовуючи інструменти держархбудконтролю, які в ході децентралізації передаються на місцевий рівень, в тому числі для унеможливлення порушень природоохоронного законодавства.

Запропоновані Кравченком С.Г. підходи, взято до відома та впроваджено, при розробці програм та підготовці пропозицій до нормативних документів з питань житлово- комунального господарства, для більш якісного надання житлово-комунальних послуг на території Харківської області. Реалізація пропозицій здобувача дозволить більш

ефективно, здійснювати запропоновані для передачі па рівень місцевого самоврядування повноваження і вирішувати, як проблеми надання житлово-комунальних господарства так і питання оптимізації навантажень техногенного характеру на природне середовища. Це в свою чергу, в процесі розбудови інфраструктури, дозволить стримувати негативний вплив урбанізованих територій на стан екосистем та дасть можливість підвищити якість життя населення.

Директор Департаменту житлово-
комунального господарства та розвитку
інфраструктури Харківської обласної
державної адміністрації Сергій МАГДИСЮК

Додаток Г

УКРАЇНА
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
м-н Свободи, 5, Держпром, 4 під., 7 пов., м. Харків, 61022, тел./факс (057) 705-06-83
E-mail: ecodepart@kharkivoda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38634241

14.08.2019 № 02.01-32/4539
від

ДОВІДКА
про впровадження окремих положень дисертаційної роботи
Кравченка Сергія Григоровича

У дисертації Кравченка С.Г. «**Методологічні засади державної політики розвитку високоурбанізованих територій»**, підготовленій на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, досліджено основні засади державної політики щодо розвитку урбанізованих територій, узагальнено досвід управління якістю екосистем та збереження традиційного характеру середовища. В дисертації представлено нові підходи до об'єктів культурної спадщини, щодо їх збереження та пристосування до нових нагальних потреб громади, з урахуванням нових викликів пов'язаних з кліматичними змінами.

На основі теоретичного обґрунтування та дослідження практичного досвіду роботи структурних підрозділів виконкому Люботинської міської ради, здобувачем запропоновано нові підходи до здійснення державного нагляду за розвитком територій, зокрема методологічні зміни щодо регулювання державного впливу на процес надання управлінських послуг. В процесі дослідження шляхів збереження, природного середовища доведено необхідність надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування для збільшення їх відповідальності за стан довкілля на місцевому рівні шляхом здійснення повноважень держархбудконтролю, стосовно порушень природоохоронного законодавства. Впроваджено механізм оптимізації тиску на природне середовище і збереження архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації.

Запропоновані Кравченком С.Г. підходи, взято до відома та впроваджено, при розробці програм та підготовці пропозицій до нормативних документів екологічного спрямування на території Харківської області. Реалізація пропозицій здобувача дозволить більш ефективно, здійснювати запропоновані для передачі на рівень місцевого самоврядування повноваження і вирішувати, як проблеми збереження та подальшого використання пам'яток, так і питання оптимізації навантажень техногенного характеру на природне середовища. Це в свою чергу, дасть змогу стримувати негативний вплив урбанізованих територій на стан екосистем та посилить можливість використовувати їх, як місцевий ресурс розвитку.

Директор Департаменту **Андрій ТИМЧУК**

Додаток Д

УКРАЇНА
ЛЮБОТИНСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
62433, Харківська обл., м. Люботин, вул. Радянська, 26
тел. (057)741-07-90; факс (057)741-14-82
E-mail: mrl@kharkov.ukrtel.net

06.10.2015 № 03-36/3478

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Кравченка Сергія Григоровича на тему **«Методологічні засади державної політики розвитку високоурбанізованих територій»**

Одним з напрямів дисертаційного дослідження Кравченка С.Г., на якому автор акцентує увагу, є проблематика збереження і подальшого пристосування пам'яток історії та архітектури. Погоджуємося із запропонованими здобувачем новими підходами до експлуатації об'єктів культурної спадщини, у тому числі до нерухомих пам'яток архітектури, один з яких, а саме – механізм оптимізації тиску на природне середовище і збереження архітектурно-містобудівної спадщини в процесі урбанізації – впроваджено на території м. Люботин Харківської області.

Вважаємо слушними пропозиції автора стосовно здійснення державного нагляду за розвитком територій, зокрема методологічні зміни щодо регулювання державного впливу на процес надання управлінських послуг з доведенням необхідності передачі більшості владних повноважень на нижчі рівні, що дозволить, наблизити надавача управлінської послуги до її отримувача, тобто скоротити відстань між точкою утворення управлінської дії та об'єктом управління, розроблені здобувачем на основі теоретичного обґрунтування та дослідження практичного досвіду роботи відділу з питань містобудування та архітектури виконкому Люботинської міської ради.

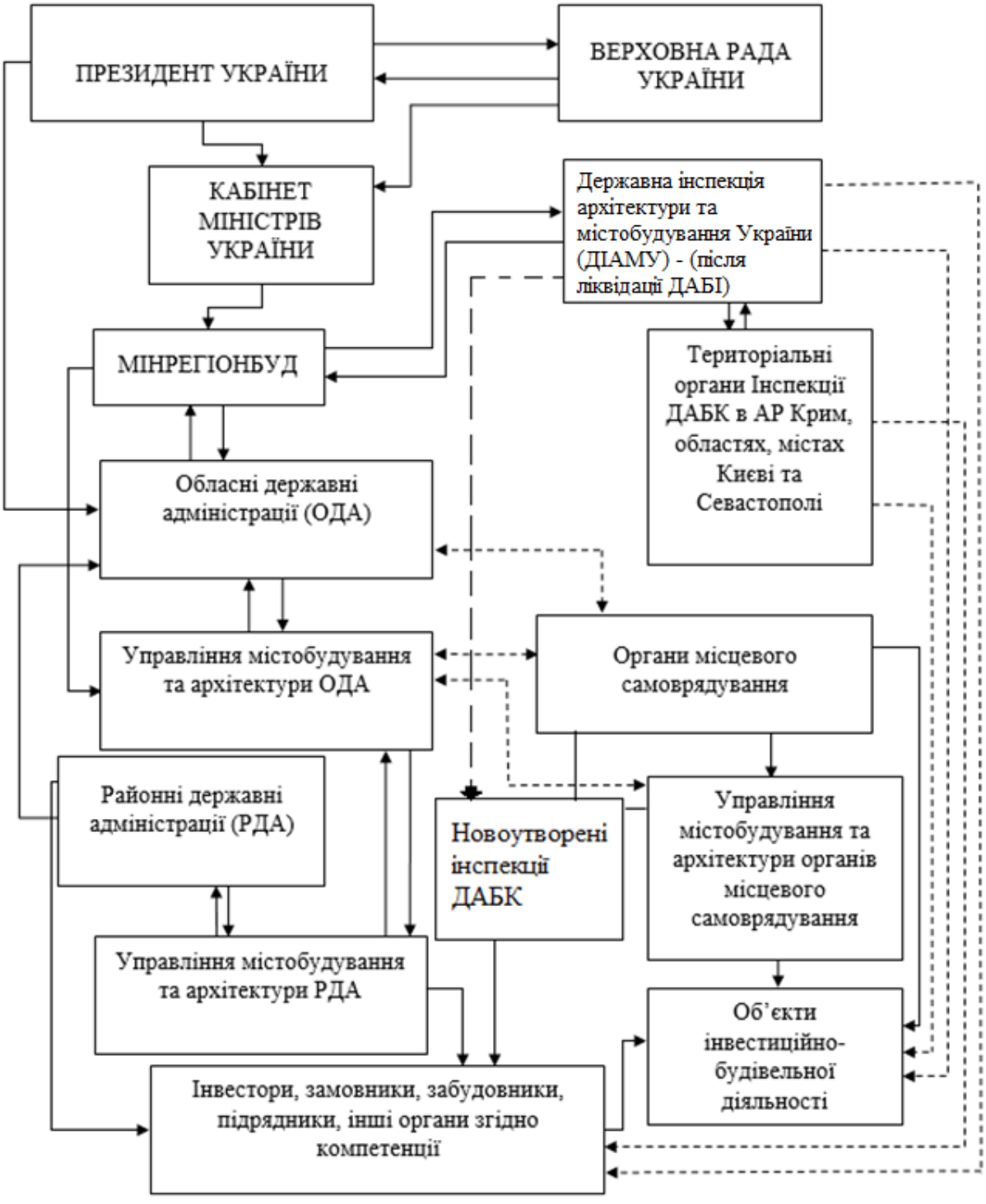
Запропоновані Кравченком С.Г. підходи взято до відома та використано при розробці проекту «Туристично-рекреаційний кластер як шлях до відновлення традиційного характеру урбанізованих територій малих історичних міст та розвитку самодостатності громад в руслі децентралізації (на прикладі м. Люботина)» (1.124), який включено до плану реалізації Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року, що дало змогу на його підґрунті розробити проміжний проект «Реабілітаційні роботи на пам'ятці архітектури національного значення (рег. № 200030/2-Н) – Палац заміської садиби в м. Люботині по вул. Хижного, 16/19, пов'язані з реконструкцією під суспільно-культурний центр патріотичного виховання молоді та реабілітації учасників АТО і осіб з тимчасово окупованих територій».

Впровадження розробок автора дозволить більш ефективно реалізовувати запропоновані для передачі на рівень місцевого самоврядування повноваження та вирішувати проблеми щодо оптимізації навантаження техногенного характеру на природне середовища, що в свою чергу, дасть змогу стримувати негативний вплив урбанізованих територій на стан пам'яток історії та архітектури і забезпечувати якісний рівень їх збереження та відновлення.

Міський голова **В.О. Теличко**

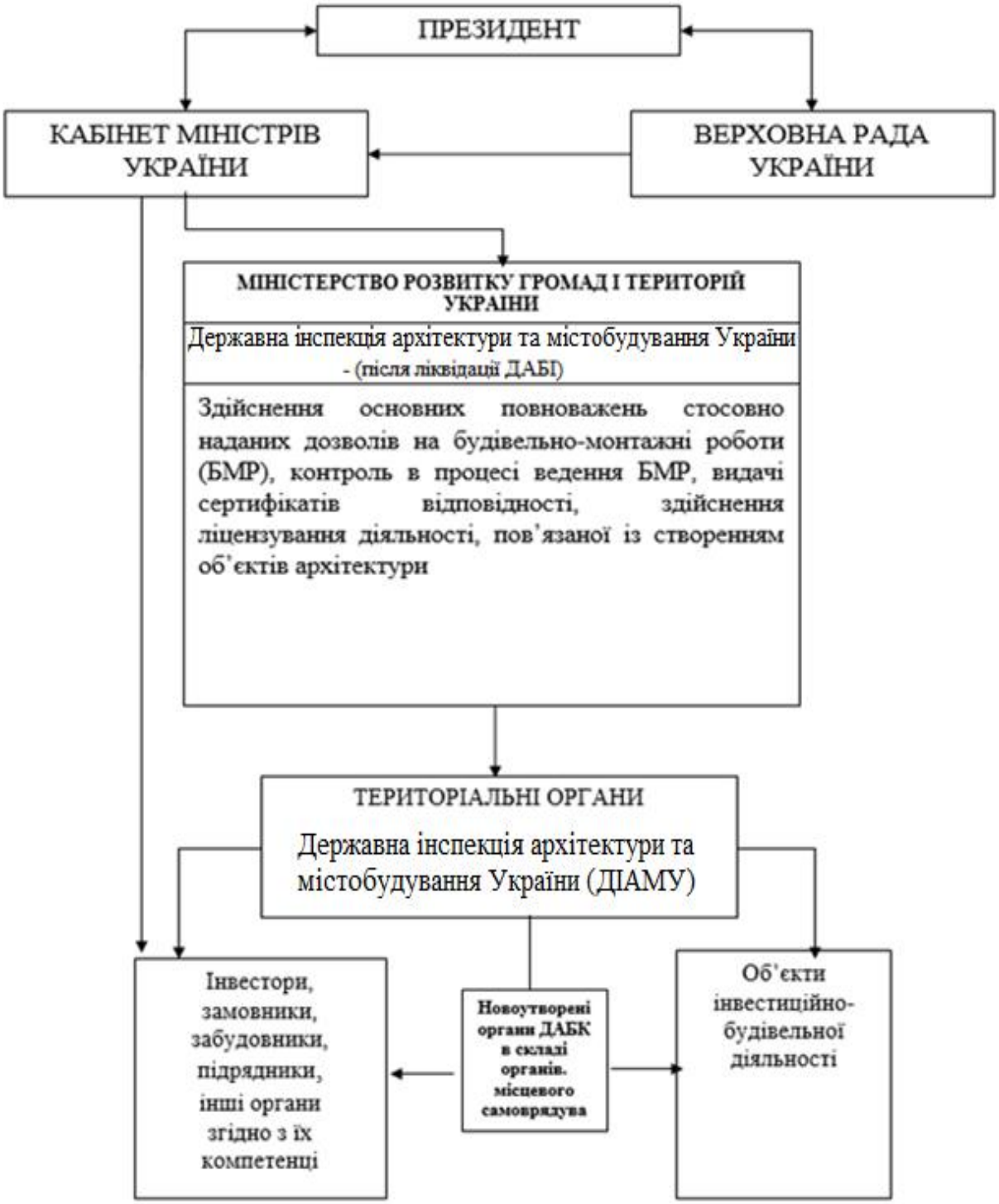
ДОДАТОК Е

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ МІСТОБУДУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРИ

ДОДАТОК Ж

ДЕРЖАВНИЙ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ

ДОДАТОК К

СУБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ

